

การแสดงหนังสือต่อคณะประมุขรัฐอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

นางสาวนริศรา ศรีสุพล

วิทยานิพนธ์เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**PERFORMANCE OF NANG BAK TAU OF PAMOTAI RUNG ISAN GROUP,
CHAIWAN DISTRICT, UDON THANI**

Ms. Narisara Seesupon

**A Thesis Submitted in Parttial Fuifillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Thai Dance**

Department of Dance

Faculty of Fine and Applied Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2009

Copyright of Chulalongkron University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การแสดงหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน
จังหวัดอุดรธานี

โดย

นางสาวนริศรา ศรีสุพล

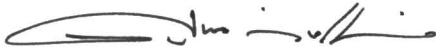
สาขาวิชา

นาฏยศิลป์ไทย

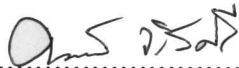
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

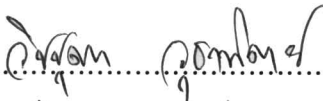
อาจารย์วิชชุดา วุธาติชัย

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

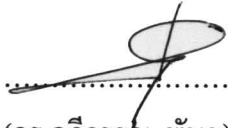

.....คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภกรณ์ ดิษฐพันธุ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.นราพงษ์ จรัสศรี)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(อาจารย์วิชชุดา วุธาติชัย)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(อาจารย์สถาพร สันทอง)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ดร.ฉวีวรรณ พันธุ)

นริศรา ศรีสุพล : การแสดงหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
(PERFORMANCE OF NANG BAK TAU OF PAMOTAI RUNG ISAN GROUP, CHAIWAN
DISTRICT, UDON THANI) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : อ. วิชชุดา วุฑฒิตย์ , 275 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติ องค์ประกอบและวิเคราะห์การแสดงหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ สัมภาษณ์ สังเกตการณ์ การบันทึกการแสดง และทดลองปฏิบัติเชิดตัวหนังด้วยตนเอง

การวิจัยพบว่า หนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2544 โดยนายคำตา อินทะสีดา ปัจจุบันมีบุคลากรในคณะจำนวน 18 คน ซึ่งมีนายคำตา อินทะสีดา เป็นหัวหน้าคณะ ส่วนตัวหนังที่ใช้แสดงมีทั้งหมด 57 ตัว โดยแบ่งเป็น 9 ประเภท ได้แก่ ตัวหนังฝ่ายเทวดา ตัวหนังฝ่ายตัวพระ ตัวหนังฝ่ายตัวยักษ์ ตัวหนังฝ่ายตัวนาง ตัวหนังฝ่ายตัวลิง ตัวหนังฝ่ายตัวประกอบชาย ตัวหนังฝ่ายตัวประกอบหญิง ตัวหนังประกอบประเภทสัตว์ และตัวหนังฉากประกอบการแสดง ตัวหนังมีสูงประมาณ 50 เซนติเมตร ถึง 1 เมตร ลักษณะเฉพาะหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน คือ มีการฟ้อนถวายครูของผู้แสดง การใช้ภาษาของตัวหนังที่เป็นกษัตริย์ใช้ภาษากลางแต่ออกสำเนียงอีสาน และการใช้ทำนองเพลงส่วนมากใช้ทำนองลายลำเต้ย

การแสดงหนังบักคือการแสดงหนังบักคือมีความสำคัญต่อบริบททางสังคม กล่าวคือ การแสดงหนังบักคือเป็นการแสดงที่มีส่วนช่วยสืบสานในเรื่องวรรณกรรม ประเพณีประจำท้องถิ่น การรับวัฒนธรรมระหว่างภาค ซึ่งการแสดงหนังบักคือต้องใช้วรรณกรรมในการแสดง เมื่อแสดงจึงถือได้ว่าได้สืบสานวรรณกรรมไปด้วย และการแสดงหนังบักคือส่วนมากแสดงในงานประเพณีประจำท้องถิ่นจึงเป็นโอกาสที่ได้สืบสานประเพณีและที่สำคัญอีกประการ คือ ปัจจุบันประเทศไทยแบ่งเป็นหลายฝ่าย ขาดความสามัคคีในหมู่ประชาชน การแสดงหนังบักคือเป็นการแสดงสะท้อนสภาพสังคมให้เห็นว่าในสมัยก่อนประชาชนในแต่ละภาคมีความสามัคคี จนยอมรับวัฒนธรรมด้านการแสดงได้ ดังที่ปรากฏของการแสดงหนังบักคือที่ได้รับมาจากการแสดงหนังตะลุงของภาคใต้ และการแสดงหนังบักคือของภาคอีสาน นอกจากผู้ชมจะได้รับความสนุกสนานแล้วยังได้ความรู้ในเรื่องต่างๆ ที่การแสดงสอดแทรกให้ผู้ชมได้ชมอีกด้วย เช่น ได้ความรู้ด้านคำกลอน ด้านจริยธรรม คุณธรรม สภาพสังคมในปัจจุบันอีกด้วย

ภาควิชา ..... นาฏยศิลป์ .....
สาขาวิชา ..... นาฏยศิลป์ไทย .....
ปีการศึกษา ..... 2552 .....

ลายมือชื่อนิสิต ....
ลายมือชื่อ อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก .....

5186604835 : MAJOR THAI DANCE

KEYWORDS : NANG BAK TAU /PAMOTAI / PAMOTAI RUNG ISAN GROUP, UDON THANI

NARISARA SRISUPON : PERFORMANCE OF NANG BAK TAU OF PAMOTHAI RUNG ISAN GROUP, CHAIWAN DISTRICT, UDON THANI. THESIS ADVIOSR : VIJUTA VUDHADITYA, 275 pp.

This study aimed to study history, components and analysis of Nang Bak Tau performance of Pamothairung Isan Group, in Chaiwan district Udon Thani. The research was conducted by collecting data from academic papers, interviewing, observing, recording the live show and experiencing by self- playing.

The finding showed that the performance “Nang Bak Tau” of Pamothai Isan Group from Chaiwan district, Udon Thani was founded in B.E. 2544 by Mr. Kamta Inthasida, head of the group. In the present, there are 18 members in the group. Totally, shadow puppets used to play are 57 pieces. In all, they are divided into 9 character types, such as goddesses, main actors, main actresses, giants, monkeys, associate actors, associate actresses, associate animals, and background equipments. The height of a piece of shadow puppet is 50- 100 centimeters, Specific characters of Pamothai Rung Isan group’s Nang Bak Tau are as follows; dancing for teachers by performers, using central Thai language in Isan dialectal accent for the shadow plays who roles as a king. The shadow puppets acting as comedians and associate characters use Isan dialectal accent in narrating. Mostly, the play’s song is a kind of narrating songs.

The performance of Nak Bak Tau is important in social contexts. That is this performance play an important role in presving novels and local areas and receiving inter regional cultures. The Nak Bak Tau performance needs to use novels so, that is the way to preserve cultures at the same time. Mostly, the performance is held in local festivals or ceremonies which help to last long traditional festivals and cultures. Moreover. in the present time, That peple are divided into many groups that lack of harmonization in gathering. Nak Bak Tau performance reflects social conditions in the past time that people in every region live with gathering eacefully. Until, the performance is acceptable, As in the Nak Bak Tau performance influenced by Shadow Play (talung) in the South and Nang Bak Tau in Isan, audiences have a lot of fun and other knowledge expressed and intervened in the play such as knowledge in wording, morality, ethic and social conditions in the present time.

Department : Dance
Field of Study : Thai Dance
Academic Year : 2009

Student’s Signature .....
Advisor’s Signature .....
Vijjanta Vudhaditya

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะสำเร็จลุล่วงไปไม่ได้หากไม่ได้รับความกรุณาอย่างสูงจากอาจารย์ วิชชุดา วุฑฒิตย์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาชี้แนะแนวทางและตรวจแก้ไขข้อบกพร่อง ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ รศ.ดร.นราพงษ์ จรัสศรี และอาจารย์สถาพร สนทอง ที่ให้ความกรุณาชี้แนะในด้านการเขียนงานวิจัยให้งานวิจัยเรื่องนี้ให้มีประโยชน์ทางด้านสังคม และให้กำลังใจตลอดระยะเวลาในการศึกษาตลอดปีการศึกษา

ขอขอบพระคุณ ดร.ฉวีวรรณ พันธุ กรรมการการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ช่วยชี้แนะตลอดจนให้ความรู้ให้วิทยานิพนธ์สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบพระคุณ คณาจารย์ในภาควิชานาฏศิลป์ทุกท่านที่ได้กรุณาให้ความรู้แก่ผู้วิจัยตลอดมา

ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์บุญสม สุขุมลพวงษ์ ที่กรุณาอบรมสั่งสอนให้ผู้วิจัยได้มีกำลังใจในการศึกษา

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์พนัมาลย์ สมรรถบุตร ที่ให้คำแนะนำในวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และอบรมสั่งสอนผู้วิจัยมาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณนายคำตา อินทะสีดา และสมาชิกหนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ที่ให้ความกรุณาให้ข้อมูลในการทำวิจัยในครั้งนี้ได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบคุณอาจารย์กนกอร สุขุมลพวงษ์ ผู้ที่คอยแนะนำและช่วยเหลือให้งานวิจัยเรื่องนี้ประสบผลสำเร็จขอขอบคุณอาจารย์มนุศักดิ์ เรืองเดช และเพื่อนๆ ทุกคนในภาควิชา นาฏศิลป์ ปีการศึกษา 2552 ที่ให้กำลังใจในการเรียนและคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันตลอดระยะเวลาที่ได้ร่วมศึกษาในสถานศึกษาเดียวกัน ผู้วิจัยคงไม่มีวันลืมเพื่อน ๆ ทุกคน

ขอขอบพระคุณนายกำพล นันทะวงศ์ที่ช่วยเหลือและดูแลที่พักอาศัยตลอดระยะเวลาที่ได้ศึกษา ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณผู้ที่อยู่เบื้องหลังที่ทำให้ผู้วิจัยประสบความสำเร็จในการทำวิจัยครั้งนี้ คือ ครอบครัวศรีสุพล ได้แก่ นายชาติ ศรีสุพล (บิดา) นางทองพูน ศรีสุพล (มารดา) ผู้ให้ชีวิต การศึกษา กำลังใจ คอยห่วงใย และสนับสนุนทุนการศึกษามาตลอดชีวิต และนายวิฑวัส ศรีสุพล (พี่ชาย) ที่ให้โอกาสและสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการศึกษาตลอดปีการศึกษา รวมทั้งนายจักรกฤษณ์ ศรีสุพล เด็กหญิงเกศินี ศรีสุพล ที่ให้กำลังใจพี่สาวในการศึกษามาโดยตลอด ทำให้งานวิจัยในครั้งนี้ประสบผลสำเร็จการศึกษาในขั้นที่สูงขึ้น

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	7
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	7
1.4 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	7
1.5 คำจำกัดความเฉพาะ.....	12
1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ.....	13
1.7 อุปสรรคในการทำวิจัย.....	13
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	13
2 ความเป็นมาของหนังสือคณະปะโมทัยรุงอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัด อุดรธานี.....	14
2.1 สภาพโดยทั่วไปและความเป็นมาของอำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี.....	14
2.2 ประเพณีในจังหวัดอุดรธานี.....	23
2.3 ความหมายและชื่อหนังสือ.....	51
2.4 ความเป็นมาของหนังสือในประเทศไทย.....	53
2.5 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหนังสือ.....	71
2.6 ความเป็นมาหนังสือคณະปะโมทัยรุงอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัด อุดรธานี.....	83

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3	วิธีดำเนินการวิจัย..... 116
3.1	การเก็บรวบรวมข้อมูล..... 116
3.2	กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย..... 120
3.3	ระยะเวลาในการดำเนินงาน..... 121
3.4	เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล..... 122
3.5	การตรวจสอบข้อมูล..... 125
3.6	การวิเคราะห์ข้อมูล..... 126
4	องค์ประกอบและการวิเคราะห์การแสดงหนังบักตื้อคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน
	อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี..... 127
4.1.1	ตัวหนังบักตื้อและลักษณะตัวหนังบักตื้อคณะรุ่งปะโมทัยอีสาน..... 128
4.1.2	องค์ประกอบการแสดงหนังบักตื้อ..... 186
4.1.3	อุปกรณ์การแสดงหนังบักตื้อ..... 189
4.1.4	หีบการเก็บตัวหนัง..... 195
4.1.5	ดนตรีประกอบการแสดงหนังบักตื้อ..... 196
4.1.6	คุณสมบัติของผู้แสดงหนังบักตื้อ..... 204
4.1.7	การรับงานแสดง..... 205
4.1.8	การจัดและการรับหน้าที่แสดง..... 206
4.1.9	โอกาสในการแสดงหนังบักตื้อ..... 206
4.1.10	อัตราค่าจ้างการแสดงหนังบักตื้อ..... 207
4.1.11	ค่าตอบแทนผู้แสดง..... 207
4.1.12	การแต่งกายของผู้แสดง..... 207
4.2	การวิเคราะห์การแสดงหนังบักตื้อคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน..... 209
4.2.1	การเตรียมตัวหนังก่อนแสดง..... 209
4.2.2	พิธีกรรมก่อนการแสดง..... 211
4.2.3	การดำเนินการแสดง..... 213
4.2.4	การเชิดตัวหนังบักตื้อ..... 217

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
4.2.5 ความเชื่อในการแสดงหนังบักตื้อ.....	218
4.2.6 ลักษณะเฉพาะของหนังบักตื้อ.....	219
4.2.7 บทบาทของหนังบักตื้อที่มีต่อบริบททางสังคม.....	219
สรุปบทที่ 4.....	221
บทที่	
5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	224
บทสรุป.....	224
ข้อเสนอแนะ.....	229
รายการอ้างอิง.....	230
ภาคผนวก.....	232
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	275

ญ

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางระยะเวลาในการดำเนินงาน.....	121
----------------------------------	-----

สารบัญภาพ

บทที่ 2	หน้า
ภาพที่	
1. แผนที่จังหวัดอุดรธานี.....	18
2. แผนที่อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี.....	19
3. บั้งไฟที่ตกแต่งลายนาค.....	37
4. ขบวนรำเซ็งบั้งไฟ.....	38
5. ข้าวสาก.....	44
6. ร่วมทำบุญ.....	45
7. หนุมาน.....	89
8. นางสีดา.....	90
9. พระอินทร์.....	91
10. พระฤาษี.....	92
11. นางสุพรรณมัจฉา.....	93
12. นายคำดา อินทะสีดา.....	94
13. นายสิมมา ฤทธิสอน.....	95
14. นายสมควร กงสุข.....	96
15. นายเพ็ง จันทร.....	97
16. นายเที่ยง วงจันทร์.....	98
17. นายไสว ชานันโท.....	99
18. นายเสรี โชคดี.....	100
19. นายเสกสรร สงวนนาม.....	101
20. นายประไพ สอนสกุล.....	102
21. นายสุริวัฒน์ เชิญชม.....	103
22. นายอุทัย เชิญชม.....	104
23. นายดาวเสียง จันทรจันดี.....	105
24. นายบุญจันทร์ นามมนตรี.....	106
25. นางวิไล อุบลบาล.....	107
26. นางเทิน บัวเหลือง.....	108
27. นางเตี้ย เนตรโสภา.....	109

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
28. นางโคน บุตรอินทร์.....	110
29. นางม่วย พรานบุญ.....	111
30. นางลอย วงจันทร์.....	112
บทที่ 4	
1. ตัวหนังพระฤาษี.....	129
2. ตัวหนังพระอินทร์.....	130
3. ตัวหนังพระนารายณ์.....	131
4. ตัวหนังพระอัมรินทร์.....	132
5. ตัวหนังพระราม.....	133
6. ตัวหนังพระลักษมณ์.....	134
7. ตัวหนังทศกัณฐ์แฝงฤทธิ.....	135
8. ตัวหนังทศกัณฐ์.....	136
9. ตัวหนังอินทรชิต.....	137
10. ตัวหนังไมยราพ.....	138
11. ตัวหนังพญาขร.....	139
12. ตัวหนังมารีศ.....	140
13. ตัวหนังพิเภก.....	141
14. ตัวหนังกุมภกรรณ.....	142
15. ตัวหนังหนุมาน.....	143
16. ตัวหนังนิลขันนท.....	144
17. ตัวหนังสุครีพ.....	145
18. ตัวหนังพาลี.....	146
19. ตัวหนังองคต.....	147
20. ตัวหนังนางสีดา.....	148
21. ตัวหนังมณโฑ.....	149
22. ตัวหนังนางเบญจกาย.....	150
23. ตัวหนังนางสัมนักขา.....	151
24. ตัวหนังนางสุพรรณมัจฉา.....	152

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
25. ตัวหนังสือลายกษั.....	153
26. ตัวหนังสือวรรณแดง.....	154
27. ตัวหนังสือพิมพ์.....	155
28. ตัวหนังสือหนาแก้ว.....	156
29. ตัวหนังสือปักหมอบ.....	157
30. ตัวหนังสือลึงดูน.....	158
31. ตัวหนังสือฝึลือกรุงลงกา.....	159
32. ตัวหนังสือกษัฝึลือสมุท.....	160
33. ตัวหนังสือปลัดทู้.....	161
34. ตัวหนังสือปักเอว.....	162
35. ตัวหนังสืออัยจรงจรงนวี.....	163
36. ตัวหนังสือตั้งชื่ออะไรก็ได้.....	164
37. ตัวหนังสือนางระบำหรือตัวประกอบ.....	165
38. ตัวหนังสือคนรับใช้ทุกฝ่ายหรือตัวประกอบ.....	166
39. ตัวหนังสือแม่ใหญ่กวน.....	167
40. ตัวหนังสือม้าอศนัย.....	168
41. ตัวหนังสือราชรถทรงม้าฝ่ายกรุงลงกา.....	169
42. ตัวหนังสือควายทรี.....	170
43. ตัวหนังสือนกสดา.....	171
44. ตัวหนังสืออศนัย.....	172
45. ตัวหนังสือราชรถ.....	173
46. ตัวหนังสือนลกา.....	174
47. ตัวหนังสือช่างศร.....	175
48. ตัวหนังสือบรวารช่างศร.....	176
49. ตัวหนังสือจระเข้.....	177
50. ตัวหนังสือปลา.....	178
51. ตัวหนังสือยุงใหญ่ไพศาล.....	179
52. ตัวหนังสือกวาง.....	180

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
53. ตัวหนังเต่า.....	181
54. ถ้ำแก้วสุรگان.....	182
55. สระบัว.....	183
56. ฉัตรแก้ว.....	184
57. ต้นราชพฤกษ์.....	18
58. เวที.....	188
59. การแสดงหนังบั้งคือแบบไม่ใช่เวที.....	188
60. สถานที่.....	189
61. จอหนัง.....	190
62. ลำโพงขยายเสียง.....	191
63. เครื่องเสียงคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน.....	191
64. ไมค์โครโฟน.....	192
65. หลอดไฟ.....	193
66. ต้นกล้วยต้นกล้วยที่เตรียมพร้อมใช้ปักตัวหนัง.....	194
67. หีบใส่ตัวหนัง.....	195
68. ลักษณะการเก็บตัวหนังในหีบ.....	195
69. ระยะเวลา.....	197
70. ฉาบเล็ก.....	198
71. กลองตุ้ม.....	199
72. แคน.....	200
73. กลองชุด.....	201
74. พิณ.....	202
75. กีตาร์.....	203
76. การแต่งกาย.....	208
77. ตัวหนังฝ่ายมนุษย์และกษัตริย์.....	209
78. ตัวหนังฝ่ายยักษ์.....	210
79. ตัวหนังฝ่ายตัวประกอบและฉากต่างๆ.....	210
80. เครื่องกาย.....	211

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
81. ทาแป้ง.....	213
82. ฟ้อนถวายครู.....	214
83. การชุมนุมตัวหนังหรือการไหว้ครูของตัวหนัง.....	215
84. การเต้นของนางระบำและหมอเอว.....	216
85. การฟ้อนเกี่ยวของนางระบำกับนายระบำ.....	217
86. การเชิดตัวหนังปักตื้อ.....	218

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

หนังสือหรือหนังสือศิลปะ เป็นการนำแผ่นหนังวัวมาถูกลายให้เป็นตัวละครต่างๆแล้วผู้เข็นนำตัวหนังมาเข็นหลังจอหนังให้เห็นเงาหนังที่หน้าจอ โดยผู้เข็นตัวหนังจะยืนด้านหลังจอหนัง และผู้ชมอยู่ด้านหน้าจอหนัง ในการเข็นตัวหนังมีการพากย์ เจรจาและการขับลำประกอบการเข็นตัวหนัง โดยทำทางการแสดงของตัวหนังเลียนแบบกิริยาของมนุษย์และทำทางนาฏศิลป์ เช่น ทำเข้าคู่พระนางอย่างพระรามกับนางสีดา ส่วนตัวหนังที่เป็นตัวเอก เช่น ตัวพระ ตัวนางพูดภาษากลาง ส่วนตัวตลก เช่น เหล่าเสนาอำมาตย์ ตัวปลัดคือพูดภาษาอีสาน แต่บางครั้งก็พูดภาษาอีสานทุกตัวละคร โดยใช้เรื่องจากวรรณคดีหรือนิทานพื้นบ้านมาแสดง เช่น รามเกียรติ์ สังข์ศิลป์ชัย จำปาสีตัน การะเกด ผาแดงนางไอ่ ท้าวกำกาดำ คณะหนังบักต้อแต่ละคณะมีประมาณ 5 - 10 คน เป็นคนเข็น 2 - 3 คน ซึ่งจะทำหน้าที่พากย์และเจรจาด้วย แต่บางครั้งก็มีผู้เข็นทำหน้าที่เข็นอย่างเดียว การเจรจาแยกเป็นชายจริงหญิงแท้ต่างหาก มีนักดนตรีประมาณ 3 - 5 คน เครื่องดนตรีจะประกอบด้วย ระนาดเอก 1 ราง ตะโพน 1 ใบ ฉิ่ง 1 คู่ ต่อมาระยะหลังมีการการนำเอา พิณ แคน กลอง ฉิ่งฉาบ กีตาร์ เบสเข้ามาประกอบเพื่อให้เกิดความไพเราะเร้าใจขึ้น¹

หนังสือหรือหนังสือศิลปะ เป็นการแสดงอีกประเภทหนึ่งของภาคอีสาน ซึ่งมีผู้สงสัยเกี่ยวกับหนังสือว่าเกี่ยวข้องกับนาฏศิลป์อย่างไร ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ค้นคว้าข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และได้ข้อมูลจากงานวิจัย จากการสัมภาษณ์ ดร.ฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง พ.ศ.2536 โดยดร. ฉวีวรรณ ดำเนินได้ให้การสัมภาษณ์ว่า “การแสดงหนังสือมีการแสดงออกทางทำทางการแสดงของตัวหนัง มีการแสดงตามบทบาทของตัวละครและมีอารมณ์ต่างๆ เช่น มีท่าโกรธ ดีใจ เสียใจ มีดนตรีบรรเลงประกอบการแสดง”² และหมอลำบุญช่วง เด่นดวง ศิลปินพื้นบ้านอีสาน ให้การสัมภาษณ์ว่า “การแสดงหนังสือศิลปะเกิด

---

¹สัมภาษณ์ หมอลำบุญช่วง เด่นดวง, ศิลปินพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี, 20 ธันวาคม 2551.

²สัมภาษณ์ ฉวีวรรณ ดำเนิน, ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง, 19 กรกฎาคม 2552.

จากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชาวอีสานอย่างแท้จริง หนึ่งบันทึกคือการเชิดตัวหนังประกอบการพากย์ โดยมีทั้งภาษาอีสาน ภาษากลางและมีการขับลำ ส่วนที่เป็นนาฏศิลป์ คือ ท่าทางการแสดงของตัวหนังแสดงท่าทางเลียนแบบกิริยาของมนุษย์และทำร้ายอย่างนาฏศิลป์ สังเกตจากการเข้าสู่ของพระรามกับนางสีดา³ นอกจากนี้ ทัศน วงษ์ไทย ได้กล่าวถึงลักษณะการเชิดของตัวหนังซึ่งผู้วิจัยได้มีความเห็นว่าเป็นส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับนาฏศิลป์ คือ การออกรูป และการเชิดตัวหนัง มีการออกรูปถายี ออกรูปตัวหนังปลัดคือ ออกรูปตัวหนังเดินโซ่ว หรือชกมวย และออกรูปตัวหนังแสดงทั้งหมด หนึ่งบันทึกคือมีการเชิดตัวนางระบำออกมาเดินโซ่วหรือไม้ก็จัดการชกมวย การแสดงเหล่านี้ไม่มีการแสดงที่เกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่องแสดงในคืนนั้น เป็นการแสดงแทรกให้ผู้ชมตกลงขันหลังการไหว้ครู เพราะนางระบำ หรือนักมวยนั้นมีการเคลื่อนไหวได้เหมือนตัวจริงมาก เนื่องจากตัวหนังเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นเป็นพิเศษกว่าตัวอื่นๆ มีข้อต่ออย่างยืด และไม่เล็กๆสำหรับเชิดถึงสองอัน เพื่อบังคับให้อวัยวะเคลื่อนไหวได้เหมือนตัวจริงได้มากที่สุด ส่วนตัวหนังนางระบำก็จะทำให้กระโปรงเปิดขึ้นได้ ตัวหนังปลัดคือมักจะออกมาเดินคู่กับตัวหนังนางระบำแล้วเปิดกระโปรงนางระบำ ทำให้คนดูขบขันมาก ถ้าเป็นตัวหนังนักมวยก็จะเตะต่อยขึ้นเข้าและตีชกได้เหมือนกับนักมวย ผู้ชมก็จะส่งเสียงเชียร์มวยจริง ส่วนการเชิดตัวหนังนั้นผู้เชิดจะสวมใส่วิญญาณลงไปในตัวหนังเพื่อให้ดูเหมือนมีชีวิต ผู้เชิดจะต้องออกท่าทาง และบางที่ต้องเดินตามไปด้วย ทำให้ผู้ชมบางคนชอบไปดูทางด้านหลังโรง และกล่าวว่าสนุกกว่าดูหน้าโรง การที่ผู้เชิดเดินไปตามจังหวะดนตรี ทำให้ภาพตัวหนังด้านหน้าจอกุมีชีวิตชีวาอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นภาคการต่อสู้กันของตัวหนัง การเดินระบำ การชกมวย ฯลฯ หรือแม้แต่อารมณ์และความรู้สึก เช่น การอาย เกือบเงิน สงสัย หลาดกลัว ฯลฯ ผู้เชิดจะใช้ศิลปะการเชิดตัวหนังเคลื่อนไหว ประกอบคำพากย์และเจรจาอย่างศิลปะ จนทำให้ตัวหนังที่ไร้วิญญาณมีหน้าท่าทางอย่างมีชีวิตชีวาเหมือนคนจริง⁴

หนึ่งบันทึกมีชื่อเรียกหลากหลายได้แก่

1. หนึ่งปราโมทัย คำว่า “ปราโมทัย” สันนิษฐานกันว่าอาจจะมาจากคำว่า “ปราโมทย์” ซึ่งหมายถึงความบันเทิงใจ ความปลื้มใจ ดังนั้นหนึ่งปราโมทัย จึงหมายถึง หนึ่งที่ทำให้ความสนุกสนานบันเทิงรื่นเริงใจ

³ สัมภาษณ์ หมอถ่านบุญช่วง เด่นดวง, ศิลปินพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี, 20 ธันวาคม 2551.

⁴ ทัศน วงษ์ไทย, การศึกษาเรื่องหนึ่งปราโมทัย (คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531) หน้า 13-14.

2. หนังสือพิมพ์ คำว่า “ปะโมทัย” มีผู้ให้ความคิดเห็นว่าอาจจะเป็นชื่อคณะหนังตะลุงที่มีชื่อเสียงก็ได้

3. หนังสือพิมพ์ คำว่า “บั๊กตื้อ” หรือปลัดตื้อ เป็นชื่อของตัวหนังที่เป็นตัวละครที่สำคัญรูปหนึ่ง หนังตะลุงในภาคอีสานส่วนใหญ่จะใช้ “บั๊กตื้อ” เป็นรูปออกประกาศเรื่องที่จะแสดงในให้ผู้ชมทราบ นอกจากนั้น “ปลัดตื้อ” ยังได้รับความนิยมชมชอบจากการแสดงของปลัดตื้อ ดังนั้น ชาวบ้านจึงเรียกหนังตะลุงอีสานนี้ว่า “หนังบั๊กตื้อ”

4. หนังสือพิมพ์ ชื่อนี้เข้าใจว่าเหมือนกับชื่อที่หนึ่ง

5. หนังสือพิมพ์ บั๊กแก้ว ชื่อนี้มาจากตัวละคร คือบั๊กป่อง บั๊กแก้ว ซึ่งเป็นตัวละครที่ได้รับ ความนิยมจากชาวบ้านมากเช่นกัน⁵

การเกิดหนังบั๊กตื้อในภาคอีสานนั้น สันนิษฐานว่ามีอยู่ 4 ทาง ดังนี้

1. ต้นกำเนิดของการแสดงหนังตะลุงอีสานผ่านมาจากหนังตะลุงภาคกลางและจังหวัดอุบลราชธานีเป็นศูนย์กลางแห่งแรกของหนังบั๊กตื้อ ได้แบบอย่างมาจากหนังตะลุงจากจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งได้แบบอย่างมาจากหนังตะลุงภาคใต้

2. หนังบั๊กตื้ออาจเกิดจากการที่ชาวอีสานเดินทางไปทำงานและอยู่อาศัยทางภาคกลางและได้เห็นหนังตะลุงภาคใต้ที่ชาวใต้นำขึ้นมาแสดงที่กรุงเทพมหานคร หรือท้องถิ่นที่ภาคกลาง และจำเป็นแบบอย่างมาดัดแปลงให้เข้ากับท้องถิ่นของตนเอง

3. อาจเป็นไปได้ที่คณะหนังตะลุงภาคใต้ได้รับว่าจ้างการแสดงมาแสดงในภาคอีสานแล้วศิลปินชาวอีสานที่ได้ดูหนังตะลุงภาคใต้ จึงได้นำมาดัดแปลงให้เหมาะกับท้องถิ่นอีสาน

4. ชาวอีสานที่ไปทำมาหากินที่ภาคใต้ได้เห็นการแสดงหนังตะลุง เมื่อกลับมาอยู่ที่ภาคอีสานก็ได้นำหนังตะลุงภาคใต้มาดัดแปลงให้เหมาะสมกับท้องถิ่น

การเกิดหนังบั๊กตื้อไม่มีหลักฐานว่าเกิดขึ้นเมื่อพ.ศ.ใด แต่มีการสันนิษฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นหลังจากหนังตะลุงภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคกลาง จากประวัติความเป็นมาพอลำดับได้ว่า หนังบั๊กตื้อพัฒนาขึ้นมาจากการรับอิทธิพลของหนังตะลุงภาคใต้ ทั้งที่รับจากภาคใต้โดยตรงและรับเอามาจากภาคกลางที่เกิดจากหนังตะลุงภาคใต้อีกต่อหนึ่ง การแพร่กระจายของหนังตะลุงจากภาคต่างๆ นั้น เราจะเห็นได้ว่าเป็นการติดต่อทางวัฒนธรรมระหว่างชาวบ้านต่อชาวบ้าน

⁵ รัถพร ชังธาดา, หนังสือพิมพ์: หนังตะลุงอีสาน (กรุงเทพมหานคร : สักดิ์โสธการพิมพ์, 2526) หน้า 12 – 13.

⁶ เครือข่ายสื่อภาคประชาชนภาคอีสาน, หอมดินอีสาน (อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซต, 2550), หน้า 43.

หนังสือเป็นศิลปะการแสดงที่เกิดจากชาวบ้านชาวอีสาน หรือชาวนาชาวอีสานอย่างแท้จริง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจากหนังสือมาเป็นหนังสือ ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นนั้นถือว่าเป็นศิลปะการแสดงประจำถิ่น หนังสือที่อยู่ในภาคอีสานที่ผู้วิจัยศึกษาพบว่ามีดังนี้

1. คณะฟ้าบ้านทุ่ง จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2467
2. คณะบุญมีซึ่งย้ายจากจังหวัดอุบลราชธานีมาตั้งคณะขึ้นในจังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อปีพ.ศ. 2476
3. คณะประกาศสามัคคี จังหวัดร้อยเอ็ด ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2490
4. คณะ ช. ถนอมศิลป์ บ้านโคกไพลี ตำบลโพธิ์ทอง กิ่งอำเภอสรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด (ไม่ทราบปี พ.ศ. ที่ก่อตั้ง)
5. คณะ ป. บันเทิงศิลป์ บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด(ไม่ทราบปี พ.ศ. ที่ก่อตั้ง)
6. คณะหนังสือของผู้ใหญ่ถั่ง อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น(ไม่ทราบปี พ.ศ. ที่ก่อตั้ง)⁷
7. คณะ ฟ. บันเทิงศิลป์ จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2469
8. คณะเพชรขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2514
9. คณะเพชรหนองเรือ บ้านหนองเรือ ตำบลหนองเรือ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น (ไม่ทราบปี พ.ศ. ที่ก่อตั้ง)
10. คณะประพันธ์ บันเทิงศิลป์ บ้านคงเรือง ตำบลหนองเม็ก อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี(ไม่ทราบปี พ.ศ. ที่ก่อตั้ง)
11. คณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2544

---

⁷สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีและสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, เอกสาร โครงการวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีและสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (อุดรธานี : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, 2549), หน้า 15-17.

จากการที่ได้ศึกษาข้อมูลหนังสือผู้วิจัยพบว่าในจังหวัดอุดรธานีมีคณะหนังสือจำนวน 2 คณะ โดยผู้วิจัยได้เลือกศึกษาหนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี เนื่องจากหนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานมีสมาชิกในคณะสามารถให้ข้อมูลในการค้นคว้าข้อมูลได้ และในปัจจุบันหนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานยังได้รับการว่าจ้างให้ไปแสดงในงานต่างๆอยู่บ้าง หนังสือคณะรุ่งอีสานก่อตั้งขึ้นโดยนายคำตา อินทะสีดา เกิดเมื่อวันที่ 12 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2480 ณ บ้านโนนสว่าง ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ปัจจุบันอายุ 70 ปี สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาชั้นปีที่ 4 โรงเรียนบ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ได้ก่อตั้งหนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานเมื่อปีพ.ศ. 2544 เป็นเวลา 8 ปีมาแล้ว

เมื่อ พ.ศ. 2501 ก่อนที่จะตั้งคณะรุ่งอีสานนายคำตาอายุได้ 21 ปี นายคำตาได้เรียนการแสดงหนังสือกับอาจารย์กอง ผิวขาว ซึ่งเป็นหัวหน้าการแสดงหนังสือคณะ “หนังสือละลุงอีสาน” โดยอาจารย์กอง ผิวขาวเคยบวชเป็นพระ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ได้มีความรู้ทางการแสดงหนังสือและวรรณกรรมพื้นบ้าน โดยเรียนการแสดงหนังสือมาจากจังหวัดอุบลราชธานี นายกอง ผิวขาวได้ถ่ายทอดศิลปะการแสดงหนังสือให้กับนายคำตา และผู้ที่สนใจในหมู่บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี นายคำตาได้ใช้เวลาในการเรียนการแสดงหนังสือเป็นเวลา 1 ปี ก็สามารถออกแสดงหนังสือเป็นอาชีพเสริม

เมื่อพ.ศ. 2509 คณะหนังสือละลุงอีสาน ก็ได้หยุดทำการแสดงหนังสือ เนื่องจากสมาชิกในคณะได้เสียชีวิต บางคนก็ย้ายที่อยู่อาศัยจึงไม่สามารถที่จะรับงานแสดงหนังสือได้ต่อไป ส่วนตัวหนังสือทั้งหมดก็ขายให้กับพิพิธภัณฑสถานบ้านเชียง ในราคา 1,500 บาท มีเพียงเครื่องดนตรีที่ทางคณะหนังสือละลุงอีสานมอบให้กับนายคำตา อินทะสีดา

เมื่อ พ.ศ. 2544 นายคำตากับนายสี (ไม่ทราบนามสกุล) ได้ไปงานบุญแจกข้าวที่อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเจ้าภาพได้ว่าจ้างหนังสือละลุงอีสานจากจังหวัดอุบลราชธานีมาแสดงในราคา 30,000 บาท ทำให้นายคำตาได้นึกถึงการแสดงหนังสือที่ตนเคยแสดง จึงปรึกษากับนายสีว่าจะฟื้นฟูคณะหนังสือให้กลับมาอีกครั้ง หลังจากหยุดทำการแสดงเป็นเวลา 43 ปีมาแล้ว ดังนั้นนายสีก็เห็นด้วยเนื่องจากต้องการที่จะฟื้นฟูศิลปะการแสดงหนังสือที่นายคำตาเคยแสดงมาก่อน เมื่อนายคำตาจากงานบุญแจกข้าวที่อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานีนายคำตาได้ไปปรึกษาเรื่องการทำตัวหนังสือกับนายเสรี โชคดี ซึ่งอยู่หมู่บ้านเดียวกันนายเสรีได้เคยฝึกการเรียนทำหนังสือมาจากจังหวัดอุบลราชธานี นายเสรีได้ตอบตกลงที่จะให้ความร่วมมือที่จะฟื้นฟูการทำตัวหนังสืออีกครั้ง ดังนั้นนายคำตาจึงได้เลือกบุคคลที่นายคำตาเห็นว่าน่าจะสามารถแสดง

หนังสือได้ และบุคคลที่สนใจที่จะให้ร่วมแสดงหนังสือ และให้มาฝึกหัดการแสดงหนังสือ โดยนายคำตา อินทะสีดาเป็นผู้ถ่ายทอดการแสดงหนังสือให้กับบุคลากรในคณะ⁸

การแสดงหนังสือคณะรุ่งอีสานได้นำรูปแบบการแสดงของหมอลำซึ่ง ในส่วนของการเดินของหางเครื่องมาปรับตัวหนังให้มีการเดินโชว์ คือ ตัวหนังนางระบำมาเดินโชว์ก่อนการแสดง หรือที่เรียกว่า “การแสดงปะหน้า” นอกจากจะมีตัวหนังนางระบำแล้วยังมีขนาดที่เป็นเครื่องดนตรีไทยนำมาเล่นผสมกับเครื่องดนตรีพื้นบ้าน อีกทั้งตัวหนังยังมีการพัฒนาด้วยการนำแผ่นพลาสติกทำตัวหนังแทนการใช้แผ่นหนังวัวในการทำตัวหนัง เนื่องจากแผ่นหนังวัวมีราคาแพง และแผ่นพลาสติกมีความเบากว่าแผ่นหนังวัว คนเชิดหนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานมีลักษณะการขึ้นเชิดหลังจอหนัง และใช้เวลาแสดง 3- 4 ชั่วโมง ใช้จอหนังยาว 8 เมตร สูง 2 เมตร หนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานแสดงเพียงเรื่องเดียว คือรามเกียรติ์ นอกจากนี้ในการแสดงหนังสือยังเป็นการสอนให้บุคลากรเป็นผู้ที่มีความเคารพต่อครูอาจารย์ เช่น ก่อนการแสดงจะต้องไหว้ครูก่อนทุกครั้ง และการแสดงต้องทำการแสดงตามความเชื่อที่ครูอาจารย์กำหนดให้ไว้ การแสดงถึงจะราบรื่น คณะปะโมทัยรุ่งอีสานได้รับงานแสดงในงานประเพณีต่างๆ เช่น งานบุญบั้งไฟ งานบุญแจกข้าว⁹

จากได้ข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่า การแสดงหนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานเป็นการเชิดหนังที่ใช้กิริยาท่าทางเลียนแบบอริยาบถของมนุษย์ และทำนาฏศิลป์ไทย อีกทั้งมีตัวหนังปลัดคือที่แสดงเป็นตัวตลกหรือที่เรียกว่า “จำอวด” ที่ผู้ชมชื่นชอบในการแสดงของบทบาทตัวหนังปลัดคือ ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงของชาวอีสานที่มาจากการผสมผสานระหว่างการแสดงหนังตะลุงภาคใต้และการขับลำซึ่งเป็นการแสดงของภาคอีสาน และการแสดงแทรกคำสอนจริยธรรมคุณธรรมให้กับผู้ชมด้วย แต่ในปัจจุบันนี้หนังสือไม่ได้เป็นที่นิยมของคนในสังคมเท่าที่ควร ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้การแสดงหนังสือเสื่อมลงทางสังคม เนื่องจากประชาชนนิยมการแสดงประเภทหมอลำหรือวงดนตรีลูกทุ่งมากกว่า เพราะการแสดงประเภทหมอลำและวงดนตรีลูกทุ่งมีจังหวะสนุกสนานมีการพัฒนารูปแบบการแสดงให้ทันสมัยนิยมอยู่ตลอดเวลา จนหนังสือต้องหยุดทำการแสดงหนังสือแล้วไปทำการแสดงประเภทหมอลำหรือวงดนตรีลูกทุ่งแทน ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาข้อมูลหนังสือของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานจึงมีความจำเป็นอย่างมากที่ต้อง ศึกษาข้อมูลไว้ ก่อนที่หนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานจะมีการพัฒนารูปแบบการแสดงตามสมัยนิยม แล้วอาจจะไม่มีข้อมูลที่เป็นการแสดงแบบดั้งเดิมไว้ อีกทั้งหนังสือคณะ

⁸ สัมภาษณ์ คำตา อินทะสีดา, หัวหน้าคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน, 14 ธันวาคม 2551.

⁹ สัมภาษณ์ จันมา หินะสิทธิ์, บุคลากรคณะรุ่งอีสาน, 14 ธันวาคม 2551.

ปะโมทัยรุ่งอีสานมีการก่อตั้งมาตั้งแต่พ.ศ. 2544 และดำเนินการแสดงเป็นเวลา 8 ปี ผู้ก่อตั้งคณะปะโมทัยรุ่งอีสานมีอายุ 70 ปี ซึ่งก็ชราภาพ และที่สำคัญปัจจุบันนี้ประเทศไทยได้ประสบปัญหาทางด้านการเมืองได้แบ่งเป็นหลายฝ่ายขาดความสามัคคีในประเทศไทย หนังสือคือเป็นศิลปะการแสดงที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาคใต้ ภาคกลางและภาคอีสาน ดังนั้นการแสดงหนังสือคือหากไม่ได้รับการอนุรักษ์และการศึกษาไว้ หนังสือคืออาจจะสูญหายไปเนื่องจากไม่มีผู้สืบทอด จึงควรศึกษาและรวบรวมข้อมูลไว้เป็นหลักฐานทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสาน เพื่อเป็นหลักฐานให้ผู้สนใจได้ศึกษาต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของหนังสือคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัด อุดรธานี
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการแสดง องค์ประกอบการแสดงหนังสือคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
3. เพื่อศึกษาบทบาทของหนังสือคือที่มีต่อบริบททางสังคม

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

มุ่งศึกษาความเป็นมาและวิเคราะห์รูปแบบการแสดง องค์ประกอบการแสดงหนังสือคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ตั้งแต่ตั้งคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน เมื่อ พ.ศ. 2544 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2552)

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษารวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง คือ สัมภาษณ์บุคลากรในคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน และศิลปินพื้นบ้านอีสาน ได้แก่

1.1 นายคำตา อินทะสีดา (ผู้เชิดตัวหนังและพากย์ตัวหนัง)
บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

1.2 นางบุญเหลือ ปิยะโน อายุ 57 ปี (ขับร้อง)
บ้านเลขที่ 139 หมู่ที่ 7 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

1.3 นายเสรี โชคดี ปฏิบัติราชการโรงเรียนไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุครธานี (ผู้แกะตัวหนังสือ)

1.4 นายบุญจันทร์ นามมนตรี อายุ 49 ปี (ผู้เป่าแคน)
บ้านคำม่วง ตำบลโนนสูง อำเภอไชยวาน จังหวัดอุครธานี

1.5 เด็กชายเสกสรร สงวนนาม อายุ 11 ปี (ผู้เล่นกลองตุ้ม)
บ้านเลขที่ 24 หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุครธานี

1.6 นายจันมา หินะสิทธิ์ อายุ 73 ปี (ผู้เล่น กลองตุ้ม)

1.7 หมอลำวีวรรณ คำเนิน (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ. 2536)

1.8 หมอลำบุญช่วง เด่นดวง (ศิลปินพื้นบ้านอีสาน จังหวัดอุครธานี)

2. ศึกษาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ได้แก่

2.1 สถาบันวิทยบริการมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

2.2 สถาบันวิทยบริการมหาวิทยาลัยราชภัฏอุครธานี

2.3 ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.4 สำนักวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏอุครธานี

2.5 สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุครธานี

2.6 พิพิธภัณฑ์เมืองอุครธานี

3. เก็บข้อและรวบรวมข้อมูลเอกสารทางวิชาการ และบทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ได้แก่

3.1 วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

3.1.1 วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “หุ่นกระบอกคณะเซวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์” เนื้อหาสาระชี้ให้เห็นถึงการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของหุ่นกระบอก ซึ่งเป็นแนวทางให้ผู้ศึกษาได้ศึกษารูปแบบ องค์ประกอบการแสดงหุ่นกระบอก¹⁰

---

¹⁰ สราวุธ จันทร์จำ, “หุ่นกระบอกคณะเซวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 1-8.

3.1.2 วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “การเชิดหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี” เนื้อหาสาระชี้ให้เห็นถึงความเป็นมา ระเบียบวิธี ขั้นตอนในการแสดง และการเชิดหนังใหญ่ เรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกทศกัณฐ์ครั้งที่ 5 ของคณะหนังใหญ่ วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี¹¹

3.1.3 ปริญญานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เรื่อง “ลักษณะและคุณค่าของเครื่องประกอบการแสดงหนังตะลุงภาคใต้” เนื้อหาชี้ให้เห็นถึงลักษณะและคุณค่าของเครื่องประกอบการแสดงหนังตะลุงภาคใต้¹²

3.1.4 ปริญญานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เรื่อง “ศิลปะการแสดงหนังตะลุงภาคใต้ในจังหวัดสงขลา” เนื้อหาสาระชี้ให้เห็นถึงศิลปะการผูกเรื่อง ศิลปะการดำเนินเรื่องในการแสดง ศิลปะการเชิด และศิลปะการขับบทพากย์รูปของหนังตะลุง¹³

3.1.5 ปริญญานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เรื่อง “การอนุรักษ์และการพัฒนาหนังตะลุง ตามทฤษฎีของนายหนัง” เนื้อหาชี้ให้เห็นถึงการอนุรักษ์และการพัฒนาเกี่ยวกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับหนังตะลุง และเครื่องประกอบการแสดงหนังตะลุง¹⁴

---

¹¹อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์, “การเชิดหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 1-9.

¹²มงคล คชรัช, “ลักษณะและคุณค่าของเครื่องประกอบการแสดงหนังตะลุงภาคใต้,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2539), หน้า 1-9.

¹³นครินทร์ ชาคร, “ศิลปะการแสดงหนังตะลุงในจังหวัดสงขลา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2539), หน้า 13-19.

¹⁴คูสิต รัชทอง, “การอนุรักษ์และการพัฒนาหนังตะลุง ตามทฤษฎีของนายหนัง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2539), หน้า 1-12.

3.2 หนังสือที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

หนังสือพิมพ์: หนังสือศิลปวัฒนธรรม เนื้อหาสาระเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหนังตะลุง องค์ประกอบของหนังตะลุง ขนบนิยมของการแสดงหนังตะลุง เปรียบเทียบลักษณะสำคัญของหนังตะลุงกับหนังตะลุงภาคใต้¹⁵

3.3 หนังสือของอีสาน เนื้อหาสาระเกี่ยวกับ การแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสานและการนำหนังตะลุงเป็นเครื่องในการดำรงชีวิต โดยการออกแร่แสดงเพื่อขอข้าวและเพื่อหารายได้ในช่วงนอกฤดูทำนา¹⁶

4. สังเกตการณ์แสดงหนังบักคือคณะรุ่งอีสานและฝึกปฏิบัติการเซ็ดหนังบักคือ
5. นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ โดยมีการแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 บทดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

- 1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- 1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- 1.3 ขอบเขตของการวิจัย
- 1.4 นิยามศัพท์ในการวิจัย
- 1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย
- 1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

---

¹⁵รัตพร ชังธาดา, หนังตะลุงอีสาน (กรุงเทพมหานคร : สักดิ์โสดาการพิมพ์, 2526) หน้า 12 – 13.0

¹⁶เครือข่ายสื่อภาคประชาชนภาคอีสาน, หอมดินอีสาน (อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซต, 2550), หน้า 43.

บทที่ 2 ความเป็นมาของหนังสือคณະปะโมทัยรุงอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

- 2.1 สภาพโดยทั่วไปและความเป็นมาของจังหวัดอุดรธานี
- 2.2 ประเพณีในจังหวัดอุดรธานี
- 2.3 ชื่อและความหมายของหนังสือ
- 2.4 ความเป็นมาของหนังสือตระกูลในประเทศไทย
- 2.5 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหนังสือ
- 2.6 ความเป็นมาหนังสือคณະปะโมทัยรุงอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

- 3.1 ศึกษารวบรวมข้อมูลภาคสนาม
- 3.2 เก็บข้อและรวบรวมข้อมูลเอกสารทางวิชาการ และบทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
- 3.3 สังเกตการณ์แสดงหนังสือคณະปะโมทัยรุงอีสานและฝึกปฏิบัติการเขียนหนังสือ
- 3.4 นำข้อมูล องค์ประกอบการแสดงหนังสือคณະรุงอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี มาวิเคราะห์

บทที่ 4 องค์ประกอบและ การวิเคราะห์แสดงหนังสือคณະปะโมทัยรุงอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

4.1 องค์ประกอบการแสดงหนังสือแบ่งออกเป็นหัวข้อดังนี้

- 4.1.1 ตัวหนังสือและลักษณะตัวหนังสือคณະปะโมทัยรุงอีสาน
- 4.1.2 ลักษณะเวทีของหนังสือที่ใช้แสดง
- 4.1.3 อุปกรณ์การแสดงหนังสือ
- 4.1.4 หีบเก็บตัวหนังสือ

- 4.1.5 ดนตรีในการประกอบการแสดง
- 4.1.6 คุณสมบัติของผู้เชิดตัวหนัง
- 4.1.7 การรับงานแสดง
- 4.1.8 การจัดและการรับหน้าที่แสดง
- 4.1.9 โอกาสและสถานที่ในการแสดง
- 4.1.10 อัตราค่าจ้างในการแสดงหนังบักตื้อ
- 4.1.11 ค่าตอบแทนผู้เชิดนักแสดง
- 4.1.12 การแต่งกายของผู้แสดง

4.2 การวิเคราะห์แสดงหนังบักตื้อคณะประมอทัยรุ่งอีสาน

- 4.2.1 การเตรียมตัวหนัง
- 4.2.2 พิธีกรรมก่อนการแสดง
- 4.2.3 การดำเนินการแสดง
- 4.2.4 การเชิดตัวหนังบักตื้อ
- 4.2.5 ความเชื่อในการแสดงหนังบักตื้อ
- 4.2.6 ลักษณะเฉพาะของหนังบักตื้อ
- 4.2.7 บทบาทของหนังบักตื้อที่มีต่อบริบททางสังคม

บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1.5 คำศัพท์เฉพาะ

1. หนังบักตื้อ หมายถึง หนังตะลุงอีสาน, หนังประมอทัย
2. ปลัดตื้อ หมายถึง ตัวประกอบที่แสดงเป็นตัวตลกหรือเป็นพิธีกรในการแสดง
3. บุญแจกข้าว หมายถึง งานอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว
4. งานบุญบังไฟ หมายถึง งานจุดบังไฟเพื่อขอฝน
5. หมอลำกลอน หมายถึง การลำที่แสดงเป็นคู่ชายหนึ่งคน หญิงหนึ่งคน โดยมีแคนเป็นประกอบการลำ

6. หมอลำซิ่ง หมายถึง การลำกลอนที่มีทำนองรวดเร็ว มีการนำเพลงลูกทุ่ง และเครื่องดนตรีสากล เช่น กีตาร์ เบส กลองชุด บรรเลงประกอบจังหวะการลำ และจะมีหางเครื่องเต้นประกอบขณะแสดง

1.6 สถานที่ทำการวิจัยและเก็บข้อมูล

หนังสือคณະรุงอีสาน บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

1.7 อุปกรณ์ในการทำวิจัย

1. เครื่องบันทึกเสียงพร้อมไมค์
2. เครื่องบันทึกภาพกล้องถ่ายภาพ
3. เครื่องเขียน
4. คอมพิวเตอร์

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบความเป็นมาหนังสือคณະรุงอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
2. ทำให้ทราบการแสดงและองค์ประกอบการแสดงหนังสือคณະรุงอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
3. ทำให้คณະรุงอีสาน อำเภอไชยวานจังหวัดอุดรธานีเป็นที่รู้จักแพร่หลาย
4. เป็นการปลูกจิตสำนึกด้านความรักความสามัคคีคนในประเทศไทย
5. เป็นการสะท้อนสภาพสังคมให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมระหว่างภาคใต้ กลางและภาคอีสาน

บทที่ 2

ความเป็นมาของหนังสือคณະปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

ในบทนี้ผู้วิจัยได้กล่าวถึงสภาพโดยทั่วไปและความเป็นมาของอำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ประเพณีที่มีในจังหวัดอุดรธานี ชื่อและความหมายของหนังสือ ความเป็นมาของหนังสือตระกูลในประเทศไทย วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหนังสือ และความเป็นมาของหนังสือคณະปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ข้อมูลดังกล่าวนี้มีความเกี่ยวข้องกับหนังสือ ดังนั้นผู้วิจัยได้ศึกษาจากหนังสือ เอกสารอัดสำเนาและการสัมภาษณ์ ตามหัวข้อดังนี้

- 2.1 สภาพโดยทั่วไปและความเป็นมาของอำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
- 2.2 ประเพณีในจังหวัดอุดรธานี
- 2.3 ชื่อและความหมายของหนังสือ
- 2.4 ความเป็นมาของหนังสือตระกูลในประเทศไทย
- 2.5 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหนังสือ
- 2.6 ความเป็นมาของหนังสือคณະปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

2.1 สภาพโดยทั่วไปและความเป็นมาของอำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

2.1.1 สภาพทั่วไปของจังหวัดอุดรธานี

“อุดรธานี” มีความหมายว่า “เมืองทิศเหนือ” เดิมชื่อบ้านหมากแข้ง ต่อมาได้เป็นที่ตั้งกองบัญชาการการปราบขบถฮ่อที่ทุ่งเชียงคำ แคว้นเชียงขวาในประเทศลาว และได้ยกขึ้นเป็นมณฑลลาวพวน ควบคุมดูแลปกครองหัวเมืองในภาคอีสานตอนบน ต่อมาภายหลังได้เปลี่ยนชื่อมณฑลลาวพวนเป็นมณฑลฝ่ายเหนือเพื่อหลีกเลี่ยงคำว่า “ลาวพวน” เมื่อประเทศลาวได้ตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศฝรั่งเศส และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อมณฑลฝ่ายเหนือเป็นมณฑลอุดร เมื่อกระทรวงมหาดไทย ยกเลิกระบบการปกครองท้องถิ่นแบบมณฑล มณฑลอุดรจึงกลายเป็นเมืองอุดร และจังหวัดอุดรธานีมาจนถึงทุกวันนี้ อุดรธานี มาจากมณฑลฝ่ายเหนือ และมณฑลอุดร จึงมีตราประจำเมืองเป็นรูปท้าวภูเวง หรือท้าวเวสสุวรรณผู้เป็นเทพ หรือโลกบาลรักษาทิศเหนือ เป็นจอมยักษ์เป็นโลกบาลทิศอุดรในไตรภูมิพระร่วงเรียกว่าท้าวไพศรพณ์มหาราช เป็นยักษ์ดำรง

อยู่ในศีลธรรม มีหน้าที่ตรวจตราดูแลความเป็นไปของมนุษย์ ดวงตราประจำเมืองจึงเป็นรูปวงกลม พื้นที่สี่เหลี่ยม ภายในดวงตราเป็นรูปยักษ์ยืนบนแท่น มือทั้งสองกุมกระบอง และมีกนกเปลวขนานสองข้าง

สัญลักษณ์ประจำจังหวัดอุดรธานี เป็นรูปพาชนะดินเผาลายเขียนสีบ้านเชียง (หม้อบ้านเชียง) เนื่องจากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ได้รับการยอมรับและการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก จังหวัดอุดรธานีจึงกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ประจำจังหวัด¹

2.1.2 ความเป็นมาของจังหวัดอุดรธานี

กองบัญชาการ แต่เมื่อตรวจดูโดยถนัดแล้วเห็นว่าพื้นที่ไม่สม่ำเสมอ สูงๆต่ำๆ ไม่เหมาะที่จะสร้างเป็นเมืองใหญ่ในโอกาสข้างหน้า และตั้งอยู่ห่างแม่น้ำโขงประมาณ 20 กิโลเมตร เท่านั้น เสด็จกรมฯ ท่านให้เดินทางมาถึงบ้านเดื่อหมากแข้ง จึงได้พักกองเกวียน อยู่ใกล้ดินโพธิ์ใหญ่ข้างวัดมัชฌิมาวาส ปัจจุบันบริเวณนี้เป็นที่ตั้งทำการสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี จึงให้ออกสำรวจดูห้วย หนอง คลอง บึงในบริเวณใกล้เคียงทางทิศตะวันออก มีหนองบัวกลอง หนองเหล็ก ทางทิศใต้มีหนองขอนกว้าง ตะวันตกมีหนองนาเกลือ หนองวัวซ่อง หนองสวรรค์ และทิศเหนือมีหนองสำโรง หนองแค และมีลำห้วยหมากแข้ง ซึ่งมีต้นน้ำจากภูพาน มีน้ำใสสะอาดมีป่าไม้ปกคลุม มีปลา เต่า จระเข้ ชุกชุมมาก ลำน้ำนี้ไหลผ่านจากทิศใต้สู่ทิศเหนือลงลำห้วยหลวง เสด็จในกรมฯ จึงตกลงพระทัยให้ตั้งกองบัญชาการ สร้างบ้านแปลงเมืองลง ณ พื้นที่ดังกล่าวนี้²

¹สถาบันราชภัฏอุดรธานี, ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลัง นานาวิทยา, 2546), หน้า 1.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

2.1.3 สภาพภูมิศาสตร์จังหวัดอุดรธานี

จังหวัดอุดรธานี ตั้งอยู่ตอนบนของประเทศ หรือเรียกว่า อีสานเหนือ อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ ระหว่างเส้นรุ้งที่ 17 องศา 13 ลิปดาเหนือ ถึง 18 องศา 10 ลิปดาเหนือ และระหว่างเส้นแวงที่ 102 องศา 00 ลิปดา ตะวันออก ถึง 103 ลิปดาตะวันออก อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดหนองคาย (อำเภอท่าบ่อ อำเภอโพนพิสัย อำเภอศรีเชียงใหม่และอำเภอสว่าง)

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น (อำเภอน้ำพอง อำเภอกู่เวียง) จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอสหัสขันธ์

ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดสกลนคร (อำเภอวานรนิวาส อำเภอสว่างแดนดิน อำเภวาริชภูมิ)

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดหนองบัวลำภู (อำเภอเมือง)

2.1.4 ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดอุดรธานีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบมีแนวเทือกเขาภูพานวางตัวเป็นแนวยาวในทางทิศเหนือและทิศใต้ของจังหวัด และถือเป็นเส้นกั้นพรมแดนธรรมชาติกับจังหวัดใกล้เคียง มีลำห้วยหมากแข้งไหลผ่านเขตเทศบาลอุดรธานี และอยู่ห่างจากแนวพรมแดนธรรมชาติระหว่างประเทศ ได้แก่ แม่น้ำโขงเป็นแนวพรมแดน ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็นที่ตั้งประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่ห่างจากจังหวัดอุดรธานีประมาณ 50 กิโลเมตร ผ่านจังหวัดหนองคาย การติดต่อจากจังหวัดใกล้เคียง ส่วนมากเป็นทางรถยนต์ที่มีสภาพโครงข่าย (Net Work) ถนนเป็นแบบใยแมงมุม (Spider Web Pattern) คือสามารถติดต่อเดินทางเข้าออกกับจังหวัดอุดรธานีได้ทุกทิศทางจังหวัดอุดรธานี อยู่ห่างจากเมืองหลวงของประเทศ คือ กรุงเทพมหานครประมาณ 562 กิโลเมตร ตามทางหลวงหมายเลข 2 หรือถนนมิตรภาพ แต่ถ้าจะเดินทางทางอากาศก็มีสายการบินของการบินไทยทุกวัน

2.1.5 ที่ตั้งยุทธศาสตร์

จังหวัดอุดรธานีเป็นจังหวัดที่อยู่ใกล้แนวพรมแดนกับต่างประเทศ ได้แก่ประเทศ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่มีการปกครองแบบลัทธิสังคมนิยม จังหวัดอุดรธานี เคยใช้เป็นฐานทัพอากาศในสงครามเวียดนามและเคยเป็นพื้นที่ก่อการร้ายของพวกคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในอดีต จังหวัดอุดรธานีจึงมีหน่วยป้องกันทางยุทธศาสตร์เพื่อรักษาความมั่นคงของ ประเทศได้แก่ หน่วยงานดังต่อไปนี้

1. มณฑลทหารราบที่ 24 (ค่ายประจักษ์ศิลปาคม)
2. กรมทหารราบที่ 13
3. ส่วนแยก 1 กอ.รมน. ภาค 2
4. ศูนย์ข่าวร่วม พ.ต.ท. เขต 4
5. หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 21 กรป.กลาง
6. กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดน 24 (ค่ายเสนีย์รัณยุทธ)

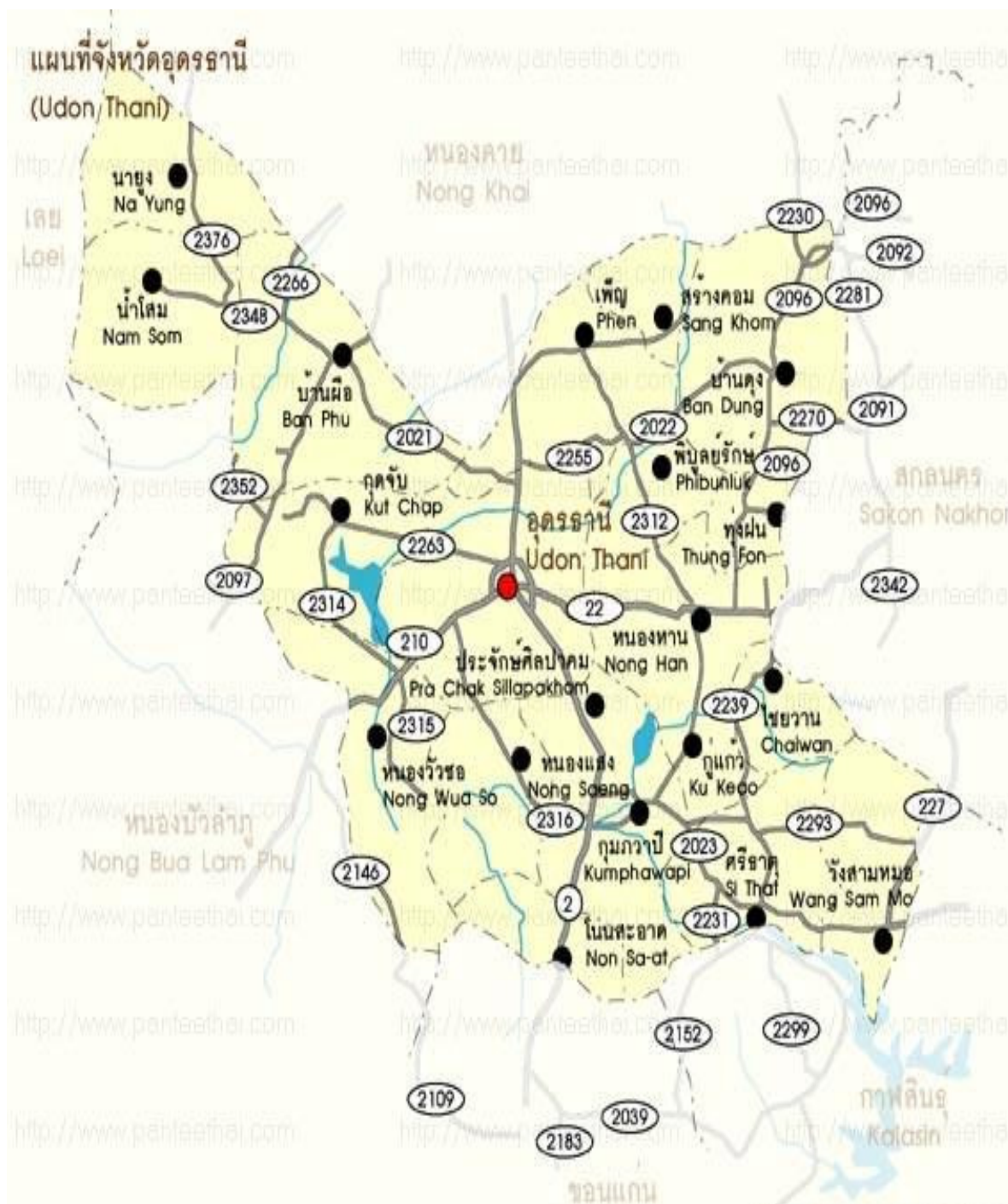
จังหวัดอุดรธานีมีขนาดพื้นที่ประมาณ 15,589,388 กิโลเมตร หรือประมาณ 9,743,367 ไร่ เท่ากับร้อยละ 9.5 ของพื้นที่ตะวันออกเฉียงเหนือ หรือร้อยละ 3.23 ของพื้นที่ทั้ง ประเทศ และมีขนาดพื้นที่รองเป็นอันดับที่ 3 ใน 17 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รูปร่างและ ความยาวของจังหวัดอุดรธานี มีผู้กล่าวว่า จังหวัดอุดรธานีมีลักษณะคล้ายผีเสื้อตัวใหญ่กำลัง กระพือปีกบินส่วนในทศนะของผู้เขียนจากการศึกษาทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ และภูมิศาสตร์ การเมือง โดยพิจารณาจากความสำคัญทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านยุทธศาสตร์และการเมือง จังหวัดอุดรธานีมีลักษณะเหมือนแม่ไก่กำลังกระพือปีกบินออกจากรัง

ภาพที่ 1 : แผนที่จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, เอกสาร โครงการวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีและสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (อุดรธานี : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, 2549), หน้า 5.

ภาพที่ 2 : แผนที่อำเภอในจังหวัดอุดรธานี

ที่มา : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีที่มา : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, เอกสาร
โครงการวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีและสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (อุดรธานี : สำนัก
วัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, 2549), หน้า 7.

2.1.6 ลักษณะภูมิอากาศ

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมถึงปลายเดือนตุลาคม ระยะเวลาจะได้รับอิทธิพลลมตะวันตกเฉียงใต้ หย่อมความกดอากาศสูงอยู่ที่มหาสมุทรอินเดีย ลมนี้จะพัดความชุ่มชื้นจากมหาสมุทรอินเดียมาปกคลุมประเทศไทย ร่องความอากาศต่ำจะเคลื่อนที่จากภาคใต้พาดผ่านมายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งจังหวัดอุดรธานี ทำให้มีฝนตกชุก เดือนที่มีปริมาณน้ำฝนมากที่สุดคือเดือนสิงหาคม

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่ปลายเดือนตุลาคม ถึง กลางกุมภาพันธ์ ระยะเวลาได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ หย่อมความกดอากาศสูงอยู่ที่ประเทศรัฐเซีย จีน และได้พัดอากาศหนาวเย็นมาปกคลุมประเทศไทย โดยเฉพาะภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะได้รับอิทธิพลจากลมชนิดนี้มาก ทำให้อากาศหนาวเย็นทั่วไปทั้งจังหวัดอุดรธานี เดือนที่มีอากาศหนาวมากได้แก่ เดือนมกราคม

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ กลางเดือนกุมภาพันธ์ ถึงปลายเดือนพฤษภาคม อากาศร้อนอบอ้าว ทั่วเขตพื้นที่ของจังหวัด เพราะช่วงนี้เป็นช่วงปลอดมรสุม เดือนที่มีอากาศร้อนที่สุดคือเดือนเมษายน

ปริมาณน้ำฝนจังหวัดอุดรธานีจากข้อมูลกรมอุตุนิยมวิทยา กระทรวงคมนาคม ได้ประเมินปริมาณน้ำฝนของจังหวัดอุดรธานีว่าอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง

2.1.7 สภาพป่าไม้ทั่วไปจังหวัดอุดรธานี

จังหวัดอุดรธานี มีพื้นที่ประมาณ 7,331,438 ไร่ เป็นป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 21 ป่า รวมพื้นที่ 1,115,375 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 42.56 ของพื้นที่จังหวัด มีพื้นที่ที่คงสภาพป่าจริงประมาณ 1,154,375 ไร่ สภาพป่าไม้ทั่วไปเป็นชนิดป่าเต็งรัง ลักษณะโดยทั่วไปเป็นป่าโปร่ง มีต้นขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ขึ้นอยู่ปะปนกันไม่ค่อยหนาแน่น ตามพื้นล่างมีหญ้าเพ็งซึ่งเป็นไม้ไผ่ขนาดเล็กขึ้นอยู่ทั่วไป พื้นที่แห้งแล้งดินร่วนปนทราย หรือกรวดลูกรัง ความสมบูรณ์ของดินน้อย ต้นไม้แทบทั้งหมดสลัดใบและมักเกิดไฟป่าลุกลามทุกปี ชนิดพันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ เต็ง รัง เหียง พลวง กรวด พะยอม ติ้ว แต้้ม มะค่าแต้ ประดู่แดง สมอไทย ตะแบก

เลือด แสงใจ รกฟ้า ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีไม้ไฟที่สำคัญอีกหลายชนิด เช่น ไม้ปา ไม้บง ไม้ซาง ไม้รวก ไม้ไร่ เป็นต้น³

2.1.8 การคมนาคม

ประชากรส่วนใหญ่ใช้การคมนาคมทางบก โดยเส้นทางรถยนต์เป็นหลัก และมีส่วนใช้การคมนาคมทางรถไฟ ซึ่งทั้งสองทางสามารถให้บริการได้อย่างทั่วถึงและเพียงพอ สำหรับการคมนาคมทางอากาศนั้น จังหวัดอุดรธานีถือว่าเป็นจังหวัดศูนย์กลางการค้า การบริการ การอุตสาหกรรม และการท่องเที่ยวมรดกโลกบ้านเชียง เป็นจุดยุทธศาสตร์เชื่อมต่อไปสู่เส้นทาง การค้าอินโดจีน มีสนามบินพาณิชย์ และในขณะนี้ มีสนามบินนานาชาติ จึงทำให้การคมนาคมของ จังหวัดอุดรธานีสะดวก รวดเร็วและรองรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้เป็นอย่างดี

2.1.9 ประชากร

จังหวัดอุดรธานีมีทั้งหมด 18 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ มีจำนวนประชากร 1.54 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 42.9 ของกลุ่มจังหวัด กลุ่มจังหวัด มีประชากร 3.6 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 5.8 ของประเทศ ได้แก่ จังหวัดเลย หนองคาย หนองบัวลำภู และอุดรธานี ชาวจังหวัด อุดรธานีส่วนใหญ่ เป็นประชากรที่อพยพมาจากถิ่นฐานอื่น จะมีบ้างก็คือ ชาวไทยเชื้อ ที่อาศัยใน เขตอำเภอวังสามหมอ และอำเภอศรีธาตุ ซึ่งก็เป็นส่วนน้อย ประชากร ร้อยละ 95 เป็นคนไทย มี ชาวต่างชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่ได้แก่ ชาวจีน และเวียดนาม เนื่องจากได้เข้าอาศัยอยู่เป็นเวลานาน จึงมีการผสมกลมกลืนกัน โดยการแต่งงาน การแปลงสัญชาติทำให้ชาวจีน และชาวเวียดนาม กลายเป็นคนไทย ทั้งวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อถือ

2.1.10 เศรษฐกิจ

ในจังหวัดอุดรธานีส่วนใหญ่มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมจนเป็นพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ข้าว อ้อย มันสำปะหลัง และยางพารา ส่วนอุตสาหกรรมทางเศรษฐกิจ ได้แก่ โรงงาน

---

³สถาบันราชภัฏอุดรธานี, ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (ขอนแก่น: โรงพิมพ์ คลังนาวิทยา, 2546), หน้า 17 – 19.

น้ำตาลหนองหาน อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เป็นแหล่งรับซื้ออ้อยจากชาวบ้านในอำเภอหนองหาน ตลอดจนจังหวัดใกล้เคียงเป็นบริเวณกว้าง และเป็นแหล่งจัดจำหน่ายพันธุ์อ้อย และปุ๋ยแก่การเกษตรกร และรับซื้ออ้อยเพื่อผลิตน้ำตาลทรายส่งออกจำหน่ายต่างประเทศและภายในประเทศ

2.1.11 ภาษา

ประชากรชาวจังหวัดอุดรธานีร้อยละ90พูดภาษาอีสานส่วนที่เหลือจะพูดภาษาหลากหลายตามถิ่นกำเนิดที่อพยพมาเช่น พวน ภูไท เลย เวียดนาม และภาษากลาง เป็นต้น

2.1.12 ศาสนา

ประชากรในจังหวัดอุดรธานี เป็นพุทธศาสนิกชน ร้อยละ 90.63 ได้แก่ คริสต์ศาสนิกชน ร้อยละ 7.13 อิสลามิกชน ร้อยละ0.05 พราหมณ์ ฮินดู ซิกข์ และอื่นๆ ร้อยละ 2.1

2.1.13 วัฒนธรรม

จังหวัดอุดรธานีเป็นจังหวัดที่มีวัฒนธรรมอันเก่าแก่ และมีอาณาเขตกว้างขวางแต่ละท้องถิ่นมีประวัติความเป็นมาอันยาวนานจึงมีโบราณวัตถุโบราณสถาน ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อที่แตกต่างกันมากมายหลายกลุ่ม แต่สิ่งเดียวที่ชาวจังหวัดอุดรธานีได้นิยมละเล่น และแสดงสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ หมอลำ รำเซิ้ง โปงกลาง วงดนตรี หนังบักต้อ หรือหนังตะลุงอีสาน แมงตับเต่า ลำภูไท (ซึ่งนิยมเล่นในเขตอำเภอวังสามหมอ และศรีธาตุ) การละเล่นดังกล่าวนี้มักมีดนตรีใช้ประกอบการละเล่นหลายประเภท เช่น พิณ แคน โหวด ซอ ฉิ่ง ฉาบ และกั๊บแก๊บ เป็นต้น⁴

---

⁴วัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, เอกสารหนังสือพิมพ์ : หนังสือตะลุงอีสาน (อุดรธานี : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, 2549), หน้า 10.

2.2 ประเพณีในจังหวัดอุดรธานี

จังหวัดอุดรธานีเป็นดินแดนของภาคอีสานจึงยึดปฏิบัติขนบธรรมเนียมประเพณีตามท้องถิ่นอีสาน ประเพณีท้องถิ่นอีสานเป็นสิ่งที่ประชาชนยึดปฏิบัติเป็นเวลานานมาแล้ว ซึ่งวัฒนธรรมก่อให้เกิดเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น และช่วยให้คนในท้องถิ่นนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จารีตประเพณีที่ผู้วิจัยจะกล่าวต่อไปนี้ นิยมปฏิบัติในท้องถิ่นอีสานรวมทั้งผู้ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดอุดรธานี และประเพณีแต่ละท้องถิ่นอาจปฏิบัติแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความนิยมและความเชื่อของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น จารีตประเพณีของชาวอีสานมีทั้งหมด 12 เดือน หรือเรียกว่า ฮีตสิบสอง

“ฮีต” เป็นภาษาลาว ซึ่งลาวนำมาจากคำศัพท์ของภาษาบาลี โดยภาษาบาลีหรือบาลีใช้ว่า “จาริตต” อ่านว่า จา-ริต-ตะ แล้วชนชาวลาวและไทอีสานก็นำมาใช้ในภาษาของตนว่า “จาฮีต” ต่อมากร่อนคำ โดยตัดคำหน้าคือคำ “จา” ออกเหลือ “ฮีต” คำเดียวโดด ๆ ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 พิมพ์ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2535 ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ “จาริต” เป็นคำนาม แปลว่า ประเพณีที่ถือสืบต่อกันมานาน ส่วน “จาริตประเพณี” มีความหมายว่า “ระเบียบประเพณีที่นิยม และประพฤติกินสืบมา ถ้าฝ่าฝืนถือว่าเป็นความผิดเป็นชั่ว”

คำฮีตตามวัดจะนุกรมพาสาลาวของ ดร.ทองคำ อ่อนมะณีสอน ฉบับพิมพ์ที่เวียงจันทน์ ปี ค.ศ. 1992 (พ.ศ. 2539) ให้ความหมายไว้ 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก ฮีตแปลว่า กฎระเบียบ

ประการที่สอง ฮีตแปลว่า จารีตประเพณี

ประการสุดท้าย ฮีตแปลว่า สิ่งที่ประพฤติดำเนินกันมาเป็นเวลานาน^๑

ประเพณีทั้ง 12 เดือน เป็นประเพณีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับมหรสพ กล่าวคือเมื่อมีประเพณีในท้องถิ่นเกิดขึ้นก็มีการนำมหรสพมาเล่นในงานประเพณีบางงาน เช่น เมื่อมีงานบุญบั้งไฟในหมู่บ้านก็จะมีมีการว่าจ้างการแสดงหนังบั้งคือ หรือการแสดงหมอลำมาแสดงในงาน จึงถือได้ว่าการแสดงหนังบั้งคือ หรือการแสดงต่าง ๆ นั้น ได้แสดงในงานประเพณีเพื่อสืบสานและอนุรักษ์ประเพณีทั้ง 12 เดือนมีดังนี้

---

^๑บุญเกิด พิมพ์วรรเมธากุล, ประเพณีและเกร็ดโบราณคดีไทอีสาน (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2544), หน้า 1-2.

2.2.1 เดือนหนึ่ง บุญข้าวกำ หรือบุญเข้ากรรม

เดือนอ้าย (เดือนธันวาคม) ทำพิธีเข้ากรรม เป็นช่วงเวลาพระสงฆ์เข้าปริวาสกรรม (อยู่ชดใช้กรรม) ซึ่งเป็นพิธีสำหรับพระภิกษุเพื่อให้บริสุทธิ์จากอาบัติสังฆาทิเสส (อาบัติหนักรองจากปาราชิก) ในเดือนเดียวกันนี้ชาวบ้านจะไปทำบุญที่วัด นอกจากพิธีกรรมทางศาสนาแล้วก็เป็นเวลาที่ข้าวในนาสุกพร้อมจะเก็บเกี่ยวได้ จึงมีการลงแขกเกี่ยวข้าวกัน และทำปลาร้า เก็บไว้เป็นเสบียงตลอดปีด้วย⁶

มูลเหตุที่ทำ

เพื่อเป็นการลงโทษภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสข้อใดข้อหนึ่งใน 13 ข้อที่กล่าวข้างต้น เมื่อได้เข้าปริวาสกรรมจึงจะพ้นอาบัติ หรือพ้นโทษกลับเป็นภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์ สมควรอยู่ในพุทธศาสนาต่อไป คำ “เข้าปริวาสกรรม” นี้ภาษาลาวและไทอีสานตัดคำ “ปริวาส” ออกเหลือเป็น “เข้ากรรม” และเมื่อเขียนตามอักขรวิธีของภาษาลาวจะเป็น “เข้ากำ” ดังนั้น “บุญเข้ากำ” ก็คือ “บุญเข้าปริวาสกรรม” นั่นเอง

พิธีกรรม

ให้ภิกษุผู้ต้องอาบัติหมวดสังฆาทิเสสที่จะเข้าอยู่ปริวาสกรรมเพื่อชำระความมัวหมองของศีลให้แก่ตนเอง โดยต้องไปขอปริวาสจากสงฆ์ เมื่อสงฆ์อนุญาตแล้วจึงมาจัดสถานที่ที่จะเข้าอยู่ปริวาสกรรมซึ่งส่วนมากมักปลูกเป็นกระท่อมเล็ก ๆ ตกแต่งบริเวณสถานที่ให้สะอาดหาน้ำกินน้ำใช้ใส่ตุ่มหรือโอ่งไว้ให้เพียงพอกับการใช้ของตนเอง โดยปกติวัดที่เหมาะสมในการเข้าอยู่ปริวาสกรรมนั้นต้องเป็นวัดที่สงบเงียบ ไม่มีภิกษุสัญจรผ่านไปมาและผู้คนไม่พลุกพล่านเป็นวัดที่มีภิกษุอาศัยอยู่จำนวนไม่มากนัก เมื่อจัดเตรียมสถานที่เรียบร้อยแล้ว ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสข้อใดข้อหนึ่งแล้วปกปิดไว้จะต้องอยู่ปริวาส (การอยู่ค้างคืน) และต้องประพฤติวัตร (การปฏิบัติกรณกิจ) ต่าง ๆ เช่น งดใช้สิทธิบางอย่าง ลดฐานะตนเอง ประจานตนเองเพื่อเป็นการลงโทษตนเอง ชดใช้ให้ครบจำนวนวันที่ปกปิดอาบัตินั้น ๆ ครั้นได้ประพฤติวัตรต่างๆ ครบจำนวนวันแล้ว เมื่อจะ

⁶เอกวิทย์ ฌ กลาง, ภูมิปัญญาอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อัมรินทร์, 2544), หน้า 70.

ปลดเปลื้องตนจากอาบัติสังฆาติเสสต้องไปหา “สงฆ์จตุรวรรค” (คือภิกษุที่รูปขึ้นไป) เพื่อจะขอ “มานัต” โดยต้องห่มผ้าเฉียงบ่าข้างหนึ่ง ประนมมือกล่าวคำขอมานัตตามอาบัติที่ต้องโทษ และมีภิกษุอีกรูปหนึ่งสวดประกาศให้มานัตแล้วภิกษุต้องอาบัติสังฆาติเสส ต้องประพฤติมานัตอีก 6 คี้นครั้ง ได้ประพฤติมานัตครบ 6 เดือน คี้นแล้วจะต้องขอ “อภกาน” จากสงฆ์อีก (คำว่า “อภกาน” แปลว่า การเรียกเข้าหรือการรับกลับเข้าหมู่) เมื่อสงฆ์ให้ “อภกาน” แล้วภิกษุรูปนั้นจึงจะได้ชื่อว่า “เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์” ดังนั้นการเข้าอยู่ปริวาสกรรมพอสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. ภิกษุต้องอาบัติหมวดสังฆาติเสสเท่านั้นจึงต้องเข้าอยู่ปริวาสกรรม เพื่อชำระตนให้กลับเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์
2. ขั้นตอนการเข้าอยู่ปริวาสกรรมมี 3 ขั้นตอน ดังนี้
  - ขั้นตอนที่หนึ่ง ให้ภิกษุที่รู้ตัวว่าตนเองต้องอาบัติ ขอเข้าอยู่ปริวาสกรรมจากสงฆ์แล้วประพฤติวัตรต่างๆ เป็นการทำโทษตนเองเท่ากับจำนวนวันที่ปกปิดความผิดนั้น ๆ ไว้
  - ขั้นตอนที่สอง ขอมานัตจากสงฆ์ แล้วประพฤติมานัต 6 คี้น
  - ขั้นตอนที่สาม เมื่อประพฤติมานัตครบ 6 คี้นแล้ว “ขออภกาน” จากสงฆ์ เมื่อสงฆ์ให้อภกานแล้วก็ถือว่าได้กลับเป็นภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์

ข้อพึงปฏิบัติสำหรับพุทธศาสนิกชน

ตามปกติบุญเข้ากรรมนี้จะนิยมทำกันในวันขึ้น 15 ค่ำเดือนอ้ายและพุทธศาสนิกชนควรปฏิบัติตน ดังนี้

1. นำข้าวปลาอาหารไปถวายภิกษุผู้เข้าอยู่ปริวาสกรรม เพื่อส่งเสริมสนับสนุนคนที่ลำบากให้มีโอกาสบำเพ็ญเพียร รักษาศีลแล้วภิกษุเหล่านั้นจะได้กลับตนเป็นคนดีมีศีลบริสุทธิ์
2. รักษาศีล เพื่อเป็นการฝึกตนเองให้เป็นคนยึดมั่นในศีลตลอดระยะเวลาที่ภิกษุเข้าอยู่ปริวาสกรรมตั้งแต่ขั้นตอนที่ 1 ถึงขั้นตอนที่ 3 และพึงพระธรรมเทศนาตลอดระยะเวลาดังกล่าวนั้นด้วย⁷

⁷ บุญเกิด พิมพ์วรมงคล, ประเพณีอีสานและเกร็ดโบราณคดีโทอีสาน (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2544), หน้า 5-7.

2.2.2 เดือนสอง บุญคุณลาน

บุญคุณลาน กำหนดทำกันในเดือนยี่ หรือเดือนมกราคม จะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้เป็นการทำบุญขวัญข้าวที่นวดเสร็จ และกองไว้แล้วในลานข้าว มูลเหตุแห่งการทำเนื่องจากผู้ใดทำนาได้มาก ๆ ก่อนจะหอบ หรือขนมาใส่ยุ้งฉางก็อยากจะทำบุญกุศลเพื่อเป็นการเพิ่มความมั่งมีศรีสุขสืบไป

มูลเหตุ

ครั้งศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า มีชายสองคนที่น้องทำนาในที่เดียวกัน เวลาข้าวเป็นน้ามน้องชายชวนพี่ชายทำข้าวมธุปายาสถวายแด่พระสงฆ์ มีพระพุทธรูปเป็นประมุข แต่ผู้เป็นที่ตอบปฏิเสธจึงตกลงแบ่งที่นากันคนละส่วน ครั้นน้องชายได้เป็นเจ้าของที่นาในส่วนที่แบ่งแล้ว จึงถวายทานตามความพอใจนับได้ 9 ครั้ง แล้วตั้งปฏิธานความปรารถนาว่าขอให้สำเร็จพระอรหันต์ในอนาคต ครั้นถึงศาสนาของพระพุทธโคดมน้องชายเกิดมาเป็นบุตรพรหมณ์มหาศาลมีนามว่า อัญญาโกณฑัญญะ ออกบวชแล้วสำเร็จพระอรหันต์ก่อนสาวกทั้งหลาย และปฐมสาวกองค์แรก ส่วนพี่ชายไม่สามารถถวายได้ครบ 9 ครั้ง ได้ถวายเพียงครั้งเดียวคือ ในเวลาทำนาเสร็จได้ตั้งปฏิธานความปรารถนาขอให้สำเร็จเพื่อบริษะบุคคลในอนาคตครั้นมาถึงสมัยพระพุทธโคดมได้บังเกิดเป็นสุภัพพริพาชก เมื่อปัจฉิมโพธิกาลโพธิกาลใกล้พระศาสดาจะเสด็จสู่ปรินิพพานได้เข้าไปทูลความสงสัย เมื่อจบเทศนาพระพุทธเจ้าแสดงธรรมแล้ว จึงตั้งอยู่ในอนาคามีผลเป็นอริยบุคคลองค์สุดท้ายในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะอานิสงส์แห่งการให้ข้าวเป็นทานน้อยกว่าน้องชาย ชาวนาทั้งหลายเมื่อได้ทราบอานิสงส์เช่นนี้ จึงนิยมทำบุญให้ทานข้าวใหม่ให้ถือเป็นประเพณีของชาวอีสานสืบมา

พิธีกรรม

เมื่อกำหนดวันได้แล้วจะบอกกล่าวญาติพี่น้องให้มาร่วมทำบุญตอนเย็นในวันรวมนิมนต์พระสงฆ์อย่างน้อย 5 รูปมาเจริญพระพุทธมนต์ที่ลานข้าวจัดโต๊ะหมู่บูชาพร้อมด้วยดอกไม้ธูปเทียน แล้วจึงชิงสายสิญจน์รอบกองข้าว ต่อมาผู้ร่วมงานทั้งหลายมารวมกันฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เมื่อเจริญพระพุทธมนต์เสร็จมีเทศน์ 1 กัณฑ์ กลางคืนมีมหรสพ เช่น หมอลำกลอน หมอลำหมู่ หรือกลองยาวตลอดจนการละเล่นของหนุ่มสาว งานนี้จะมีเงินตลอดสว่าง

เมื่อสว่างแล้วจะถวายอาหารบิณฑบาต และพระสงฆ์จะประพรมน้ำมนต์ในในแล้วปีต่อไปได้ข้าวกล้าในนาเจริญงอกงามดี ไม่มีนกหนูมากัดกินข้าว ถ้าโรคโคกระบือก็จะอยู่เย็นเป็นสุขไม่มีโรคภัยเสียดแล้วก็อุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติมิตรที่ตายไปแล้ว ตลอดจนเทพยดาทั้งหลาย เมื่อท่านเหล่านั้นได้รับส่วนบุญที่อุทิศไปให้แล้ว ก็จะอวยพรให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลข้าวในนาจะได้เจริญงอกงาม⁸

2.2.3 บุญเดือนสาม บุญข้าวจี่

เดือนสาม คือเดือนกุมภาพันธ์ ข้าวจี่คือปั้นข้าวเหนียวที่ปั้นให้หนาแน่นมีรูปร่างเป็นก้อนกลมรี ขนาดเท่ากำปั้น แล้วใช้ไม้ไผ่ที่เหลากลมๆ เสียบตรงกลางตามยาวของปั้นข้าวเหนียว ใช้เกลือโรยรอบๆ ปั้นข้าว แล้วนำไปย่างบนถ่านไฟकुแดง หมุนข้าวไปเรื่อยๆ จนมีผิวเป็นสีเหลืองและมีกลิ่นหอม จากนั้นนำไข่ไก่ที่ตีจนไข่แดงเป็นเนื้อเดียวกันกับไข่ขาว ราดลงบนผิวของปั้นข้าวทีละเล็กทีละน้อย พร้อมกับหมุนปั้นข้าวอย่างบนถ่านจนไข่สุกจับผิวปั้นข้าวเป็นสีเหลืองอร่าม

มูลเหตุที่ทำ

เนื่องจากในเดือนสาม อากาศของภูมิภาคอีสานอยู่ในฤดูหนาว ในตอนเช้าผู้คนจะใช้ฝืนก่อไฟผิงแก้หนาว เมื่อฝืนเหล่านั้นถูกไฟไหม้ก็กลายเป็นถ่านไฟแดงอยู่กลางกองไฟ ชาวบ้านก็จะเขี่ยเอาถ่านออกมาไว้ด้านหนึ่งของกองไฟ แล้วนำข้าวเหนียวมาปั้นเป็นก้อนกลมโรยเกลือ วางลงบนถ่านไฟแดงๆนั้น เรียกว่า “ข้าวจี่” ปรากฏว่าข้าวที่ได้จากการจี่นี้มีกลิ่นหอมผิวก็เกรียมกรอบน่ารับประทาน ทำให้พระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นญาติพี่น้องที่บวชที่วัด อยากให้ได้รับประทานบ้าง จึงเกิดการทำบุญ “ข้าวจี่” ขึ้น นอกจากนี้เพื่อให้สอดคล้องกับข้อที่ 1 ซึ่งกำหนดไว้ว่าเมื่อได้ข้าวใหม่ผู้เป็นเจ้าของต้องนำไปบริจาคทานให้พระภิกษุสงฆ์มีศีลกินก่อนแล้วตนจึงกินภายหลัง ซึ่งในเดือนสามวันขึ้นสามค่ำนี้ จะเป็นวันแรกที่คนอีสานจะเปิดเต้าข้าว (ขุ้งข้าว) เพื่อนำข้าวใหม่มากิน และมีตำนานเกี่ยวกับมูลเหตุแห่งบุญข้าวจี่ไว้ ดังนี้

⁸วิมลพรรณ ปิตรวัชชัย, ฮีตสิบสอง (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาชน,ม.ป.ป.), หน้า 39-40.

มีเรื่องเล่าว่า นางปุลณทาสี ได้ทำขนมแป้งจี๊ ถวายพระพุทธเจ้าและพระอานนท์ นางคิดไว้ในใจว่าพระพุทธเจ้าคงจะไม่ฉัน เพราะอาหารแป้งจี๊ของนางไม่ประณีตคงจะโยนให้สุนัขและกากิน เมื่อพระองค์ทราบวาระจิตของนางปุลณทาสีแล้ว จึงรับสั่งให้พระอานนท์ปูลาดอาสนะลง แล้วทรงนั่งลงฉันขนมแป้งจี๊ ณ ที่นั้น นางปุลณทาสีเกิดความปิติ และพระองค์ทรงแสดงธรรมให้ฟัง นางได้บรรลุโสดาปัตติผลเป็นอริยบุคคล จากตำนานเรื่องนี้ ชาวอีสานจึงพากันทำบุญข้าวจี๊ขึ้น

พิธีกรรม

พอถึงวันนัดหมายทำบุญข้าวจี๊ ซึ่งมักจะเป็นวันเพ็ญเดือนสามทุกครัวเรือนในหมู่บ้านจัดเตรียมข้าวจี๊ตั้งแต่วันรุ่งของวันนั้นเพื่อให้ข้าวจี๊สุกทันใส่บาตรในตอนเช้า ซึ่งตามปกติแต่ละครัวเรือนจะนำข้าวจี๊ใส่ถาดประมาณ 7-9 ถาด และนอกจากข้าวจี๊แล้วก็นำ “เข้าเขียบ” (ข้าวเกรียบ) ย่างไฟให้โปร่งพอใส่ถาดไปด้วย และมีข้าวเขียบบางส่วนที่ยังไม่ย่าง เพื่อให้พระเณรอย่างกินเอง พร้อมจัดอาหารหวานคาวไปถวายพระที่วัด^๑

2.2.4 เดือนสี่บุญเขาสหรือบุญมหาชาติ

บุญเขาสหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญมหาชาติ มีการทำกันเดือนใดเดือนหนึ่งในระหว่างออกพรรษา จะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ แล้วแต่สะดวก แต่ส่วนมากนิยมทำกันในเดือนสี่ ดังมีคำพังเพยว่า “เดือนสามค้อย เจ้าหัวคอยปั้นข้าวจี๊ เดือนสี่ค้อยจวนน้อยเทศน์มะที” (คำว่า “เจ้าหัว” หมายถึงพระภิกษุ “จิว” หมายถึง สามเณร “มะที” หมายถึง มัทรี) บางแห่งทำในเดือนหกหรือเดือนเจ็ดก็มี และหากทำในเดือนหกหรือเดือนเจ็ด มักจะทำบุญบั้งไฟรวมด้วย การจัดงาน ทางบ้านและวัดจะมีการปรึกษารื้อถาดกลังกันให้เรียบร้อยก่อน ทางชาวบ้านจะจัดอาหารการกิน เช่น ขนมข้าวต้ม และอาหารคาวต่าง ๆ สำหรับถวายพระภิกษุสามเณรและเลี้ยงแขกเลี้ยงคนที่มาร่วมงาน และจัดหาปัจจัยไปทอดทานสำหรับใส่กัณฑ์เทศน์ เพื่อถวายพระภิกษุสามเณร ส่วนทางวัดก็แบ่งหนังสือออกเป็นกัณฑ์ ๆ หนังสือผูกหนึ่ง อาจแบ่งเป็นหลายกัณฑ์ก็ได้ เพื่อให้ชาวบ้านได้รับกัณฑ์โดยทั่วถึงกัน มอบหนังสือให้พระภิกษุสามเณรในวัดนั้น เพื่อเตรียมไปเทศน์ นอกนั้นจะมีการนิมนต์

^๑ชอบ ดีสวนโคก, บุญเกิด พิมพ์รวมเมธาภูล, วิมล ชนะบุญ และสุนันท์ เพชรเลื่อน มรดกไทยอีสาน (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา,2544),หน้า 111-113.

พระจากวัดอื่นมาเทศน์ โดยจะมีฎีกาไปนิมนต์พร้อมบอกชื่อกัณฑ์และบอกเชิญชวนชาวบ้านที่วัดนั้นตั้งอยู่มาร่วมทำบุญด้วย ซึ่งตามปกติเมื่อพระภิกษุสามเณรมาร่วมงานก็จะมีญาติโยมในหมู่บ้านนั้น ๆ ตามมาฟังเทศน์และร่วมงานด้วยหมู่บ้านละมาก ๆ หัวหน้าหรือกรรมการจัดงานในหมู่บ้านที่เป็นเจ้าของงานจะบอกบุญชาวบ้านในหมู่บ้านของตนให้รับเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์กัณฑ์ใดกัณฑ์หนึ่งจนทั่วถึงกัน และบอกจำนวนคาถาของแต่ละกัณฑ์ให้ทราบด้วย เพื่อเตรียมเทียบมาตามจำนวนคาถาของกัณฑ์ที่ตนรับ ซึ่งจำนวนคาถาของกัณฑ์ต่าง ๆ มีดังนี้ ทศพร 19 คาถา หิมพานต์ 134 คาถา ทานกัณฑ์ 209 คาถา วนปเวสน์ 57 คาถา ชุชก 79 คาถา จุลพน 3 คาถา มหาพน 80 คาถา กุมาร 101 คาถา มัทรี 90 คาถา สักบรรพ 43 คาถา มหาภา 69 คาถา ฉกบัตริย์ 30 คาถาและนคร 46 คาถา รวม 1,000 คาถาพอดี ชาวบ้านแบ่งหน้าที่กันด้วยว่า ใครเป็นผู้รับเสียงพระภิกษุสามเณรและญาติโยมหมู่บ้านใด โดยแล่งหน้าที่มอบให้รับผิดชอบเป็นกลุ่ม ๆ เนื่องจากแต่ละวัดมีชาวบ้านจากหลายหมู่บ้านไปร่วมกันมาก ชาวบ้านจึงช่วยกันปลูกที่ปักชั่วคราวขึ้น เรียกว่า ตูบ (กระท่อม) หรือ ผาม (ปรา) จะปลูกรอบบริเวณวัด รอบศาลาหรือรอบกุฏิก็ได้ ตูบมีขนาดกว้างประมาณ 4 สอก ยาวตามความเหมาะสม หลังคาเป็นรูปเพิงหรือเป็นจั่วก็ได้ ฟื้นฟูด้วยกระดานหรือฟาก ที่ปักนี้จะจัดทำให้พอเพียงและให้เสร็จเรียบร้อยก่อนวันเริ่มงาน

มูลเหตุที่มีการทำบุญเผา

มีเล่าไว้ในเรื่องพระมาลัยหมื่นมาลัยแสนว่า พระมาลัยได้ขึ้นไปไว้พระธาตุเขสแก้วจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พบพระศรีอริยเมตไตรย พระศรีอริยเมตไตรยได้ดำรัสสั่งกับพระมาลัยว่า ถ้ามนุษย์อยากพบพระองค์ จงอย่าได้ทำบาปหนัก ได้แก่ ฆ่าหรือข่มเหงบิดามารดา สมณพราหมณ์คณาจารย์ทำร้ายพระพุทธเจ้า และยุยงพระสงฆ์ให้แตกกัน ให้ถอดส่าห์ฟังเรื่องราวมหาเวสสันดรชาดกหรือเวสสโให้จบในวันเดียวกัน แล้วให้นำไปประพาศปฏิบัติจะได้พบพระศาสดาของพระองค์ เมื่อพระมาลัยกลับมาถึงโลกมนุษย์ จึงได้บอกให้มนุษย์ทราบ โดยเหตุนี้ผู้ปรารถนาจะพบพระศรีอริยเมตไตรยจึงพากันทำบุญเผาสืบทอดกันมา

วิธีดำเนินการ

ก่อนมีงานบุญเผาหลายวันชาวบ้านชายหญิงทั้งคนเฒ่าคนแก่ซึ่งส่วนมากเป็นหนุ่มสาวพากันไปรวมกันที่วัดช่วยกันจัดทำที่ปักสำหรับผู้มาร่วมงานและช่วยกันจัดทำดอกไม้จัดตกแต่งประดับประดาศาลาโรงธรรมด้วยดอกไม้ พวงมาลัยและธงทิว พวกผู้หญิงจะทำหมากพันคำ

เมียงพันคำ เทียนพันรูปพัน ปั้นดาบอย่างละพัน และข้าวตอกดอกไม้ใช้บูชาคาถาพัน ดอกไม้ที่จัดมีบัวพันดอก นอกนี้อาจมีดอกผักตบ ดอกกางของ ดอกปีบอย่างละพันดอก (ดอกไม้ปรกติทำด้วยไม้แทน) ชงพันผืน ทำด้วยเศษผ้า กระจาดสี ไบลานหรือไบตาลก็ได้ เสร็จจากการจัดดอกไม้รูปเทียนชงและสิ่งดังกล่าวแล้ว จึงด้ายสานสัญญาณตั้งหม้อน้ำมนต์ มีขันหมากเบ็ง (บายศรีประดับด้วยหมาก) แปรอัน โองน้ำ 4 โอง ตั้งไว้ที่มุมธรรมาสน์ ในโองน้ำมีจอก แทน (สำหรับ) ดอกไม้ชนิดต่าง ๆ เช่น ดอกจิกดอกส้าง (ดอกเค็งรัง) ดอกบัว ดอกบานไม่รู้โรย ดอกกรัก ฯลฯ และใบบัว ปั้นรูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น รูปนก รูปวัว รูปควาย รูปช้าง รูปม้า ฯลฯ เอาไว้ที่ใต้ธรรมาสน์ เอาชงใหญ่แปดชงปีกรอบโรงธรรมนอกศาลาในทิศทั้งแปด เพื่อหมายว่าเป็นเขตปลอดภัย ป้องกันพญามารไม่ให้ล้ำเข้ามา ตามเสาธงมีที่ใส่ข้าวพันก้อน ซึ่งปกติสานเป็นพานด้วยไม้ไผ่ บางแห่งสานเป็นตาด้วยไม้ดอก เป็นสิริวงกตไว้รอบศาลา และทำเป็นทางเข้าศาลาโรงธรรมคดเคี้ยวไปมา บนศาลานอกจากประดับประดาให้สวยงามแล้ว บางแห่งยังมีภาพมาหาเวสสันดรชาดกประดับไว้ด้วย ทางด้านตะวันออกของศาลาโรงธรรม ปลูกหออุทิศขึ้นไว้ พร้อมมีสิ่งเหล่านี้อยู่บนหอด้วยคือ มีบาตร 1 ใบ ร่ม 1 คัน กาน้ำ 1 ใบ และสบงจีวร 1 ชุด สำหรับถวายพระอุทิศ การจัดตกแต่งดังกล่าวจะจัดให้เสร็จเรียบร้อยก่อนวันงานพอดี

มูลเหตุดั้งเดิมที่มีการนิมนต์พระอุทิศ

มีเรื่องเล่าว่าพระอุทิศเป็นพระเถระฤทธิ์ ได้นิรมิตภูมียู่กลางมหาสมุทร ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชทรงรวบรวมพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าจากที่ต่างๆ เอามาบรรจุไว้ในสถูปที่พระองค์สร้างใหม่ เสร็จแล้วจะจัดงานฉลอง พระองค์ทรงพระปริวิตกถึงมารที่เคยเป็นศัตรูกับพระพุทธเจ้า เกรงว่าการจัดงานจะไม่ปลอดภัย จึงมีรับสั่งให้ไปนิมนต์พระอุทิศมาในพิธี ฝ่ายพญามารรู้ว่าพระเจ้าอโศกมหาราชจะฉลองพระสถูป จึงพากันมาบันดาลอิทธิฤทธิ์ต่างๆ พระอุทิศจึงบันดาลฤทธิ์ตอบ ท้ายพระอุทิศเนรมิตรเป็นสุนัขนำเขวนคอมารไว้ มารไม่สามารถแก้ได้ เอาไปให้พระอินทร์ช่วยแก้ให้ พระอินทร์ก็แก้ไม่ได้ มารจึงขอมสารภาพผิด พระอุทิศแก้ให้แล้วจึงกักตัวมารไว้บนยอดเขา เสร็จพิธีแล้วจึงปล่อยตัวมารไป พระเจ้าอโศกมหาราชและผู้มาร่วมงานนั้น จึงปลอดภัย โดยเหตุนี้เมื่อมีพิธีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่นบุญเข้าจี จึงได้มีการนิมนต์พระ

อุปคุตด้วย เพื่อเป็นการป้องกันภัยอันตรายต่าง และให้เกิดสวัสดิมีชัยดังกล่าวแล้ว ก่อนพระภิกษุสงฆ์เอาคาถาพระอุปคุตทั้งสี่บทไปไว้ข้างธรรมมาสน์ทั้งสี่ทิศด้วย¹⁰

การแห่แหวด

การแห่แหวดคือตอนบ่ายประมาณสองหรือสามโมงในวันงานบุญ ชาวบ้านมารวมกันที่วัดเตรียมตัวจัดขบวนแห่ไปอัญเชิญพระเวสสันดรและนางมัทรีเข้าเมืองโดยสมมุติให้พระเวสสันดรและนางมัทรีไปอยู่ป่าแห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นป่าจริงหรือทุ่งนาหรือลานหญ้าก็ได้ แล้วแต่ภูมิประเทศจะอำนวย พิธีมีการอัญเชิญพระพุทธรูป 1 องค์ และพระภิกษุ 4 รูปขึ้นนั่งบนเสลี่ยงหามไปยังที่ที่สมมุติว่าพระเวสสันดรและนางมัทรีประทับอยู่ (ไม่ห่างจากวัดเท่าใดนัก) พอไปถึงที่ดังกล่าวซึ่งเป็นที่เริ่มต้นแห่แหวด ก่อนเริ่มต้นแห่มีการอารธนาศีลและรับศีลห้าก่อน แล้วทำและพิธีบายศรีสู่ขวัญพระเวสสันดรกับนางมัทรี นิมนต์พระเทศน์กัณฑ์กษัตริย์ เสร็จแล้วกล่าวอัญเชิญพระเวสสันดรและนางมัทรีเข้าเมือง โดยหามเสลี่ยงพระพุทธรูปและพระภิกษุออกก่อนบวงแห่หากมีรูปภาพเกี่ยวกับเรื่องพระเวสสันดร ก็จะแห่รูปภาพดังกล่าวไปในขบวนด้วย พอขบวนแห่ถึงวัด จึงทำการแห่รอบวัดหรือศาลาโรงธรรมโดยเวียนขวา 3 รอบ แล้วนำพระพุทธรูปไปประดิษฐานไว้ ณ ที่เดิม และนำดอกไม้รูปเทียนไปวางไว้ ณ ที่จัดไว้ ประชาชนจึงกลับไปพักผ่อน พอถึงตอนค่ำประชาชนจะมาโสม (รวม) กันอีกครั้งหนึ่ง จึงอาราธนาพระสงฆ์สวดพระพุทธรูปมนต์ เมื่อพระสวดพระพุทธรูปมนต์จบ พระจะขึ้นสวดบนธรรมมาสน์อีก 4 ครั้ง ๆ ละ 2 รูป รวม 8 รูป คือ สวดอติปิโส โพรสัตถ์บันด์ัน – บันปลายและสวดครัยตามลำดับ ต่อไปนิมนต์พระขึ้นเทศพระมาลัยหมื่น พระมาลัยแสน ก่อนพระเทศน์เอาคาถาพระอุปคุตทั้งสี่บทไปไว้ที่ข้างธรรมมาสน์ดังกล่าวแล้ว เมื่อพระเทศน์จบตอนนี้แล้ว ประชาชนจะกลับไปพักผ่อนกันต่อไปตามอริยาศัย ระหว่างคบงันพวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ จะพูดจาเย้าหยอกเกี่ยวพาราสิกัน บ้างก็ร้องรำทำเพลง เป่าแคนและตีพิณจนสว่าง (ราว 3 หรือ 4 นาฬิกา) ชาวบ้านจึงแห่ข้ามพันก้อนไปถวายพระอุปคุตที่วัด แล้ววางข้ามพันก้อนไว้ตามธงหรือตามภาชนะที่จัดไว้ เสร็จแล้วพอใกล้สว่างก็ประกาศป่าวเทวดาและอาราธนาพระเทศน์สังกาส หลังจากฟังพระเทศน์สังกาสแล้วจึงอาราธนาเทศน์มหาชาติ พระจะเทศน์มหาชาติตลอดวัน ขึ้นต้นจากกัณฑ์ทศพรจนถึงนครกัณฑ์ เมื่อจบแล้วมีเทศน์ฉลองพระเวสสันดรอีก

¹⁰ชาญวิทย์ มั่นคง, สาร สาระทศนันทน์ และสุริยันต์ จันทรา, ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ (มปท : ม.ป.พ, 2522), หน้า 11-14.

ครั้งหนึ่ง ซึ่งกว่าจะเทศน์จบทุกกัณฑ์ก็ต้องค่ำพอดี เมื่อเทศมหาชาติจบจัดขันดอกไม้รูปเทียน กล่าวคำการวาระพระรัตนตรัยจบ เป็นการเสร็จพิธีบุญเฝ้า¹¹

2.2.5 เดือนห้า บุญสงกรานต์

บุญเดือนห้า หรือเดือนเมษายน บุญตรุษสงกรานต์เป็นประเพณีมีมาแต่ดั้งเดิม โบราณกาลแล้ว และมีกันทุกภาคในประเทศไทย นอกจากผู้ที่มีได้อยู่ในศาสนาพุทธเท่านั้นที่ไม่มี การทำบุญเดือนห้าทำขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ ของเดือน 5 แล้วตีกลองรวม เอา พระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้ในศาลาโรงธรรม ต่อมาพระสงฆ์และชาวบ้านก็จะมารวมกันจัดน้ำ ออบ น้ำหอม รูป เทียน ดอกไม้มาพร้อมกันแล้วกล่าวบูชาอธิษฐานขอให้ฟ้าฝนตกในบ้านเมือง อยู่ร่มเย็นเป็นสุขแล้วก็สงน้ำอบน้ำหอมให้แก่พระพุทธรูปและนำภาชนะมารองน้ำที่สง พระพุทธรูปแล้วมาไว้ เพราะเชื่อกันว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ นำมาพรมให้ลูกหลานและบ้านเรือนจะ ได้อยู่เย็นเป็นสุข หลังจากมีการสงน้ำพระพุทธรูปแล้วก็จะสงน้ำพระสงฆ์ อันเป็นที่เคารพ สักการบูชาของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการเคารพพระสงฆ์ พระสงฆ์ก็จะให้พรให้มีความสุขความ เจริญเมื่อกลับมาถึงบ้านจะมีการสงน้ำให้ผู้เฒ่าผู้แก่ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย หรือครูบาอาจารย์ ซึ่ง เรียกว่าผู้ใหญ่เป็นที่ควรเคารพสักการะมีการนำน้ำอบน้ำหอมไปสงและมอบผ้าแพรให้เพื่อเป็นกา สักการะนับถือถึงบุญคุณ¹²

เมื่อถึงตอนเย็นหนุ่มสาวมีการเล่นต่างๆ เช่น การฟ้อน สาวรำวง การแสดง หมอลำ ปัจจุบันนี้ทางหมู่บ้านจะมีการว่าจ้างการแสดงต่างที่ตกลงกันไว้มาแสดง เช่น การแสดง หมอลำ ภาพยนตร์ หรือหนังบักต้อ

¹¹ชาญวิทย์ มั่นคง, สาร สารทัศนานันท์ และสุริยันต์ จันทรา, อิตติบสอง คลองสิบ สี่ (มปท : ม.ป.พ, 2522), หน้า 15-16.

¹²จ.เปริยญ, ประเพณีมงคล พิธีมงคลในอีสาน (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อานวย สาสน์,ม.ป.ป.), หน้า136-137.

มูลเหตุที่ทำการทำบุญสงกรานต์

มีเรื่องเล่าว่า เศรษฐีผู้หนึ่งอยู่กับภรรยามานานแต่ไม่มีบุตร เศรษฐีผู้นั้นบ้านอยู่ใกล้กับนักเลงสุรา นักเลงสุราที่มีบุตรสองคนผิวเนื้อเหมือนทอง วันหนึ่งนักเลงสุราไปกล่าวคำหยาบช้ำต่อเศรษฐี เศรษฐีจึงถามว่า เหตุใดจึงมาหมิ่นประมาทคนผู้มีสมบัติมาก นักเลงสุราจึงตอบว่า ถึงท่านมีสมบัติมากก็ไม่มีบุตรตายแล้วสมบัติจะสูญเปล่า เรามีบุตรจึงเห็นว่าประเสริฐกว่าท่าน เศรษฐีได้ยินดังนั้นมีความละอายจึงทำการบวงสรวงตั้งอธิษฐานขอบุตรต่อพระอาทิตย์และพระจันทร์ถึงสามปี แต่ไม่เป็นผลจึงไปขอบุตรต่อต้นไทร เทวดาซึ่งสิงสถิตอยู่ต้นไทรสงสาร ได้ไปอ้อนวอนขอบุตรต่อพระอินทร์ให้เศรษฐี พระอินทร์จึงโปรดให้ธรรมาบาลเทวาบุตรและปลูกปราสาทเจ็ดชั้นให้อยู่ที่ต้นไทรนั้น ธรรมาบาลเป็นเด็กฉลาดโตขึ้นอายุเพียงขวบก็สามารถเรียนจบไตรเพท รู้ภาษาและมีความฉลาดมากต่อมากบิลพรหมากพรหมโลกได้ถูกถามปัญหาสามข้อกับธรรมาบาล ปัญหามีอยู่ว่าคนเราในวันหนึ่ง ๆ เวลาเช้าศรีอยู่ที่ไหน เวลาเที่ยงศรีอยู่ที่ไหน และเวลาเย็นศรีอยู่ที่ไหน โดยสัญญาว่าถ้าธรรมาบาลแก้ได้กบิลพรหมจะตัดศีรษะของตนบูชา แต่ถ้าธรรมาบาลแก้ไม่ได้จะต้องตัดศีรษะธรรมาบาลเสีย โดยนัดให้เจ็ดวัน คราวแรกธรรมาบาลนึกตอบปัญหานี้ไม่ได้ พอถึงวันถั่วหกพอกดีไปแอบได้ยินนกอินทรีผู้ผู้พูดคำตอบให้นกอินทรีผู้เมียฟังบนต้นตาล ธรรมาบาลจึงสามารถแก้ปัญหาได้ คำตอบคือเวลาเช้าศรีอยู่ที่หน้าคนจึงเอาน้ำล้างหน้าในตอนเช้า เวลากลางวันศรีอยู่ที่อกคนจึงเอาเครื่องหอมประพรมที่หน้าอกในเวลากลางวัน และเวลาเย็นศรีอยู่ที่เท้า คนจึงเอาน้ำล้างเท้าในเวลาเย็น เมื่อถึงวันถั่วเจ็ด ทำวอกบิลพรหมได้มาทวงถามปัญหาธรรมาบาล เมื่อธรรมาบาลตอบได้ (ตามที่ได้นกพูดกัน) กบิลพรหมจึงตัดศีรษะของตนบูชาธรรมาบาลตามสัญญา แต่เนื่องจากศีรษะของกบิลพรหมศักดิ์สิทธิ์ ถ้าตกลงบนแผ่นดินจะเกิดไฟไหม้ ถ้าทิ้งไปในอากาศจะทำให้เกิดฝนแล้วและถ้าทิ้งลงในมหาสมุทรน้ำจะแห้ง ดังนั้นเมื่อกบิลพรหมจะตัดศีรษะของตนจึงได้ให้ธิดาทั้งเจ็ดเอาพานมารองรับศีรษะของตนไว้ โดยตัดศีรษะส่งให้นางทวยษผู้ธิดาคนใหญ่ แล้วธิดาทั้งเจ็ดจึงแห่ประทักษิณรอบเขาพระสุเมรุเป็นเวลา 60 นาที จึงนำไปประดิษฐานไว้ที่มณฑปในถ้ำคันธูลีเขาไกรลาส บูชาด้วยเครื่องทิพย์ พระเวสสุกรรมก็เนรมิตโรงแล้วด้วยแก้วเจ็ดประการ ให้เป็นที่ประชุมเทวดา พอครบหนึ่งปีธิดาทั้งเจ็ดจะผลัดเปลี่ยนกันมาอัญเชิญเอาศีรษะของกบิลพรหมแห่ประทักษิณรอบเขาพระสุเมรุ (ธิดาทั้งเจ็ดของกบิลพรหมมีชื่อดังนี้ คือ ทวยษ โคราก รากษส มณฑา กิริณี กิมิทาและมโหทร) พิธีแห่เศียรของกบิลพรหมนี้ทำให้เกิดพิธีตรุษสงกรานต์ขึ้นทุก ๆ ปี และถือเป็นประเพณีขึ้นปีใหม่ของชาวไทยโบราณต่อ ๆ กันมาด้วย

วิธีดำเนินการ

ในวันที่ 13 เมษายน ในตอนเช้าหรือก่อนเที่ยง ทางวัดจะจัดเตรียมทำความสะอาด พระพุทธรูปและจัดพระพุทธรูปไว้ ณ ที่ที่จะทำการสงฆ์ ซึ่งปรกติมักจัดไว้ที่แท่นหรือโต๊ะบนศาลา การเปรียญหรือหอสงฆ์ก็ได้ เมื่อเวลาบ่ายประมาณสองโมง ทางวัดจะตีกลองเพื่อนัดชาวบ้าน พอชาวบ้านได้ยินเสียงกลองก็จะจัดน้ำอบน้ำหอมและดอกไม้รูปเทียนมารวมกันที่ที่ประดิษฐาน พระพุทธรูปในวัด บางท้องถิ่นหนุ่มๆ สาวๆ จะชวนกันไปหาดอกไม้ในป่าเพื่อนำบูชาพระพุทธรูป เมื่อพร้อมแล้วมีการกล่าวคาบบูชาดอกไม้และอธิษฐานขอสงฆ์น้ำ แล้วจึงทำการสงฆ์น้ำพระพุทธรูป ด้วยน้ำอบน้ำหอม โดยใช้ช่อดอกไม้จุ่มน้ำสลัดใส่องค์พระพุทธรูป เมื่อสงฆ์น้ำพระพุทธรูปเสร็จ ชาวบ้านจะนำน้ำที่ได้จากสงฆ์พระพุทธรูปไปประพรมบนศีรษะของคนและสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย ฯลฯ เพื่อให้ชุ่มเย็นเป็นสุข นอกนั้นก็บางวัดยังอัญเชิญพระพุทธรูป 4 องค์ไปไว้ที่หอสงฆ์ สำหรับสงฆ์น้ำในวันถัดไปจากวันตรุษสงกรานต์อีกด้วย ที่หอสงฆ์บางแห่งใช้ไม้แก่นเจาะเป็นราง สลัก ลวดลายอย่างสวยงามตามรางไม้ไผ่ที่ทำเป็นร่องยาวพาดออกมาข้างนอก ตรงบนพระพุทธรูปเจาะ เป็นรู และต่อท่อเล็ก ๆ ให้มีน้ำไหลพุ่งออกมา การสงฆ์น้ำพระพุทธรูปที่หอสงฆ์ ถ้ามีรางก็เทน้ำใส่ ราง ที่ยื่นออกมาข้างนอกคือให้มีน้ำไหลรดองค์พระพุทธรูปตรงรูดังกล่าว ถ้าไม่มีรางก็จะใช้ภาชนะ เล็ก ๆ เช่นขัน เป็นต้น ในวันต่อ ๆ มาภายหลังวันตรุษสงกรานต์ เมื่อมีคนไปสงฆ์น้ำพระพุทธรูป เล็ก ๆ มักชอบไปอยู่ข้างหอสงฆ์ เพื่อจะได้อาบน้ำที่สงฆ์พระพุทธรูป เป็นที่สนุกสนาน ทั้งถือว่าทำ ให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บและชุ่มเย็นเป็นสุขด้วย การสงฆ์น้ำพระพุทธรูปที่หอสงฆ์นี้ จะทำทุกวัน จนกว่าจะแห่ดอกไม้เสร็จ ซึ่งอย่างช้าไม่เกินวันขึ้นสี่ห้าค่ำเดือนหก จึงอัญเชิญพระพุทธรูปไป ประดิษฐานไว้ตามเดิม ในวันตรุษสงกรานต์เมื่อสงฆ์น้ำพระพุทธรูปเสร็จแล้ว บางแห่งเวลา กลางคืนประมาณหนึ่งทุ่มชาวบ้านจะไปรวมกันที่วัด ทำการแสดงด้วยดนตรี ร้องรำทำเพลงและ การละเล่นต่าง ๆ แต่ส่วนมากพากันจับกลุ่มเล่นหัวกันตามระแวกหมู่บ้านเป็นแห่ง ๆ โดยมากเป็น พวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ การเล่นนอกจากเป่าแคนและร้องรำทำเพลงแล้วมีการเล่นสาดน้ำและการละเล่น อื่น ๆ เช่นเล่นสะบ้าดึงหนังหรือชักกะเย่อ ฯลฯ โดยเฉพาะการเล่นสาดน้ำกันทั้งกลางวันและ กลางคืน น้ำที่ใช้มักใช้น้ำทุกชนิด อาจเป็นน้ำในคูคลองห้วยหนองก็ได้ การเล่นสาดน้ำกันไม่ถือ อายุ ชั้น วรรณะ และเชื่อว่าหากเล่นสาดน้ำกันมากใด จะเป็นการช่วยคลายร้อนทำให้ฝนตกมากขึ้น เท่านั้น บางแห่งพวกผู้หญิงจับผู้ชายไปมัด แล้วเอาน้ำมารดจนหนาวสั่น จะหยุดรดและปล่อยตัว จนกว่าผู้ที่ถูกจับมัดยอมเสียค่าไถ่ ซึ่งส่วนมากได้แก่เครื่องดื่มและอาหารเช่น ขนม เป็นต้น ให้แก่ คณะผู้ทำการจับ

นอกจากสร้างพระพุทธรูปแล้ว ในวันตรุษสงกรานต์ ยังมีการสร้างพระสงฆ์ ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพและขอพรจากพระสงฆ์ให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่บางหมู่บ้านสาว ๆ อาจสาดน้ำพระ เณรในวัด ซึ่งประเพณีดั้งเดิมถือว่าการสนุก ไม่ถือเป็นการบาปแต่อย่างใด หลังจากสร้างพระสงฆ์แล้ว ชาวบ้านจะจัดขบวนแห่ไปสร้างน้ำให้กับผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้านที่เคารพนับถือตามสมควร เช่น คนที่มีอายุมาก ๆ กำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

ประเพณีสงกรานต์หรือปีใหม่ของชาวอีสาน มักจะเล่นกันเป็นเวลาหลายๆ วัน บางแห่งเล่นกันเป็นเวลา 5-7 วัน และถ้าอากาศร้อนบางทีมีการเล่นสาดน้ำก่อนวันงานและภายหลังวันงานรวมถึง 10 วันก็มี แต่ตามปกติจะมีการเล่นสนุกสนานกัน 3 วัน คือวันที่ 13 – 15 เมษายน โดยเฉพาะวันที่ 14 เมษายน ซึ่งเป็นวันเนา (บางแห่งเรียกวันเนา แปลงเป็นวันเนาที่มี) แปลว่า วันหยุด ชาวบ้านจะหยุดงานทุกอย่าง และจะเล่นสนุกสนานกันอย่างเต็มที่ในวันเนาจนรุ่งสว่างราว 4 หรือ 5 นาฬิกา จะมีการยิงปืนและจุดประทัดขับไล่ภูตผี และ เสนียดจัญไรต่างๆ¹³

2.2.6 เดือนหกบุญบังไฟ

บุญบังไฟเป็นบุญที่นิยมทำกันในเดือน 6 หรือเดือนพฤษภาคม การจัดทำบุญบังไฟขึ้นเพื่อบูชาอารักษ์หลักเมืองเป็นประเพณีทำบุญขอฝน เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติมาแต่โบราณบางหมู่บ้านถือเคร่งมาก คือ จะต้องทำบุญบังไฟทุกปี จะเว้นไม่ทำไม่ได้ เพราะถ้าเว้นไม่ทำบุญนี้เชื่อว่าอาจทำให้เกิดเหตุเภทภัยต่างๆ เช่นฝนแล้งบ้าง หรือไม่ตกต้องตามฤดูกาลบ้าง คนหรือวัวควายอาจเกิดเจ็บป่วยเป็นโรคต่างๆ บ้าง เป็นต้น และเมื่อทำบุญดังกล่าวแล้วก็เชื่อว่า ฟ้าฝนจะอุดมสมบูรณ์¹⁴

ประวัติความเป็นมาของงานบุญบังไฟ มีตำนานเล่าหลายกระแส เช่น ตำนานพญาคางคก (คางคก) เล่าว่า พญาคางคก เป็นคนรูปร่างอัปลักษณ์เนื้อตัวเป็นปุ่ม เป็นปม รูปชั่วตัวดำ แต่ได้รับความนับถือ ชื่นชอบของประชาชน เพราะพญาคางคกเป็นผู้ปกครองนครที่เป็นธรรมรักประชาชนให้ความอยู่ดีมีสุขแก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ผู้คนจึงสรรเสริญและบูชาพญาคางคกจนลืมนบูชาพระยาแถนดังที่เคยกระทำกันมา พญาแถนจึงโกรธแค้นชาวโลกไม่ยอมให้ฝนตกลงมาบนพื้นโลก ผู้คนและสัตว์ทั้งหลายก็ล้มตายกันมาก พญาคางคกพยายามขอโทษพญาแถน กระทำสักการบูชาอย่างไร พญาแถนก็ไม่ยอมยกโทษให้ คงปล่อยให้มนุษย์และสัตว์อดข้าวอดน้ำตายไป

¹³ชาญวิทย์ มั่นคง และคณะ, อีสานสิบสอง – คลองสิบสี่ (ม.ป.ท : ม.ป.พ,252,หน้า 23-26.

¹⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

จนกระทั่งสัตว์ทั้งหลายทนไม่ได้ จึงชวนพญาคางคกไปสู้รบกับพญาแถน เอาแพ้อาชนะเพื่อจะให้ไผ่ฝนมา ปลูกก่อนสะพานขึ้นไปบนสวรรค์ สัตว์ทั้งหลายต่อตัว ตัวแตน ผึ้ง ภู มด มอด ปลูก ก็เข้าไปซ่อนตัวในเสื่อเกราะของพญาแถนบ้าง ไปกัดไปกินอาวุธของทหารแถนจนเหี้ยนจนหัก เมื่อพร้อมปลูกก็ส่งสัญญาณบอกพญาคางคกให้ขึ้นไปบนสวรรค์สู้รบกับพญาแถน ทหารแถนถูกมด ผึ้ง ภู แตน ต่อย กัดต่อย อาวุธก็ผุคกร่อนด้ามขาดด้ามหลุดใช้ไม่ได้ พญาแถนรบแพ้พญาคางคกจึงยอมให้ฝนแก่โลก แต่มีข้อแม้ว่าหากพญาคางคก ต้องการฝนเมื่อใดก็ให้บอกพญาแถนไปด้วยการจุดบั้งไฟขึ้นไปบนท้องฟ้า พญาแถนเห็นสัญญาณนี้ก็จะส่งฝนลงมาให้ จึงเกิดเป็นประเพณีขอฝนกันขึ้น

อีกตำนานเล่าว่า พระพรหมกับพญานาคเป็นสหายรักกันพระพรหมอยู่บนสวรรค์ พญานาคอยู่ใต้บาดาล อยากจะรู้สารทุกข์สุขดิบกันไม่รู้จะทำอย่างไร จึงตกลงกันว่า เมื่อใดก็ตามเมื่อพญานาคอยู่ดีมีสุขให้พญานาคจุดบั้งไฟไปบอกข่าว และหากพระพรหมได้รับข่าวแล้วและท่านอยู่ดีมีสุขเช่นกัน ท่านก็จะส่งฝนตกลงมาพื้นโลกด้วยความเชื่อในตำนานนี้ ชุมชนไต – ลาวจึงจุดบั้งไฟกัน ซึ่งทั้งสองตำนานก็ล้วนเป็นการขอฝนหรือเกี่ยวกับฟ้าฝนทั้งนั้น

การทำบุญบั้งไฟ จะต้องร่วมกันทำทั้งหมู่บ้าน หรือชุมชนอาจเป็น 2-3 หมู่บ้านก็ได้มาร่วมกัน หากเศรษฐกิจหมู่บ้านไม่ดี หากข้าวกล้าไม่ดีก็จะทำแต่ละหมู่บ้าน ก่อนจะต้องมีการประชุมตกลงหาวันทำบั้งไฟ วันจุดบั้งไฟ วันงานฉลองบั้งไฟ เมื่อหาวัน เวลาได้แล้ว หมู่บ้านก็จะประชุมช่างประจำหมู่บ้าน หากไม่มีก็ต้องไปหาที่หมู่บ้านมาช่วย เลือกคนที่ตัดไม้ต้องมีความรู้ในการเลือกไม้ ขนาดไม้ และความยาวของลำไม้ และความแก่น ความแน่นของเนื้อไม้ และวิธีการตัดโดยไม่เป็นอันตรายได้ เมื่อบั้งไฟเสร็จตามขั้นตอนแล้วก็จะมีการตกแต่งบั้งไฟ เรียกว่า “ สับดอก ” ให้เป็นลวดลายที่งดงามตามความนิยมของชุมชน หรือของช่าง ปกติจะเป็นลายนาค ลวดลายจะงามมากน้อยวิจิตรพิสดารขึ้นอยู่กับฝีมือช่าง การทำบั้งไฟในโบราณจะทำกันในวัด ส่วนใหญ่พระจะเป็นช่างเป็นผู้นำในการทำ และถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชนสืบสานต่อไป เมื่อตกลงวัน เวลา ในการทำบุญบั้งไฟ หรือวันโฮม (วันรวม) คือวันก่อนจุดบั้งไฟ 1 วัน ทั้งเจ้าภาพและแขกจะไปรวมกันที่วัดเพื่อทำบุญบ้านใจจะบวชลูกก็บวชในวันโฮม จะมีการแห่คนนำขบวนบั้งไฟไปวัด มีขบวนแห่ ประกอบดนตรี แคน พิณ ฆ้อง กลอง ฉิ่ง ฉาบ และการเซ็งบั้งไฟ ตกค่ำวันโฮมหนุ่มสาวจะมาสนุกสนานรื่นเริงชมมหรสพ การละเล่นหมอลำ การจ่ายผญาหนังบักต้อ ดนตรีลูกทุ่ง ภาพยนตร์ ชุมชนใดมีกลองเซ็งก็จะตีประชันกันว่าใครจะตีเสียงดังกว่ากันงานฉลองบุญบั้งไฟจะฉลองกันไปจนรุ่งเช้า

วันรุ่งขึ้นจะเป็นวันจุดบั้งไฟ เช้าถวายภัตตาหารพระภิกษุสงฆ์ มีการทำบุญตักบาตร และเลี้ยงอาหารแขกที่มาในงาน เมื่อกินข้าวกินปลาเรียบร้อยแล้ว ก็ตั้งขบวนแห่บั้งไฟ นำ

บั้งไฟออกแห่รอบหอแจก (ศาลาการเปรียญ) 3 รอบ แล้วแห่ออกไปยังสถานที่ที่กำหนดให้เป็นที่ตั้งจุดบั้งไฟมักอยู่กลางแจ้ง ไกลจากชุมชนพอประมาณเป็นสถานที่กว้าง หรือทุ่งโล่ง พอที่การจุดบั้งไฟแตกแล้วไม่เป็นอันตรายต่อหมู่บ้าน เมื่อถึงสถานที่จุดบั้งไฟ บั้งไฟของใครจุดก่อนก็จะเอาไปตั้งที่ร้านจุดบั้งไฟ ผู้คนก็จะตามขบวนไปดูการจุดบั้งไฟ การจุดบั้งไฟเรียกว่า “เส็งบั้งไฟ” คือแข่งขันบั้งไฟของใครจุดขึ้นสูงสูงกว่ากันก็จะได้รับคำชม ส่วนบั้งไฟของใครที่แตก หรือจุดไม่ขึ้นก็จะถูกโยนลงโคลน แต่ก็ไม่ใช่โทษโกรธเคืองกัน

สาระสำคัญ บุญบั้งไฟถือเป็นสาระของความสนุกสนานที่แฝงไว้ด้วยความเชื่อถือศรัทธาที่มีมาอย่างยาวนาน กิจกรรมทั้งหมดของประเพณีนี้ได้ถ่ายทอดความรู้สึก ภูมิปัญญาของชุมชนในเรื่องเทคโนโลยีพื้นบ้าน การเลือกไม้ไผ่มาทำบั้งไฟ การตัดไม้ไผ่โดยไม่เป็นอันตราย การจุดบรรจุดินปืนลงกระบอกไม้ไผ่ ล้วนเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสอนกันมา การตกแต่งบั้งไฟเป็นงานศิลปะ การเซ็ง การขับลำ และความเชื่อในผีแถน¹⁵

ภาพที่ 3 บั้งไฟที่ตกแต่งลายนาค

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2551 ณ บ้านดอนหวาย อำเภอบ้านฝ่อ จังหวัดอุดรธานี

¹⁵สถาบันราชภัฏอุดรธานี, ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2546), หน้า 163 – 165.

ภาพที่ 4 ขบวนรำเซ็งบั้งไฟ

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2551 ณ บ้านคอนหวาย อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

2.2.7 เดือนเจ็ด บุญซำฮะ

เดือนเจ็ด คือเดือนมิถุนายน บุญซำฮะ คือ บุญซำฮะล้างสิ่งที่ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่บ้านเมือง ทำให้บ้านเมืองไม่อยู่เย็นเป็นสุข เกิดโจรปล้น ผู้คนล้มตายเพราะผีเข้า บ้านเมืองมีเหตุเภทภัยต่างๆ จึงทำบุญซำฮะล้างสิ่งที่ทำให้เกิดเหตุเภทภัยต่างๆ จึงทำบุญซำฮะล้างสิ่งที่ทำให้เกิดเภทภัย ที่เป็นอัปมงคลให้หมดไป ทำบุญทำทานนี้แล้วบ้านเมืองก็จะอยู่เย็นเป็นสุข บุญซำฮะทำในเดือนเจ็ดได้ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม

มูลเหตุแห่งการทำ

ครั้งหนึ่งเมืองไพสาลีเกิดทุกข์ภัยข้าวยากมากแวงเพราะฝนแล้ง ผู้คนล้มตายเพราะความอดอยากเป็นอันมาก เกิดอหิวตโลก บ้านเมืองเต็มไปด้วยซากศพ จึงไปอาราธนาองค์พระพุทธเจ้ามาระงับภัย พระองค์พร้อมด้วยพระสงฆ์ 500 รูป เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์มายังเมืองไพสาลีด้วยเรือเจ็ดวันถึง เมื่อพระองค์เสด็จถึงฝนก็ตกลงมาท่วมพื้นถึงหัวเข่า พัดเอาซากศพ

ลอยไปตามน้ำ ครั้นนั้นพระองค์ตรัสเรียกพระอานนท์มาเรียนเอาคาถาแล้วถือเอาบาตรน้ำมนต์ ประพรมไปทั่วพระนครชาวเมืองก็อยู่ด้วยปราศจากโรคภัยไข้เจ็บตั้งแต่นั้นมา

การทำพิธี

ตั้งผามหรือปะรำขึ้นกลางหมู่บ้าน เตรียมกรวดทรายและหลักไม้ไผ่แปลหลักมาไว้แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ในตอนเย็น รุ่งเช้าถวายบิณฑบาต พระสงฆ์ทำน้ำมนต์ใช้ห้อยคามาตเป็นกำแพงเพื่อประพรมน้ำมนต์ หลังจากนั้นหว่านกรวดหว่านทรายไปตามบ้านตอกหลักแปลหลักไว้ในทิศทั้งแปดด้วยสายสิญจน์ที่วงรอบพิธีนำเอาไปผูกแขนกันให้ทั่ว ถือว่าป้องกันเสนียดจัญไร

2.2.8 เดือนแปด บุญเข้าพรรษา

มูลเหตุที่ทำ

เดือนแปดคือเดือนกรกฎาคม เนื่องจากสมัยพุทธกาล พระภิกษุเดินทางไปสอนธรรมตามหมู่บ้านต่างๆ ตลอดทั้งปีไม่ว่าจะเป็นฤดูฝน ฤดูหนาว หรือฤดูร้อน และในฤดูฝนนั้นภิกษุได้เหยียบย่ำข้าวกล้าในนาของชาวบ้านเสียหายสัตว์ตัวเล็กตัวน้อยถูกเหยียบย่ำตายไปด้วย พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติให้ภิกษุต้องจำพรรษา 3 เดือนในฤดูฝน โดยมีให้ไปค้างแรมที่อื่นนอกจากในวัดของตน ถ้าภิกษุฝ่าฝืนถือว่าศีลขาด เว้นแต่กรณีจำเป็น เช่น บิดา มารดาป่วยเป็นต้น แต่ต้องกลับมาภายใน 7 วัน

พิธีกรรม

พอถึงวันเพ็ญเดือนแปด ตอนเช้าญาติโยมนำดอกไม้ รูป เทียน ข้าวปลาอาหาร มาทำบุญตักบาตรที่วัด ตอนบ่ายจะนำสบง จีวร ผ้าอาบน้ำฝน เทียนพรรษาและดอกไม้รูปเทียน มาถวายพระภิกษุที่วัดแล้วรับศีลฟังธรรมเทศนา เวลากลางคืนเวลาประมาณ 19.00 – 20.00 น. ชาวบ้านต่างนำดอกไม้รูปเทียนมารวมกันที่ศาลา แล้วเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ ถ้าหมู่บ้านใดยังไม่มีโบสถ์ก็พากันเวียนเทียนรอบศาลา โดยมีภิกษุสามเณรเดินนำหน้าขบวน เมื่อเวียนเทียน

ครบ 3 รอบก็พึงกรรมเทศนา จบจากการพึงกรรมเทศนาแล้วก็แยกกันกลับบ้านเรือนของตน ส่วนบางคนก็ถือศีลแปดจนถึงรุ่งเช้า ส่วนพระภิกษุจะต้องจำพรรษาในวัดของตนเป็นเวลา 3 เดือน¹⁶

2.2.9 บุญเดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน

“เข้าประดับดิน” ตามพจนานุกรมภาษาถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2537 ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ “เข้าประดับดิน” ชื่องานบุญสิ้นเดือน 9 บุญเข้าสากน้อยก็เรียก ชื่ออาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่จัดใส่ กระทงหรือภาชนะอื่น ๆ วางไว้ตามพื้นดินหรือโคนต้นไม้เพื่อเป็นการเซ่นวิญญาณบรรพบุรุษ

ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 พิมพ์ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2538 ได้ให้ความหมายว่า “ข้าวประดับดิน (ถิ่นอีสาน) น. ของเล็ก ๆ น้อยๆ ที่เอาไปบูชาตามต้นไม้และพระเจดีย์ เวลาเข้ามีดเดือน 9”

วัดเจนนานุกรมพาสาลาวของ ดร.ทองคำอ่อนมะณี สอนพิมพ์ที่โรงพิมพ์เวียงจันทน์ ปี ค.ศ. 1992 ได้ให้ความหมายว่า “เข้าประดับดิน บุญปะเพณีอันหนึ่งของลาว มีอยู่ในฮีตสิบสองเส็ดกันในเดือนเก้าดับ โดยกานห่อของคาวและหวานใส่ใบกล้วยห่อเป็นห่อใหญ่แล้วเอาไปห้อยหรือวางไว้ตามดินตามฮั่ววัด ตามขอบสิม ตามแต่เจ้าของเห็นว่าสมควร เรียกว่าเข้าประดับดินวันทำบุญนั้นเอ็นว่า มีอ บุญห่อเข้าประดับดิน” (คำแปล ข้าวประดับดิน น.บุญประเพณีอันหนึ่งของลาว มีอยู่ในฮีตสิบสอง ซึ่งทำกันในวันสิ้นเดือนเก้า โดยห่อของคาวหวานใส่ใบตอง ทำเป็นห่อใหญ่แล้วนำไปห้อยไว้ตามต้นไม้ หรือวางตามดิน ตามฮั่ววัดตามกำแพงรอบโบสถ์สุดแต่เจ้าของจะเห็นสมควร เรียกว่าข้าวประดับดิน วันทำบุญนั้นเรียกว่า วันบุญห่อข้าวประดับดิน)

ฉะนั้นจึงพอสรุปได้ว่า “บุญเข้าประดับดิน” คือ “บุญที่ทำในวันแรมสิบสี่ค่ำเดือนเก้าเป็นการนำข้าวปลาอาหาร หวานคาวอย่างละเล็กละน้อยแล้วห่อด้วยใบตองกล้วยทำเป็นห่อๆ นำไปวางไว้ตามโคนต้นไม้ หรือต้นไม้ใหญ่ในวัด และตามพื้นดินบริเวณรอบ ๆ เจดีย์หรือโบสถ์”

¹⁶บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, ประเพณีอีสานและเกร็ดโบราณคดีที่อีสาน (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2544), หน้า 46 – 47.

มูลเหตุที่ทำ

เนื่องจากคนลาวและไทอีสานมีความเชื่อสืบต่อกันมาแต่โบราณกาลแล้วว่า กลางคืนของเดือนเก้าดับ (วันแรมสิบสี่ค่ำเดือนเก้า) เป็นวันที่ประตูรกเปิด ขมบาลจะปล่อยให้ผี นรกออกมาเยี่ยมญาติในโลกมนุษย์ ในคืนนี้กินเดียวเท่านั้นในรอบปี ดังนั้นจึงพากันจัดห่อข้าวไว้ ให้แก่ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว ถือว่าเป็นงานบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว

พิธีกรรม

ในตอนเย็นของวันแรม 13 ค่ำ เดือนเก้า แม่บ้านแม่เรือนทุกครัวเรือนจะ “ห่อข้าว น้อย” ซึ่งมีวิธีห่อดังนี้ ฉีกใบตองออกให้มีขนาดเท่าหนึ่งฝ่ามือ ส่วนความยาวนั้น ให้ยาวสุดซีกของ ใบกล้วยนำเอาข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วปั้นเป็นก้อนเล็กๆขนาดเท่าหัวแม่มือวางบนใบตองที่จะห่อ จากนั้นก็แกะเนื้อปลา ไก่ หมู ใสลงไปเล็กน้อย (ถือว่าเป็นอาหารคาว) แล้วใส่น้ำอ้อย กล้วยสุก มะละกอสุก หรือขนมหวานอื่นๆ ลงไปอีกนิด (ถือว่าเป็นของหวาน) จากนั้นใส่หมากหนึ่งคำ บุหรี่ หนึ่งมวน เมียงหนึ่งคำ แล้วจึงห่อใบตองเข้าหากัน โดยใช้ไม้กลัดหัวท้ายและตรงกลางก็จะได้ห่อ ข้าวเหนียวที่มีลักษณะยาวๆ (คล้ายๆห่อข้าวเหนียวปิ้ง) สำหรับจำนวนของห่อข้าวเหนียวนั้น ก็ควรวีให้มี มากกว่าจำนวนญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วทั้งนี้เพราะจะต้องมีจำนวนหนึ่งไว้เผื่อผีไม่มีญาติด้วย

การยายห่อข้าวเหนียว

ครั้นถึงเวลาประมาณ 03.00-04.00 น. ของวันแรม 15 ค่ำ เดือนเก้า พวกผู้ใหญ่แต่ ละครัวเรือน จะนำเอาห่อเข้าน้อยไปวางไว้ตามโคนไม้ในวัด วางไว้ตามดินริมกำแพงวัดบ้าง วางไว้ ริมโบสถ์ ริมเจดีย์ในวัดบ้าง การนำเอาห่อข้าวเหนียวไปวางไว้ตามที่ต่างๆ ในวัดนี้เรียกว่า “การยายห่อ เข้าน้อย” ซึ่งจะพากันทำเงียบๆ ไม่มีฆ้องกลองแห่แต่อย่างใด หลังจากยายห่อข้าวเหนียวเสร็จแล้ว จะ กลับบ้านเตรียมหุงหาอาหารทำสำหรับกับข้าวในตอนรุ่งเช้าของวันแรม 14 ค่ำ เดือนเก้า ซึ่งญาติโยม ทุกครัวเรือนจะนำเข้าปลาอาหารไปทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระจากนั้นพระสงฆ์จะแสดงพระธรรม

เทศนาเกี่ยวกับเรื่องอานิสงส์ของบุญเข้าประดับดินให้ฟัง ญาติโยมถวายปัจจัยไทยทาน พระสงฆ์ให้พร ญาติโยมก็จะกวาดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วทุกคน¹⁷

2.2.10 เดือนสิบ บุญข้าสาก

เดือนสิบ คือเดือนกันยายน บุญข้าสากหรือข้าวสาก (สากกัถ) นิยมทำในวันขึ้น 15 ค่ำเดือนสิบ เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตายหรือเปรต บางท่านว่าเป็นการทำบุญอุทิศกุศลให้เปรตอีกครั้งหนึ่ง โดยมีเวลาห่างจากเวลาบุญข้าวประดับดิน 15 วัน ซึ่งเป็นระยะเวลาที่เปรตต้องกลับไป ณ ที่อยู่ของตน ก่อนทำบุญข้าสากชาวบ้านจะเตรียมข้าวเม่า ข้าวพอง ข้าวตอก ขนم และอาหารคาวหวานอื่น ๆ ตลอดจนผลไม้ต่าง ๆ ไว้สำหรับทำบุญอย่างคึกคักในวันงานสำหรับข้าวเม่า ข้าวพองและข้าวตอกนั้น จะคลุกเข้ากันและใส่น้ำอ้อย น้ำตาล ถั่วงา มะพร้าวให้เป็นข้าสาก (ภาคกลางเรียกว่า ข้าวกระยาสารท) แต่บางแห่งข้าวเม่า ข้าวพองและข้าวตอกมิได้คลุกเข้าด้วยกันจะแยกไปทำบุญเป็นอย่าง ๆ ไปตามเดิม เมื่อเตรียมของทำบุญเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจะเอาข้าวปลาอาหารที่มีอยู่ไปส่งญาติพี่น้องและผู้รักใคร่นับถือ อาจส่งก่อนวันทำบุญหรือส่งในวันทำบุญเลยก็ได้ แล้วแต่สะดวก สิ่งของเหล่านี้มักแลกเปลี่ยนกันไปมาระหว่างญาติพี่น้องและชาวบ้านที่อยู่บ้านใกล้เรือนเคียง ถือว่าเป็นการบุญและเป็นการผูกมิตรไมตรีกันไปในตัวด้วย

มูลเหตุที่มีการทำบุญข้าสาก

มีเรื่องเล่าไว้ในธรรมบทว่า มีบุตรชายกษัตริย์ผู้หนึ่ง เมื่อพ่อสิ้นชีวิตแล้ว แม่ได้หาหญิงผู้มีอายุและตระกูลเสมอกันให้มาเป็นภรรยา แต่อยู่ด้วยกันหลายปีไม่มีบุตร แม่จึงหาหญิงอื่นให้เป็นภรรยาอีก ต่อมาเมียน้อยมีลูก เมียหลวงอิจฉา จึงคิดฆ่าทั้งลูกและเมียน้อยเสีย ฝ่ายเมียน้อยเมื่อก่อนจะตายก็คิดอาฆาตเมียหลวงไว้ ชาตต่อมาฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นแมว อีกฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นไก่ แมวจึงกินไก่และไข่ ชาตต่อมาฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นเสือ อีกฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นกวาง เสือจึงกินกวางและลูก ชาตที่สุดท้าย ฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นคน อีกฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นยักษ์นิพพานฝ่ายเป็นคน แต่งงานตลอดลูก นางยักษ์นิพพานจึงเฝ้า ได้ตามไปกินลูกถึงสองครั้ง ต่อมาพอมิครรภที่สาม นางได้หนี

¹⁷บุญเกิด พิมพ์วรรณธรรมาภรณ์, ประเพณีอีสานและเกร็ดโบราณคดีที่อีสาน (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2544), หน้า 48 – 51.

ไปอยู่กับพ่อแม่ของตนพร้อมกับสามี เมื่อคลอดลูกเห็นว่าปลอดภัยแล้วจึงพร้อมด้วยสามีและลูกกลับบ้าน พอดีนางยักษ์หนีมาพบเข้า นางยักษ์จึงไล่ นาง สามีและลูก นางแม่จึงพาลูกหนีไปพร้อมสามีเข้าไปยังเขตวันมหาวิหาร ซึ่งพอดีพระพุทธเจ้ากำลังทรงแสดงพระธรรมเทศนาอยู่ นางและสามีจึงนำลูกน้อยไปถวายขอชีวิตไว้ นางยักษ์จะตามเข้าไปในเขตวันมหาวิหารไม่ได้ เพราะถูกเทวดากางกั้นไว้ พระพุทธเจ้าจึงโปรดให้พระอานนท์ไปเรียกนางยักษ์เข้ามาฟังพระธรรมเทศนา พระองค์ทรงสั่งสอนไม่ให้พยาบาทจองเวรกัน แล้วจึงโปรดให้นางยักษ์ ไปอยู่ตามหัวไร่ปลายนา นางยักษ์ตนนี้มีความรู้เกณฑ์เกี่ยวกับฝนและน้ำดี ปีไหนฝนจะตกดีหรือไม่ดีจะแจ้งให้ชาวบ้านได้ทราบ ชาวเมืองให้ความนับถือมาก จึงได้นำอาหารไปส่งนางยักษ์อย่างบริบูรณ์โดยสม่ำเสมอ นางยักษ์จึงได้อาหารเหล่านั้นไปถวายเป็นสลากภัตแด่พระภิกษุสงฆ์วันละแปดที่เป็นประจำ ชาวอีสานจึงถือการถวายสลากภัตหรือบุญข้าวสากนี้เป็นประเพณีสืบมาและเมื่อถึงวันทำบุญข้าวสากนอกจากนำข้าวสากไปถวายพระภิกษุสงฆ์และวางไว้บริเวณวัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านจะเอาอาหารไปเลี้ยงนางยักษ์ หรือผีเสื้อนาในบริเวณนาของตน แต่เปลี่ยนเรียกนางยักษ์ว่า “ตาแฮก”

วิธีดำเนินการ

พอถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบ ตอนเช้าชาวบ้านจะพอกันนำอาหารคาวหวานต่างๆ ไปทำบุญตักบาตรที่วัดโดยพร้อมเพรียงกัน และถวายทานอุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติมิตรผู้ล่วงลับไปแล้ว ต่อจากนั้นก็กลับบ้าน แต่บางคนอาจอยู่วัดจำศีล ภาวนา และฟังเทศน์ก็มี ต่อมาตอนสายพอจวนเพล ชาวบ้านจะนำข้าวปลาอาหารที่เตรียมไว้ไปวัดอีกครั้งหนึ่งโดยเอาอาหารจัดเป็นสำรับหรือชุดสำหรับถวายทานหรือถวายเป็นสลากภัต การถวายอาหารตอนนี้จัดใส่ภาชนะต่างๆแล้วแต่ความนิยมของแต่ละท้องถิ่น บางแห่งจัดใส่ถ้วยชามถวาย บางแห่งใช้ทำเป็นห่อทำเป็นกระทงด้วยใบตองกล้วยหรือกระดาษ บ้านหนึ่ง ๆ จะจัดทำสักก็ชุดแล้วแต่ศรัทธา

ประเพณีบุญข้าวสากที่นิยมทำกันอีกอย่างหนึ่ง คือสลากภัต อาจทำได้หลายวิธี คือวิธีหนึ่ง ก่อนจะนำของถวายพระ ชาวบ้านจะจับสลากชื่อพระภิกษุสามเณรก่อน สลากที่จับถือชื่อพระภิกษุสามเณรรูปใดก็นำของไปถวายแด่รูปนั้น วิธีหนึ่ง ผู้ถวายจะเขียนชื่อของคนใส่ลงในบาตรพระภิกษุสามเณรรูปใดได้สลากของผู้ใด ผู้นั้นก็นำของไปถวายพระภิกษุสามเณรผู้นั้น และอีกวิธีหนึ่ง อย่างเช่นในท้องถื่นจังหวัดเลย ผู้ใดมีจิตศรัทธาจะถวายข้าวสากก็ชุด จะเขียนชื่อเจ้าของข้าวสากพร้อมจำนวนชะลอมหรือห่อหรือพา และคำอุทิศส่วนกุศลใส่กระดาษไปถวาย เมื่อชาวบ้านไปพร้อมกันที่วัดแล้ว จะนำเอาสลากนั้นไปใส่ลงในขันหรือบาตรรวมกัน คลุกให้เข้ากันดีแล้วจะมี

การจับสลากขึ้นมาทีละใบ เมื่อจับสลากถูกใบใดก็จะมีกรอ่านชื่อผู้เจ้าของสลากพร้อมคำอุทิศส่วนกุศล พออ่านจบเจ้าของข้าวสากจะนำห่อชะลอมหรือสำหรับอาหารต่าง ๆ ใบถวายพระภิกษุสงฆ์ การจับสลากใบแรก ประชาชนบางตำบลหมู่บ้านให้ความสนใจและตื่นเต้นเป็นพิเศษ ว่าปีนั้นจะจับสลากถูกใครก่อนคนอื่น เพราะเชื่อถือกันว่า ถ้าปีใดจับสลากคนแรกเป็นคนที่ฐานะยากจนมักจะทำนายว่าปีนั้นการทำมาหากินจะไม่ค่อยได้ผลดี เช่น ข้าวกล้าในนาจะไม่งอกงาม เป็นต้น แต่ถ้าปีใดจับสลากถูกคนที่ฐานะดี ก็มักจะทำนายกันว่า ปีนั้นประชาชนในระแวกนั้นจะอยู่เย็นเป็นสุข ข้าวกล้าในนาจะได้ผลบริบูรณ์ ไม่ค่อยอดอยาก นอกนี้ บางแห่งชาวบ้านยังนิยมเอาห่อหรือชะลอมข้าวสากไปวางไว้ตามที่ต่างๆ ในบริเวณวัด พร้อมจุดเทียนและบอกกล่าวให้เปรตหรือญาติผู้ล่วงลับไปแล้วมารับเอาอาหารต่างๆ ที่วางไว้และขอให้มารับส่วนกุศลที่อุทิศให้ด้วยเมื่อถวายข้าวสากแด่พระภิกษุสามเณรและนำอาหารไปวางไว้บริเวณวัดเสร็จแล้ว มีการฟิงเทศน์ฉลองข้าวสากและกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล ไปให้เปรตและญาติผู้ล่วงลับไปแล้วด้วย เป็นอันเสร็จพิธี นอกจากนี้ ผู้ที่มีนาจะนำข้าวสากไปเลี้ยง “ตาแฮก” ที่นาของตน ดังกล่าวแล้วข้างต้น¹⁸

ภาพที่ 5 ข้าวสาก

ผู้วิจัยได้ร่วมทำบุญข้าวสาก ณ วัดป่าเลย์ไธ บ้านโคกล่าม ตำบลกุดหมากไฟ

อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 4 เดือนกันยายน 2552.

¹⁸ชาญวิทย์ มั่นคง และคณะ, ฮีตสิบสอง – คลองสิบสี่ (ม.ป.ท : ม.ป.พ,2522), หน้า

ภาพที่ 6 ร่วมทำบุญ

ชาวบ้านโคกล่าม ตำบลกุดหมากไฟ อำเภอนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี ร่วมกันประกอบพิธีทางศาสนาในตอนเช้าของบุญข้าวสาก

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 4 เดือนกันยายน 2552.

2.2.11 เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา

เดือนสิบคือเดือนตุลาคม บุญออกพรรษา ซึ่งถือกันว่าเป็นวันสำคัญอย่างยิ่งคือเป็นวันสุดท้ายแห่งการจำพรรษา พอขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ทางวัดจะทำวัดเย็นพร้อมกัน หลังจากนั้นก็พิจารณาแทนการสวดปาฏิโมกข์¹⁹

¹⁹จ.เปริยญ, ประเพณีมงคล พิธีมงคลในอีสาน (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อำนวยการสาส์น,ม.ป.ป.),หน้า156.

มูลเหตุที่จะมีบุญออกพรรษา

เพื่อเปิดโอกาสให้ภิกษุสงฆ์ว่ากล่าวตักเตือนกันได้และจากวันนี้เป็นต้นไป พระภิกษุสงฆ์จะได้จาริกไปในที่ต่างๆเพื่อไปสั่งสอนศีลธรรมและธรรมะแก่ประชาชนหรือแสวงหาความสงบในการปฏิบัติธรรมตามที่ต่างๆได้ โดยไม่ต้องกลับมาค้างแรมที่วัดเหมือนวันเข้าพรรษา²⁰

พิธีกรรม

ในตอนเช้ามีการทำบุญตักบาตร และตอนค่ำมีการเวียนเทียนรอบโบสถ์ 3 รอบ โดยมีภิกษุและสามเณรเดินนำหน้า ในปัจจุบันนี้มีการจุดประทัดตลอดงาน ส่วนบางท้องถิ่นมีการไหลเรือไฟ หรือการแข่งขันเรือในงานออกพรรษา และที่สำคัญประการหนึ่งของคนภาคอีสานในช่วงออกพรรษามีความเชื่อว่าพญานาคจะจุดบั้งไฟ ดังนั้นประชาชนก็จะพากันไปนั่งรอที่ริมแม่น้ำโขงเพื่อรอบั้งไฟพญานาคขึ้นมา โดยจะมีเฉพาะในงานออกพรรษาเท่านั้นซึ่งจังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดที่คนนิยมไปดูบั้งไฟพญานาคมากที่สุด

2.2.12 เดือนสิบสอง บุญกฐิน

เดือนสิบสอง คือเดือนพฤษจิกายน การทำบุญกฐิน เป็นการถวายผ้าแก่พระสงฆ์ซึ่งจำพรรษาแล้ว ชาวอีสาน ทำบุญกฐินตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด ถึงวันเพ็ญเดือนสิบสอง เช่นเดียวกับทางภาคกลาง การทอดกฐินมีมาแต่โบราณกาล เพราะมีพุทธบัญญัติให้พระภิกษุแสวงหาผ้า และรับกฐินได้ตามกำหนดเวลาดังกล่าว

บุญกฐินทางภาคอีสานมีวิธีคล้ายกับการทอดกฐินในภาคกลาง แทบทุกประการ คือมีกฐินราษฎร์ ได้แก่กฐินที่ประชาชนร่วมกันจัดให้มีขึ้น และกฐินหลวง ได้แก่กฐินที่ทางราชการจัดขึ้น แม้จะเป็นกฐินที่ข้าราชการในระดับจังหวัดหรือระดับอำเภอร่วมกันจัดขึ้น ชาวบ้านมักจะเรียกว่า กฐินหลวงเช่นกัน นอกนี้มีจุลกฐิน ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า กฐินเล่น

²⁰บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล, ประเพณีอีสานและเกร็ดโบราณคดีที่อีสาน (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2544), หน้า 55 – 56.

มูลเหตุที่มีการทำบุญกฐิน

มีเรื่องเล่าว่า ในสมัยพุทธกาล มีพระภิกษุชาวเมืองปาฐาจำนวน 30 รูป พากันเดินทางจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งเสด็จประทับอยู่ที่ พระเชตะวันมหาวิหาร แต่เนื่องจากการเดินทางเป็นวันที่จวนใกล้กำหนดเข้าพรรษา ทั้งหนทางระยะไกลและลำบากมาก พระภิกษุเหล่านั้นจึงไม่สามารถไปให้ถึงพระเชตะวันมหาวิหารได้ ก็พอดีถึงกำหนดออกพรรษาแล้วจึงพากันรีไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่โดยเหตุที่หนทางไกลดั่งกล่าวและพอดีฝนตก จึงทำให้ฝ่าจิวรของพระภิกษุเหล่านั้นเปียกน้ำและเปื้อนโคลนตมมากพอไปถึงพระเชตะวันมหาวิหารก็พากันตรงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทันทีพระพุทธเจ้าทรงเห็นพระภิกษุที่มาเฝ้าชุ่มน้ำจีวรเปื้อนเปรอะและจีวรที่จะใช้ผลัดเปลี่ยนก็ไม่มี เมื่อพระองค์ทรงเห็นความลำบากของพระภิกษุเช่นนั้น จึงมีพุทธบัญญัติให้พระภิกษุแสวงหาผ้าและรับผ้ากฐินได้มีกำหนด 1 เดือน นับตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด ถึงวันเพ็ญ เดือนสิบสองดังกล่าวข้างต้น จึงมีประเพณีทอดกฐินกันต่อ ๆ มา

วิธีดำเนินการ

ก่อนถึงวันทอดกฐิน ชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธาจะทอดกฐานจะไปเลือกหาวัดที่จะทอด เมื่อหาได้แล้วก็ไปจองไว้ล่วงหน้า เพื่อให้ทางวัดรู้ตัว และมีเวลาเตรียมรับรองในวันทอด ทั้งจะไม่ใช่เป็นการทอดกฐิน ซ้ำกันในวัดนั้นด้วย วัดที่จองส่วนมากเป็นวัดที่อยู่ในหมู่บ้านอื่นแต่บางทีก็เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านที่ชาวบ้านจะทำบุญก็มี เมื่อถึงวันทอดกฐิน ชาวบ้านหรือผู้จะทำบุญกฐินเตรียมมองค์กฐินที่จำเป็นต้องมี ได้แก่ ผ้าไตรจีวร หรือผ้าสามผืน คือ สบง จีวร และสังฆาฏิ หรืออัฐฐบริวาร ซึ่งได้แก่ ผ้าจีวร ผ้าสบง สายรัดประคต มิดโกนหรือมิดคัดเล็บ บาตร เข็มเย็บผ้าและฆมกรก (เครื่องใช้กรองน้ำให้สะอาด) นอกนี้อาจมีบริวารอื่น ๆ และเครื่องไทยทานสำหรับถวายพระ ส่วนมามีการบอกบุญให้ญาติมิตรและผู้รู้จักคุ้นเคย ให้มาร่วมทำบุญด้วย ก่อนจะนำมองค์กฐินไปทอดมักมีการคลั่งกันด้วยมหรสพต่างๆ แล้วแต่เจ้าภาพจะจัดพอวันรุ่งขึ้นก็เคลื่อนกระบวนออกเดินทางไปสู่วัดที่จะทอด กะเลาให้ถึงวัดทันเที่ยงเพลพระ ก่อนเที่ยงเพลพระหรือเสร็จเที่ยงเพลพระแล้วจะได้ทอดกฐิน ถ้าเป็นวันอยู่ระยะทางไกล ก็ต้องเคลื่อนกระบวนเดือนทางไปแต่เช้ามืดเพื่อให้ทันเวลา บางแห่งต้องเดินทางไปล่วงหน้าโดยนอนค้างคืนที่หมู่บ้าน หรือวัดที่จะทอดกฐินหนึ่งคืน ขณะที่ทำการทอดมักมีการแห่แห่นกันคึกคักสนุกสนาน ถ้าเป็นทางบกก็ไปโดยเดินเท้า รถยนต์ และล้อเกวียน เป็นต้น กระบวนแห่จะมีกลอง ฆ้อง และเครื่องดนตรีอื่นๆ เช่น แคน แตรวง ฯลฯ และมีการร้องรำทำเพลงไปด้วย ขณะมองค์กฐินผ่านไป ชาวบ้านจะมาคอยต้อนรับและนำปัจจัยมาร่วมบริจาคทาน

บางที่ก็ร่วมกระบวนแห่ไปด้วย เมื่อถึงวัดหากมีเวลาอาจทอดกฐินทันที หรือไม่ก็จะจัดเลี้ยงเพลพระ เณรและเลี้ยงบรรดาผู้มาแห่ แล้วจึงทอดกฐิน โดยชาวบ้านเจ้าของวัดเป็นเจ้าภาพ ได้เวลาทอดกฐิน พระสงฆ์ลงโบสถ์ ผู้ไปร่วมงานบุญชุมนุมกันแล้วจัดขบวนแห่ มีคนเดินตามกันเป็นแถวยาวยืด เสียงแห่ครึกครื้นไปทั่วบริเวณวัดทำประทักษิณเวียนรอบโบสถ์สามรอบ แล้วจึงเข้าโบสถ์ ทำพิธี ถวายผ้ากฐินและบริหารเป็นเสร็จพิธี²¹

นอกจากประเพณีงานบุญที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีงานบุญที่จัดอยู่ในบางเดือน ของสิบสองเดือน เช่น

2.2.13 บุญแห่ข้าวพันก้อน

บุญแห่ข้าวพันก้อน เป็นพิธีทำบุญนำข้าวเหนียวหนึ่ง ซึ่งทำเป็นก้อนๆ จำนวนพัน ก้อนไปบูชาพระรัตนตรัยที่วัด บางท้องถิ่นถึงฤดูทำนา ถ้าฝนไม่ตก ชาวบ้านจะพร้อมกันทำพิธีแห่ ข้าวพันก้อนโดยจัดเครื่องสักการะ มีเทียนพันเล่ม รูปปั้นดอก ดอกไม้พันดอก ข้าวเหนียวหนึ่งปั้นเป็น ก้อนขนาดปลายก้อยพันก้อน เมื่อผู้จะร่วมพิธีรวมกันพร้อมแล้ว กล่าวคำป่าวร้องเทวดาและคำ อ้อนวอนขอฝน เพื่อขอให้ฝนตก แล้วพร้อมกันแห่ไปรอบ ๆ หมู่บ้าน มีการเล่นสาดน้ำกันตลอด ทาง เมื่อแห่ไปรอบบริเวณหมู่บ้านแล้ว ในที่สุดแห่ข้าวพันก้อนและสิ่งดังกล่าวนำไปบูชาไว้ที่วัด โดย นำไปบูชาไว้ตามโบสถ์หรือในที่สมควร

อนึ่ง พิธีแห่ข้าวพันก้อนนี้ สำหรับบางท้องถิ่นจะทำกันในวันสังกรานต์ขึ้น คือวัน ตรุษสงกรานต์วันสุดท้าย ในคืนวันที่ 15 เมษายน พอดดึกเด็กชาวบ้านโดยมากได้แก่หนุ่ม ๆ สาว ๆ ภายหลังเมื่อเล่นสนุกสนานกันในวันตรุษสงกรานต์ พออ่อนคืนจะแห่ข้าวเหนียว แล้วรวมกลุ่มกัน ทำการหนึ่ง และนำมาทำเป็นก้อนให้ได้พันก้อน พร้อมกับแต่งเครื่องบูชา เช่น ดอกไม้ รูปเทียน เป็น ต้น และทำการบวงสรวงกันอย่างครึกครื้น พอจวนสว่างราวตีสามหรือตีสี่ของวันที่ 16 เมษายน จะรวมกันแห่ข้าวพันก้อนไปตามระแวกบ้าน โดยมีฆ้องมโหรี และเครื่องดนตรีอื่น ๆ บรรเลงไป ด้วยในที่สุดก็นำเอาข้าวพันก้อนพร้อมดอกไม้รูปเทียนไปบูชาที่วัด และมีการนิมนต์พระเทศน์ฉลอง ข้าวพันก้อนด้วย เมื่อสว่างก็เสร็จพิธีพอดี การแห่ข้าวพันก้อนอาจทำภายหลังวันตรุษสงกรานต์

²¹ชาวยุววิทย์ มั่นคง และคณะ, ศึกษาศาสตร์ – ศึกษาศาสตร์ (ม.ป.ท : ม.ป.พ,2522),

วันใดวันหนึ่งก็ได้ แต่ตามปกติไม่เกินวันเพ็ญเดือนหก การแห่ข้าวพันก้อนนอกจากแห่ไปบูชาที่วัดในหมู่บ้านของตนแล้ว บางทีแห่ไปบูชาวัดหมู่บ้านอื่นที่อยู่ใกล้เคียง²²

2.2.14 บุญแจกข้าว

บุญแจกข้าวเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว เฉพาะญาติสนิท เช่น บิดามารดา ปู่ย่า ตายาย ลุงป้า น้าอา ฯลฯ ซึ่งถึงแก่กรรมไปแล้วไม่นานนัก ปกติทำบุญอุทิศให้เมื่อถึงแก่กรรมไปแล้วประมาณไม่เกิน 1 ปี แต่นานที่สุดไม่เกิน 3 ปี ซึ่งทำกันเป็นการใหญ่โตเป็นพิเศษ และการทำบุญจะบ่งลงไปเลยว่า ทำบุญแจกข้าวหาใคร คือทำบุญอุทิศให้แก่ใครนั่นเอง การทำบุญแจกข้าว มีการทำบุญอุทิศให้ครั้งเดียวเท่านั้นสำหรับผู้ถึงแก่กรรมแต่ละคน และส่วนมากนิยมทำกันในเดือนสี่ จะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ การทำบุญแจกข้าวเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วนี้ ชาวอีสานถือเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะถือว่าทุกคนผู้ถึงแก่กรรมแล้วจะต้องได้กินข้าวแจก หากบุคคลใดถึงแก่กรรมแล้วไม่มีใครทำบุญข้าวแจกให้ เข้าใจว่าคนนั้นจะต้องได้รับความอดอยากและไม่ไปผูกไปเกิด วิญญาณจะคงวนเวียนคอยหาข้าวแจกอยู่นั่นเอง และตระกูลใดเมื่อญาติสนิท เช่น พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ฯลฯ ถึงแก่กรรม ไม่ทำบุญข้าวแจกให้ มักจะเป็นที่ดูหมิ่นของคนอื่นในระแวกนั้น จะถูกหาว่าเป็นผู้ไม่รู้จักบุญคุณ ไม่รักใคร่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ถือว่าเป็นการเห็นแก่ตัว ไม่รู้จักเสียสละเพื่อผู้ถึงแก่กรรมไปแล้ว เป็นต้น

วิธีดำเนินการ

ก่อนกำหนดงานบุญมีการบอกญาติพี่น้องทุกคนและผู้รักใคร่นับถือในหมู่บ้านใกล้เคียง โดยเฉพาะญาติที่อยู่ห่างไกล แม้จะไปอยู่คนละหัวเมือง ก็บอกให้ทราบด้วยเพื่อจะได้มาร่วมกันทำบุญโดยพร้อมเพรียงกันและมีการปลุกผาม(ปรา)ไว้สำหรับญาติพี่น้องได้อาศัยนั่งในขณะที่มาร่วมทำบุญด้วย ถึงวันกำหนดตอนกลางวันมีการจัดตกแต่งเครื่องไทยทาน ซึ่งเรียกว่า“ห่ออัฐฐะ” หมายถึงการจัดอัฐฐะบริขารนั่นเอง และมีการเลี้ยงอาหารกลางวันทั้งคาวหวาน มีข้าวต้ม ขนมต่างๆ อย่าง บริบูรณ์แต่ผู้มาจัดตกแต่งและที่มาร่วมงานที่ผาม และบนบ้าน โดยทั่วกัน ซึ่งตามปกติจะมีคนมาร่วมมากมาย ในงานนี้บางที่มีบวชนาค ตอนเย็นมีการฟังพระสวดมนต์ ตอนกลางคืนมี

²²ชาลววิทย์ มั่นคง และคณะ, ฮีตสิบสอง – คลองสิบสี่ (ม.ป.ท : ม.ป.พ,2522),

มหรสพ เช่น หมอลำกลอน หมอลำหมู่ ภาพยนตร์ ฯลฯ คบกัน ตอนรุ่งเช้าถวายอาหารบิณฑบาต และเครื่องไทยทานแด่พระภิกษุสงฆ์ โดยนิมนต์มรที่บ้านของเจ้าภาพก็ได้ หรือจะนำอาหารและเครื่องไทยทานไปถวายที่วัด เพราะได้แจกทาน แด่พระภิกษุสามเณรทั้งที่วัดโดยทั่วถึงกันก็ได้ มีพิธีถวายผ้าบังสุกุล เสร็จแล้วฟังเทศน์ กรวดน้ำ เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้วายชนม์ และเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาร่วมงานอีกครั้งหนึ่ง เป็นเสร็จพิธี บางทีมงานบุญนี้จัดทำสำเร็จในวันเดียว โดยเชิญญาติพี่น้อง มาร่วมตกแต่งและจัดเครื่องไทยทานในตอนเช้า พอตกสายก็เลี้ยงพระเพลและถวายเครื่องไทยทาน ก็มี แล้วแต่ศรัทธาและความสามารถของเจ้าภาพ ในขณะที่ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณรจะมีการแต่งสำรับกับข้าวไปตั้งไว้แห่งใดแห่งหนึ่งพร้อมจุดเทียนบอกกล่าวให้ผู้ล่วงลับไปซึ่งทำบุญแจกข้าวให้มากินอาหารและรับส่วนกุศลด้วย

อนึ่งที่เรียกว่า“แจกข้าว”หมายถึงนอกจากถวายภัตตาหารและแจกทานแด่พระภิกษุสงฆ์แล้ว ยังมีการเลี้ยงอาหารทำนองแจกทานให้แก่ผู้ไปร่วมงาน โดยทั่วถึงกันเป็นพิเศษ คือทำบุญอุทิศให้มากกว่าครั้งใดๆนั่นเอง นอกจากบุญแจกข้าวดังกล่าว ญาติพี่น้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วเล็กๆ น้อยๆ ในบางโอกาสต่าง ๆ ก็ทำได้แล้วแต่ศรัทธา²³

จากประเด็นประเพณีในจังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยพบว่าประเพณีของชาวอีสานที่มีทั้ง 12 เดือน หรือทั้ง 12 เดือนมีงานบุญ การที่มีประเพณีเกิดขึ้นในท้องถิ่นทำให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดความสามัคคี และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้ที่ได้ร่วมทำกิจกรรมในประเพณี การปฏิบัติกิจกรรมของประเพณีเป็นเวลานานติดต่อกันมาทำให้แสดงถึงเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น ซึ่งประเพณีส่วนมากมีพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและปฏิบัติกิจกรรมที่วัดซึ่งเป็นสถานที่ยึดถือเป็นศูนย์รวมของคนในท้องถิ่น ซึ่งทำให้มีมหรสพเกิดขึ้นในงานประเพณีต่างๆตามมา เช่น ประเพณีสงกรานต์ บุญกฐิน บุญแจกข้าว ที่นิยมมีการแสดงประเภทหมอลำ การแสดงหนังบั้งไฟ หรือวงดนตรีลูกทุ่งแล้วแต่ทางเจ้าภาพจะให้แสดงในงานนั้น ดังนั้นการแสดงในงานบุญหรือในงานประเพณีต่างๆ ของชาวอีสานจึงเป็นงานที่ได้สืบสาน และเผยแพร่ศิลปะการแสดงของชาวอีสาน

²³ ชาญวิทย์ มั่นคง และคณะ, ฮีตสิบสอง – กลองสิบสี่ (ม.ป.ท : ม.ป.พ,2522), หน้า 55-56 .

2.3 ความหมายและชื่อหนังสือ

หนังสือหรือหนังสือตลุมอีสานมีชื่อเรียกหลาย แต่ละชื่อมีที่มาของการเรียกชื่อ และความหมายของการเรียกดังที่ผู้วิจัยได้ค้นคว้าดังนี้

ที่มาของชื่อหนังสือปราโมทย์ หรือหนังสือประโมทย์ สันนิษฐานว่า “ปราโมทย์” หมายถึงความบันเทิง หรือหนังสือประโมทย์ อาจเป็นชื่อคณะหนังสือตลุมที่มีชื่อเสียงก็ได้ บ้างก็ว่า “ปะ” มาจากการนำรูปหนังสือไปปะติดจอหนังสือให้เกิดภาพ “โม” มาจาก “นะโม” คำกล่าวของคำถาภิ “ทัย” มาจากคนไทยรวมเป็น ประโมทัยหรือประโมทัย คำเรียกหนังสือประโมทัยส่วนมากเป็นชื่อเรียกทางวิชาการ แต่ชาวบ้านนิยมเรียกว่าหนังสือตลุม หรือ “หนังสือตลุม หนังสือป้องกันภัย” ตามชื่อตัวตลกที่ได้รับความนิยมจากชาวบ้านมาก²⁴

คำว่า หนังสือประโมทัย ยังคงสรุปไม่ได้ ในเรื่องของความหมายมีมาอย่างไร ณรงค์ฤทธิ์ ศักดาณรงค์ ได้เขียนบทความเรื่องตลุมปักษ์ใต้ ปโมทัยอีสาน ในศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 3 ฉบับที่ 11 กันยายน 2525 ได้อธิบายว่า “ปโมทัยหรือหนังสือปโมทัยอีสานก็เหมือนกัน ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเพราะเหตุใดจึงเรียกว่าหนังสือปโมทัย บางคนให้เหตุผลว่า ปโมทัยเพี้ยนมาจากปราโมทัย ซึ่งเป็นการแสดงประเภทหนึ่งละครชนิดหนึ่ง คนอีสานไม่นิยมพูดหรือออกเสียงตัว ร. กล่าว คำว่า ปราโมทัยจึงกลายเป็นปโมทัยและปโมทัยในที่สุด คำว่า ปราโมทัย กับคำว่า ปโมทัย ตามเหตุการณ์ที่กล่าวมามีส่วนที่น่าจะเป็นไปได้ เพราะพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2493 ให้ความหมายของคำว่า ปราโมทัย ไว้ว่า ปราโมทัย ความบันเทิงใจ ความปลื้มใจ โดยมากใช้ปราโมทัย คำว่าปราโมทัย ก็ใกล้เคียงกับคำว่า ปราโมทัย และปราโมทัยมีทางที่จะเพี้ยนไปเป็นปโมทัยได้ ตามที่กล่าวมาแล้ว ปราโมทัยเป็นการแสดงประเภทละคร มีตัวแสดงเป็นบุคคล ส่วนปโมทัยเป็นหนังสือตลุม ถ้ายึดเอาเหตุผลตามกล่าวอ้าง ปโมทัยน่าจะเป็นประเภทหมอลำมากกว่า จากเหตุผลที่ยกมาเป็นองค์ประกอบ ในที่สุดก็ไม่สามารถสรุปหรือตัดสินได้ว่า คำว่า ปโมทัย ซึ่งเป็นหนังสือตลุมอีสานนั้น มีความเป็นมาอย่างไร เกิดขึ้นเมื่อไร ใครเป็นผู้นำไปเผยแพร่ครั้งแรก และเพราะเหตุใดจึงเรียกว่า ปโมทัย”²⁵

²⁴มนตรี จิตรพนิต,หนังสือป้องกันภัย “ประโมทัย” ตลุมอีสาน (มหาสารคาม : ศูนย์สารนิเทศอีสานสิรินธร,2549) (อัคราณา), หน้า 6.

²⁵มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,หนังสือปโมทัย มหรสพเล่นเงาของอีสาน,(มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2539) (อัคราณา), หน้า 136 – 137.

นอกจากการค้นคว้าข้อมูลที่ได้ข้อมูลดังกล่าวแล้ว รัถพร ชังธาตา ได้จัดพิมพ์หนังสือตามแนวพระราชดำริ เรื่องหนังสือประโมทัย : หนังสือตะลุงอีสาน ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับชื่อและความหมายของหนังสือไว้ดังนี้

1. หนังสือประโมทัย คำว่า“ประโมทัย” สันนิษฐานกันว่าอาจจะมาจากคำว่า “ประโมทัย” ซึ่งหมายถึงความบันเทิงใจ ความปลื้มใจ ดังนั้นหนังสือประโมทัย จึงหมายถึง หนังสือให้ความสนุกสนานบันเทิงรื่นเริงใจ
2. หนังสือประโมทัย คำว่า“ปะโมทัย” มีผู้ให้ความคิดเห็นว่าอาจจะเป็นชื่อคณะหนังตะลุงที่มีชื่อเสียงก็ได้
3. หนังสือบักต้อ คำว่า “บักต้อ” หรือปลัดต้อ เป็นชื่อของตัวหนังที่เป็นตัวละครที่สำคัญรูปหนึ่ง หนังสือตะลุงในภาคอีสานส่วนใหญ่จะใช้ “บักต้อ” เป็นรูปออกประกาศเรื่องที่จะแสดงในให้ผู้ชมทราบ นอกจากนั้น “ปลัดต้อ” ยังได้รับความนิยมชมชอบจากการแสดงของปลัดต้อ ดังนั้นชาวบ้านจึงเรียกหนังสืออีสานนี้ว่า “หนังสือบักต้อ”
4. หนังสือประโมทัย ชื่อนี้เข้าใจว่าเหมือนกับชื่อที่หนึ่ง
5. หนังสือบักป้องบักแก้ว ชื่อนี้นำมาจากตัวละคร คือ บักป้อง บักแก้ว ซึ่งเป็นตัวละครที่ได้รับความนิยมจากชาวบ้านมากเช่นกัน²⁶

นอกจากนี้ ชุมเดช เดชกิมล ได้ทำการศึกษาเรื่องหนังสือประโมทัยในจังหวัดร้อยเอ็ด ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับชื่อของหนังสือบักต้อว่า ชื่อหนังสือบักต้อที่ชาวอีสานทั่วไป เรียกคณะหนังในฐานะผู้ชมการแสดงนั้นส่วนใหญ่จะเรียกหนังสือตะลุง ไม่ว่าจะเป็นคนเฒ่าคนแก่หรือหนุ่มสาว ชื่อรองลงมาที่คนส่วนใหญ่ใช้เรียกคณะหนังนั้น เรียกตามชื่อตัวละครเด่นๆ เช่นหนังสือบักต้อ หนังสือบักป้องบักแก้ว หรือหนังสือบักแก้วบักป้อด ตามแต่ในท้องถิ่นนั้นคณะหนังจะใช้ตัวละครตัวใดเป็นตัวเด่น ผู้ชมส่วนมากจะไม่เรียกคณะหนังว่าหนังสือประโมทัย จึงเป็นชื่อที่คณะหนังใช้เรียก

---

²⁶รัถพร ชังธาตา, หนังสือประโมทัย: หนังสือตะลุงอีสาน (กรุงเทพมหานคร : สักดิ์โสศการพิมพ์, 2526), หน้า 12 – 13.

เพื่อให้ดูเป็นทางการเท่านั้น²⁷ ส่วนหนังขรามมาจากอิทธิพลของหนังตะลุงภาคใต้ ซึ่งเวลาพากย์จะลงท้ายด้วย“ครับ” หรือ “ขราม” ตามสำเนียงภาษาถิ่นของภาคใต้²⁸

จากประเด็นชื่อและความหมายของชื่อหนังบักคือ ผู้วิจัยพบว่าการที่มีการเรียกชื่อของหนังบักคือหลากหลายชื่อนั้นน่าจะมาจากการเรียกเป็นคำเพี้ยนของคนในท้องถิ่น เช่น ภาษากลางคำว่า “ประ” ภาษาอีสานเรียก “ปะ” เนื่องจากการพูดภาษาอีสานจะไม่ใช้ควบกล้ำ จึงทำให้ชื่อหนังบักคือมีชื่อเรียกหลากหลาย และเรียกตามชื่อตัวละครที่ตนเองชื่นชอบในบทบาทของการแสดงแต่ละตัวหนัง ส่วนมากก็เป็นชื่อตัวละครที่แสดงในบทบาทเป็นตัวหนังตัวตลก แต่ละท้องถิ่นจะเรียกชื่อของหนังบักคือแตกต่างกันไป เนื่องจากคณะหนังบักคือที่แสดงนั้นใช้ตัวตลกแสดงที่แตกต่างกัน แต่ตัวตลกบักคือนั้นผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะนิยมเรียกกันมากที่สุด และหนังปราโมทย์น่าจะใช้ในการเขียนงานวิชาการ ผู้วิจัยเห็นว่าถ้านักวิชาการเขียนงานแล้วใช้คำว่าบักคือคงจะไม่สุภาพเท่ากับหนังปราโมทย์ เพราะคำว่า “บัก” ในภาษาอีสานเป็นคำเรียกแทนตัวผู้ชาย ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การเรียกชื่อหนังบักคือของผู้ชมหรือชาวบ้านเรียกหนังบักคือ หรือตามตัวละครที่ผู้ชมชื่นชอบ แต่หนังปราโมทย์ใช้ในภาษาของนักวิชาการ

2.4 ความเป็นมาของหนังตะลุงในประเทศไทย

ความเป็นมาของหนังตะลุงในประเทศไทยนั้นไม่แน่ชัดว่าเกิดขึ้นเมื่อใด จากผลงานวิจัยเรื่องหนังตะลุงของนักวิชาการได้เขียนข้อสันนิษฐานที่แตกต่างกันไป และคล้ายคลึงกัน ดังข้อมูลต่อไปนี้

²⁷ ชุมเดช เดชภิมล, “การศึกษาเรื่องหนังประ โหมทัยในจังหวัดร้อยเอ็ด,”

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2531), หน้า 36 -37.

²⁸ ชวน เพชรแก้ว, รายงานการวิจัยเรื่องหนังตะลุงในประเทศไทย, (สุราษฎร์ธานี : โรงพิมพ์อุทุมมลาภ, 2543) (อัคราณา), หน้า 117.

2.4.1 การกำเนิดหนังตะลุง

หนังตะลุงเป็นมหรสพพื้นบ้านของภาคใต้ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเริ่มขึ้นเมื่อใด และมีกำเนิดดั้งเดิมจากที่ไหน ทราบกันแต่เพียงว่าหนังตะลุงเป็นการละเล่นโบราณของชาวจาวา เรียกว่า “วายังกูเล็ค” หมายถึงรูปที่ทำมาจากหนังสัตว์ (วายัง หมายถึง รูปหรือหุ่น กูเล็ค หมายถึง เปลือกหรือหนังสัตว์) การละเล่นนี้ได้เผยแพร่เข้ามาทางมลายู จนเข้าสู่ภาคใต้ของไทย และภาคกลาง ภาคเหนือและภาคอีสาน แต่ไม่แพร่หลายและเป็นที่นิยมเท่าที่ภาคใต้ มีผู้รู้บางท่านกล่าวว่า หนังตะลุงที่คนไทยนำมาเล่นนั้นแต่เดิมเรียก “หนัง” จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 มีขุนนางผู้หนึ่งนำหนังจากจังหวัดพัทลุงมาเล่นหน้าพระที่นั่ง พระองค์ตรัสถามว่ามาจากไหน นายหนังทูลตอบด้วยน้ำเสียงปักยได้ว่า “หนังลุง” ซึ่งหมายถึงหนังที่มาจากพัทลุง ทำให้เชื่อกันว่าเมื่อเวลาผ่านไปนานเข้าคำว่า “หนังพัทลุง” ก็กลายเสียงเป็น “หนังตะลุง” มาจนถึงทุกวันนี้²⁹

จากข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยพบว่า การแสดงหนังตะลุงไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเกิดขึ้นเมื่อใด แต่ไทยได้รับอิทธิพลมาจากชวาและผ่านมาจากมลายูสู่ภาคใต้ ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคอีสานของประเทศไทย แต่ที่นิยมมากคือภาคใต้

หนังตะลุงที่เล่นกันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินเดีย โดยแบ่งการเล่นหนังเป็น 2 ประเภท คือ

หนังที่ไม่สามารถเคลื่อนไหวได้มีขนาดใหญ่ การเชิดต้องอาศัยท่าทางและลีลาของผู้เชิดเป็นผู้ที่แสดงออกมา เช่น หนังของไทยหรือในประเทศเขมร เรียกการแสดงหนังชนิดนี้ว่า “หนังเสบก” (Sbek)

ส่วนหนังที่มีขนาดเล็ก สามารถเคลื่อนไหวไปมาได้ โดยผู้เชิดเพียงใช้มือเชิดไปมาออกลีลาท่าทางจากบุคลิกของตัวละคร คนเชิดไม่ต้องออกมาแสดงท่าทางเอง นิยมมากในชวา บาลี สิงคโปร์ มาเลเซีย และไทย ซึ่งเรียกหนังชนิดนี้ว่า “หนังตะลุง” ชาวจาวานิยมเล่นหนังชนิดนี้มาตั้งแต่โบราณ ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 11 สมัยก่อนเรียกเป็นภาษาโบราณว่า หนังปุระวา ต่อมาเรียกกันอีกอย่างว่า “วายังวายอ”

²⁹ อุดม จุจศรีวัชร, หนังตะลุง (ม.ป.ท : ม.ป.พ, ม.ป.ป), หน้า 3-4.

ส่วนทางมลายูเรียกการแสดงนี้ว่า วายังกูเล็ก วายอ (วายัง แปลว่า เเง กูเล็ก แปลว่า เปลือกหรือหนังของสัตว์) ส่วนผู้พากย์หนังชาวชวาจะเรียกว่า ดาหลัง หรือดาลัง ซึ่งคำเหล่านี้มักจะปรากฏในวรรณคดีเรื่องอิเหนาของไทย

ศาสตราจารย์สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้ให้ข้อคิดเห็นไว้ในหนังสือหนังตะลุงว่า หนังตะลุงทางภาคใต้ได้รับอิทธิพลจากหนังชวา โดยท่านได้ให้ข้อสังเกตว่า

1.ขนาดของหนังในภาคใต้มีรูปร่างใกล้เคียงกับรูปหนังชวา สิงคโปร์ บาลี มาเลเซีย และเขมร โดยทั้งหมดมีลักษณะร่วมกัน คือ ตัวหนังมีการต่อแขนเพื่อให้สามารถเคลื่อนไหวได้

2.ลักษณะการเชิดคล้ายคลึงกัน คือ ใช้เฉพาะส่วนศีรษะของรูปหนังสัมผัสจอ จะไม่สัมผัสเสมอทั้งทุกส่วน

3.รูปตัวตลกสำคัญ มักจะมีแขนยาวผิดปกติเหมือนรูปหนังชวา

4.ตัวตลกหนังตะลุงไทยมีบุคลิกและลักษณะคล้ายตัวตลกสำคัญของหนังชวา เช่น มีความเฉลียวฉลาด รักษาความลับ พุดตรงไปตรงมาการแต่งกายก็คล้ายคลึงกัน คือ นุ่งโสร่ง มีกริชเป็นอาวุธ และชอบติดตามผู้ชนะหรือตัวเอกของเรื่องตัวตลกดังกล่าวทั้งชาวไทยและชาวชวา ถือเป็นนายหนังที่มีความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นที่เคารพนับถือของนายหนัง

5.การเล่นหนังทางภาคใต้คล้ายกับการเล่นหนังของชาวชวา ซึ่งส่วนหนึ่งมีความเชื่อว่าเป็นการละเล่นเพื่อเชิญวิญญาณบรรพบุรุษให้คุ้มครอง คลับันดาลความสุข พืชผลเจริญงอกงาม และถือเป็นการขับไล่ปีศาจ

ในอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา มีความเชื่อเช่นนี้เหมือนกัน คือ ถ้านำรูปตัวตลกสำคัญไปแช่น้ำ ถือเป็นการโปรดดินข้าว จะมีผลทำให้ดินข้าวเจริญงอกงาม ซึ่งตรงกับความเชื่อของชาวชวาเช่นกัน

บางท่านได้กล่าวเพิ่มเติมไว้ว่าหนังที่ไทยได้รับมาจากชวานั้นมีตาน้อย ตาหนักทอง และนายทองช้าง เป็นผู้นำเข้ามาแสดงและให้คนไทยทางภาคใต้ได้มีโอกาสฝึกเล่นหนังชนิดนี้อีกด้วยส่วนคำว่า “หนังตะลุง” เป็นคำที่นำมาใช้เรียกทีหลัง เพื่อให้แตกต่างไปจากการละเล่นหนังใหญ่ ซึ่งคำว่า ตะลุง นั้นเกิดเป็นข้อสันนิษฐานกันมากมาย เช่น

1. มาจากคำว่า หลักตะลุง หรือหลักหลุง หมายถึง หลักล่อมช้าง เล่ากันว่า ชาวใต้ที่อพยพเข้ามาในเมืองไทย และประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง ในตอนกลางคืนจะมีการก่อไฟเพื่อไล่ยุง มีชายผู้หนึ่งเอาใบไม้มาจับเล่นอยู่หน้ากองไฟให้เกิดเงาของใบไม้ ปากก็ร้องรำทำเพลง ประกอบการเชิด ต่อมา มีผู้นำไปดัดแปลงโดยใช้หนังแกะสลักและใช้ผ้าขึงกับเสาตะลุง

(สำหรับล่ำมซ้าง) ทำเป็นจอ จึงเรียกหนังสือตาลุง ต่อมาออกสำเนียงเป็นหนังสือตาลุงซึ่งในบทไหว้ครูหนังสือตาลุงบางแห่งได้กล่าวไว้ดังนี้

“ไหว้ครูหนังสือกระโถนคนโบราณ บูรพาจารย์ของหนังสือตาลุง”

2. ตาลุง เป็นคำใช้เรียกอาณาจักรทางภาคใต้และชาวใต้ เช่น ในพงศาวดารเขมร ตอนสร้างนครธม ได้กล่าวไว้ว่า “เมืองสุโขทัยส่งส่วยน้ำ เมืองตาลุงส่งส่วยผ้าไหม เมืองละโว้ส่งส่วยปลาแห้ง” และยังมีบทพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนาในรัชกาลที่ 2 ในตอนอภิเษกอิเหนากล่าวว่า

“ช่องระทากุนจันจิวเล็ก ละครแขกเล็กใส่หัวสูง

ราตรีนี้มีแต่ชาวแขกตาลุง ชัดกันนุงตามถนนแห่งกรวดลาว”

ฉะนั้นคำว่า ตาลุง อาจหมายถึงถิ่นกำเนิดของชาวใต้ก็เป็นได้

3. ตาลุง หรือ หลุง มาจากคำว่าเรียกพวกรักษากองซ้าง ซึ่งเกิดจากการที่มีนายกองรักษาซ้าง ชื่อตาน้อย ตาหนักทอง เดินทางไปยะโฮร์แล้วได้นำการเล่นหนังกลับมาเผยแพร่

4. ตาลุง มาจากการที่หนังจากเมืองพัทลุง หรือที่เรียกกันแต่เดิมว่าหนังควน เดินทางเข้ามาเล่นในกรุงเทพฯ ซึ่งตรงกับรัชกาลที่ 3 ซึ่งเรียกกันว่าหนังพัทลุง ต่อมาก็แผลงเป็นหนังสือตาลุง

5. มาจากพวกไทลุง ซึ่งอพยพจากพม่าและได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางภาคใต้ของไทย และอาจจะเป็นพวกแรกที่ได้นำการเล่นหนังมาแสดง จึงเรียกกันว่า หนังของไทยลุง³⁰

จากที่ได้ข้อมูลดังกล่าวพอสรุปได้ว่า หนังสือตาลุงในประเทศไทยนี้ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินเดีย ผ่านมาทางชวาและมลายู แต่ที่นิยมหนังสือตาลุงมากที่สุดคือภาคใต้ สาเหตุอาจจะมาจากภาคใต้ของประเทศไทยติดกับประเทศมาเลเซีย ส่วนการเรียกหนังสือตาลุงในปัจจุบันนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำว่า พัทลุง หรือการเล่นหนังของจังหวัดพัทลุงที่เข้ามาแสดงในกรุงเทพมหานครในรัชกาลที่ 3

เมื่อทราบถึงประวัติความเป็นมาของหนังสือตาลุงแล้ว ผู้วิจัยจะกล่าวถึงองค์ประกอบและการแสดงหนังสือตาลุง กล่าวคือ คณะหนังสือตาลุงจะมีสมาชิกในคณะประมาณ 8 – 9 คน ก่อนสมัยรัชกาลที่ 6 ใช้คนพากย์เรียกว่า “นายหนัง” 2 คน ทำหน้าที่บรรยาย เจาจา และเชิดรูปตัวหนังด้วย แต่บางคณะคนเชิดรูปจัดไว้ต่างหากคนหนึ่ง เรียกว่า “คนชักรูป” นอกนั้นอาจมี “หมอ

³⁰ สุจิตรา มาถาวร, หนังใหญ่และหนังสือตาลุง (กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมแพคท์พริ้นท์, 2541), หน้า 66 – 71.

กบโรง” 1 คน ทำหน้าที่เป็นหมอไสยศาสตร์ประจำคณะ ที่เหลืออีก 5 คนเป็นลูกคู่ แต่ปัจจุบัน นายหนังมีเพียงคนเดียวเท่านั้น ทำหน้าที่เซ็ดและพากย์เอง หมอกบโรงก็ตัดออกไปเพราะความเชื่อไสยศาสตร์มีความเชื่อน้อยลง ส่วนคนแบกแพงก็ไม่ต้องมีเป็นการเฉพาะ เนื่องจากมีพาหนะสะดวกในการเดินทางและไม่ต้องแบกหาม เครื่องดนตรีมี ทับ 1 คู่ เป็นตัวคุมจังหวะและทำนอง โหม่ง 1 คู่สำหรับประกอบเสียงร้องกลอน กลองตุ๊ก 1 ลูกสำหรับขัดจังหวะทับ ฉิ่ง 1 คู่ และปี่ 1 เลา ระยะเวลาหลังมิดนตรีอื่นเข้าไปประสมหรืออาจใช้แทนดนตรีดั้งเดิม เช่น ใช้กลองชุดและกลองทอม โรงหนังตะลุงปลูกเป็นเรือนชั่วคราว ยกเสา 4 เสา หลังคาเป็นแบบเพิงหมาแหงน ขนาดโรงประมาณ 2.30 X 5 เมตร ด้านหน้าจึงจอผ้าขาว มีตะเกียงเจ้าพายุ ปัจจุบันใช้ไฟฟ้า โดยแขวนไว้ตรงช่วงกลางจอ ห่างจากจอ 1 สอก รูปหนังที่ใช้เล่นแต่ละคณะประมาณ 150 – 200 ตัว รูปหนังที่ต้องมีได้แก่ ฤาษี พระอิศวร เจ้าเมือง พระ นาง ยักษ์ ตัวตลก นอกนั้นเป็นรูปตัวเบ็ดเตล็ด³¹

2.4.2 หนังตะลุงภาคกลาง

หนังตะลุงในภาคกลางพบในจังหวัด อุดรธานี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ นครปฐม กรุงเทพฯ ชนบุรี นครนายก อุทัยธานี นครสวรรค์และอ่างทอง ซึ่งการแสดงหนังตะลุงในภาคกลางเกิดจากการแพร่กระจายของหนังตะลุงภาคใต้เข้ามายังดินแดนภาคกลาง ในช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังที่พบจากข้อสันนิษฐาน 3 ประการได้แก่

1. ในรัชกาลที่ 3 พระยาพัทลุงนำหนังควนหรือหนังตะลุงที่พัฒนาขึ้นมาโดยชาวบ้านควนมะพร้าว จังหวัดพัทลุงมาแสดงที่กรุงเทพฯให้คนได้ชมบริเวณนางเลิ้ง
2. กรมพระดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวถึงหนังตะลุงว่า มีการแสดงแพร่หลายในภาคกลางมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) เป็นผู้นำคณะหนังจากจังหวัดพัทลุงมาแสดงถวายตัวที่กรุงเทพฯในปี พ.ศ.2419 การแสดงหนังตะลุงต่อหน้าพระที่นั่งครั้งนั้นเป็นการแสดงฉลองพระราชวังบางปะอิน
3. นายหนังส่วนใหญ่เป็นครุมาจากทางภาคใต้ แม้จะไม่รู้จังหวัดเกิดของครุที่แน่นอน แต่ฟังจากสำเนียงการพูดก็ได้ความว่าเป็นคนใต้

กระแสหลักของหนังตะลุงภาคกลางนั้น พัฒนามาจากการแพร่กระจายของหนังตะลุงภาคใต้เข้ามาในบริเวณภาคกลาง เช่น กรุงเทพฯและอุดรธานี ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านบางส่วน

³¹ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, หนังตะลุงอัจฉริยะลักษณะการละเล่นแห่งเมืองใต้

(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อัสสัมชัญ, 2529), หน้า 5-7.

ได้ปรับเปลี่ยนเอาหน้าใหญ่ซึ่งเป็นวัฒนธรรมราชสำนักให้กลายเป็นหน้าตอลง เพราะหน้าตอลงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมราษฎรที่เหมาะสม และสอดคล้องกับค่านิยมของท้องถิ่นมากกว่า เช่น หน้าตอลงภาคกลางบางหน้าจะอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของวัด หรือสงฆ์ทำหน้าที่เป็นนายหน้าด้วยตนเองเพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ที่มีคติสอนใจและสอดคล้องกับค่านิยมของสังคม เช่น รามเกียรติ์ เป็นต้น ลักษณะพิเศษของหน้าตอลงภาคกลางเหล่านี้ไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นความสำคัญของวัดในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอดีตแล้ว หน้าตอลงยังให้การศึกษาและความบันเทิงแก่ชาวบ้านอีกด้วย เนื่องจากในสมัยก่อนการศึกษาจะจำกัดอยู่ในวังและวัดเท่านั้น และที่สำคัญอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับหน้าตอลงของภาคกลาง คือ หน้าตอลงภาคใต้แพร่กระจายเข้าสู่ภาคกลาง โดยผ่านช่องทางการติดต่อกับราชสำนัก เช่น การแสดงถวายต่อหน้าพระที่นั่ง เจ้านายนำหน้าตอลงจากพัทลุงมาแสดงที่กรุงเทพฯ หรือแม้กระทั่งหน้าตอลงเมืองเพชรที่เชื่อกันว่าดัดแปลงมาจากการแสดงหน้าใหญ่ นายหน้าก็ได้รับพระราชทาบรรดาศักดิ์จากองค์พระมหากษัตริย์ตามข้อมูลเอกสาร ราชสำนักมีบทบาทสำคัญในการสมมุติฐานตรงนี้เป็นสิ่งที่จะต้องได้รับการไตร่ตรองให้รอบคอบ เพราะโดยทั่วไปลักษณะของวัฒนธรรมราษฎรหรือวัฒนธรรมชาวบ้าน ที่สำคัญไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร การแพร่กระจายของหน้าตอลงในระดับชาวบ้านต่อชาวบ้านนั้นมียาวนาน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นประจำ ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะเป็นครั้งคราวเหมือนกับการติดต่อกับราชสำนัก ดังข้อมูลเอกสารต่างๆ เช่น ฉลองหรือสมโภชน์พระบรมราชวัง หากแต่พบว่ามีการแสดงหน้าตอลงในงานต่างๆ ของชาวบ้านเป็นจำนวนมาก เช่น พิธีแก้บนงานบุญ และงานวัด หรือบ่อยครั้งที่มีการแสดงเพื่อหาเลี้ยงชีพของนายหน้าและคณะ เช่น หน้าตอลงหลวงพ่อเทียม วัดกษัตราธิราช จังหวัดอยุธยา ในวัยเด็กหลวงพ่อเทียมเรียนวิชาหน้าตอลงจากครูหนังจังหวัดปัตตานี ซึ่งมาลอยเรือเร่เล่นหนัง โดยขอข้าวสารเป็นค่าตอบแทนและสอนวิธีการแสดงให้แก่เด็กๆ แก่นั้น ชาวบ้านเรียกกันว่า“หน้าตอลงเรือลอย”³²

---

³²เกษมศรี สิงห์คอก, นันทิดา พุทธะพัฒนา กิตติอาษา และสุริยา สมทคุปต์, หนังสือประโมทัยของอีสาน : การแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน (ขอนแก่น: ม.ป.ท), หน้า 73 – 74.

2.4.3 หนังสือลูกภาคอีสาน

ในขณะที่หมอลำเป็นการละเล่นหรือสิ่งบันเทิงอันเป็นที่นิยมแพร่หลายทั่วไปในภาคอีสาน หนังสือลูกก็เป็นที่ปรากฏทางวัฒนธรรมการละเล่นอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นมา แม้จะไม่นานและได้รับความนิยมเท่ากับหมอลำ แต่หนังสือลูกก็ค่อนข้างจะแพร่ไปหลายจังหวัดของภาคอีสาน³³

การเกิดหนังสือลูกเกิดขึ้นภายหลังหนังสือลูกภาคอื่นๆ ในประเทศไทยทั้งหมด ประวัติความเป็นมาของหนังสือลูกจึงค่อนข้างจะมองเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พัฒนาขึ้นมาจากการรับเอาอิทธิพลของหนังสือลูกภาคใต้ ทั้งที่รับจากภาคใต้โดยตรง และรับจากหนังสือลูกภาคกลางที่เกิดจากหนังสือลูกภาคใต้อีกต่อหนึ่งดังข้อสันนิษฐานดังต่อไปนี้³⁴

1. ต้นกำเนิดของหนังสือลูกมาจากภาคกลาง คือคณะหนังสือลูกจากจังหวัดอยุธยา และคณะหนังสือลูกจากจังหวัดอยุธยา ได้รับการฝึกหัดหรือถ่ายทอดมาจากคณะหนังสือลูกในภาคใต้อีกต่อหนึ่ง ซึ่งมีหลักฐานคือเครื่องดนตรีที่คณะหนังสือลูกจากอุบลราชธานี นิยมใช้ประกอบการแสดงคือ ระนาดหรือพิณพาทย์เอกอันเป็นเครื่องดนตรีที่นิยมเล่นในภาคกลาง และเครื่องดนตรีชนิดนี้ไม่ได้ใช้บรรเลงประกอบการแสดง จึงทำให้น่าเชื่อถือว่าหนังสือลูกคณะแรกที่เข้ามาแสดงเผยแพร่การแสดงหนังสือลูก คือ หนังสือลูกที่มาจากภาคกลางและภาคกลางรับมาจากภาคใต้

2. หนังสือลูกอาจเกิดจากการที่ชาวอีสานเดินทางไปทำงานและอยู่อาศัยทางภาคกลางและได้เห็นหนังสือลูกภาคใต้อันที่ชาวใต้นำขึ้นมาแสดงที่กรุงเทพมหานคร หรือท้องถิ่นที่ภาคกลาง แล้วนำมาดัดแปลงให้เหมาะสมกับท้องถิ่นของตน

3. อาจเป็นไปได้ที่คณะหนังสือลูกภาคใต้อันที่ได้รับว่าจ้างการแสดงมาแสดงในภาคอีสาน โดยเฉพาะได้รับการว่าจ้างจากชาวภาคใต้อันที่ประกอบอาชีพอยู่ในภาคอีสาน แล้วศิลปินชาวอีสานที่ได้ดูหนังสือลูกภาคใต้ จึงได้นำมาดัดแปลงให้เหมาะกับท้องถิ่นอีสานอีกต่อหนึ่ง เช่น เปลี่ยนบทพากย์ และบทเจรจาเป็นภาษาถิ่นอีสาน นำดนตรีอีสาน เช่น แคน เข้ามาประกอบการ

³³ หมูมเดช เดชกิมล, “การศึกษาเรื่องหนังสือประโมทัยในจังหวัดร้อยเอ็ด,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2531), หน้า 33.

³⁴ เกษมศรี สิงห์คอก และคณะ, หนังสือประโมทัยของอีสาน : การแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน (ขอนแก่น: ม.ป.ท), หน้า 74.

แสดง และนำวรรณกรรมพื้นเมืองอีสาน เช่น นางผมหอม สังข์ศิลป์ชัย มาดัดแปลงให้เหมาะสมกับการแสดงหนังตะลุง

4. ชาวอีสานที่ไปทำมาหากินที่ภาคใต้ ได้เห็นการแสดงหนังตะลุง เมื่อกลับมาอยู่ที่ภาคอีสานก็ได้นำหนังตะลุงภาคใต้มาดัดแปลงให้เหมาะสมกับท้องถิ่น³⁵

จากที่ได้ข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่าการเข้ามาของหนังบักต้อของชาวอีสาน เป็นการรับวัฒนธรรมของชาวบ้านระหว่างภาคใต้และภาคอีสาน และนำมาปรับเปลี่ยนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น เช่น เปลี่ยนภาษาพูดตามท้องถิ่น หรือปรับเครื่องดนตรีให้เป็นดนตรีพื้นบ้านอีสาน เช่น แคน และการใช้นิทานพื้นบ้านในการแสดงก็เกิดจากภูมิปัญญาของชาวอีสาน การแสดงไม่มีวัฒนธรรมราชสำนักเข้ามาเกี่ยวข้อง การเรียนรู้จากประสบการณ์ตัวเองเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่สุดของการพัฒนาหนังตะลุงมาเป็นหนังตะลุงในภาคอีสาน หรือหนังบักต้อ เนื่องจากการกำเนิดและความเป็นมาของหนังตะลุงในภาคอีสานนั้น ถือได้ว่าใช้เวลาสั้นมาก (พ.ศ.2469) ที่สำคัญยังเกิดขึ้นในช่วงเวลาหลังจากภาคอื่นๆ ทำให้มองเห็นพัฒนาการได้ค่อนข้างชัดเจน การแพร่กระจายเข้ามาดินแดนภาคอีสาน จะช่วยสะท้อนให้เห็นบริบททางสังคม วัฒนธรรมของสังคมชาวอีสาน ในส่วนที่ว่าเมื่อหนังตะลุงอีสานเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ประสบการณ์ คือประสบการณ์ช่วงที่ชาวอีสานไปทำงานต่างถิ่น เช่น ทำงานในเมืองแร่ หรือสวนยางพาราที่ภาคใต้ หรือทำงานในกรุงเทพฯกับพ่อค้าของหัวหน้าหนังตะลุงคณะผู้ใหญ่ถึงอำเภอป่าพอง จังหวัดขอนแก่น เล่าว่า“ได้รับการถ่ายทอดการเล่นหนังตะลุงมาจากบิดาหรือปู่ของผู้ใหญ่ถึงอีกต่อหนึ่ง ปู่ของผู้ใหญ่ถึงได้ไปทำงานที่ภาคใต้เป็นเวลาหลายปี เมื่อกลับมาบ้านคืออำเภอป่าพองก็ได้จัดตั้งคณะหนังตะลุงขึ้น” กล่าวคือ การย้ายไปทำงานต่างถิ่นเป็นที่มาของหนังตะลุง ซึ่งเป็นการรับวัฒนธรรมต่างถิ่นเข้ามาแล้วปรับปรุงให้เข้ากับสภาพทางสังคมวัฒนธรรมของอีสาน

การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจากหนังตะลุงจนกลายมาเป็นหนังบักต้อที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นหรือเป็นศิลปะการแสดงประจำถิ่นนั้น ทั้งนี้เนื่องจากนวัตกรรมใดๆ ก็ตามที่มีรากฐานมาจากต่างวัฒนธรรม ถ้าไม่มีการปรับเปลี่ยนการแสดงก็ไม่เป็นที่ยอมรับในท้องถิ่น หรือการเพิ่มบางอย่างในการแสดงเพื่อดึงดูดความสนใจในการแสดง ผู้ที่ชมการแสดงส่วนใหญ่จะชื่นชอบใน

³⁵ รัถพร ชังธาดา, หนังปะโมทัย: หนังตะลุงอีสาน (กรุงเทพมหานคร : สักดิ์โสดาการพิมพ์, 2526), หน้า 17 – 20.

บทตลกหรือความสนุกสนาน การหามุขตลกเข้ามาแทรกในเนื้อเรื่องจะช่วยให้ผู้ชมชื่นชอบการแสดงมากขึ้นแต่ก็ไม่ละทิ้งเนื้อหาสาระที่ช่วยสะท้อนสภาพสังคม หรือจริยธรรมคำสอน นอกจากนี้หนังสือของชาวอิสานเป็นการนำเอาหมอลำกับหนังตะลุงบวกกัน หรือหนังสือที่เหมือนกับหมอลำเพียงแต่เอารูปหนังมาขีดแทน ในที่นี้หมายถึงการนำเอาศิลปะการแสดงของอิสาน(หมอลำ) มาผสมกับศิลปะการแสดงประจำถิ่นของภาคใต้ (หนังตะลุง) แต่เนื่องจากว่ากระบวนการผสมกลมกลืนปรับเปลี่ยนดังกล่าวเกิดขึ้น ในบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชาวอิสาน ดังนั้น หนังสือจึงกลายเป็นนวัตกรรมทางวัฒนธรรมที่มีความสอดคล้องและกลมกลืนกับค่านิยมและบรรทัดฐานของสังคมอิสาน³⁶ ทั้งนี้ผู้วิจัยจึงยกตัวอย่างการแสดงหนังบักตือบางคณะหรือการแสดงหนังบักตือโดยทั่วไป เพื่อให้เห็นรูปแบบการแสดง ทั้งนี้ผู้วิจัยจึงยกตัวอย่างคณะหนังบักตือที่ผู้วิจัยศึกษาพบมีดังนี้

1. คณะฟ้าบ้านทุ่ง จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2467
2. คณะบุญมีซึ่งย้ายจากจังหวัดอุบลราชธานีมาตั้งคณะขึ้นในจังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อปีพ.ศ. 2476
3. คณะประกาศสามัคคี จังหวัดร้อยเอ็ด ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2490
4. คณะ ช. ถนอมศิลป์ บ้านโคกไพลี ตำบลโพธิ์ทอง กิ่งอำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด (ไม่ทราบปี พ.ศ. ที่ก่อตั้ง)
5. คณะ ป. บ้านเทิงศิลป์ บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด (ไม่ทราบปี พ.ศ. ที่ก่อตั้ง)
6. คณะหนังบักตือของผู้ใหญ่ถึง อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น(ไม่ทราบปี พ.ศ. ที่ก่อตั้ง)³⁷
7. คณะฟ. บ้านเทิงศิลป์ จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2469
8. คณะเพชรขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2514
9. คณะเพชรหนองเรือ บ้านหนองเรือ ตำบลหนองเรือ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น (ไม่ทราบปีพ.ศ.ที่ก่อตั้ง)

³⁶เกษมศรี สิงห์คอก และคณะ, หนังประโมทัยของอิสาน : การแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอิสาน (ขอนแก่น: ม.ป.ท), หน้า 71-76.

³⁷สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีและสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, เอกสาร โครงการวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีและสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (อุดรธานี : สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี) หน้า, 15 – 16.

10. คณะประพันธ์ บ้านเทิงศิลป์ บ้านคงเรือง ตำบลหนองเม็ก อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี(ไม่ทราบปี พ.ศ. ที่ก่อตั้ง)

11. คณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2544

การแสดงของคณะหนังบักคือประกอบไปด้วยผู้แสดง 5 - 10 คน หัวหน้าคณะหนังบักคือเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นคนเชิดตัวหนังและพากย์ไปพร้อมๆ กัน หรือบางครั้งมีผู้พากย์โดยไม่เชิดตัวหนัง ผู้เชิดตัวหนังในคืนนั้นถ้าใครเชิดตัวหนังตัวใดก็ตามต้องเชิดตัวหนังนั้นจนจบการแสดงในคืนนั้น เมื่อมีผู้ว่าจ้างไปแสดงแห่งอื่น คนเชิดหนังไม่จำเป็นต้องเชิดตัวเดิมอยู่ตลอดไป จะเปลี่ยนตัวใหม่ก็ได้ แต่ส่วนมากผู้ที่เคยเชิดตัวหนังที่เคยเชิดตัวใด หัวหน้าคณะก็จะมอบหมายให้เชิดตัวเดิมนั้นอีก เนื่องจากเห็นว่าคนเชิดนั้นชำนาญในการเชิดแล้ว ส่วนตัวหนังใดที่ไม่มีใครถนัดในการเชิด หัวหน้าคณะจะเป็นผู้เชิดเอง ส่วนตัวหนังทำด้วยหนังวัวหรือหนังควาย บางที่ใช้หนังลูกวัว ลูกควายเพราะบางและโป่งแสงมากกว่า ในจังหวัดร้อยเอ็ดส่วนมากใช้หนังควายเพราะราคาถูกกว่าหนังวัว และหาซื้อได้ง่าย การสร้างตัวหนังให้เป็นตัวหนังให้สามารถขยับเขยื้อนได้ โดยเจาะรูตามข้อพับต่างๆ ได้แก่ ไหล่ ข้อศอกและข้อมือ แล้วใช้เชือกร้อยผูกไว้ ส่วนที่มีมือของตัวหนังผูกไม้เล็กๆ สำหรับชักให้แขนและมือขยับเคลื่อนไหวไปมาได้ ตัวตลกมักทำให้แขนเคลื่อนไหวได้ทั้ง 2 ข้าง และปากก็ใช้เชือกผูกไว้ที่คางสามารถชักให้ขยับขึ้นลงเหมือนพูดได้อีกด้วย ตัวหนังตะลุงอีสานส่วนมากจะเป็นภาพในหน้าด้านข้างในส่วนหัวแต่ส่วนลำตัวมองเห็นแขนขาได้ครบทั้งสองข้าง ไม่ว่าจะเป็นตัวหนังพระฤาษี ตัวหนังตัวพระ ตัวหนังตัวยักษ์ ตัวหนังตัวลิง ตัวหนังตัวตลก ยกเว้นตัวนางเป็นภาพหน้าตรง โดยกะบริเวณที่ต้องการให้มองเห็นเป็นสีขาวในเวลาฉายออกแบบเดียวกับที่หนังใหญ่เรียกหนังตัวนางว่า “หนังหน้าแฉะ” ตัวหนังบางตัวทำขึ้นเป็นพิเศษ เพื่อให้ดูเคลื่อนไหวเหมือนคนมากขึ้น เช่น ตัวหนังนางระบำ นักมวย และหมอเอาเป็นต้น ต้องใช้เทคนิคในการสร้างเป็นเทคนิคพิเศษดังนี้คือ

นางระบำ คณะประกาศสามัคคี บ้านแต่ ตัวหนังนางระบำมีส่วนแขนขาเคลื่อนไหวได้ทั้งสองข้าง เมื่อเดินระบำเข้ากับจังหวะดนตรีแล้วทำให้ดูเหมือนจริง นอกจากนี้ยังใช้ผ้าเย็บกระโปรงนุ่งให้ด้วย กระโปรงนี้สามารถเปิดขึ้นลงได้ เมื่อเวลาแสดงทำให้ขบขันมาก (ตอนแสดงปะหน้าตัวนางระบำจะออกมาเดินโชว์แล้วตัวตลกปลัดคือจะออกมาเดินและเปิดกระโปรงนางระบำ ทำให้ผู้ชมขบขันมากที่ตัวหนังสามารถเคลื่อนไหวได้จริง การออกรูปเดินโชว์นี้เป็นการแสดงเบิกโรงชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องที่แสดงในคืนนั้นแต่อย่างใด เช่นเดียวกับการออกลิขาวหรือลิงหัวดำของหนังตะลุงภาคใต้โบราณ การจับลิงหัวดำของหนัง

ใหญ่ การรำเบิกโรงของละครและลิเก ตลอดจนการเดินโชว์ของหางเครื่องวงดนตรีลูกทุ่งและหมอลำเพลิน การออกเดินโชว์ของหางเครื่องวงดนตรีลูกทุ่งและหมอลำเพลิน

นักมวย คณะป. บันเทิงศิลป์ตัวหนึ่งนักมวยมีแขน ขา เคลื่อนไหวได้ทั้งสองข้าง ทำให้ดูเหมือนชกมวยได้จริง ไม่ว่าจะเป็นการ เตะ ต่อย หรือตีเข้า

หมอเอว³⁸ คณะป. บันเทิงศิลป์ทำให้เอวกระเดื่องออกกระเดื่องเข้าได้จะให้เข้าหรือตีเร็วได้ตามความต้องการของผู้เซ็ค

ปลัดคือ คณะประกาศสามัคคี เป็นตัวตลกสำคัญและมีลักษณะพิเศษ คือ นอกจากแขนจะเคลื่อนไหวได้ทั้งสองข้าง เหมือนตัวตลกทั่วไปแล้ว ยังถือขวานเป็นอาวุธและผูกลูกกระพรวนไว้ที่ข้อเท้าด้วย เวลาเซ็คจะมีเสียงลูกกระพรวนดังตลอดเวลา ตัวปลัดคือพูดภาษาอีสาน แต่เป็นสำเนียงเฉพาะตัวไม่เหมือนกับสำเนียงภาษาถิ่นอีสานถิ่นไหนเลย เข้าใจว่าเลียนสำเนียงปักษ์ใต้ ตัวปลัดคือเป็นตัวประกาศบอกเริ่มต้นและการเลิกการแสดง นับได้ว่าเป็นตัวละครสำคัญและทุกคณะแสดงเหมือนกันทุกคณะ โดยพากย์ด้วยสำเนียงเดียวกันผูกลูกกระพรวนและถือขวานเหมือนกัน³⁹

สำหรับองค์ประกอบในการแสดง เช่น จอหนังจะมีการสร้างโรงหนัง หรือ เวทีนิยมสร้างแบบยกพื้นสูงประมาณระดับเอวของผู้ใหญ่ หลังคาสูง ด้านหน้าของโรงหนังใช้ไม้กระดานหรือไม้อัด หรือวัสดุอื่นที่กั้นสูงขึ้นประมาณเอวของผู้ใหญ่ ไม้ที่กั้นนี้จะมีผ้าจอหนัง ซึ่งทำด้วยผ้าขาวจึงไปข้างบน ขนาดของผ้าจอหนังกว้างประมาณ 1.30 เมตร และยาวประมาณ 3.50 เมตร การสร้างโรงหนังที่ผู้ว่าจ้างหรือเจ้าภาพเป็นผู้สร้าง หัวหน้าคณะหนังบักต้องจะเป็นผู้บอกรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับลักษณะโรงหนังที่ตนต้องการ เช่น ความสูง ความกว้าง ความยาว ความลึก ตลอดจนข้อห้ามสำคัญของหนังบักคือ คือ ห้ามหันโรงไปทางทิศตะวันตก ซึ่งถือว่าไม่เป็นมงคล เพราะจะทำให้การแสดงตกอับไม่เจริญรุ่งเรือง ถ้าคณะหนังออกไปเร่แสดงก็ยึดเอาโรกลิเก เวทีหมอลำที่สร้างไว้ถาวรในบริเวณวัด หรือบริเวณศาลากลางบ้านเป็นโรงหนังบักคือชั่วคราว ภายในโรงหนังจะกั้นบริเวณสำหรับผู้เล่น นักดนตรีและใช้เก็บเครื่องดนตรี ตัวหนังเครื่องเสียง และสัมภาระต่างๆ ส่วนจอหนังมีขนาดกว้างประมาณ 3 เมตร ยาวประมาณ 1.52

³⁸หมอเอว หมอในที่นี่หมายถึง คำนามที่ใช้เรียกผู้ชายที่สนิทกัน ดังนั้นหมอเอวจึงหมายถึงผู้ชายที่มีลักษณะเด่นที่เอว จึงเรียกว่า หมอเอว

³⁹ชุมเดช เดชภิมล, “การศึกษาเรื่อง หนังประโมทัยในจังหวัดร้อยเอ็ด,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2531), หน้า 40-41.

เมตร ทำด้วยผ้าขาวแล้วเย็บริมด้วยผ้าสีดำจึงให้ตั้งให้ขอบล่างของจอหนังสูงระดับไหล่ผู้เซด ส่วนขอบล่างของจอหนังใช้ต้นกล้วยเพื่อปกคลุมหน้าระหว่างการแสดง⁴⁰

ส่วนดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงหนังบักคือมี 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มที่ใช้ระนาดเอกเป็นเครื่องดนตรีสำคัญในการบรรเลงทำนองเพลงต่างๆ เครื่องดนตรีในกลุ่มนี้นิยมมีดังนี้

1.1 ระนาดเอก

1.2 กลอง ซึ่งใช้ตีสำหรับให้จังหวะ ในบางคณะใช้ตะโพน บางคณะใช้
กลองทัด

1.3 ฉิ่ง ใช้สำหรับให้จังหวะ

คณะหนังบักคือที่ใช้แสดงเครื่องดนตรีดังกล่าวนี้ ได้แก่ คณะหนังบักคือที่อยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี ขุขันธ์ ร้อยเอ็ดและมหาสารคาม ซึ่งรัฐพร ชังธาดา ให้ความเห็นว่าเป็นเครื่องดนตรีที่คณะหนังบักคือ น่าเชื่อถือได้ว่าเครื่องดนตรีที่คณะหนังบักคือในกลุ่มนี้ใช้เป็นเครื่องดนตรีที่เข้ามาพร้อมกับหนังตะลุงคณะแรกที่เข้ามาสู่ภาคอีสานนั้นมาจากอยุธยาและมาแสดงแห่งแรกที่จังหวัดอุบลราชธานี ดังนั้นการใช้ระนาดเอกซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่นิยมเล่นกันมณฑลกลางบรรเลงทำนองเพลงประกอบการแสดง ส่วนเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงนั้นแต่ละคณะใช้แตกต่างกันออกไป เช่น คณะ ฟ. บันเทิง จังหวัดอุบลราชธานี ใช้เพลงคล้ายกับเพลงที่คณะลิเกใช้ เช่น เพลงสาธุการ กราวใน กราวนอก เพลงลาเป็นต้น แต่เพลงประกอบการแสดงหนังบักคือมีอยู่ไม่กี่เพลง ได้แก่ เพลงใช้ตอนเชิดถวาย ฟังคล้ายๆเพลงออกแขกของลิเกผสมกับลายโปงลางอีสาน ส่วนเพลงที่ใช้ในการรับบทพากย์อื่นมักใช้ซ้ำกันอยู่ทำนองเดียว สังกะการณตีระนาด คล้ายการตีลูกระนาดกลับไปมาคล้ายๆลายโปงลางอีสาน

2. กลุ่มที่ใช้เครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสานประกอบการแสดง เครื่องดนตรีที่ใช้ในกลุ่มนี้มีดังนี้

2.1 แคน

2.2 ฉิ่ง

2.3 กลองทัด 2 ใบ

---

⁴⁰ วิไลลักษณ์ ลิขะไชย, “การเปลี่ยนแปลงของหนังประโมทัยในจังหวัดร้อยเอ็ด,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 26 – 27.

2.4 ตะโพน

2.5 ฉิ่ง

2.6 ฉาบ

หนังสือที่ใช้เครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสานดังกล่าวได้แก่ คณะหนังสือในจังหวัดขอนแก่น เช่น คณะหนังสือผู้ใหญ่อัง เป็นต้น บางคณะเช่น คณะผู้ใหญ่อังมีการนำกลองของดนตรีสากล แต่มีขนาดเล็กเพื่อความสะดวกในการขนย้าย เข้ามาประกอบการแสดงอีกด้วย บางคณะที่ใช้ระนาดเอกบรรเลงเพลงประกอบการแสดงเรื่องรามเกียรติ์ แต่เมื่อแสดงเรื่องที่เป็นวรรณกรรมท้องถิ่น เช่น สังข์ศิลป์ชัย จะใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานประกอบการแสดง จนมีบางท่านกล่าวว่าวิธีสังเกตว่าหนังสือแสดงเรื่องสังข์ศิลป์ชัยหรือรามเกียรติ์ ให้ฟังเสียงเครื่องดนตรี ถ้าได้ยินเสียงระนาดแสดงว่าเล่นเรื่องรามเกียรติ์ และหากได้ยินเสียงแคนแสดงว่าเล่นเรื่องสังข์ศิลป์ชัย⁴¹ รูปแบบการแสดงโดยทั่วไปของหนังสือ คือ

1. การเตรียมพร้อม

การเตรียมพร้อม คือ การจัดวางอุปกรณ์ต่างๆ ประจำที่ เช่น เครื่องดนตรี หีบหนังสือ และเสียบตัวหนังสือกับต้นกล้วย และตรวจสภาพเครื่องเสียงก่อนใช้งาน พร้อมทั้งจัดชิงผ้าที่ผูกจอหนังสือให้เรียบร้อย⁴²

2. การไหว้ครู

ก่อนเริ่มการแสดงต้องมีการไหว้ครู ซึ่งมีหัวหน้าคณะนำไหว้ สมาชิกคนอื่นๆ นั่งล้อมวงประนมมือ ซึ่งในการไหว้ครูจะต้องมีคือ

---

⁴¹รัตพร ชังธาดา, หนังสือประโมทัย : หนังสือลูกภาคอีสาน (มหาสารคาม : สักดิ์โสคาการพิมพ์, 2552), หน้า 29-32.

⁴²วิไลลักษณ์ ลิขะไชย, “การเปลี่ยนแปลงของหนังสือประโมทัยในจังหวัดร้อยเอ็ด,” (ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 34.

2.1 ชั้น 5 ประกอบด้วยเทียน 5 คู่ ดอกไม้สีขาว 5 คู่ เพื่อคารวะพระเจ้าทั้ง 5 ได้แก่

2.1.1 พระเจ้ากุกสันโท

2.1.2 พระเจ้าโกนาคะมะโน

2.1.3 พระเจ้ากัสสโป

2.1.4 พระเจ้าโคตาโม

2.1.5 พระเจ้าอริยมัตตริโย

2.2 เงิน 6 บาท (บางคนะ 12 บาท) เป็นค่ายกครู เมื่อเสร็จพิธีผู้ที่ถือตัวหนังถ้ายี่ คือหัวหน้าคณะผู้ทำพิธีเป็นคนได้เงินจำนวนนี้

เหล้า 1 ขวด เป็นเครื่องสังเวทให้ครู

หมาก 2 คำ สำหรับไหว้พระธรณี

บุหรี 2 มวน สำหรับบูชาครู

แป้ง 1 กระป๋อง และน้ำหอม 1 ขวด เพื่อให้คนชมนิยมการแสดง⁴³

3. การโหมโรง

เมื่อเสร็จพิธีไหว้ครูหลังโรงแล้ว นักดนตรีและผู้แสดงทุกคนในคณะก็ประจำหน้าที่ของตน นักดนตรีเริ่มบรรเลงโหมโรง ซึ่งบางคนะใช้เพลงเดี่ยวเล่นวนไปวนมาบางคนะก็ใช้หลายเพลง ซึ่งแตกต่างกันในแต่ละคณะ

4. การประกาศบอกเรื่อง

เมื่อบรรเลงเพลงโหมโรงจบลงจะมีโฆษกประกาศกล่าวสวัสดิแก่ผู้ชม และบอกเรื่องแสดงในคืนนั้น⁴⁴ การประกาศใช้ภาษาพูดธรรมดา ทั้งที่เป็นภาษากลางและบางคนะใช้ภาษาอีสานออกประกาศ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

⁴³ สัมภาษณ์ ฉวีวรรณ ดำเนิน, ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง พ.ศ. 2536, 26 เมษายน 2553.

⁴⁴ วิไลลักษณ์ ลิกะไชย, “การเปลี่ยนแปลงของหนังประโมทัยในจังหวัดร้อยเอ็ด,” (ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 34-35.

4.1 คณะประกาศสามัคคีใช้ภาษากลางในการประกาศ

“เอื้อ สวัสดิ์นะครีบ สำหรับหนังประโมทัยคณะประกาศสามัคคีบ้านแต่ จะเริ่มแสดงให้ท่านคณะครีบ ขอให้พ่อแม่พี่น้องทุกคนจงมาหาความอภิรมย์สำราญได้ะบัดนี้ สวัสดิ์ครีบ” (ดนตรีบรรเลงเพลงเชิด)

4.2 คณะ ข. ถนอมศิลป์ใช้ภาษาอีสานในการประกาศดังนี้

“เอื้อ สวัสดิ์พ่อแม่พี่น้องที่เคารพรักทั้งหลายบ้านโลกโพลีของเขา มีอนี่ปลัดไปราชาได้นำหนังประโมทัยมา เอื้อ เสนอสนองสายหูสายตาของพระเดชพระคุณท่าน กะเรื่องเก่านั้นหละคะรับ ท้องเรื่องสินไซนำเอาา มีอนี่กะสิเร่งรัดตัดสรร เพื่อไปให้เป็นการเสียวเวลา เล่นเอาแต่ตอนเคยเล่นมานั้นหละคะรับ ตลอดเช้ากั้นบ่เช้าบ่เลิก กั้นเลิกกะเขาพร้อมโลดคะรับ”⁴⁵

5. การออกรูป

การออกรูปหนังบักต้อนั้น มีการออกรูปฤาษี ออกรูปปลัดคือ ออกรูปเดินโจ้วหรือชกมวย และออกรูปแสดงทั้งหมดเป็นเบื้องต้น เมื่อประกาศเกริ่นการแสดงหรือบอกเรื่องที่จะแสดงแล้วก็เป็นการไหว้ครูในจอหรือไหว้ครูในการแสดงนั่นเอง หัวหน้าคณะจะเซ็ครูปพระฤาษีออกมา ดนตรีบรรเลงเพลงออกแขกประกอบการเซ็ครูปฤาษีไปตามจังหวะเพลง แล้วปักรูปลงที่หยวกกล้วยกลางจอแล้วร้องบทพากย์พระฤาษี ซึ่งเป็นการไหว้ครูบาอาจารย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย และขออัญเชิญคุณพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ให้มาช่วยในการแสดงดำเนินไปด้วยดี ต่อจากนั้นก็เป็นการการวะผู้ชม ตลอดจนขออภัยต่อผู้ชม หากจะมีการผิดพลาดขึ้นระหว่างการแสดง

6. การเซ็ช

การเซ็ชตัวหนังบักต้อนจะใช้ผู้เซ็ชหลายคน และจะขึ้นเซ็ชตลอดเรื่องเมื่อผู้เซ็ชจับตัวหนังตัวใดก็พากย์และเจรจาตัวนั้นไปด้วย

⁴⁵ ชุมเดช เชนภิมล, “การศึกษาเรื่อง หนังประโมทัยในจังหวัดอุทัยธานี,” (ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2531), หน้า 82.

ศิลปะการขีดเมื่อตัวหนังพากย์หรือเจรจา ถ้าเป็นตัวหนังตัวนาง ตัวหนังตัวยักษ์ ตัวหนังตัวลิง ซึ่งปากขยับไม่ได้ ก็จะใช้การเคลื่อนไหวมือข้างหนึ่งประกอบคำพูด โดยขีดอย่างมีศิลปะเพื่อให้รู้ว่าตัวหนังตัวใดกำลังพูดอยู่ถ้าเป็นตัวตลก ซึ่งปากขยับได้ เพราะมียางยึดบังคับ และมีเชือกผูกคั้งส่วนล่างของปากให้ขยับขึ้นลงได้ โดยใช้นิ้วชี้กระตุกคั้งเชือกให้ปากขยับตรงกับคำพูด มืออีกข้างของผู้ขีดก็ถือก้านขีดแขนให้เคลื่อนไหวทั้งปากทั้งมือไปพร้อมกันในบางครั้ง การขีดตัวตลกนี้ต้องใช้ศิลปะ และความชำนาญมาก เพราะต้องแยกประสาททั้งปากและมือทั้งสองข้างตลอดจนนิ้วชี้ของผู้ขีดแสดงว่าฝึกหัดมาอย่างดี

ส่วนลักษณะการแสดงหนังบักต้อนิยมยื่นขีดตัวหนัง เมื่อตัวหนังที่ขีดเดินผู้ขีดก็เดินตามไปด้วย ส่วนคนที่ทำหน้าที่พากย์และเจรจาหากเป็นคนละคนกับคนขีดตัวหนัง ก็ยื่นพากย์และเจรจาเช่นกัน หากคนขีดหนังเป็นผู้พากย์และเจรจาด้วยตนเองก็ถือไมค์โครโฟนลากสายตามไปด้วย แต่บางครั้งใช้ไมค์โครโฟนแขวนไว้ 2-3 จุด เพื่อให้คนขีดหนังสามารถพากย์และเจรจาให้เสียงเข้าไมค์โครโฟนได้ โดยไม่ต้องถือไมค์โครโฟนไว้ในมือ

จากข้อมูลที่ข้างต้นเมื่อนำข้อมูลมาเปรียบเทียบระหว่างหนังตะลุงภาคใต้ที่นั่งขีดหนังตะลุง และผู้พากย์ คือคนขีด เห็นได้ว่าแตกต่างกัน คือ

หนังบักต้อนิยมยื่นขีดแต่หนังตะลุงภาคใต้นั่งขีดตัวหนัง และคนพากย์และเจรจาของหนังตะลุงภาคใต้เป็นคนเดียวกับคนขีดตัวหนัง ส่วนหนังบักต้อนคนพากย์และเจรจาเป็นคนขีดหนังหรือไม่ใช่คนขีดตัวหนังก็ได้ แต่นิยมยื่นพากย์และเจรจาเช่นกัน

บทพากย์

บทพากย์ คือบทกลอนซึ่งโดยปกติหนังบักต้อนใช้บทกลอนที่ได้รับการฝึกหัดและจดจำมาจากครู หรือไม่ก็บทกลอนจากหนังสือที่มีผู้แต่งไว้ มีบ้างบางคณะที่ผู้พากย์ใช้กลอนสดที่ใช้ในบทพากย์ส่วนมากหรือโดยทั่วไปใช้กลอนแปด และกลอนหก โดยใช้พากย์หรือฤาษีพากย์บรรยายเรื่อง บรรยายสิ่งต่างๆ เช่น บรรยายรถทรง บรรยายการแต่งกายของตัวละคร บรรยายความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร ฯลฯ และมีบ้างที่ใช้บทพากย์แทนบทเจรจา

ท่วงทำนองการพากย์ของหนังบักต้อนี้อาจจะเหมือนกับการอ่านทำนองเสนาะที่ครูสอนให้นักเรียนอ่านกันในโรงเรียน จะแตกต่างกันไปบ้างก็ตรงที่มีสำเนียงเพี้ยนไปจากสำเนียงภาษากลางเป็นสำเนียงภาษากลางเป็นสำเนียงอีสาน ดังนั้นจึงมีคนเรียกการพากย์หนังบักต้อนี้นี้ว่า

“พากย์แบบทำนองอ่านหนังสือ” การพากย์ทำนองอ่านหนังสือนิยมใช้กับการแสดงเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งใช้คำกลอนภาคกลาง แต่ถ้าหากแสดงเรื่องทางพื้นบ้านอีสาน เช่น สังข์ศิลป์ชัยมีการนำทำนอง ซ้ำๆ ที่เรียกว่า “ ล้ออ่านหนังสือ” และทำนองเดี่ยวของหมอลำ ซึ่งเป็นทำนองที่มีความครึกครื้น สนุกสนานเข้าไปใช้เพิ่มเติม นอกเหนือจากการพากย์ทำนองอ่านหนังสืออีกด้วย ตัวหนังที่ทำหน้าที่ ล้อเจียมมักจะได้แก่ตัวตลก เช่น ปลัดคือ ข้อความที่นำมาล้อเดี่ยวนั้นมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับกามรมณ์ เรื่องผู้หญิง เรื่องความรัก และเรื่องอื่นๆ ที่เป็นเรื่องตลกขบขันและสนุกสนาน⁴⁶

ตัวอย่างบทพากย์ยักยัก

มาจะกล่าวบทไป	ถึงนางอาศุรย์กษี
เป็นวงศัวานทศกัณฐ์อสูรี	อยู่ได้พันบพิมาช้านาน
แล้วจึงพิศเพ่งเล็งคู่	ในหมู่สุริวงศัยักยัก
ถูกพระรามนั้นยกโยธา	เข้าโจมตีลงกาให้วอดวาย

ฯลฯ

บทเจรจา

บทเจรจาหรือบทสนทนาในหนังบักคือมี 2 ชนิด เหมือนกับหนังตะลุงภาคใต้ ได้แก่

1. บทเจรจายเป็นภาษากลาง นิยมใช้กับตัวพระเอก นางเอก ท้าวพระยามหากษัตริย์ รวมทั้งยักยักและลิงที่เป็นท้าวพระยาษัตริย์ด้วย
2. บทเจรจายเป็นภาษาถิ่นอีสาน นิยมใช้กับตัวตลก และเสนาข้าทาสบริวาร รวมทั้งยักยักและลิงตัวรอง

บทเจรจาของตัวละครในบางครั้งจะมีดนตรีประกอบโดยเฉพาะกลองและฉิ่ง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดอารมณ์ โดยเฉพาะอารมณ์โกรธ

⁴⁶ รัตพร ชังธาดา, หนังปะโมทัย: หนังตะลุงอีสาน (กรุงเทพมหานคร : สักดิ์โสดาการพิมพ์, 2526), หน้า 38-39.

บทตลก

คนที่นิยมดูหนังบักต้อส่วนใหญ่ คิดใจในบทตลกของตัวหนังตัวตลก และหัวหน้าคณะหนังบักต้อเองก็ทราบในเรื่องนี้จึงพยายามที่จะแทรกบทตลกเข้าไปให้มากเพื่อเอาใจผู้ชมดังตัวอย่างบทตลกของคณะ พ. บันเทิง จังหวัดอุบลราชธานี

เมื่อตัวตลกคือ บักต้อ บักแก้ว และยอดทอง มาพบกันก็ชักชวนเล่นทายปัญหากัน โดยบักต้อเป็นคนถามปัญหาหนึ่งบักต้อถามปัญหายอดทอง ดังตัวอย่าง

บักต้อ : นี่แน่ ยอดทอง มีคนตาบอดคนหนึ่งไปจ่ายตลาด เดินสามวันสามคืนจึงกลับบ้าน ตัวเองซื้ออะไรก็ซื้อได้ กลับบ้านก็กลับได้ ขนาดมีคนจูง ถามว่าเฮ็ดจั่งได้จึงคืนมาได้

ยอดทอง : สามล้อมาส่ง

บักต้อ : ผิด

ยอดทอง : ถ้าอย่างนั้น ขอมแพ้

บักต้อ : เพราะว่าชายคนนั้นตาบอดข้างเดียว⁴⁷

จากการศึกษาผู้วิจัยเห็นว่าการแสดงหนังบักต้อในภาคอีสานแต่ละคณะมีส่วนการแสดงที่คล้ายกันและแตกต่างกัน เช่น มีลำดับการแสดงที่เหมือนกัน คือ การเตรียมพร้อม การไหว้ครู การโหมโรง การประกาศเรื่อง การออกรูป การเชิด การดำเนินเรื่อง การจบการแสดง ส่วนที่คณะหนังบักต้อในภาคอีสานที่มีส่วนคล้ายกันคือ การยื่นเชิดตัวหนัง ซึ่งต่างกับภาคใต้ที่นั่งกับพื้นในการแสดง และรูปลักษณะตัวหนังที่เหมือนกันทุกคณะคือ ตัวหนังปลัดคือ คือ ผูกลูกกระพรวน มือถือขวาน กิ่งงอน พุงโรและหัวล้าน อีกทั้งลักษณะของตัวหนังที่ให้เห็นด้านข้างอย่างตัวหนังฤาษี ส่วนตัวหนังที่เห็นด้านหน้าทั้งหมดคือ ตัวหนังตัวนาง ส่วนที่แต่ละคณะไม่เหมือนกัน คือ เรื่องที่นำมาแสดง เช่น บางคณะเล่นเรื่องรามเกียรติ์ บางคณะเล่นเรื่องสังข์ศิลป์ชัย และการเลือกใช้ประเภทของดนตรีก็ไม่เหมือนกันบางคณะเลือกใช้เครื่องดนตรีให้เหมาะสมกับเรื่องที่แสดง กล่าวคือ ถ้าเป็นละครพื้นบ้านคณะหนังบักต้อจะใช้แคนเป็นเครื่องดนตรี แต่ถ้าเล่น

⁴⁷ รัถพร ชังธาดา, หนังปะโมทัย: หนังตะลุงอีสาน (กรุงเทพมหานคร : สักดิ์โสดาการพิมพ์, 2526), หน้า 42-43.

เรื่องราวเกียรติจะใช้ระนาบ ส่วนภาษาก็ใช้แตกต่างกัน เช่น บางคณะใช้ภาษากลางในการออกประกาศเรื่อง บางคณะใช้ภาษาอีสานในการออกประกาศเรื่อง

2.5 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหนังสือ

วรรณกรรมพื้นบ้านมีความเกี่ยวข้องและมีความสำคัญต่อด้านศิลปะการแสดงไม่ว่าจะเป็นนาฏศิลป์ไทย นาฏศิลป์พื้นบ้านหรือผลงานสร้างสรรค์ร่วมสมัย เนื่องจากผู้ที่คิดสร้างสรรค์ผลงานหรือประติมากรรมต่างๆ ได้นำวรรณกรรมเรื่องต่างๆ ไปประพันธ์หรือแต่งเป็นบทละครประกอบการแสดง เช่น ผู้วิจัยได้ศึกษาในรายวิชาศิลปนิพนธ์ปีพ.ศ. 2549 ของเอกนาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ได้นำวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมาประพันธ์เป็นบทร้องทำนองคอนสวอร์ต โดยการประพันธ์โดยหมอลำทองเจริญ คาเหล่า ศิลปินพื้นบ้านอีสานที่ได้รับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เอกนาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ปีการศึกษา 2549 และขับร้องโดยหมอลำบุญช่วง เด่นดวง ศิลปินพื้นบ้านอีสานที่ได้รับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เอกนาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ปีการศึกษา 2551 ทำให้เกิดนาฏศิลป์สร้างสรรค์ขึ้น และนอกจากนี้หมอลำของภาคอีสานยังได้นำวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานมาแต่งเป็นกลอนลำ เช่น เรื่องพระสุชน – มโนห์รา ท้าวกำกาดำ เพื่อออกแสดงในงานต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกันระหว่างวรรณกรรมกับการแสดง

2.5.1 ที่มาของวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสาน

วรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสาน ส่วนใหญ่เกิดจากวัด มีภิกษุหรือผู้ผ่านการบวชเรียนมาแล้วเป็นผู้ประพันธ์ ดังนั้นเนื้อเรื่องในนิทานต่างๆจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ พบว่านิทานมีที่มา 2 ทาง ดังนี้

2.5.1.1 มาจากชาดกคือนิทานที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าส่วนมากมาจากปัญญาชาดก โดยต้นเรื่องจะบอกว่าเป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นตอนสุดท้ายจะกล่าวถึงตัวละครต่างๆ ในเรื่องจะกลับชาติมาเกิดใหม่ เช่น เป็นพระพุทธองค์ พระนางยโสธรา

พิมพ์หรือเป็นพุทธบิดา เป็นต้นว่านิทานเรื่องท้าวประจิดนางอรพิมพ์ เสียวสวาด นกกระจอก พระยากันคาก

2.5.1.2 มาจากเรื่องราวในท้องถิ่น หมายถึง เรื่องราวที่เล่าขานกันในท้องถิ่นทั่วไป อาจเกี่ยวกับบุคคล สถานที่ สภาพภูมิอากาศ เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ บางครั้งเป็นเรื่องราวเพื่อตอบคำถามปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ส่วนมากมุ่งให้ความบันเทิงแต่แฝงคติสอนใจ เช่น กำพรว้า ผีน้อย ลิ่นทอง ปลาแดกปลาสมอ นางผมหอม⁴⁸

2.5.2 บทบาทของวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสาน

เนื่องจากวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสานมีความใกล้ชิดกับสังคมมาก จึงมีบทบาทหลายๆ ด้านดังนี้

2.5.2.1. บทบาททางศาสนา ทำหน้าที่สืบทอดศาสนาและเผยแผ่ ตลอดจนสั่งสอนควบคุมจริยธรรมของคนในสังคม

2.5.2.2 บทบาททางสังคม นิทานพื้นบ้านอีสานรับใช้สังคมคือ ช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดเป็นการพักผ่อนและสร้างความผูกพันระหว่างครอบครัว

2.5.2.3 บทบาททางประเพณี นิทานพื้นบ้านอีสานหลายเรื่องสนับสนุนการปฏิบัติต่อประเพณีของอีสานและสืบทอดมาจนปัจจุบัน เช่น พิธีทำบุญบั้งไฟ

2.5.2.4 บทบาททางประวัติศาสตร์ เช่น เล่าถึงประวัติของโบราณสถาน

2.5.2.5 บทบาทต่อการจัดการศึกษา นักศึกษาได้นำเอาเรื่องราวของนิทานพื้นบ้านไปเขียนเป็นหนังสือประกอบการเรียนในระดับประถมศึกษา โดยคงเรื่องราวไว้ไม่เปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ยังมีบทบาทต่อการสร้างสรรค์การเล่นพื้นบ้าน เช่น นำไปแสดงเป็นละคร หมอลำ⁴⁹

วรรณกรรมพื้นบ้านมีหลายเรื่องที่มีผู้คิดงานสร้างสรรค์นำไปประพันธ์เป็นบทร้องหรือบทกลอน ดังนั้นผู้วิจัยขอยกตัวอย่างวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานที่ได้รับความนิยมของศิลปินหมอลำนำไปแต่งเป็นกลอนลำหรือผู้สร้างสรรค์ผลงานนำไปแต่งเป็นเพลงหรือบทละครในการแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอน การแสดงหนังบักต้อวรรณกรรมพื้นบ้านมีดังนี้

⁴⁸พรทิพย์ ชังชาดา, วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน(กรุงเทพมหานคร:สุวีริยาสาส์น จัดพิมพ์,2545),หน้า93.

⁴⁹เรื่องเดียวกันหน้า, 95.

2.5.3 ผาแดง นางไอ่

นางไอ่คำเป็นลูกสาวพญาขอมแห่งเมืองเอกฮีตา พญาขอมจัดการเลือกคู่ให้นางไอ่คำ หรือนางไอ่ลูกสาวด้วยการประกาศให้หัวเมืองต่างๆ จัดบั้งไฟมาประกวดจุดแข่งขันที่เมืองเอกฮีตา บั้งไฟของเมืองใดใหญ่และจุดขึ้นสูงเหนือเมืองอื่นก็จะนางไอ่ไปครอง และได้สมบัติเมืองฮีตาอีกกึ่งหนึ่ง บรรดาเจ้าเมือง และขุนนางทั้งหลายก็จัดทำบั้งไฟมาประกวดแข่งขันกันเพื่อหวังจะได้นางไอ่คำ ท้าวผาแดง เจ้าเมืองผาโพง ก็ยกขบวนบั้งไฟมา แต่มาช้าไม่ทันการประกวดแข่งขัน เมืองสีแก้วและเมืองหงส์ชนะการจุดบั้งไฟแข่งขัน แต่เป็นฝ่ายและพวกกับพญาขอม พญาขอมจึงไม่ยอมยกนางไอ่คำให้ บรรดาเจ้าเมือง ขุนนางทั้งหลายก็พากันกลับบ้านกลับเมืองของตน ส่วนผาแดงมาช้าไม่ได้เข้าแข่งขันด้วย ผาแดงได้พบนางไอ่ และลักลอบได้เสียกับนางไอ่โดยผาแดงให้สัญญาว่า กลับไปบ้านเมืองตนแล้วจะรีบแต่งบรรณาการมาสู่ขอนางไอ่เป็นแม่เมือง

ท้าวภังก็เป็นลูกของสุทโธนาคราชเจ้าบาดาล ขึ้นจากบาดาลมาเที่ยวเมืองมนุษย์ เห็นนางไอ่ก็หลงรักจึงแปลงตนเป็นกระรอกเผือก ผูกกระดิ่งเสียงไพเราะที่คอ แล้วเข้าไปอยู่ที่สวนของนางไอ่ เพื่อจะได้ใกล้ชิดกับนางไอ่เห็นกระรอกเผือกมีกระดิ่งเงินเสียงไพเราะก็อยากได้มาเลี้ยง ได้ให้ทหารไปจับตัวกระรอกมา ก็ไม่สามารถจับกระรอกได้ ทหารจึงไปหาพรานป่ามาจับกระรอกให้นางไอ่ พรานก็ไม่สามารถจับกระรอกได้ จึงใช้ลูกคอกอาบยาพิษลอบยิงกัณฑ์ ขณะที่ผลอดตัวแอบดูนางไอ่ กัณฑ์ได้รับความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส เมื่อเสียชีวิตลงก็สาปแช่งว่า ขอให้เนื้อของตนมีมากพอเลี้ยงคนทั้งเมือง อย่ารู้หมดครุสสิน และใครที่กินเนื้อของตนเข้าไปขอให้ตาย

ทหารพรานก็เอาเนื้อไปชำแหละแบ่งเนื้อให้ในวังเอาไปทำอาหารให้พญาขอมและนางไอ่ และตัดเนื้อกระรอกแจกพวกทหาร ขุนนาง และผู้ที่ช่วยราชการไปทุกคน มีหญิงหม้ายสามิตายคนหนึ่งมาขอเนื้อกระรอกไปทำอาหารบ้าง แต่ทหารไม่ยอมให้อ้างว่าสามีนางตายไปแล้ว นางก็ไม่ได้ช่วยราชการใดๆ ในวันที่ผู้คนชาวเมืองเอกฮีตาทินเนื้อกระรอก ผาแดงก็ยกๆไปรพลดนำบรรณาการมาสู่ขอนางไอ่ ได้รู้ว่านางไอ่กินเนื้อกระรอกเผือก ผูกกระดิ่งเงินที่คอ ก็รู้ว่าเป็นลูกพญานาคร้ายสุทโธนาคราชเจ้าบาดาล ผาแดงตกใจยิ่งนัก จึงรีบพานางไอ่หนีออกจากเมืองไป พญาสุทโธนาคราชได้รู้เรื่องการตายของกัณฑ์ลูกชาย ก็โกรธแค้นชาวเมืองเอกฮีตามากรีบขึ้นจากบาดาลสำแดงอิทธิฤทธิ์ถล่มเมือง และไล่ฆ่าทุกคนที่กินเนื้อกัณฑ์ เมื่อเมืองเอกฮีตาจมเป็นเมืองหนองหานและฆ่าชาวเมืองทุกคนแล้ว และรู้ว่านางไอ่หนีไปจึงรีบไปทำร้ายนางไอ่ ผาแดงพานางไอ่ขี่ม้าบักสามควบหนีพญานาคอย่างรวดเร็วสุทโธนาคราชก็รีบไปติดๆ ในที่สุดก็ใช้หางกระวัดนางไอ่ตกจากหลังม้าจมบาดาลไป เหลือรอดแต่ผาแดงส่วนหญิงหม้ายที่ไม่ได้กินเนื้อกัณฑ์ ไม่ถูกพญานาค

ราชทำร้าย เหลือแต่เพียงบ้านเป็นคอนกลางหนองน้ำที่พญานาคราชถล่มเมืองเอกสีตางมบาดาล เรียกว่า “คอนแม่น้ำ” ในหนองน้ำกุมภวาปีมาจนตราบทุกวันนี้

แนวคิด

เป็นการอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติการเกิดหนองน้ำใหญ่ (อำเภอหนองหาน อำเภอกุมภวาปี) ในเชิงพื้นบ้านและบอกประวัติความเป็นมาของชื่อบ้านนามเมืองในท้องถิ่น เป็นการรวบรวมประวัติการต่อสู้อำนาจรัฐระหว่างชุมชนไท – ลาม และขอม เพื่อแย้งซึ่งที่ทำการที่อุดมสมบูรณ์ และแสดงถึงความเชื่อของชุมชน ไท – ลาว ต่อพญานาค⁵⁰

2.5.4 สิ้นไซ

สิ้นไซเป็นวรรณกรรมประเภทนิทาน มีแพร่หลายมากในครั้งอดีต เพราะเป็นวรรณกรรมที่นิยมนำมาเล่าขานสู่กันฟังในงานเฮือนคิมี่เนื้อหาตื่นเต้น ผจญภัยให้ความบันเทิงสำนวนไพเราะ จนต่อมาได้พัฒนามาเป็นเรื่อลำพื้น ลำเรื่องต่อกลอน หรือคณะหนังบักตือบวงคณะนำไปแสดง

ครั้งหนึ่งมีมหานครชื่อ เป็งจาง มีพระยาสุรราชเป็นเจ้าเมืองมีมเหสีนามว่า จันทา น้องสาวของพระยาสุรราชนามว่า สุมณฑา พระยาอภัยเจ้าเมือง อโนราด ชื่ออภัยกุมภกัณฑ์มาลอบลักเอานางสุมณฑาน้องสาวของพระยาสุรราชไปเป็นมเหสี จนมีลูกด้วยกันหนึ่งคนชื่อสีดาจัน ซึ่งต่อมาได้แต่งงานกับเจ้าเมืองบาดาลนามว่าท้าววรุพราช พระยาสุรราชออกบวชติดตามหาน้องสาวโดยเดินทางไปถึงเมืองจำปา ได้พบกับลูกสาวเศรษฐีเจ็ดนาง เกิดปฏิพัทธ์จึงออกมาส่ง ขุนสีขุนคอน ไปสู่ขอมเหสีทั้งเจ็ดมาเป็นมเหสี ต่อมานางจันทามเหสีเอกกับนางลุนน้องคนที่เจ็ดจึงประสูติโอรสผู้มีบุญ นางจันทาได้ลูกเป็นราชสีห์ชื่อท้าวสีโห นางลุนได้ลูกสองคน คนที่เกิดมาพร้อมดาบและธนูศิลป์ จึงได้ชื่อว่า สิ้นไซ คนน้องมีรูปเป็นหอยสังข์ จึงได้ชื่อว่าสังฆารกumar หรือท้าวสังข์ รวมสามคนเรียก ท้าวสีโห ท้าวสิ้นไซ และท้าวหอยสังข์ ส่วนมเหสีอีกคนได้โอรสเป็นคนธรรมดาเกิดอิจฉาจึงร่วมกับยโหรให้ทำนายกลั่นแกล้งว่า เป็นกาลีบ้านกาลีเมืองจนท้าวสุรราชเนรเทศแม่

⁵⁰สถาบันราชภัฏอุดรธานี, ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา)2546, หน้า 170.

และลูกทั้งสามออกนอกเมือง เมื่อท้าวทั้งหกเจริญวัย ท้าวสุรราชจึงใช้ให้ไปเอาเอา ทั้งหกจึงไปหา ท้าวสินไชยบอกว่าหลอกว่า พ่อให้มารับไปช่วยตามหาสุมณฑาจากเมืองยักษ์ ทั้งหมดจึงได้ออกเดินทางไปถึงทะเลใหญ่ ท้าวสินไชยจึงให้ท้าวสีโหอยู่เฝ้ากุมารทั้งหก ตนเองกับท้าวหอยสังข์ ได้เดินทางข้ามทะเลไปเมืองอินราด พบอาสุมณฑาจึงอ่อนวอนให้กลับเมืองเปงจาน ขณะที่ยักษ์กุมภัณฑ์กำลังนอนหลับ นางพยายามหลอกล่อหน่วงเหนี่ยวรอเวลาให้สามยักษ์ตื่นนอน เมื่อยักษ์รู้เรื่องจึงเกิดการสู้รบกันระหว่างยักษ์กับสังข์สินไชย จนยักษ์ตาย นางสุมณฑาก็ไม่ยอมกลับด้วย อ้างว่าห่วงลูกสาวชื่อสีดาจัน ซึ่งขณะนี้อยู่ในเมืองนาค เป็นมเหสีของท้าววรุณนาค เพราะแพ้พนันการเล่นสการะหว่างยักษ์กุมภัณฑ์กับท้าววรุณนาค สินไชยจึงอาสาไปทำพนันเล่นสกากับท้าววรุณนาค ได้ชัยชนะนำนางสุมณฑา นางสีดาจันกลับมาเมืองมนุษย์ได้พร้อมทั้งสีโห และท้าวทั้งหกกลับเมือง ระหว่างท้าวสินไชยถูกผลัดตกเหว พระอินทร์ช่วยเหลือแล้วนำไปอยู่กับแม่ที่นอกเมืองโดยไม่เป็นอันตราย ท้าวทั้งหกจึงไปเพ็ดทูลเอาความดีความชอบ ภายหลังความจริงได้ปรากฏ พระเจ้าสุรราชจึงสั่งลงโทษหมอโหระ ส่งกุมารทั้งหกไปอยู่เมืองจำปา เจริญให้ท้าวสินไชยเข้าเมือง และมอบราชสมบัติให้ครอบครองเป็งจาลอย่างมีความสุข ส่วนนางสีดาจันได้กลับเมืองบาดาลเป็นมเหสีของท้าววรุณนาค

2.5.5 ท้าวกระเฑ

กระเฑเป็นเรื่องที่เล่าขานกันมากไม่แพ้เรื่องสินไชย เพราะเป็นเรื่องที่ให้ความสนุกสนานตื่นเต้น ผจญภัย ขณะเดียวกันก็เป็นเรื่องที่สอนศีลธรรม จริยธรรมแก่นุชนด้วย มีเรื่องโดยสรุปดังนี้

ในเมืองพาราณสี มีท้าวสุริวงศ์แกลสนุราชปกครอง พระองค์มีมเหสีพระนามว่า กาละ มีโอรสนามว่าท้าวกระเฑ เมื่อเจริญวัยได้มีมัมณีกาบ ซึ่งเป็นม้าที่เหาะเหินเดินอากาศได้มาเป็นพาหนะ ต่อมาท้าวกาละเฑได้เสด็จประพาสป่ากับมัมณีกาบ จนถึงเมืองยักษ์ของท้าวฝิมนต์ มีมเหสีชื่อนางมาลีทอง มีธิดาชื่อนางมาลีจัน วันหนึ่งท้าวกระเฑได้พบกับนางมาลีจันในสวนหลวง จึงแฝงกายเข้าสวนหลวงพร้อมกับนาง แล้วปรากฏกายให้นางเห็นได้เกี่ยวพาราณี พวกนางสนมแอบดูเห็นกระเฑแอบเข้าหาธิดามาลีจันทุกวัน จึงกราบทูลเรื่องแก่ท้าวฝิมนต์ ต่อมาท้าวกาละเฑพร้อมมัมณีกาบถูกขังของท้าวฝิมนต์ตาย ก่อนตายได้บอกให้นางมาลีจันนำศพไปลอยแพ ท้าวสุบรรณเจ้าเมืองครุฑบินมาพบศพที่ลอยแพ ทราบว่าเป็นศพของผู้มีบุญ จึงนำไปไว้ที่อาศรมพระฤาษี พระอินทร์ทราบจึงนำศพและพระขรรค์แก้วมาให้ฤาษีเพื่อมอบให้กระเฑ พร้อมกับบอกมนต์ชุบชีวิตให้กับกาละเฑและมัมณีกาบ ฤาษีจึงร่ายมนต์ชุบชีวิตกระเฑและมัมณีกาบ

เมื่อการระเฑาะพึ้นพระยาครุฑจึงชว่นไปอยู่ด้วย แต่ท้าวกาละเกดขอลาไปอยู่กับนางมาลีจัน จึงกราบลาพระฤาษีและพระยาครุฑมาเมืองท้าวฝึมนต์ และแปลงร่างเป็นพวงมาลัยประดับผม ด้วยความเคียดแค้นทึ่มีต่อท้าวฝึมนต์จึงแสดงตนได้ต่อสู้กัбыักษ์ได้ชัยชนะ ยักษ์ลั้มตายจนหมด และท้าวการะเกดได้แผลงศรพระขรรค์แก้วชูปชีวิตยักษ์ทึ้งหมดคึนมา ท้าวฝึมนต์ยกเมืองให้ ท้าวการะเกดก็มอบคึน แล้วเดินทางกลับเมืองพาราณสี นางมาลีจันขอติดตามมาด้วย ในระหว่่างท้าวการะเกดได้สู้รบกัбыักษ์อันธพาลตาย แล้วชูปชีวิตให้พื้นมาใหม่สั่งสอนให้ยักษ์อยู่ในศีลธรรม วันหนึ่กัทั้งสามคือ กาละเกด มาลีจันและม้ามณีกาบ มาพักอยู่ในป่า นางกึนรีสามพึ่เนื่องเห็นกาละเกดเกิดพอใจจึงลักพามาเป็นสามี เมื่อท้าวกาละเกดหายไป ทึ่่นางมาลีจันและมณีกาบได้แยกทางกัันออกตามหาแล้วพลัดหลงกััน ท้าวกาละเกดไปอยู่กับนางกึนรีถึงสองปี จึงนึ่กัถึงนางมาลีจันจึ้นมา จึงได้หนีออกติดตามม้ามณีกาบเข้าไปอาศัยกัับพระฤาษี นางมาลีจันถูกอึศูรย์นำไปอยู่ด้วยในเมืองบอกว่าให้คอยอยู่อึ่กัไม่นานก็จะพบสามี ม้ามณีกาบทราบเรื่องท้าวการะเกดจากกึนรีทึ่ทั้งสามนางจึงเดินทางมาหาพระฤาษีผู้เป็นพ่อเล่าเรื่องให้ฟัง จึงลาออกติดตามและพบกัันทึ้งหมด จากนึ่กัก็เดินทางกลับเมืองพาราณสี ระหว่่างทางได้พบกับยักษ์ทึ่กำลังรบกัันด้วยคาถาอาคม ท้าวการะเกดจึงแผลงศรพระขรรค์แก้วฆ่ายักษ์ตายหมด แล้วจึงชูปชีวิตให้ใหม่สั่งสอนพวกยักษ์ให้ตั้งอยู่ในธรรม ยักษ์ทึ่ทั้งหลายต่างยกเมืองให้กาละเกด แต่ท้าวกาละเกดก็ไม่รับ และเดินทางไปเมืองพาราณสี โดยมีเจ้าเมืองต่างกัันทึ่กัันครุฑ ยักษ์ทึ่จึงจรวาลตามแห่นแห่ แล้วท้าวกุสราชก็มอบราชสมบัติให้ ท้าวการะเกดครอบครองอย่างมีความสุขทึ่จึงจรวาล⁵¹

2.5.6 ท้าวกำกาคำ

เรื่องนึ่เป็นวรรณกรรมสอนให้เห็นคุณค่าของค่นไม้ได้อยู่ทึ่รูปร่างหน้าตา แต่ให้มองถึงความสามารถ ความกตัญญู และได้พรรณนาความไพเราะของเสียงแคนดนตรีของอีสาน มีเรื่องย่อคังนึ่

ในเมืองอินทปัตย์ เด็กน้อยค่นหนึ่กัเกิดมาหน้าตาอัปลักษณ์ ตัวดำเป็นทึ่หน้ารังเกียจของค่นทึ่ทั้งหลาย แม่จึงนำไปลอยแพล่องน้ำไป พระอินทร์มองเห็นความเป็นไป จึงช่วยเหลือให้กำคำมาเป็นแม่นมให้รอดตาย เด็กค่นนึ่ชื่อกำคำ เมื่อเติบโตได้เข้าไปอาศัยอยู่กัับ

⁵¹ชอบ คีสวน โคน, บุญเกิด พิมพัรเมธากุล, วิมล ชนะบุญ และสุนันท์ เพชรเลื่อน มรดกไทยอีสาน (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังน่านาวิทยา,2544), หน้า 65 – 67.

ย่าจำสวน คนดูแลรักษาสวนของกษัตริย์ พอท้าวกำกาคำโตเป็นหนุ่มแอบหลงรักนางสุนธราคนสุดท้อง (ซึ่งมีทั้งหมดเจ็ดนาง) ขณะเดินชมสวนด้วยความหลงรักทำให้ท้าวกำกาคำเอาความสามารถพิเศษออกมาใช้ โดยร้อยพวงมาลัยเป็นรูปหนุ่มชมเชยสาว ฝากย่าจำสวนไปถวายนางสุน พอตกลงคืนก็เป่าแคนอันแสนไพเราะเข้าไปในเมือง เสียงแคนของท้าวกำกาคำได้ยินไปถึงเจ้าเมืองและนางสุน เจ้าเมืองจึงรับสั่งให้เข้าไปเป่าแคนถวาย ต่อมาท้าวกำกาคำลักลอบได้เสียดกับนางสุนด้วยความเมตตาของพระอินทร์ จึงช่วยให้ท้าวกำกาคำกลายเป็นหนุ่มรูปงาม และต่อมาท้าวกำกาคำขอให้ย่าจำสวนไปสู้ขอนางสุนกับเจ้าเมือง เจ้าเมืองเรียกค่าสินสอดที่สูงพร้อมทั้งให้สร้างสะพานเงินสะพานทอง จากบ้านย่าจำสวนจนถึงวังของเจ้าเมือง พระอินทร์ได้มาช่วยเหลือให้ท้าวกำกาคำได้สำเร็จและได้แต่งงานมีความสุขสมหวังดังประสงค์ทุกประการ

2.5.7 จำปาสีตัน

เรื่องนี้ได้แต่งขึ้นเพื่อเป็นคำสอนให้ตระหนักถึงผลบุญผลกรรมที่ได้กระทำเอาไว้ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เนื้อเรื่องย่อมีดังนี้

มีเมืองใหญ่เมืองหนึ่งนามว่า “จ๊กจิณ” เจ้าเมืองมีดาผู้เลอโฉมชื่อนางปัทมมา ต่อมา มีรู้งใหญ่สองผิวเมียมาจับประชาชนชาวเมืองจ๊กจิณกินทุกวันๆ เจ้าเมืองหาผู้เก่งกล้ามาปราบ แต่ถูกรู้งใหญ่จับกินสู้ไม่ได้ เจ้าเมืองจึงปัญญา ด้วยความรักพระธิดา จึงได้นำนางไปซ่อนไว้ในกลองใหญ่ และนำไปแขวนไว้ในพระราชวัง จึงรอดอยู่เพียงองค์เดียวนอกนั้นถูกรู้งจับกินจนหมด

กล่าวถึง “ท้าวจุลละนี” เจ้าเมืองเบ็ญจาล ออกล่าสัตว์ได้พลัดหลงเข้ามาในเมืองจ๊กจิณที่ถูกปล่อยร้าง พบซากกระดูกมากมาย และได้เห็นกลองใหญ่แขวนอยู่จึงเข้าไปใกล้เอามือตี นางปัทมมาธิดาเจ้าเมืองจ๊กจิณจึงส่งเสียงออกมา เห็นประหลาดจึงแหงนหน้าออกมาพบหญิงงาม จึงนำกลับเข้าเมืองเบ็ญจจากอภิเษกเป็นมเหสีองค์ที่สอง เรียกนามของนางอีกชื่อหนึ่งว่า “คากอง” รองจากมเหสีองค์แรกคือ “นางอัคคี” ยังไม่มีลูกด้วยกัน ต่อมานางปัทมมาหรือคากองคลอดลูกเป็นชายถึงสี่คน แต่ถูกกลั่นแกล้งด้วยความริษยาจากนางอัคคีมาตลอด พอถึงวันคลอด และขณะที่นางคากองจะคลอดลูกก็ถูกเอาผ้ามัดตาไว้ พอคลอดลูกออกมาก็ถูกใส่ความว่าเป็นลูกสุนัข เพราะลักลอบสมสู่กับสุนัข แต่เป็นการนำลูกสุนัขมาแทนสีกุมาร พระเจ้าจุลละนีจึงเนรเทศนางคากองออกไปจากวัง ส่วนกุมารทั้งสี่ถูกจับใส่ไหดวงน้ำลอยไปค้างสวนพระราชู ถูกย่าจำสวนนำไปเลี้ยงจนเติบโต นางอัคคีทราบเรื่องจึงแอบวางยาพิษจนทั้งสี่กุมารเสียชีวิต ย่าจำสวนจึงนำศพทั้งหมดไปเผาด้วยความโศกเศร้าอาลัยรัก ต่อมาที่ซึ่งเผาศพกุมารเกิดเป็นต้นจำปาเจริญงอกงามอย่างน่าพิศวงถึงสี่ต้น ย่าจำสวนจึงเฝ้าดูแลรักษาเป็นอย่างดี นางอัคคีทราบเรื่องอีกจึงสั่งเสนา

มาตัดโคนทั้งน้ำปล่อยลยน้ำไปตามกระแสน้ำ ไหลไปติดอยู่ชายหาด พระฤาษีมาพบเข้าเห็น แปลกที่ขางจำปามีสีแดงไหลไม่หยุดจึงหยั่งรู้ด้วยวิญญานพิเศษ แล้วนำไปชุบให้ฟื้นคืนชีพเป็น มนุษย์ทั้งสี่คนให้ชื่อว่า “เสตราช” “ปิตตะราช” “สุวรรณกุมาร” และ“เพชรราช” ตามลำดับ คน สุดท้ายมีความวิเศษอยู่ในตัว คือมีนิ้วชี้ให้เป็นให้ตายได้ พระฤาษีได้ประสาทวิชาให้ทั้งสี่จน เก่งกล้าสามารถเอาชนะยักษ์มารทั้งหลายได้ กุมารทั้งสี่จึงเดินทางไปหาข่าจำสวนตามหามารดาจน พบ แล้วได้เข้าเฝ้าพระจุลลณีกราทูลความจริงทุกอย่างให้ทรงทราบ พระเจ้าจุลลณีจึงเชิญนาง ปัดทุมมาและข่าจำสวนเข้าวังให้อยู่เป็นสุข ส่วนนางอัคคีได้ปลดจากมเหสีไปเป็นทาสเลี้ยงหมูตาม ผลชั่วที่ได้กระทำไว้⁵²

2.5.8 นางผมหอม

เรื่องนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเคียดแค้นของมนุษย์ที่มุ่งมั่นต่อความจริง แม้ ยากเพียงขนาดไหนก็ต้องพยายาม โดยเฉพาะเรื่องผูกพันทางสายเลือด ยิ่งเป็นความผูกพันระหว่าง พ่อแม่ลูกยิ่งเป็นเรื่องสำคัญ ปราชญ์จึงได้ประพันธ์เรื่องนี้ขึ้นเพื่อให้เห็นความผูกพัน มีเรื่องโดย สรุปลดังนี้

นครโกตี เจ้าผู้ครอบครองนครสิ้นพระชนม์ไปนาน เหลือแต่แม่เหสีนามว่า จันทรา มีธิดานามว่า สีดา เมื่อพระธิดาอายุได้สิบแปดปี ได้ขออนุญาตมารดาเสด็จประพาสป่า ได้พลัด หลงเข้าไปในป่าหิมพานต์ เป็นที่อยู่ของช้างและวัวกระทิง วันหนึ่งเกิดกระแสน้ำจึงได้ดื่มน้ำจาก รอยเท้าของช้างและรอยเท้าวัวกระทิง จากนั้นพระนางก็พบเส้นทางกลับเมืองได้ แล้วตั้งครภร์ ประสูติธิดาสององค์ องค์แรกมีกลิ่นผมหอม จึงได้ตั้งชื่อว่านางผมหอม องค์หลังชื่อนางลุน ธิดา ทั้งสองถูกเพื่อนล้อว่ามีเพื่อนเป็นสัตว์ จึงไม่มีใครอยากเป็นเพื่อน มารดาได้เล่าความจริงให้ฟัง จึง ออกติดตามหาพ่อจนเข้าไปถึงป่าหิมพานต์ ผจญภัยจนได้พบพญาช้างจึงเล่าเรื่องให้ฟัง ช้างไม่เชื่อ ว่าเป็นลูกจึงต้องพิสูจน์โดยการให้เดินไต่เงาปรากฏว่านางผมหอมไต่ได้สำเร็จ ส่วนนางลุนไต่แล้ว ตกถึงสามครั้งจึงถูกช้างจับฟากพื้นจนเสียชีวิต ช้างได้เลี้ยงนางผมหอมจนเติบโต อายุได้สิบหกปี จึงได้เขียนสารรักใส่กระอุมแก้วพร้อมเส้นผมเสียดายหาคู่ ปล่อยลยลยน้ำ จนสารไปถึงเมืองไซ เซดถาราดชะบุด (ชัยเชษฐาราชบุตร) ซึ่งเป็นโอรสของท้าวชมพูแห่งนครเบ็งงาน เมื่อได้รับสาร จากอูบแก้ว อ่านแล้วจึงเกิดจิตปฏิพัทธ์เจ้าของสารจึงออกติดตามหาเจ้าของผมหอมนั้นจนพบ แอบ

⁵²ชอบ ดิสวน โศก และคณะ, มรดกไทยอีสาน (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา ,2544), หน้า 76 – 78.

ลักลอบอยู่กินจนได้บุตรและธิดาสองคน ขณะซ่างไปหาอาหารในป่าพ่อแม่ลูกจึงชวนกันหนีกลับเมือง เมื่อซ่างกลับมาไม่พบนางหม่อมจึงออกติดตามไม่พบลูกจึงรำไห้ล้มลง นางหม่อมและทุกคนแอบหลบซ่อนอยู่ได้ออกมาจากที่ซ่อน และซ่างได้ตั้งเสียลูกจนขาดใจตายด้วยความรักและอาลัย นางหม่อมและบุตรธิดา ได้อาศัยงาที่พ่อซ่างบอกไว้ว่าให้ซ่างขวาเป็นพาย งาซ่ายเป็นเรือล่องน้ำเดินทางกลับเมือง ขณะเดินทางในเรือได้ถูกผีน้ำทักกลแย้งผัว สาปนางหม่อมให้เป็นดอกบัว ตัวเองมาเป็นนางหม่อม เมื่อถึงเมืองแล้วความจริงปรากฏ จึงชะแผนฆ่านางผีน้ำโดยการตัดคอ เวทย์มนต์ทุกอย่างก็เสื่อม นางหม่อมจึงกลับจากเป็นดอกบัวมาเป็นมนุษย์ดังเดิม ได้เป็นมเหสีแห่งเมืองเป็งจานอย่างมีความสุข⁵³

2.5.9 ท้าวโศวัต

เรื่องนี้เป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวกับการพรรณนาการตามหาคู่ครอง จากสารรักที่เสี่ยงทายหาคู่ครองของหญิงรูปงาม มีการพลัดพรากและออกติดตามกันและกัน จนทำให้ฝ่ายชายได้คู่ครองหลายคน

เมืองพะนมกคเป็นมหานคร ปกครองด้วยพระเจ้าพมมะทัตมิมเหสินางจันทามีโอรสนามว่า ท้าวโศวัตที่เกิดมาพร้อมพระขรรค์ชัยอาวุธพิเศษ และม้าคู่บารมี ท้าวโศวัตได้รับการเลี้ยงดูเอาใจใส่อย่างดีจนเจริญวัยอายุได้สิบแปดปีพอดี ในขณะที่ป่าหิมพานต์มีพระฤาษีได้บำเพ็ญภาวนาอยู่ ณ อาศรมแห่งหนึ่งใกล้กับสระบัว พระฤาษีได้เห็นดอกบัวดอกหนึ่งใหญ่โตผิดปกติจึงเข้าไปดู ได้พบเห็นเด็กหญิงคนหนึ่งอยู่ในดอกบัวนั้น จึงนำมาเลี้ยงให้เจริญเติบโตตั้งชื่อให้ว่านางปะทุมมา (ประทุมมา) เป็นหญิงสาวสวยงามมาก เมื่ออายุได้สิบแปดปีได้เขียนสารรักส่งลงแพลอยน้ำเพื่อเสี่ยงหาคู่ครอง หนุ่มรูปงามนามว่าท้าวโศวัตได้รับสาร อ่านดูแล้วก็เข้ากราบทูลบิดามารดาออกตามหานางประทุมมา จนไปพบที่อาศรมพระฤาษีและตกลงเป็นพี่เมียกันอยู่กินกับนางที่ป่าหิมพานต์นั้น ส่วนม้าของท้าวโศวัตออกหากินไปไกลจนพลัดหลงเข้าไปในเขตของยักษ์ ถูกยักษ์กัณดานจับเอาไว้ วันหนึ่งท้าวโศวัตและนางปทุมมาออกไปหาผลไม้ ทั้งสองถูกพรานป่าฆ่าท้าวโศวัตตายแล้วจับเอานางปทุมมาไป นางได้ทำอุบายฆ่าพรานาตายและระหกระเหินเดินป่าลงทางไปคนเดียว พระฤาษีเห็นลูกสาวและลูกเขยหายไปผิดปกติ จึงออกติดตามพบศพ

⁵³ชอบ ดีสวน และคณะ, มรดกไทยอีสาน (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2544), หน้า 82 – 84.

ท้าวโศวัตจึงช่วยชุบชีวิตนำกลับไปเรียนวิทยาการจนเก่งกล้าสามารถทุกด้าน จากนั้นท้าวโศวัตก็ลาพระฤๅษีออกตามหาเมีย จนไปพบกับนางสุพะลักลูกสาวยักษ์กันดานผู้มีรูปงามและได้นางเป็นเมียอีกคน ขณะที่นางท้องได้สามเดือน ท้าวโศวัตจึงขอลาออกตามหานางปทุมมาพร้อมนำม้าคู่บารมีเป็นพาหนะด้วย แต่ถูกยักษ์กันดานขัดขวางจึงรบกัน ยักษ์ถูกฆ่าตายหมด ท้าวโศวัตกับม้าได้ออกตามหานางประทุมมาต่อไป นางสุพลักก็เดินตามหาท้าวโศวัตไปคนละทาง จนวันหนึ่งพลัดตกน้ำจึงถูกน้ำพัดพาไป บังเอิญนางประทุมมาพบเข้าจึงช่วยขึ้นมา ทั้งสองรักใคร่กันเหมือนพี่น้อง ต่างคนต่างกำลังตั้งครรภ์วันหนึ่งนางประทุมมาคลอดลูกเป็นชาย ต่อมานางประทุมมาถูกงูกัดตาย นางสุพะลักจึงเป็นภรรยาเลี้ยงดูทารกน้อยและพากันเดินทางเร่ร่อนไปจนถึงเมืองกุมาริ เมืองนี้มีแต่ผู้หญิง มีหัวหน้าชื่อนางกันยาเทวี (กัลยาเทวี) ได้รับเลี้ยงดูนางสุพะลักและทารกน้อยอย่างดี

กล่าวถึงพระเจ้ากรุงสี พาเสนาออกไปประพาสป่าได้พบศพของนางประทุมมาที่ถูกงูกัดตาย จึงให้ยามารักษาจนฟื้นแล้วนำเข้ามาเมืองรับเป็นลูก ตลอดเวลานางไม่มีความสุขเลย เพราะห่วงลูกคิดถึงสามี ฝ่ายโศวัตเมื่อออกจากเมืองยักษ์มาก็ได้พบพญาครุฑกับนาคต่อสู้กัน เห็นทีนาคสู้ไม่ได้จึงยิงศรขึ้นฟ้าเสียดังสะท้านไปทั่ว คู่ทั้งสองตกใจแยกจากกันไปคนละทิศ พญานาครู้ว่าท้าวโศวัตช่วยเหลือจึงชวนไปเมืองบาดาลได้นางจันทะสีลูกสาวพญานาคเป็นเมียอีกคน อยู่เรียนวิชาจากพญานาคจนจบหมดแล้วได้อำลาพญานาคและพานางจันทะสีติดตามหานางประทุมมา จนพบทั้งสองได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสี ทูลความจริงให้ทราบทุกประการ จากนั้นก็ได้ออกติดตามหาลูกและเมียอีกคนซึ่งขณะนั้นนางสุพะลักได้คลอดลูกเป็นชาย ทั้งหมดได้พบกันที่เมืองกุมาริ เมื่อท้าวโศวัตได้พบกับนางกันยาเทวี ผู้ครองเมืองกุมารินั้นเกิดความรักใคร่จึงได้นางเป็นเมียอีกคนหนึ่ง อยู่ครองเมืองกุมาริ เมื่อท้าวโศวัตได้พบกับนางจันทะสี ผู้ครองเมืองกุมารินั้นเกิดความรักใคร่จึงได้นางเป็นเมียอีกคน อยู่ครองเมืองได้ไม่นานท้าวโศวัตคิดถึงนางจันทะสีจึงขอลาเมียทั้งสามขอไปรับนางมาอยู่ด้วย เมื่อครองเมืองกุมาริพอควรแล้วท้าวโศวัตจึงชวนเมียทั้งสี่คนคือ นางประทุมมา นางสุพะลัก นางจันทะสี และนางกันยาเทวี พร้อมลูกชายอีกสองคนกลับไปเยี่ยมพ่อแม่ที่เมืองพมมะกค ได้รับมอบหมายให้ครองเมืองพมมะกคดำรงตนอย่างมีความสุขถ้วนหน้า⁵⁴

⁵⁴ชอบ ดีสวน และคณะ, มรดกไทยอีสาน (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2544), หน้า 85 – 88.

2.5.10 ขูลูนางอ้ว

สมัยก่อนพระยามงคล พระนางเทวีเจ้าผู้ครองนครกายบุรีเป็นสหายกับพระยาพรหมทัต พระแม่จันทรา เจ้าผู้ครองนครกาสิ แต่กลับมีข้อบาดหมางกัน คือตอนพระนางเทวีเสด็จเยี่ยมสหายที่นครกาสิเวลานั้นพระนางได้เกิดแพ้พระครรภ์ ในขณะที่เดินสนทนาในสวนอุทยานนั้น พระนางเทวีทอดพระเนตรไปเห็นมะนาว ต้องการนำมาเสวยจึงเอ่ยปากขอพระแม่จันทรา ฝ่ายพระแม่จันทราทรงห้ามไว้ เพราะมะนาวลูกเล็กยังไม่พอจะนำเสวยได้เท่านั้นเอง ทำให้พระนางเทวีทรงมีอารมณ์ฉุนเฉียวขึ้นทันที และทรงตรัสออกมาด้วยเสียงอันดังว่า “ต่อไปนี่นครกาสิกับกายบุรีจะต้องเป็นศัตรูกัน” ต่อมาไม่นานนักพระยามงคลก็เสด็จสวรรคต พระนางเทวีก็ประสูติพระธิดาพระนามว่า “อ้วอำคา” ฝ่ายพระแม่จันทราที่ประสูติพระโอรสพระนามว่า “ขูลูราชกุมาร” ราชโอรสและราชธิดาทั้งสองพระองค์ก็ทรงพระเจริญเติบโตขึ้นและพระราชธิดามีพระสิริโฉมงดงามน่ารักน่าเอ็นดูมาก ส่วนขูลูราชบุตรก็ทรงมีรูปสง่างามสมชาติชายขัตติยราช ฝ่ายขูลูราชบุตรทรงอยากพบเห็นราชธิดา “อ้วอำคา” มากจึงทูลขอลาพระราชบิดา มารดา เพื่อไปทอดพระเนตรความงดงามของนางอ้วอำคา เมื่อทรงได้รับอนุญาตแล้ว จึงขับม้าอาชาในขอยออกจากพระนครมุ่งหน้าสู่นครกายบุรีทันที เมื่อไปถึงนครกายบุรีแล้ว ท้าวขูลูได้แอบแฝงอยู่ในฝูงชน เพื่อสืบข่าวของพระนางอ้ว และได้ทราบข่าวว่าทุกวันนางอ้วอำคาจะพาสนมเสนามาที่สวนหม่อน เพื่อเก็บเอาใบหม่อนไปเลี้ยงไหม ท้าวขูลูจึงแอบช่มดูพระนางในพุ่มไม้ ครั้นได้ชมสิริโฉมของพระนาง ท้าวขูลูก็เกิดความรักต่อพระนางขึ้นมาทันที พระองค์หาโอกาสที่ข้าราชการเผลอ เข้าไปเจรจาเกี่ยวพาราสีกับพระนาง จนเกิดความรักซึ่งกันและกัน จึงนำไปกราบทูลพระนางเทวีให้ทรงทราบ ฝ่ายพระนางเทวีได้ยินข่าวทรงโกรธเคืองพระนางอ้วอำคามาก ถึงขนาดห้ามออกจากห้องเด็ดขาด

กล่าวถึงขุนนางเศรษฐีแห่งเมืองกายนคร ได้นำขันหมากมาสู่ขอพระนางอ้วอำคา เมื่อนั้นพระมารดาเทวีทรงยอมรับขันหมากของขุนนางทันที และพระมารดาที่ทรงบังคับให้พระนางอ้วอำคาทรงอภิเษกสมรสกับขุนนางภายใน 7 วัน ส่วนท้าวขูลูเสด็จกลับพระนครไปอ้อนวอนพระบิดามารดาให้สู่ขอพระนางอ้วอำคา แต่ความหลังยังติดใจ ครั้งแรกทั้งสองพระองค์ไม่ยอมไป แต่เพราะความรักลูกจึงยอมเดินทางไปสู่ขอพระนางอ้วอำคา พอไปถึงเมืองกายนครก็ผิดหวัง เพราะพระนางเทวีได้ทรงรับขันหมากขุนนางแล้ว ม่เพียงเท่านั้นพระนางเทวียังพูดหยามหมิ่นทั้งสองพระองค์ต่างๆ นานา จนทำให้รู้สึกอับอาย และเสียเกียรติอย่างมาก จึงกลับนครมาแจ้งข่าวให้ท้าวขูลูราชบุตรทราบ เมื่อขูลูราชบุตรทรงทราบ ทรงเสร์้าโศกราฟพันต่างๆ ถึงกับไม่ยอมเสวยพระกระยาหารและเข้าพระทัยว่าพระนางอ้วอำคา เอาพระทัยออกห่างและหลอกหลวง

ฝ่ายพระนางอ้วอำคา เมื่อทรงผิดหวังมากและอับอายชาวเมืองและอับอายท้าวขูลูอย่างยิ่ง อยู่นิ่งไร้ความสุขในคืนก่อนจะอภิเษกสมรสวันเดียวกัน พระนางคิดลาโลกเพื่อจะให้หายจากความทุกข์อยู่ซ้ำไม่ได้ พระองค์จึงแต่งองค์ด้วยไหมคำลางจากราชนมเทียร ไปอย่างเมอบลวยพอถึงสวนอุทยาน พระนางจึงเห็นต้นไม้จันทน์ ขอให้มารับเอาพระนางไปอยู่ด้วย ขณะนั้นรุกขเทวดาที่สิงสถิตอยู่ ณ ที่นั้นจึงบอกกับพระนางให้เสด็จไปทางทิศใต้จะมีต้นไม้จันทน์ที่มีผีสิงอยู่ เพราะเราเองทำไม่ได้มันผิดศีลธรรมและบาปมาก เมื่อเป็นเช่นนั้น พระนางอ้วอำคาจึงเสด็จไปต้นไม้จันทน์ผีป่า กราบวอนให้โน้มกิ่งลงมารับเอาพระนาง พระนางจึงเอาไหมคำผูกกิ่งไม้ และผูกใส่พระศอก และตั้งลาพระมารดาและประชาชนแล้วพระนางก็อธิษฐานถึงท้าวพระอินทราชา ขอให้มารับวิญญานของพระนาง เพื่อไปรอท้าวขูลูอยู่บนสวรรค์ จากนั้นกิ่งไม้จันทน์ผีป่าก็คิดเอาพระนางขึ้นพระชนม์ในสวนอุทยานนั้น

บัดนี้จะกล่าวถึงท้าวขูลูเมื่อได้ยินว่าพระนางอ้วอำคาสิ้นพระชนม์จึงมีความทุกข์ที่สุด และพระองค์ได้ใช้พระขรรค์แทงพระศอกสิ้นพระชนม์ตามพระนางไปด้วย ในที่สุดวิญญานของทั้งสองพระองค์ก็เสด็จไปอยู่บนสวรรค์ โดยสังเกตเห็นว่าตอนหลังฝนตกจะมีรุ้งกินน้ำและเงาทองสีรุ้งนั้นแหละคือ “ท้าวขูลู พระนางอ้วอำคา” นั่นเอง⁵⁵

จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเนื้อเรื่องของวรรณกรรมที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานมีเนื้อเรื่องที่สอดแทรกคำสอนไว้ทุกเรื่อง ซึ่งสรุปว่าใครทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว หรือถ้าใครทำดีถึงแม้จะไม่ได้ดีในตอนแรกแต่สุดท้ายก็ได้ดีซึ่งมีความจริงเปิดเผย ส่วนใครทำชั่วสุดท้ายก็ได้รับผลกรรม ในเนื้อเรื่องมีชื่อเมืองที่คล้ายกันเช่น นครเป็งจามมีทั้งเรื่องสินไซและนางผมหมอม นอกจากนี้ตัวละครในเนื้อเรื่องยังมีผู้มีอิทธิฤทธิ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับคล้ายกันคือ พระอินทร์ พระฤาษี ที่เป็นผู้ช่วยตัวละครที่เป็นเอกให้หลุดพ้นจากความลำบาก

นอกจากการแสดงต่างๆของภาคอีสานนำวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องดังกล่าวมาข้างต้นมาเขียนบทละคร กลอนลำ ยังมีวรรณคดีอย่างรามเกียรติ์ที่นักเขียนบทกลอนนิยมนำไปเขียนบทและแสดงในการแสดง เช่น การแสดงหนังบักตื้อก็เป็นที่นิยมในหลายคณะที่นำไปแสดง

⁵⁵ ประมวล พิมพ์เสน, นิทานพื้นบ้านอีสาน (ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์,ม.ป.ป.), หน้า 53 – 55.

2.6 ความเป็นมาหนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

การแสดงของภาคอีสานที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในปัจจุบัน คือ หมอลำ แต่การแสดงที่เคยได้รับความนิยมในสมัยก่อนคือหนังสือ ในปัจจุบันนี้หนังสือไม่ได้รับความนิยมเท่าที่ควร เนื่องจากรูปแบบการแสดงไม่มีจังหวะเร้าใจหรือสนุกสนานเท่ากับหมอลำ ในภาคอีสานพบหนังสือในจังหวัดอุบลราชธานี ขอนแก่น ร้อยเอ็ด มหาสารคาม อุดรธานี แต่ที่พบมากที่สุดคือจังหวัดอุบลราชธานี ส่วนผู้ที่อาศัยในเขตพื้นที่ของจังหวัดอุดรธานีบางคนยังไม่ทราบว่าในจังหวัดอุดรธานีนั้นยังมีการแสดงหนังสือ เนื่องจากการแสดงหนังสือไม่เป็นที่นิยมเท่ากับการแสดงประเภทอื่นเช่น หมอลำ วงดนตรีลูกทุ่ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เลือกวิจัยในเรื่องนี้ที่จังหวัดอุดรธานี เพื่อเป็นหลักฐานให้ทราบว่าในจังหวัดอุดรธานีก็มีการแสดงหนังสือเช่นกันและเพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของหนังสือ คณะหนังสือที่ผู้วิจัยจะกล่าวต่อไปนี้คือ คณะปะโมทัยรุ่งอีสาน

หนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ก่อตั้งขึ้นโดยนายคำตา อินทร์สีดา เกิดเมื่อวันที่ 12 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2480 ณ บ้านโนนสว่าง ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ปัจจุบันอายุ 70 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาชั้นปีที่ 4 โรงเรียนบ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ได้ก่อตั้งหนังสือคณะ ปะโมทัยรุ่งอีสาน เป็นเวลา 8 ปีมาแล้ว

เมื่อ พ.ศ. 2501 ก่อนที่จะตั้งคณะรุ่งอีสานนายคำตาอายุได้ 21 ปี ได้ทำอาชีพทำนา ในขณะที่ทำนายนายคำตา อินทร์สีดาได้ร้องเพลงไปด้วย ผู้คนที่ร่วมทำนาได้ยินเสียงนายคำตาร้องเพลงต่างก็ชมว่าไพเราะน่าจะไปพากย์หนังตะลุง ขณะนั้นนายคำตาก็มีความสนใจในการแสดงหนังสืออยู่แล้ว หลังจากช่วงที่ว่างจากการทำนา คือ หลังรับประทานอาหารเช้าทุกวัน นายคำตาได้ไปเรียนการแสดงหนังสือกับอาจารย์กอง ผิวขาว ซึ่งเป็นหัวหน้าการแสดงหนังสือคณะ “หนังตะลุงอีสาน” ซึ่งอาจารย์กอง ผิวขาวเคยบวชเป็นพระ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ได้มีความรู้ทางด้านการแสดงหนังสือและนิทานพื้นบ้าน และได้เรียนการแสดงหนังสือมาจากจังหวัดอุบลราชธานี นายกอง ผิวขาวได้ถ่ายทอดศิลปะการแสดงหนังสือให้กับนายคำตา และผู้ที่สนใจในหมู่บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี โดยนายกอง ผิวขาวไม่คิดค่าใช้จ่ายในการสอนการแสดงหนังสือให้กับนายคำตาและผู้ที่มาเรียน และนายคำตาได้รับถ่ายทอดจากอาจารย์กอง โดยการสอนวิธีปฏิบัติจริง คือเรียนท่องบท 1 เดือนหลังจากนั้นสอนการเชิดตัวหนังและการขับร้องประกอบ โดยให้นายคำตาจับตัวหนังแล้วเชิดพร้อมกับพากย์และขับร้องประกอบไปด้วย โดยนายกองก็จะเป็นผู้บอกบทให้นายคำตาปฏิบัติตาม ซึ่งการพากย์

นั่นถ้าเป็นตัวเอกเช่นพระราม นางสีดา จะใช้ภาษากลางถ้าเป็นตัวตลกเช่นปลัดดีจะใช้ภาษาอีสานในการพากย์ โดยแสดงเพียงเรื่องเดียวคือ รามเกียรติ์ นายคำตาได้ใช้เวลาในการเรียนการแสดงหนังสือเป็นเวลา 1 ปี ก็สามารถออกแสดงหนังสือเป็นอาชีพเสริม ในขณะนั้นมีบุคคลากรร่วมคณะหนังสือทั้งหมด 8 คน ประกอบด้วย

1. นายกอง ผิวขาว บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัด อุดรธานี (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว)
2. นายคำ บำรุงทรัพย์ บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัด อุดรธานี (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว)
3. นายลี มูลเพ็ญ บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัด อุดรธานี (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว)
4. นายบุญตา อ่อนละมูล บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัด อุดรธานี (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว)
5. นายพุด บุญขัน บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัด อุดรธานี (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว)
6. นายแสง บุญฮ่อ บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัด อุดรธานี (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว)
7. นายคำตา อินทะสีดา บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัด อุดรธานี

สมาชิกทุกคนในคณะ “ หนังสือลูกอีสาน ” สามารถแสดงได้ทุกบทบาทของตัวละครและสามารถเล่นดนตรีได้ทุกชนิด ซึ่งเครื่องดนตรีที่ใช้ในการประกอบการแสดงหนังสือคือ คณะ “ หนังสือลูกอีสาน ” ประกอบด้วย แคน กลองตุ้มและระนาด ซึ่งอาจารย์วีระ (ไม่ทราบนามสกุล) อาจารย์ประจำโรงเรียนไชยวานพิทยาคม ได้มอบระนาดให้กับคณะ “ หนังสือลูกอีสาน ” ในการแสดงหนังสือของคณะ “ หนังสือลูกอีสาน ” ในขณะนั้นแสดงเพียงเรื่องเดียวคือเรื่อง “ รามเกียรติ์ ” และแสดงในงานที่มีผู้มาว่าจ้างตามงานประเพณีของชาวอีสาน และผู้ที่มาว่าจ้างส่วนมากเป็นคนในอำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี เช่นงานบุญกฐิน บุญบั้งไฟ และบุญแจกข้าว ซึ่งงานที่นิยมมาว่าจ้างคืองานบุญแจกข้าว ซึ่งนายคำตาได้รับค่าตอบแทนครั้งละ 70 บาท เพราะหัวหน้าคณะได้รับการว่าจ้างครั้งละ 300 - 400 บาท เมื่อได้ค่าตอบแทนมาจะแบ่งให้สมาชิกทุกคนเท่ากัน และการแสดงจะแสดงตั้งแต่เวลา 20.00 น. ถึงเวลา 06.00 น. และใช้จักรยานเป็นพาหนะในการเดินทางไปแสดง

เมื่อพ.ศ. 2509 คณะ “หนังตะลุงอีสาน” ก็ได้หยุดทำการแสดงหนังบักต้อ เนื่องจากสมาชิกในคณะได้เสียชีวิต บางคนก็ย้ายที่อยู่อาศัยจึงไม่สามารถที่จะรับงานแสดงหนังบักต้อได้ต่อไป ส่วนตัวหนังทั้งหมดก็ขายให้กับพิพิธภัณฑสถานบ้านเชียง ในราคา 1,500 บาท มีเพียงเครื่องดนตรีที่ทางคณะ “หนังตะลุงอีสาน” มอบให้กับนายคำตา อินทะสีดา

เมื่อ พ.ศ. 2544 นายคำตากับนายสี (ไม่ทราบนามสกุล) ได้ไปงานบุญแจกข้าวที่อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเจ้าภาพได้ว่าจ้างหนังตะลุงอีสานจากจังหวัดอุบลราชธานีมาแสดงในราคา 30,000 บาท ทำให้นายคำตาได้นึกถึงการแสดงหนังบักต้อที่ตนเคยแสดง จึงปรึกษากับนายสีว่าจะฟื้นฟูคณะหนังบักต้อให้กลับมาอีกครั้งหลังจากหยุดทำการแสดงเป็นเวลา 35 ปีมาแล้ว ดังนั้น นายสีก็เห็นด้วยเนื่องจากต้องการที่จะฟื้นฟูศิลปะการแสดงหนังบักต้อที่นายคำตาเคยแสดงมาก่อน เมื่อนายคำตาคลับจากงานบุญแจกข้าวที่อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี นายคำตาได้ไปปรึกษาเรื่องการทำตัวหนังกับนายเสรี โชคดีซึ่งอยู่หมู่บ้านเดียวกัน ซึ่งนายเสรีได้เคยฝึกการเรียนทำหนังบักต้อมาจากจังหวัดอุบลราชธานี นายเสรีก็ตอบตกลงที่จะให้ความร่วมมือที่จะฟื้นฟูการทำตัวหนังอีกครั้ง ดังนั้นนายคำตาจึงได้เลือกบุคคลที่นายคำตาเห็นว่าน่าจะสามารแสดงหนังบักต้อได้ และบุคคลที่สนใจที่จะให้ร่วมแสดงหนังบักต้อและให้มาฝึกหัดการแสดงหนังบักต้อ โดยนายคำตา อินทะสีดา เป็นผู้ถ่ายทอดการแสดงหนังบักต้อให้กับบุคลากรในขณะนั้นนั้นมีบุคลากรในคณะทั้งหมด 14 คน โดยแบ่งหน้าที่ดังนี้

ผู้ขีดและพากย์หนังบักต้อคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน

1. นายคำตา อินทะสีดา (ผู้ขีดตัวหนังและพากย์ตัวหนัง) บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
2. นางบุญเหลือ ปิตะโน อายุ 57 ปี (ขับร้อง) บ้านเลขที่ 139 หมู่ที่ 7 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
3. นางพิสมัย ดวงเดือน อายุ 52 ปี (ผู้ขีดนางบุษมาลี) บ้านเลขที่ 132 หมู่ที่ 1 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
4. นายสุตใจ สีเหลือง อายุ 49 ปี (พากย์บทพากย์, พระเอก, วานร) บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 10 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
5. นางเกษยา ชนะสงคราม อายุ 52 ปี (ขีดตัวหนังพระสมุทร) บ้านเลขที่ 23 หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

6. นายนิคม สอนใจ อายุ 5 ปี (เชิดตัวหนังหนุมาน)
บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
7. นายดาวเรือง จันทร์ขันดี อายุ 64 ปี (เชิดตัวหนังทหารทศกัณฐ์)
บ้านเลขที่ 143 หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

ผู้แกะตัวหนังบักต้อคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน

8. นายเสรี โชคดี ปฏิบัติราชการโรงเรียนไชยวาน อำเภอไชยวาน
จังหวัดอุดรธานี

ผู้บรรเลงดนตรีหนังบักต้อคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน

1. นายคำตา อินทะสีดา อายุ 70 ปี (ระนาดเอก)
2. นายบุญจันทร์ นามมนตรี อายุ 49 ปี (แคน)
บ้านคำม่วง ตำบลโนนสูง อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
3. นายทองม้วน ผาใส อายุ 54 ปี (พิณ)
บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 5 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
4. นายอุทัย เจริญชม อายุ 36 ปี (เบส)
บ้านเลขที่ 220 หมู่ที่ 5 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัด
อุดรธานี
5. นายทินกร สุวรรณขาว อายุ 45 ปี (กลองตุ้ม)
บ้านเลขที่ 6 หมู่ที่ 5 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
6. เด็กชายเสกสรร สงวนนาม อายุ 11 ปี (กลองตุ้ม)
บ้านเลขที่ 24 หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
7. นายจันมา หินะสิทธิ์ อายุ 73 ปี (กลองตุ้ม)
บ้านเลขที่ 209 หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

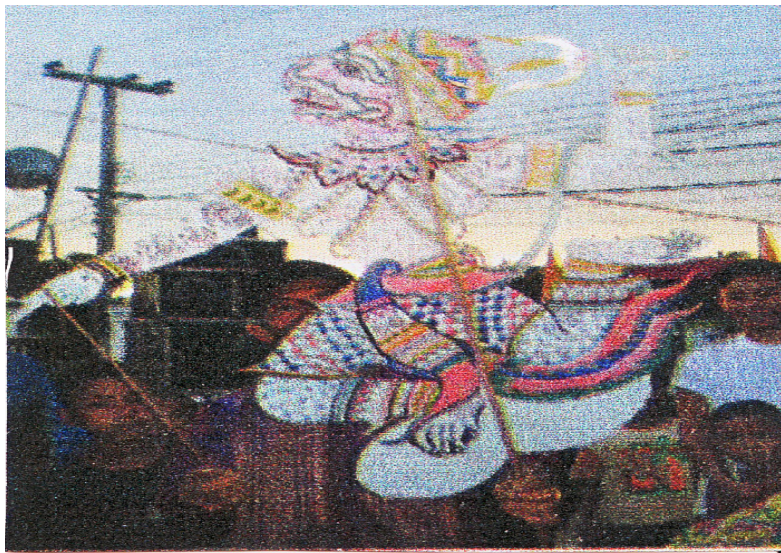
หลังจากที่ได้สมาชิกแล้วสมาชิกจึงได้เลือกนายคำตาเป็นหัวหน้าคณะ นายคำตา จึงตั้งชื่อหนังสือว่า “คณะปะโมทัยรุ่งอีสาน” ซึ่งมีเหตุผลในการตั้งชื่อคือต้องการให้การแสดงที่ตนเองอนุรักษ์นี้มีความเจริญรุ่งเรือง อีกทั้งลูกสาวของนายคำตาชื่อ รุ่ง จึงได้ใช้ชื่อลูกสาวในการตั้งชื่อคณะ แต่ภายหลังนายคำตาได้รับจัดการแสดงกลองยาวอีสานจึงใช้ชื่อคณะว่า คณะปะโมทัยรุ่งอีสานกลองยาวเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ผู้ชมรู้ว่าคณะของนายคำตาับแสดงกลองยาวอีสาน ต่อมาก็ได้ทำการฝึกซ้อมการแสดงโดยวิธีการซ้อมการแสดงคือหลังจากรับประทานอาหารเย็น สมาชิกคนใดเสร็จจากภารกิจจะต้องมาตีกลองที่ศาลากลางบ้านเพื่อให้สมาชิกทุกคนทราบว่าต้องเตรียมตัวที่จะมาซ้อมการแสดงคณะหนังสือที่บ้านนายคำตา จึงได้จัดตั้งคณะหนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ณ บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี เป็นที่ตั้งคณะซึ่งเป็นบ้าน 2 ชั้นข้างบนสร้างด้วยไม้ ส่วนข้างล่างเป็นปูน เมื่อสมาชิกทุกคนสามารถเล่นได้ก็หยุดซ้อมจนกว่าจะมีงานแสดงพอใกล้ถึงวันที่จะแสดงถึงจะมีการซ้อมการแสดงอีกครั้ง งานที่คณะปะโมทัยรุ่งอีสานได้ไปแสดงเป็นงานแรกคืองานบุญแจกข้าวที่หมู่บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี และงานต่อมาก็เป็นงานประเพณีบุญต่างๆของชาวอีสาน เช่นงานทุ่งศรีเมืองอุดรธานี งานบุญกฐิน บุญบั้งไฟ ฯลฯ แต่งานที่ได้ไปแสดงส่วนมากจะเป็นงานบุญแจกข้าว และส่วนมากจะเป็นงานในอำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ซึ่งหนังสือคณะรุ่งอีสานรับงานแสดงในราคา 10,000 ถึง 15,000 บาท และแสดงเพียงเรื่องเดียวคือ รามเกียรติ์เท่านั้น เนื่องจากนายคำตาได้รับการถ่ายทอดจากอาจารย์กองเพียงเรื่องรามเกียรติ์เท่านั้นและนิยมแสดงตอน พระรามตามหานางสีดา เนื่องจากมีความชำนาญในตอนนี้มากที่สุด

ในปีพ.ศ. 2546 นายคำตาได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงคือก่อนที่จะมีการแสดงหนังสือจะมีการเต้นของนางระบำที่หน้าจอหนังด้วยเพลงลูกทุ่งประมาณ 1-2 เพลง ซึ่งเป็นเพลงลูกทุ่งหรือเพลงหมอลำ หรือตามที่ผู้ชมจะขอ ซึ่งนายคำตาได้ปรับเปลี่ยนมาจากรูปแบบการแสดงหมอลำคือ ก่อนที่จะมีการแสดงหมอลำจะมีการเต้นของหางเครื่องตามหมอลำหมู่ หรือหมอลำซึ่งการที่ปรับเปลี่ยนให้มีการเต้นของหางเครื่องเนื่องจากเพิ่มความสนุกสนานให้กับผู้ชมมากขึ้น และเมื่อพ.ศ. 2548 ทางโรงเรียนไชยวานพิทยาคม ตำบลหนองหลัก อำเภอหนองหลัก จังหวัดอุดรธานี ได้ขอความอนุเคราะห์ให้นายคำตา อินทะสีดาและนายเสรี โชคดีไปสอนการแสดงหนังสือและการทำตัวหนังให้กับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนไชยวานพิทยาคม ในโครงการระยะสั้นเป็นเวลา 5 วัน โดยมีนักเรียนจำนวน 25 คน เข้าร่วมโครงการ โดยนายคำตาเป็นผู้สอนการแสดงหนังสือส่วนนายเสรีเป็นผู้สอนการทำตัวหนัง

ในปี พ.ศ. 2549 ทางศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ได้จัดตั้งโครงการ “สืบค้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์จังหวัดอุดรธานี” ดังนั้น ทางสำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีได้ทราบว่า อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี มีหนังสือตั้งอิงได้ติดต่อทางคณะปะโมทัยรุ่งอีสานร่วมกับหนังสือออกคณะประพันธ์ บันเทิงศิลป์ ที่มีนายประพันธ์ ประสมศรี เป็นหัวหน้าคณะ ซึ่งคณะประพันธ์ บันเทิงกิจตั้งอยู่ที่ บ้านเลขที่ 32 หมู่ 6 บ้านดงเรือง ตำบลหนองเม็ก อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ไปแสดงในงานประจำปีทุ่งศรีเมือง ได้รับค่าตอบแทน 25,000 บาท การไปแสดงครั้งนั้นทำให้ประชาชนในจังหวัดอุดรธานีรู้จักหนังสือออกคณะปะโมทัยรุ่งอีสานมากขึ้นทำให้คณะปะโมทัยรุ่งอีสานมีงานแสดงมากขึ้น หลังจากนั้นคณะปะโมทัยรุ่งอีสานได้จัดซื้อเครื่องดนตรีเพิ่ม คือกลองชุด พิณ กีตาร์ เบส เพื่อเพิ่มจังหวัดให้มีความสนุกสนานให้เข้ากับการเต้นของนางรำและตัวหนังมากขึ้น

ในปี พ.ศ. 2550 นอกจากคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน จะรับแสดงงานหนังสือออกแล้ว ยังได้รับงานแสดงกลองยาวอีสานอีกด้วย และ เมื่อเดือนมีนาคม 2550 บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานีได้จัดงานประเพณีบุญเวส ในเดือนบุญเดือนสี่ที่ทางหมู่บ้านจะจัดขึ้นในเดือนมีนาคม ทางหมู่บ้านได้ขอความอนุเคราะห์กับคณะปะโมทัยรุ่งอีสานให้นำตัวหนังปักต้อมาร่วมในขบวนแห่ให้ผู้ที่มางานบุญเวส ได้ชมตัวหนังโดยการถือตัวหนังแต่ไม่ได้แสดงการพากย์ดังภาพต่อไปนี้⁵⁶

⁵⁶ สัมภาษณ์ คำตา อินสีดา, หัวหน้าคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน, 7 สิงหาคม 2551.

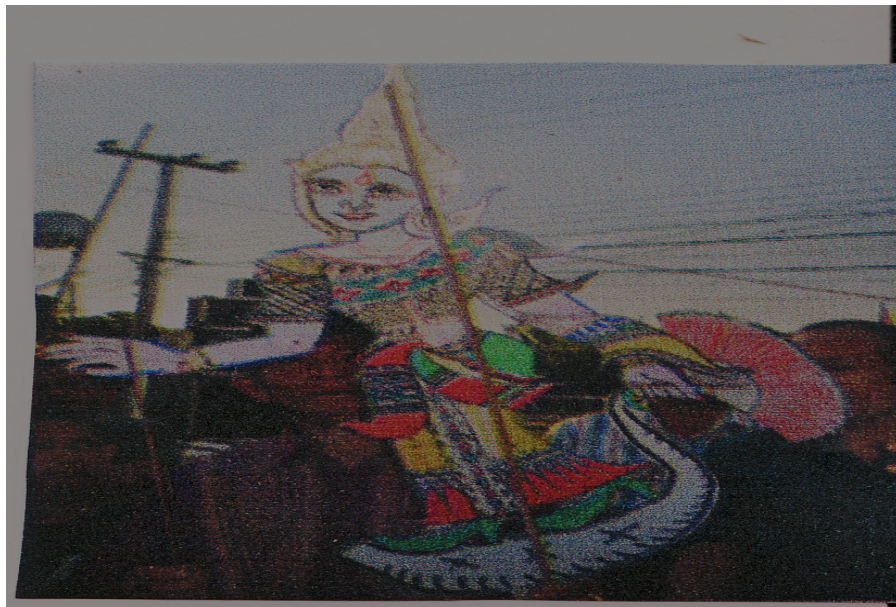

ภาพที่ 8 หนุมาน

คณะปะโมทัยรุ่งอีสาน นำตัวหนังหนุมานที่ใช้แสดงในเรื่องรามเกียรติ์ร่วมขบวน
แห่ในงานบุญพิเศษหรือบุญมหาชาติ ที่เรียกว่า “ บุญเดือนสี่ ” หรือเดือนมีนาคม ที่บ้านหนองหลัก
ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, เอกสาร โครงการวัฒนธรรม
จังหวัดอุดรธานีและสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (อุดรธานี : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี,
2549), หน้า 62.

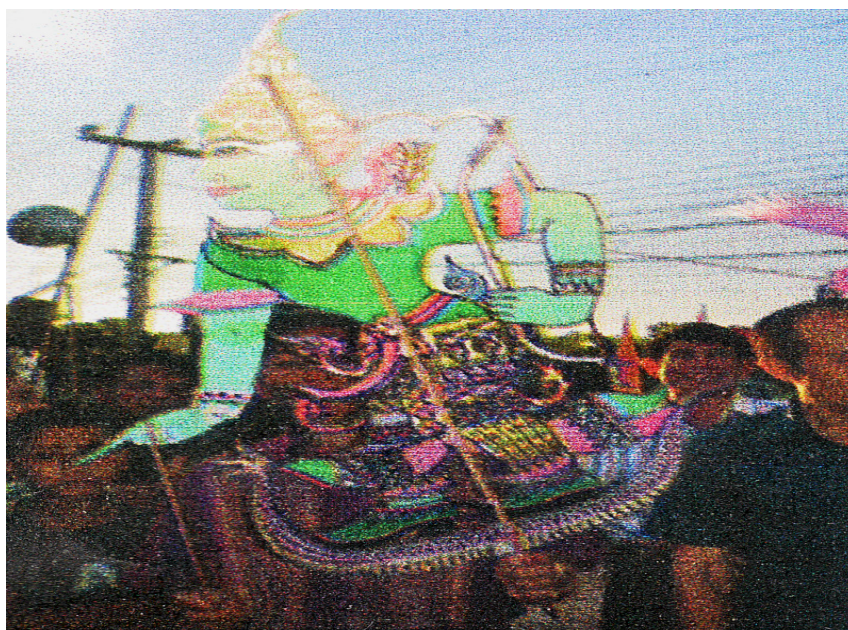

ภาพที่ 9 นางสีดา

คณะปะโมทัยรุ่งอีสานนำตัวนางสีดาที่ใช้แสดงในเรื่องรามเกียรติ์ใช้แสดงมาร่วม
ขบวนแห่ในงานบุญเพรสหรือบุญเดือนสี่ หรือเดือนมีนาคม ที่บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก
อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, เอกสาร โครงการวัฒนธรรม
จังหวัดอุดรธานีและสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (อุดรธานี : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี,
2549), หน้า 56.

ภาพที่ 10 พระอินทร์

คณะปะโมทัยรุ่งอีสานนำคัวหนังพระอินทร์ที่ใช้แสดงในเรื่องรามเกียรติ์
ขบวนแห่ในงานบุญเพรสหรือบุญมหาชาติ ที่เรียกว่า“บุญเดือนสี่” หรือในเดือนมีนาคมที่บ้าน
หนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, เอกสาร โครงการวัฒนธรรม
จังหวัดอุดรธานีและสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (อุดรธานี : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี,
2549), หน้า 57.

ภาพที่ 11 พระฤๅษี

คณะปะโมทัยรุ่งอีสานนำตัวหนังพระฤๅษีที่ใช้แสดงในเรื่องรามเกียรติ์ ร่วมขบวนแห่ในงานบุญแพศหรือบุญมหาชาติ ที่เรียกว่า “บุญเดือนสี่” หรือเดือนมีนาคม ที่บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, เอกสาร โครงการวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีและสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (อุดรธานี : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, 2549), หน้า 57.

ภาพที่ 12 นางสุพรรณมัจฉา

คณะปะโมทัยรุ่งอีสาน นำตัวหนังนางสุพรรณมัจฉาที่ใช้แสดงในเรื่องร่วมขบวนแห่ในงานบุญเผาหรือบุญมหาชาติ ที่เรียกว่า “บุญเดือนสี่” หรือเดือนมีนาคมที่บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, เอกสาร โครงการวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีและสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (อุดรธานี : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, 2549), หน้า 60.

เมื่อพ.ศ. 2551 คณะปะโมทัยรุ่งอีสานได้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านบุคลากร เนื่องจากมีสมาชิกบางคนได้เสนอแนวทางการแสดงให้เปลี่ยนการแสดง โดยมีการขับร้องเป็นทำนองหมอลำและและแสดงเรื่องราวเหมือนหมอลำเพื่อผู้ชมจะได้สนใจมากขึ้น แต่นายคำตา อินทะสีดาไม่ยอมรับข้อเสนอแนะเนื่องจากต้องการที่จะอนุรักษ์แบบดั้งเดิมเอาไว้ เพราะถ้าเปลี่ยนแปลงตามข้อเสนอของสมาชิกดังกล่าว หนังบักดี้อาจกลายเป็นการแสดงแบบอื่นที่ไม่ใช่

การแสดงหนังสือคือ ดังนั้นเมื่อนายคำตา อินทะสีดาไม่ยอมรับข้อเสนอแนะจากบุคลากรในคณะ บุคลากรในคณะจึงลาออกจากคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน

ปัจจุบัน (พ.ศ.2552) นายคำตา อินทะสีดาได้รับบุคลากรเพิ่มจากเดิม ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้รวบรวมรายชื่อและประวัติสมาชิกใหม่ของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานซึ่งมีทั้งหมด 18 คน ดังนี้

บุคลากรคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน พ.ศ.2552

ภาพที่ 13 นายคำตา อินทะสีดา

ชื่อ นายคำตา อินทะสีดา

เกิดวันที่ 12 เดือนมิถุนายน พ.ศ.2480

ปัจจุบันอายุ 70 ปี

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 42 บ้านโนนสว่าง หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

การศึกษา สำเร็จการชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ประวัติการศึกษาเล่นหนังตะลุงอีสาน เริ่มศึกษามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2459 ตั้งแต่อายุ 21 ปี โดยเรียนกับอาจารย์กอง ผิวขาว (ปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้ว)

อาชีพปัจจุบัน เกษตรกรรม อาชีพเสริมหลังจากฤดูทำนาคือ การรับจ้างเล่นหนังตะลุง

ภาพที่ 14 นายสิมมา ฤทธิสอน

ชื่อ นายสิมมา นาสกุล ฤทธิสอน

เกิดวันที่ 1 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2480

ปัจจุบันอายุ 72 ปี

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ 48 หมู่ 8 บ้านหนองหลัก ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

อาชีพ เกษตรกร

รับบทแสดงในคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน คือ ปลัดตื้อ

เริ่มเรียนการแสดงหนังบั้งตื้อเมื่อพ.ศ. 2460 เข้ามาเป็นบุคลากรคณะปะโมทัยรุ่งอีสานในปี พ.ศ. 2552

ภาพที่ 15 นายสมควร กงสูย

ชื่อ นายสมควร นามสกุล กงสูย

เกิดวันที่ 1 เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2490

ปัจจุบันอายุ 62 ปี

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ 185 ม.1 บ้านโพนสูง ตำบลโพนสูง อำเภอไชวาน จังหวัดอุดรธานี

โทรศัพท์ 080 – 0053069

หน้าที่ในคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน คือ เป็นผู้ควบคุมการแสดง

อดีตเคยเป็นหมอลำเรื่องต่อกลอนคณะพอเพียรศิลป์ บ้านคำค้อ ตำบลหัวไร่คำ อำเภอศรีธาตุ

จังหวัดอุดรธานี

เริ่มเข้ามาเป็นผู้ควบคุมการแสดงหนังบักต้อ ในพ.ศ. 2552

ภาพที่ 16 นายเพ็ง จันทร

ชื่อ นายเพ็ง นามสกุล จันทร

เกิดวันที่ 10 เดือนมกราคม พ.ศ.2490

ปัจจุบันอายุ 62 ปี

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ 170 หมู่ 8 บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

รับบทแสดงเป็น พระราม เสนา ปลัดต้อ

อาชีพ เกษตรกรรม

เริ่มเรียนการแสดงหนังบักต้อเมื่อปีพ.ศ. 2465 เข้ามาเป็นบุคลากรในคณะปะโมทัยรุ่งอีสานใน พ.ศ. 2552

ภาพที่ 17 นายเที่ยง วงจันทร์

ชื่อ นายเที่ยง นาสกุล วงจันทร์

เกิดวันที่ 2 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2491

ปัจจุบันอายุ 61 ปี

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ 6 หมู่ 8 บ้านดงง่ามน้อย ตำบลชะขาว อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี

หน้าที่แสดงในคณะปะโมทัยรุ่งอีสานคือ เป่าแคน

อาชีพเกษตรกรรม

เริ่มเรียนการแสดงหนังบั้งต่อกับนายคำตา อินทร์สีดาในพ.ศ. 2552

ภาพที่ 18 นายไสว ชานันโท

ชื่อ นายไสว นามสกุล ชานันโท

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ 72 หมู่ 9 บ้านโพนสูง ตำบลโพนสูง อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

หน้าที่ในคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน คือ พระรามและเล่นดนตรีกลองชุด

อาชีพเกษตรกร

เริ่มเรียนการแสดงหนังบั้งตื่อกับนายคำตา อินทะสีดาในพ.ศ. 2552

ภาพที่ 19 นายเสรี โชคดี

ชื่อ นายเสรี นามสกุล โชคดี

เกิดเมื่อวันที่ 2 เดือนกันยายน พ.ศ. 2484

ที่อยู่ปัจจุบัน 29 หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอหนองหลัก จังหวัดอุดรธานี

โทรศัพท์ 087 – 0124994

เริ่มฝึกการแสดงหนังบั้งตั้งตั้งแต่สำเร็จการศึกษาชั้นปีที่ 4

เป็นผู้ร่วมก่อตั้งคณะปะโมทัยรุ่งอีสานและเป็นผู้แกะตัวหนังให้กับคณะคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน

ภาพที่ 20 นายเสกสรร สงวนนาม

ชื่อ เด็กชายเสกสรร นามสกุล สงวนนาม

เกิดวันที่ 3 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2538

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 24 บ้านโนนสว่าง หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน
จังหวัดอุดรธานี

การศึกษา กำลังศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 3

โทรศัพท์ 087-2222358

เริ่มศึกษาหนังสือตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 ตั้งแต่อายุ 10 ปี โดยเรียนกับอาจารย์คำดา อินทร์ สีดา
ซึ่งแรกเริ่มได้เรียนติ๊กลองยาว ประมาณ 5-6 เดือนต่อมา นายคำดา อินทาสีดา จึงให้ติ๊กฉบับและ
กลองตามลำดับ

อาชีพเสริม หลังเลิกเรียนเมื่อมีคนจ้างไปแสดงจะไปติ๊กลองให้คณะหนังสือ

ภาพที่ 21 นายประไพ สอนสกุล

ชื่อ นายประไพ นามสกุล สอนสกุล

ปัจจุบันอายุ 67 ปี

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ บ้านเลขที่ 11 หมู่ 6 บ้านหนองทุ่ม ตำบล หนองนาคำ อำเภอศรีราชา จังหวัดอุดรธานี

อาชีพ เกษตรกรรม

หน้าที่แสดงในคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน คือ เชิดตัวหนังที่เป็นตัวประกอบ

เริ่มเรียนการแสดงหนังบักตือกับนายคำตา อินทะสีดา เมื่อพ.ศ. 2552

ภาพที่ 22 นายสุริวัฒน์ เชิญชม

ชื่อ นายสุริวัฒน์ นามสกุล เชิญชม

เกิดวันที่ 8 เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2537

ปัจจุบันอายุ 15 ปี

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ 202 หมู่ 5 บ้านหัวโนนยาง ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

โทรศัพท์ 082-8578720

หน้าที่ในคณะปโมทัยรุ่งอีสาน คือ เล่นกีตาร์

เริ่มเข้ามาเป็นนักดนตรีให้คณะปโมทัย เมื่อพ.ศ. 2552

ภาพที่ 23 นายอุทัย เชิญชม

ชื่อ นายอุทัย นามสกุล เชิญชม

เกิดวันที่ 27 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2512

ปัจจุบันอายุ 40 ปี

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ 202 หมู่ 5 บ้านหัวโนนยาง ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

โทรศัพท์ 082-8578720

หน้าที่ในคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน คือ เล่นกีตาร์

เริ่มเข้ามาเป็นนักดนตรีให้คณะปะโมทัย เมื่อพ.ศ. 2552

ภาพที่ 24 นายดาวเฮียง จันทรขันตี

ชื่อ นายดาวเฮียง จันทรขันตี

เกิดวันที่ 7 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2505

ปัจจุบันอายุ 47 ปี

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ บ้านเลขที่ 119 หมู่ 12 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

หน้าที่ในคณะปะโมทัย คือ เซ็ดตัวหนัง เสนา ตลก อดีตเคยเป็นหมอลำคณะ ส.แสนดาววิไลศิลป์

บ้านดงบาก ตำบลหนองหาน อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

เริ่มเรียนการแสดงหนังบั้งกับนายคำตา อินทะสีดา เมื่อพ.ศ. 2552

ภาพที่ 25 นายบุญจันทร์ นามมนตรี

ชื่อ นายบุญจันทร์ นามสกุล นามมนตรี

ปัจจุบันอายุ 51 ปี

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านคำม่วง ตำบลโนนสูง อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

รับหน้าที่ในคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน คือ เป่าแคน

ภาพที่ 26 นางวิไล อุบลบาล

ชื่อ นางวิไล นามสกุล อุบลบาล

เกิดเมื่อปีพ.ศ. 2490

ปัจจุบันอายุ 58 ปี

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่บ้านเลขที่ 59 หมู่ 10 บ้านนพเก้า ตำบลโพนสูง อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

โทรศัพท์ 087 - 8576085

รับหน้าที่ในคณะรณรงค์อีสาน คือ เชิดตัวนางนางสีดา

อดีตเคยเป็นหมอลำกลอนคณะสามัคคีรุ่งนคร บ้านหนองเหิน ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

เริ่มเรียนการแสดงหนังบั้งต่อกับนายคำตา อินทะสีดา เมื่อพ.ศ. 2552

ภาพที่ 27 นางเทิน บัวเหลือง

ชื่อ นางเทิน นามสกุล บัวเหลือง

เกิดวันที่ 15 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2493

ปัจจุบันอายุ 59 ปี

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ บ้านเลขที่ 55 หมู่ 5 บ้านโคกล่าม ตำบลบะยาว อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์

โทรศัพท์ 085 - 7602174

หน้าที่ในคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน คือ เจ็ดตัวหนังตัวประกอบ

อดีตเคยเป็นหมอลำหมู่คณะจำป่าสี่ต้น

เริ่มเรียนการแสดงหนังบักต่อกับนายคำตา อินทะสีดาในพ.ศ. 2552

ภาพที่ 28 นางเตี้ย เนตรโสภา

ชื่อ นางเตี้ย นามสกุล เนตรโสภา

เกิดวันที่ 10 เดือนมีนาคม พ.ศ.2498

ปัจจุบันอายุ 54 ปี

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ บ้านเลขที่ 119 หมู่ 5 บ้านโคกสว่าง ตำบลบะยาว อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี

โทรศัพท์ 080 – 1929930

ทำหน้าที่ในคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน คือ เชิดตัวหนังตัวประกอบ

อดีตเคยเป็นหมอลำ

เริ่มเรียนการแสดงหนังบั้งติดกับนายคำตา อินทะสีดาในพ.ศ. 2552

ภาพที่ 29 นางโคน บุตรอิน

ชื่อ นางโคน นามสกุล บุตรอิน

เกิดวันที่ 12 เดือนกันยายน พ.ศ.2496

โทรศัพท์ 086 - 2294101

ปัจจุบันอายุ 56 ปี

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่บ้านเลขที่ 198 หมู่ 6 บ้านโคกเล่า ตำบลชะขาว อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี

โทรศัพท์ 086 - 229410

หน้าที่ในคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน คือ เซ็ดตัวนางนางสามนักรา

อดีตเคยเป็นหมอลำคณะ ส.เสียงพิณ จังหวัดอุดรธานี

เริ่มเรียนการแสดงหนังบั้งต่อกับนายคำตา อินทะสีดาในพ.ศ. 2552

ภาพที่ 30 นางม่วย พรานบุญ

ชื่อ นางม่วย นามสกุล พรานบุญ

นับถือศาสนา พุทธ สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ บ้านเลขที่ 13 หมู่ 5 บ้านโคกเกล้า ตำบลชะขาว อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี

หน้าที่ในคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน คือ เชิดตัวหนังนางสนม

อดีตเคยเป็นหมอลำ

เริ่มเรียนการแสดงหนังบั้งตีก๊อกับนายคำตา อินทะสีดา เมื่อพ.ศ. 2552

ภาพที่ 31 นางลอย วงจันทร์

ชื่อ นางลอย นามสกุล วงจันทร์

เกิดเมื่อปีพ.ศ. 2495

ปัจจุบันอายุ 57 ปี

นับถือศาสนาพุทธ สัญชาติไทย

ที่อยู่ 6 หมู่ 8 บ้านดงง่ามน้อย ตำบลชะยาว อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี

หน้าที่ในคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน คือ เชิดตัวนางนางสนม

อดีตเคยเป็นหมอลำ

เริ่มเรียนการแสดงหนังบั้งกับนายคำตา อินทะสีดาในพ.ศ. 2552

สรุปบทที่ 2

จังหวัดอุดรธานีมี 18 อำเภอ 2 กิ่งอำเภออยู่ในพื้นที่หรือตามแผนยุทธศาสตร์ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ล้อมรอบด้วยห้วย หนอง คลอง บึง ผู้วิจัยสังเกตได้จากในพื้นที่ เช่นทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีหนองบัวและหนองจิม ส่วนกลางเมืองมีหนองประจักษ์ ทางทิศเหนือมีหนองสำโรง นอกจากนี้จะมีแม่น้ำยังมีป่าไม้ตามเทือกเขาภูพานที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนที่อาศัยอยู่ในแถบต่างอำเภอสามารถดำรงชีวิต โดยการหาของป่าตามฤดูกาลมาเป็นอาหาร เช่น การหาหน่อไม้ การเก็บเห็ด การหาปลาในนาหรือในบึงในหนอง ส่วนพืชทางเศรษฐกิจมีการปลูกอ้อย มันสำปะหลัง ข้าว และที่นิยมในปัจจุบันนี้คือการปลูกยางพารา และยังมีสินค้าจากตลาดอินโดจีนที่มีคนจีนเข้ามาค้าขายจำนวนมาก เช่น ตลาดโบบี้ การคมนาคมในจังหวัดอุดรธานีมีการอำนวยความสะดวกทั้งทางรถไฟ รถโดยสาร และเครื่องบิน ส่วนทางด้านภาษาประชาชนในจังหวัดอุดรธานีนิยมพูดภาษาประจำท้องถิ่น วัฒนธรรมด้านการแสดงมีหมอลำ หนังบักคือ วงดนตรีลูกทุ่ง การรำเซิ้ง แต่ที่นิยมมากที่สุดคือ หมอลำ

ประเพณีในจังหวัดอุดรธานีที่ยึดถือปฏิบัติ คือ ฮีต 12 หรือประเพณีทั้ง 12 เดือน คือ

- ฮีตที่ 1 เดือนธันวาคม บุญข้าวกรรม หรือบุญเข้ากำ
- ฮีตที่ 2 เดือนมกราคม บุญคูณลาน
- ฮีตที่ 3 เดือนกุมภาพันธ์ บุญข้าวจี่ หรือบุญเข้าจี่
- ฮีตที่ 4 เดือนมีนาคม บุญเผาสด หรือบุญพะเหวด
- ฮีตที่ 5 เดือนเมษายน บุญสงกรานต์ หรือบุญสงน้ำ
- ฮีตที่ 6 เดือนพฤษภาคม บุญบั้งไฟ หรือบุญบั้งไฟ
- ฮีตที่ 7 เดือนมิถุนายน บุญซำระ หรือบุญซำสะ
- ฮีตที่ 8 เดือนกรกฎาคม บุญเข้าพรรษา หรือบุญเข้าวัดสา
- ฮีตที่ 9 เดือนสิงหาคม บุญข้าวประดับดิน หรือบุญเข้าประดับดิน
- ฮีตที่ 10 เดือนกันยายน บุญข้าวสาก หรือบุญเข้าสาก
- ฮีตที่ 11 เดือนตุลาคม บุญออกพรรษา หรือบุญออกวัดสา
- ฮีตที่ 12 เดือนพฤศจิกายน บุญกฐิน หรือบุญกะถิน

นอกจากนี้ยังมีบุญแจกข้าว (การทำบุญอุทิศให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว) ที่สามารถทำได้ในเดือนใดก็ได้แล้วแต่สะดวก ประเพณีฮีต 12 มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาดังนั้นจึงจะขาดการปฏิบัติของประเพณีทั้ง 12 เดือนไม่ได้โดยเด็ดขาด เพราะเป็นการยึดถือปฏิบัติกันเป็นเวลานานมาแล้ว

จากการที่ผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับชื่อและความหมายของหนังสือ สรุปลงได้ว่ามีชื่อเรียกหลายชื่อได้แก่ หนังสือบักต้อ หนังสือปรัมท้อย หนังสือปมท้อย หนังสือประมท้อย หนังสือบักปองบักแก้ว แต่ที่นิยมเรียกมากที่สุดคือ หนังสือบักต้อ ส่วนหนังสือปรัมท้อยใช้ในภาษาทางวิชาการ

หนังสือตลุงในประเทศไทยไม่มีหลักฐานที่ปรากฏแน่ชัดว่าหนังสือตลุงในประเทศไทยเกิดขึ้นเมื่อใด ทราบเพียงว่าหนังสือตลุงของไทยผ่านมาจากชาว มลายูเข้าสู่ภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งชาวได้รับมาจากประเทศอินเดีย หนังสือตลุงที่เข้ามาในประเทศไทยมีอยู่ 2 ประเภทคือ หนังสือที่ไม่สามารถเคลื่อนไหวได้ต้องใช้ผู้เชิดออกแสดงท่าทาง หรือที่เรียกว่า หนังสือใหญ่ของไทย และหนังสือที่มีขนาดเล็กสามารถเคลื่อนไหวได้และมีผู้เชิดใช้มือเชิด หรือเรียกว่าหนังสือตลุงในภาคต่างๆของไทย จากการค้นคว้าข้อมูลพบว่าหนังสือตลุงที่ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินเดีย ชาวและมลายูจนเข้าสู่ภาคใต้ของประเทศไทย แล้วเผยแพร่สู่ภาคกลางและภาคอีสาน

วรรณกรรมพื้นบ้านที่นิยมใช้ในการแสดงต่างๆ ของภาคอีสาน เช่น การแสดงหมอลำ การแสดงหนังสือบักต้อ ได้แก่ ผาแดงนางไอ่ ลินไซ ท้าวกาละเกด ท้าวกำกาดำ จำปาสีตัน นางพม่อม ท้าวโศวัดและชูลุนางอ้าว

หนังสือบักต้อคณะปะมท้อยรุ่งอีสาน พอสรุปได้ว่า คณะปะมท้อยรุ่งอีสานเกิดขึ้นได้จากการสืบสานต่อจากหนังสือบักต้อคณะหนังสือตลุงอีสานที่มีนายกอง ผิวขาวเป็นผู้ก่อตั้ง นับเป็นเวลา 35 ปี ที่คณะหนังสือตลุงอีสานได้หยุดทำการแสดง จนถึงพ.ศ. 2544 นายคำตา อินทะสีดาได้ก่อตั้งคณะปะมท้อยรุ่งอีสานอีกครั้ง ปัจจุบันนี้นับเป็นเวลา 8 ปีที่ นายคำตา อินทะสีดาได้สืบทอดคณะปะมท้อยรุ่งอีสานด้วยความมุ่งมั่นที่จะสืบสานศิลปะการแสดงหนังสือบักต้อ ถึงแม้จะไม่ค่อยได้รับงานแสดงแต่นายคำตา อินทะดา และคณะก็ยังสืบสานต่อไป รวมทั้งยังได้ร่วมเผยแพร่หนังสือบักต้อเข้าสู่สถานบันการศึกษาเพื่อให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติการแสดงหนังสือบักต้อเพื่อสามารถนำไปประกอบอาชีพได้ และนอกจากจะร่วมฝึกสอนในสถานบันการศึกษาแล้วนายคำตา อินทะสีดายังมีส่วนร่วมของบริบททางสังคมด้วย เช่น มีงานประเพณีท้องถิ่นนายคำตา อินทะสีดาได้นำตัวหนังสือไปร่วมในขบวนแห่เพื่อให้ผู้ชมที่มาจากต่างถิ่นได้ชม และได้รู้ว่าท้องถิ่นนี้ยังมีการแสดง

หนังสือ และยังไม่สูญหาย หากใครจะว่าจ้างให้ไปแสดงก็ติดต่อได้ และที่สำคัญที่น่าด้วงหนังสือไปร่วมขบวนแห่เพื่อเพิ่มความสุขสนุกสนานให้กับขบวนแห่พลวอีกด้วย

ประเพณีท้องถิ่นของชาวอีสานมีความสำคัญต่อการแสดงของหนังสือ เนื่องจากกาที่หนังสือคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานจะมีงานแสดงก็เมื่อมีงานประเพณีต่างๆ หรือที่เรียกว่างานบุญ เพราะงานบุญบางงานต้องมีมหรสพแสดง เช่น งานบุญแจกข้าว งานบุญกฐิน คณะปะโมทัยรุ่งอีสานจะใช้เวทีแสดงในงานบุญนี้เพื่อการอนุรักษ์ สืบสาน และเผยแพร่ การแสดงหนังสือต่อไป ปัจจุบันหนังสือคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ได้ทำการแสดงหนังสือออกเวียนในช่วงวันเข้าพรรษา เนื่องจากประชาชนในภาคอีสาน ไม่นิยมจัดงานต่างๆ ในช่วงนี้ จนกว่าจะถึงช่วงออกพรรษาประชาชนถึงจะจัดงานต่างๆ และที่สำคัญอีกประการคือหนังสือคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานไม่มีเพียงวัยผู้ใหญ่เท่านั้นที่จะเป็นผู้แสดงได้ แต่คณะปะโมทัยรุ่งอีสานมีตั้งแต่วัยเด็กเพื่อบุคลากรที่เป็นวัยเด็กจะได้สืบสานต่อไปในอนาคต

นายคำตา อินทะสีดาเป็นผู้ที่มีความตั้งใจที่จะสืบสานศิลปะการแสดงหนังสืออย่างแท้จริง สังกัดได้จากการที่มีบุคลากรในคณะได้มีข้อเสนอให้นายคำตา อินทะสีดาปรับเปลี่ยนการแสดงหนังสือให้คล้ายกับการแสดงหมอลำ แต่นายคำตาไม่ยอมรับข้อเสนอ เนื่องจากต้องการอนุรักษ์การแสดงหนังสือให้คงเดิม จนบุคลากรบางคนในคณะได้ลาออกจากคณะไป แต่นายคำตาไม่ได้ย่อท้อต่อปัญหาใดๆ ยังมีบุคลากรใหม่เพื่อได้ผู้ที่ต้องการอนุรักษ์การแสดงหนังสือแบบดั้งเดิมให้มีหนังสือคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานในปัจจุบันและอนาคตสืบต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาการแสดงหนังบักตื้อคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่เป็นการพรรณนาวิเคราะห์ จากข้อมูลที่ได้จากเอกสาร (Documentary Research) หนังสือ หรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์แล้วนำข้อมูลที่ได้มาศึกษาประวัติของหนังบักตื้อ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 จนถึงปัจจุบัน(พ.ศ. 2552) วิเคราะห์การแสดงหนังบักตื้อ และองค์ประกอบการแสดงของคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี รวมทั้ง บทบาทของหนังบักตื้อที่มีต่อบริบททางสังคม แล้วนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์ และนำทฤษฎีต่าง ๆ นำมาประกอบการพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

- 3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย
- 3.3 ระยะในการดำเนินงาน
- 3.4 เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การตรวจสอบข้อมูล
- 3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1.1 การศึกษาค้นคว้าโดยวิธีการศึกษาจากเอกสาร หนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเน้นการเก็บข้อมูลแหล่งข้อมูล ได้แก่

3.1.1.1 แหล่งข้อมูล

- 3.1.1.1.1 สถาบันวิทยบริการมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- 3.1.1.1.2 สถาบันวิทยบริการมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
- 3.1.1.1.3 ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.1.1.1.4 สำนักวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

3.1.1.1.5 พิพิธภัณฑ์เมืองอุดรธานี

3.1.1.1.6 สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี

3.1.1.2 การเก็บข้อมูลและรวบรวมข้อมูลเอกสารทางวิชาการ และบทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เช่น

3.1.1.2.1 วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง เช่น

วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชา นาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “ หุ่นกระบอกคณะเซวง หลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์ ” เนื้อหาสาระชี้ให้เห็นถึงการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของหุ่น กระบอก ซึ่งเป็นแนวทางให้ผู้ศึกษาได้ศึกษารูปแบบ องค์ประกอบการแสดงหุ่นกระบอก¹

วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชา นาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “ การเชิดหนังใหญ่วัดสว่าง อารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี ” เนื้อหาสาระชี้ให้เห็นถึงความเป็นมา ระเบียบวิธี ขั้นตอนในการแสดง และการเชิดหนังใหญ่ เรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกทศกัณฑ์ครั้งที่ 5 ของคณะหนังใหญ่ วัดสว่าง อารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี²

---

¹ศราวุธ จันทร์จำ, “หุ่นกระบอกคณะเซวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชา นาฏศิลป์ คณะศิลปกรรม ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 1-8.

²อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์, “ การเชิดหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชา นาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 1-9.

วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เรื่อง “ลักษณะและคุณค่าของเครื่องประกอบการแสดงหนังตะลุงภาคใต้” เนื้อหาชี้ให้เห็นถึงลักษณะและคุณค่าของเครื่องประกอบการแสดงหนังตะลุงภาคใต้³

วิทยานิพนธ์นิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เรื่อง “ศิลปะการแสดงหนังตะลุงภาคใต้ในจังหวัดสงขลา” เนื้อหาสาระชี้ให้เห็นถึงศิลปะการผูกเรื่อง ศิลปะการดำเนินเรื่องในการแสดง ศิลปะการเชิด และศิลปะการขับบทพากย์รูปของหนังตะลุง⁴

วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เรื่อง “การอนุรักษ์และการพัฒนาหนังตะลุง ตามทฤษฎีของนายหนัง” เนื้อหาชี้ให้เห็นถึงการอนุรักษ์และการพัฒนาเกี่ยวกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับหนังตะลุง และเครื่องประกอบการแสดงหนังตะลุง⁵

ฯลฯ

3.1.1.2.2 หนังสือที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

หนังปะโมทัย : หนังตะลุงภาคอีสาน เนื้อหาสาระเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหนังตะลุง องค์ประกอบของหนังปะโมทัย ขนบนิยมของการแสดงหนังปะโมทัย เปรียบเทียบลักษณะสำคัญระหว่างหนังปะโมทัยกับหนังตะลุงภาคใต้⁶

---

³มงคล คชรัช, “ลักษณะและคุณค่าของเครื่องประกอบการแสดงหนังตะลุงภาคใต้,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2539), หน้า 1- 9.

⁴นครินทร์ ชาคร, “ศิลปะการแสดงหนังตะลุงในจังหวัดสงขลา,”(วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2539), หน้า 13- 19.

⁵คูสิต รัชทอง, “ การอนุรักษ์และพัฒนาหนังตะลุง ตามทฤษฎีของนายหนัง,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2539), หน้า 1-12.

⁶ธพร ชังธาดา, หนังปะโมทัย: หนังตะลุงอีสาน (กรุงเทพมหานคร : สักดิ์โสภาการพิมพ์, 2526), หน้า 12 – 13.

หนังสือประโมทัยของอีสาน เนื้อหาสาระเกี่ยวกับ การแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสานและการนำหนังสือประโมทัยเป็นเครื่องในการดำรงชีวิต โดยการออกเร่แสดงเพื่อขอข้าวและเพื่อหารายได้ในช่วงนอกฤดูทำนา⁷

3.1.2 ศึกษาข้อมูลภาคสนาม

การศึกษาข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยแบ่งออกเป็น 2 วิธี ดังนี้

3.1.2.1 จากการสัมภาษณ์ โดยแบ่งผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ศิลปินพื้นบ้านอีสาน บุคลากรในคณะประโมทัยรุ่งอีสาน ผู้ที่เคยแสดงหนังบั้งก็้อคณะอื่นๆ ผู้ชมการแสดงหนังบั้งก็้อ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์

จากการสัมภาษณ์ศิลปินพื้นบ้านอีสาน เช่น

3.1.2.1.1 ดร.ฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) พ.ศ. 2536

3.1.2.1.2 ป.ฉลาดน้อย ส่งเสริม ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) พ.ศ. 2536

3.1.2.1.3 หมอลำบุญช่วง เค่นดวง ศิลปินพื้นบ้านอีสาน ที่ได้รับปริญญามหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากเอกนาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี พ.ศ. 2549

สัมภาษณ์จากบุคลากรในคณะประโมทัยรุ่งอีสาน เช่น

3.1.2.1.4 นายคำตา อินทะสีดา ผู้ก่อตั้งคณะประโมทัยรุ่งอีสาน

3.1.2.1.5 นายเสรี โชคดี ผู้สร้างตัวหนังของคณะประโมทัยรุ่งอีสาน

3.1.2.1.6 นายสิมมา ฤทธิสอน ผู้ควบคุมการแสดงคณะประโมทัยรุ่งอีสาน

---

⁷สุริยา สมุทคุปดี และคณะ , หมอลำอีสาน (ม.ป.ท : ม.ป.พ, 2550), หน้า 43.

3.1.2.1.7 นางเทิน บัวเหลือง ผู้cheidตัวหนังสือคณะประโคมทัยรุ่งอีสาน

สัมภาษณ์จากผู้ที่เคยแสดงหนังบักตื้อคณะอื่นๆ ได้แก่

3.1.2.1.8 นายประพันธ์ ประสมศรี คณะประพันธ์บันเทิงศิลป์ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

3.1.2.1.9 นายสังวาล ผ่องแผ้ว คณะหุ่นกระบอกอีสานเพชรหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

สัมภาษณ์จากผู้ชมการแสดงหนังบักตื้อ เช่น

3.1.2.1.10 นายเลื่อน แก้วเดชะ

3.1.2.1.11 นายจักรกฤษณ์ ศรีสุพล

3.1.2.1.12 นางควน แก้ววรรณ

3.1.2.1.13 นางสาวทิพวรรณ ภักดีปัญญา

3.1.2.2 จากการสังเกตการณ์เพื่อให้การทำวิจัยบรรลุวัตถุประสงค์ครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตอยู่ 2 แบบ ดังนี้

3.1.2.2.1 สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้สังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยการ สังเกต ซักถาม จดบันทึก และฝึกซ้อมการcheidหนังบักตื้อกับ นายคำตา อินทะสีดา หัวหน้าคณะประโคมทัยรุ่งอีสาน

3.1.2.2.2 สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non – Participant Observation) ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม โดยการชมการแสดงหนังบักตื้อ และบันทึกวิดีโอการแสดงหนังบักตื้อคณะประโคมทัยรุ่งอีสาน เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์

3.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องหนังบักตื้อคณะประโคมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นส่วนมาก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพ

และสมบูรณ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดประชากรกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแสดงนง บกคือคณะประมอทัยรุ่งอีสาน อำเภอไซหวาน จงหวัดอุดรธานี โดยแบ่งสัดส่วนดังนี้

1. บุคลากรในคณะ
2. ผู้ชมการแสดง

3.3 ระยะเวลาในการดำเนินงาน

การดำเนินงานในการทำวิจัยเรื่องนี้ ได้จัดแบ่งเวลาการเก็บข้อมูล ได้แก่ การเก็บข้อมูลเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้อง การเก็บข้อมูลภาคสนาม การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ ข้อมูลและการรวบรวมให้เป็นรูปเล่มเพื่อนำเสนอเป็นรูปแบบของงานวิจัยที่สมบูรณ โดยมี ระยะเวลาในการดำเนินการตั้งแต่เดือนมิถุนายน ถึง เดือนมีนาคม โดยมีรายละเอียดดังนี้

(เริ่มทำวิทยานิพนธ์เมื่อเดือน มิถุนายน พ.ศ. 2552)	1 มิ.ย.	2 ก.ค.	3 ส.ค.	4 ก.ย.	5 ต.ค.	6 พ.ย.	7 ธ.ค.	8 ม.ค.	9 ก.พ.	10 มี.ค.
1. เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการ สํารวจพื้นที่เบื้องต้น	← →									
2. จัดทำโครงร่างบทที่ 1 – 2 และ ปรับปรุงข้อมูลเพื่อนำเสนออนุมัติ โครงร่างวิทยานิพนธ์ต่อ คณะกรรมการ คณะศิลปกรรม ศาสตร์				← →						
3. ลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลภาคสนาม ครั้งที่ 2 เรียบเรียงข้อมูลเพื่อ ดำเนินการวิจัยในบทที่ 3 – 5					← →					
4. วิเคราะห์ข้อมูลจัดทำรูปเล่มและ ปรับปรุงแก้ไข						← →				
5. นำเสนอผลงานวิทยานิพนธ์									← →	

3.4 เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยในครั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องหนังบักคือ ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

3.4.1 เชิงทฤษฎี

ศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง หนังบักคือคณะประโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี จากเอกสารวิชาการ และงานวิจัยต่างๆ เช่น

ชุมเดช เดชพิมล กล่าวว่า ในขณะที่หมอลำเป็นการละเล่นหรือสิ่งบันเทิงอันเป็นที่นิยมแพร่หลายทั่วไปในภาคอีสาน หนังบักคือก็เป็นปรากฏการทางวัฒนธรรมการละเล่นอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นมา แม้จะไม่นานและได้รับความนิยมเท่ากับหมอลำ แต่หนังบักคือก็ค่อนข้างจะแพร่ไปหลายจังหวัดของภาคอีสาน⁸

เกษมศรี สิงห์คก และคณะ กล่าวว่า การเกิดหนังบักคือเกิดขึ้นภายหลังหนังตะลุงภาคอื่นๆ ในประเทศไทยทั้งหมดประวัติความเป็นมาของหนังบักคือจึงค่อนข้างจะมองเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พัฒนารูปร่างมาจากการรับเอาอิทธิพลของหนังตะลุงภาคใต้ ทั้งที่รับจากภาคใต้โดยตรง และรับจากหนังตะลุงภาคกลางที่เกิดจากหนังตะลุงภาคใต้อีกต่อหนึ่ง⁹

รัตพร ชังธาดา สันนิษฐานว่า ต้นกำเนิดของหนังบักคือมาจากภาคกลาง คือคณะหนังตะลุงจากจังหวัดอยุธยา และคณะหนังตะลุงจากจังหวัดอยุธยาได้รับการฝึกหัดหรือถ่ายทอดมาจากคณะหนังตะลุงในภาคใต้อีกต่อหนึ่ง ซึ่งมีหลักฐานคือเครื่องดนตรีที่คณะหนังตะลุงจากอุบลราชธานี นิยมใช้ประกอบการแสดงคือ ระนาดหรือพิณพาทย์เอกอันเป็นเครื่องดนตรีที่นิยมเล่นในภาคกลาง และเครื่องดนตรีชนิดนี้ไม่ได้ใช้บรรเลงประกอบการแสดง จึงทำให้

⁸ชุมเดช เดชพิมล, การศึกษาเรื่อง “หนังประโมทัย” ในจังหวัดร้อยเอ็ด (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2531), หน้า 33.

⁹เกษมศรี สิงห์คก และคณะ, หนังประโมทัยของอีสาน : การแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน (ขอนแก่น: ม.ป.ท, ม.ป.พ), หน้า 74.

นำเชื่อถือว่าหนังสือคณะแรกที่เข้ามาแสดงเผยแพร่การแสดงหนังสือ คือ หนังสือที่มาจากภาคกลางและภาคกลางรับมาจากภาคใต้¹⁰

3.4.2 ภาคสนาม

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหนังสือ คณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี เพื่อนำมาสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

3.4.2.1 การสำรวจ ผู้วิจัยได้ออกสำรวจพื้นที่อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี เพื่อศึกษาและการเก็บข้อมูลจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเรื่องหนังสือ คณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี เพื่อให้ทราบถึงความเป็นมาของหนังสือ องค์ประกอบการแสดง และการวิเคราะห์การแสดงหนังสือ รวมทั้งการแสดงหนังสือ คณะปะโมทัยรุ่งอีสานมีบทบาทอย่างไรกับบริบททางสังคม ซึ่งมีความสำคัญที่จะได้ข้อมูลในการตรวจสอบ (Preliminary Survey) เพื่อยืนยันความสำคัญของพื้นที่

3.4.2.2 การสังเกตการณ์ (Observation) ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ในการแสดงหนังสือ คณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี เพื่อให้ได้ข้อมูลที่นำไปวิเคราะห์และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

3.4.2.3 การสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In - Dept Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นเป้าหมายของการวิจัย ได้แก่ ผู้ที่มีความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น นักดนตรี ของคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ผู้ชมการแสดงหนังสือ บุคลากรในคณะหนังสือ คณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยกำหนดคำถามการสัมภาษณ์ ส่วนมากเป็นคำถามปลายเปิด เพื่อให้ได้ข้อมูลตามที่ต้องการและคำตอบของผู้ให้สัมภาษณ์โดยไม่ปิดกั้น

---

¹⁰ รัตพร ชังธาดา, หนังสือปะโมทัย: หนังสืออีสาน (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสธการพิมพ์, 2526), หน้า 12 – 13.

ความคิดของผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น ด้านประวัติและความเป็นมาของหนังสือ องค์กรประกอบ การแสดงและขั้นตอนต่างๆของการแสดงหนังสือ รวมทั้งลักษณะเฉพาะการแสดงหนังสือ คณะปะโมทัยรุ่งอีสาน เนื่องจากการสัมภาษณ์นั้นสามารถยืดหยุ่นในเรื่องของคำถามได้ ผู้สัมภาษณ์ได้มีโอกาสอธิบายขยายความให้ผู้ตอบเข้าใจวัตถุประสงค์ของคำถามในบางข้อที่ผู้วิจัยได้ซักถามเพิ่มเติม ผู้วิจัยได้ใช้คำถามจากหลักวัตถุประสงค์ในการวิจัยของงานวิจัย เพื่อนำมา กำหนดเป็นคำถาม สำหรับทุกกลุ่มเป้าหมายของผู้ให้สัมภาษณ์ โดยมีหัวข้อย่อยแบ่งออกไปใน ประเด็นต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายในแต่ละกลุ่มตามความเหมาะสม

จากการให้สัมภาษณ์ ผู้วิจัยพบว่าการใช้ภาษาในการให้สัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ ใช้ภาษาท้องถิ่นอีสาน ดังนั้นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจึงนำมาเขียนเป็นภาษาทางวิชาการ เพื่อให้ผู้อ่านงานวิจัยเล่มนี้เข้าใจง่าย ส่วนคำถามที่ผู้วิจัยใช้ถามผู้ให้สัมภาษณ์เป็นคำถามที่ตรงกับวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยตั้งไว้ การถามตอบระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้สัมภาษณ์สื่อสารกันเข้าใจง่าย เนื่องจากผู้วิจัยสามารถพูดภาษาท้องถิ่นอีสานได้ และผู้วิจัยมุ่งเน้นการถามที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน รวมทั้งบทบาทสำคัญที่หนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน มีต่อบริบททางสังคม การสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่นที่มีความรู้เกี่ยวกับการแสดงหนังสือ ในบางพื้นที่ เช่น พื้นที่ของตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ได้รับข้อมูลด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 3.4.2.3.1 ประวัติความเป็นมาของหนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน
- 3.4.2.3.2 ประเพณีในท้องถิ่นที่มีหนังสือแสดง
- 3.4.2.3.3 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหนังสือ
- 3.4.2.3.4 การแสดงหนังสือ
- 3.4.2.3.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการชมหนังสือ
- 3.4.2.3.6 ความต้องการชมระหว่างการแสดงหมอลำกับการแสดงหนังสือ
- 3.4.2.3.7 การขับร้อง
- 3.4.2.3.8 หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนหนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน

3.4.3 การจดบันทึกสนาม

ผู้วิจัยได้จดบันทึกรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตการณ์ ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมของหนังสือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ในพื้นที่ที่ทำการวิจัย การสัมภาษณ์ในแต่ละ ครั้ง นอกจากจะจดบันทึกข้อมูลที่สำคัญแล้ว ผู้วิจัยยังใช้เครื่องบันทึกเสียงและกล้องถ่ายภาพขณะ

ทำการสัมภาษณ์ ซึ่งหลังจากลงพื้นที่เก็บข้อมูลในแต่ละครั้ง ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ มาทำการจดบันทึก และนำคำสัมภาษณ์จากเครื่องบันทึกเสียงมาเรียบเรียงข้อมูลใหม่ตาม วัตถุประสงค์ที่จะทำการวิเคราะห์และศึกษาหาข้อมูล โดยการแปลคำสัมภาษณ์และการแปล ความหมายภาษาท้องถิ่นอีสาน จากเครื่องบันทึกเสียงโดยวิธีการแปลคำพูดภาษาท้องถิ่นหรือบท ขัปร้องที่เป็นสำเนียงภาษาอีสาน เพื่อให้ได้รายละเอียดตรงกันกับความหมายของภาษาทางราชการ เพื่อให้ผู้อ่านวิจัยเข้าใจง่ายขึ้น

3.5 การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลภาคสนามทุกครั้งที่ได้รับข้อมูลด้วยการศึกษาข้อคำถาม สื่อความหมายตรงตามที่ต้องการหรือไม่ในขณะที่สัมภาษณ์ และคำตอบที่ได้สอดคล้องกับข้อมูล ตามบริบทของสังคมและชุมชนในแต่ละครั้งหรือไม่ การตรวจสอบข้อมูลครั้งนี้จะใช้ การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ตามการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ แม่นยำและเชื่อถือได้มากที่สุด จากการสัมภาษณ์และสังเกตตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ โดยมีการ ตรวจสอบสามเส้าในด้านต่าง ๆ ดังนี้

3.5.1 การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ตรวจสอบด้าน เวลา สถานที่ และบุคคลว่าข้อมูลที่ได้นั้น เมื่อต่างวันเวลากันข้อมูลจะเหมือนกันหรือไม่โดยมี การตรวจสอบข้อมูล คือ นำผลที่ได้จากการสัมภาษณ์หลายคนมาเปรียบเทียบกันและวิเคราะห์ ข้อมูล หรือตรวจสอบจากงานเขียนวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกันแล้ววิเคราะห์ข้อมูลที่นำเชื่อถือได้

3.5.2 การตรวจสอบสามเส้าข้อมูลด้านผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ว่ามีข้อมูล ตรงกันหรือไม่ ด้วยการซักถามประเด็นที่เหมือนกัน เพื่อเป็นการยืนยันความเชื่อถือได้ของข้อมูล

3.5.3 การตรวจสอบข้อมูลด้านทฤษฎี ตรวจสอบข้อมูลภาคสนาม การแปล ความว่าตรงหรือแตกต่างไปจากทฤษฎี หรือแนวคิดผู้เชี่ยวชาญมากน้อยเพียงใด และตรวจสอบ ความเข้าใจของผู้วิจัยเอง (Investigation Triangulation) โดยศึกษาเอกสารเพิ่มเติม เมื่อมีข้อมูลที่ ขัดแย้งหรือไม่เพียงพอ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลซ้ำจากบุคคลหรือเอกสาร เพื่อยืนยันความถูกต้องของ ข้อมูลอีกครั้ง

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม

3.6.1 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิชาการ จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษาประวัติหน้าบันทึกคือ ประเพณี วรรณกรรม พื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหน้าบันทึกคือ และข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่ที่ทำการวิจัยเรื่องหน้าบันทึกคือ อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

3.6.2 การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม ใช้กระบวนการวิเคราะห์เชิงคุณภาพจากบันทึกภาคสนาม (Field note) แบบวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการจัดระบบหมวดหมู่ข้อมูล โดยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก สัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตสภาพแวดล้อมทางสังคม และการแสดงหน้าบันทึกคือ องค์ประกอบและลักษณะของหน้าบันทึกคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

3.6.3 นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้วมาแปลความหมายข้อมูล (Interpreting data) โดยใช้วิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ โดยใช้ทฤษฎีในการศึกษาเอกสารงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อให้คำอธิบายกับข้อมูล โดยศึกษาจากผู้รู้ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหน้าบันทึกคือ ในประเด็นต่าง ๆ ผู้วิจัยได้สรุปหัวข้อที่สำคัญหรือที่เป็นลักษณะเฉพาะของการแสดงหน้าบันทึกคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน จากการสัมภาษณ์ เช่น ทำเป็นรูปแบบตารางแบ่งข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เคยมีประสบการณ์และมีความรู้เรื่องหน้าบันทึกคือ

จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลเรียบร้อยแล้ว นำมารวบรวมและเรียบเรียงให้เป็นรูปแบบงานวิจัย โดยแบ่งหัวข้อในบทต่างๆตามที่ผู้วิจัยได้กำหนดเอาไว้ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยต่อไป

บทที่ 4

องค์ประกอบและการวิเคราะห์การแสดงหนังบักต้อคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน

อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

การแสดงหนังบักต้อมีองค์ประกอบการแสดงเป็นส่วนสำคัญ เช่น ตัวหนัง คนตรี ประกอบการแสดง จอหนัง หลอดไฟ เวที ฯลฯ ถ้าขาดองค์ประกอบการแสดงส่วนใดส่วนหนึ่งไป การแสดงก็ไม่สมบูรณ์แบบ หรืออาจจะไม่มีใครสนใจในการแสดงหนังบักต้อได้ การแสดงหนังบักต้อเป็นการแสดงที่มีทั้งศิลปะการแสดงด้านนาฏศิลป์ เช่น การเข้าคู่พระนางของพระรามกับนางสีดา ดุริยางคศิลป์ เช่น กลอง ระนาด ฉิ่ง ที่เป็นดนตรีใช้ประกอบการแสดง กิตศิลป์ เช่น การขับร้องประกอบการแสดง ทักษะศิลป์ เช่น การแกะตัวหนังและระบายสีตัวหนัง เห็นได้ว่าการแสดงหนังบักต้อเป็นการรวมศิลปะด้านต่างๆที่กล่าวมา ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึง องค์ประกอบและการวิเคราะห์การแสดงหนังบักต้อคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี โดยแบ่งเป็นหัวข้อดังนี้

4.1 องค์ประกอบการแสดงหนังบักต้อแบ่งออกเป็นหัวข้อดังนี้

- 4.1.1 ตัวหนังบักต้อและลักษณะตัวหนังบักต้อคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน
- 4.1.2 ลักษณะเวทีของหนังบักต้อที่ใช้แสดง
- 4.1.3 อุปกรณ์การแสดงหนังบักต้อ
- 4.1.4 หีบเก็บตัวหนัง
- 4.1.5 คนตรีในการประกอบการแสดง
- 4.1.6 คุณสมบัติของผู้เชิดตัวหนัง
- 4.1.7 การรับงานแสดง
- 4.1.8 การจัดและการรับหน้าที่แสดง
- 4.1.9 โอกาสและสถานที่ในการแสดง
- 4.1.10 อัตราค่าจ้างในการแสดงหนังบักต้อ
- 4.1.11 ค่าตอบแทนผู้เชิดนักแสดง
- 4.1.12 การแต่งกายของผู้แสดง

4.2 การวิเคราะห์แสดงหนังสือคฤหาสน์

- 4.2.1 การเตรียมตัวหนังสือ
- 4.2.2 พิธีกรรมก่อนการแสดง
- 4.2.3 การดำเนินการแสดง
- 4.2.4 การเชิดตัวหนังสือคฤหาสน์
- 4.2.5 ขนบในการแสดงหนังสือคฤหาสน์
- 4.2.6 ลักษณะเฉพาะของหนังสือคฤหาสน์
- 4.2.7 บทบาทของหนังสือคฤหาสน์ที่มีต่อบริบททางสังคม

4.1.1 ตัวหนังสือคฤหาสน์และลักษณะตัวหนังสือคฤหาสน์ปะโมทัยคฤหาสน์

ตัวหนังสือคฤหาสน์ปะโมทัยคฤหาสน์มีทั้งหมดมี 57 ตัวหนังสือ โดยผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น 9 ประเภทคือ

1. ตัวหนังสือฝ่ายเทวดา
2. ตัวหนังสือตัวพระ
3. ตัวหนังสือตัวยักษ์
4. ตัวหนังสือตัวลิง
5. ตัวหนังสือตัวนาง
6. ตัวหนังสือตัวประกอบชาย
7. ตัวหนังสือตัวประกอบหญิง
8. ตัวหนังสือตัวประกอบประเภทสัตว์
9. ฉากประกอบการแสดง

ตัวหนังฝ้ายเทวดา

ภาพที่ 1 ตัวหนังพระฤๅษี

ตัวหนังฤๅษี เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาต่างๆ ให้แก่ พระราม, พระลักษมณ์ ฯลฯ
 ลักษณะตัวหนังฤๅษี คือ สวมเศียรสีเหลือง ไม่สวมเสื้อมีผ้าสไบพาดไหล่ นุ่งผ้าถุงสีเหลือง
 สวมพารุคสีเหลืองที่ต้นแขน มือขวาถือไม้เท้า มือซ้ายถือพัดสีเหลือง

ภาพที่ 2 ตัวหนังพระอินทร์

ตัวหนังพระอินทร์เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์คอยช่วยเหลือฝ่ายตัวเอง เช่น พระราม หนุมาน
 ลักษณะตัวหนังพระอินทร์ คือ มีกายสีเขียว สวมชฎา สวมเสื้อสีขาว สวม กรองคอสีแดง
 สวมกำไลข้อมือ นุ่งภูษาสีเหลือง สวมสนับเพลาสีฟ้าสลับสีขาว สวมรองเท้าสีดำ

ภาพที่ 3 ตัวหนังพระนารายณ์

พระนารายณ์อวตารมาในเมืองมนุษย์เพื่อมาปราบทศกัณฐ์และเหล่ามาร
 ลักษณะตัวหนังพระนารายณ์ คือ มีกายสีเขียว มี 4 กรถือพระขรรค์ ตรี จักรและสังข์
 ศิระษะสวมชฎา สวมเสื้อสีเขียว สวมกรองคอสีทอง สวมพาดูร์คที่ต้นแขน สวมกำไลข้อมือ
 นุ่งภูษาสีแดง สวมสนับเพลาสีแดงสลับสีขาวและสีทอง สวมกำไลข้อเท้า สวมร้องเท้าสีเขียว

ภาพที่ 4 ตัวหนังเทวดาอมรินทร์

ตัวหนังเทวดาผู้ช่วยเหลือฝ่ายตัวเอง เช่น พระราม นางสีดา ลักษณะตัวหนังเทวดาคือ สวมชฎา สวมกรองคอสีทอง สวมเสื้อสีเขียว สวมกำไลข้อมือ นุ่งผ้าภูษาลายสีเหลืองสีชมพูม่วงสนับเพลา สีเหลือง สวมรองเท้าสีเขียว มือถือธนู

ตัวหนังฝ้ายตัวพระ

ภาพที่ 5 ตัวหนังพระราม

ตัวหนังพระรามเป็นพระนารายณ์อวตารมาเกิดเป็นพระโอรสที่วาทศรศกษัตริย์กรุงอโยธยากับนางเกาสุริยา ลักษณะตัวหนังพระราม คือ มีกายสีเขียวสวมชฎา สวมกรองคอสีแดงสลับน้ำเงินและสีขาว สวมเสื้อสีขาว สวมพาดูร์ดที่ต้นแขน สวมทองกรที่ข้อมือ นุ่งสนับเพลาเป็นลายสีขาวน้ำเงินสีแดง และสวมรองเท้าสีดำ มือข้างซ้ายถือคันศร

ภาพที่ 6 ตัวหนังพระลักษมณ์

ตัวหนังพระลักษมณ์ เป็นน้องชายต่างมารดาของพระรามที่เกิดจากท้าวทศรสกับนางสมุทรเทวี
 ลักษณะตัวหนังพระลักษมณ์ คือ ศิระษะสวมชฎา สวมเสื้อสีดำ สวมพาดูร์ดที่ต้นแขนสวมกำไลข้อมือ
 นุ่งผ้าภูษาลายสีแดงสลับสีขาวและสีน้ำเงิน นุ่งสนับเพลาลายสีขาวลายน้ำเงิน สวมรองเท้าสีทอง
 มือซ้ายถือคันศร

ตัวหนังฝ้ายยักษ์

ภาพที่ 7 ตัวหนังทศกัณฐ์แผงฤทธิ์

ตัวหนังทศกัณฐ์มีลักษณะ คือ มี 10 กร สวมชฎา สวมกรองคอสีขาว สวมเสื่อสีเขียว นุ่งผ้า
 ภูษาสีน้ำเงิน นุ่งสนับเพลาหลายสีแดงขาว ใส่กำไลข้อมือและกำไลข้อเท้าทุกข้าง มีอาวุธคือคันศร
 จักรและตะบอง

ภาพที่ 8 ตัวหนังทศกัณฐ์

ตัวหนังทศกัณฐ์ ชาติก่อนเป็นยักษ์ชื่อนนทก เป็นผู้ที่ลอบล้างเท้าเทวดาที่มาเฝ้าพระอิศวร ลงมาเกิดเป็นโอรสท้าวลัสเตียนกับนางรัชดาลักษณะตัวหนังทศกัณฐ์ คือ มีเศียรสี่เงี้ยว มีสิบหน้า สวมกรองคอสีทอง มือถือคันศร สวมเสื้อสวมเงี้ยว ห้อยหน้าสีเหลือง สวมรัดอกสีแดง นุ่งผ้าสีขาว สวมสนับเพลา มีสีแดง สีน้าเงิน สีขาว สวมร้องเท้า

ภาพที่ 9 ตัวหนังอินทรีชิต

ตัวหนังอินทรีชิตเป็น โอรสของทศกัณฐ์และนางมณโฑ เป็นยักษ์ที่มีฤทธิ์มาก
ลักษณะตัวหนังอินทรีชิต คือ มีกายสีน้ำเงินสวมชฎา สวมกรองคอสีขาวลายลายแดง สวมเสื้อสีน้ำ
เงิน นุ่งผ้าภูษาสีขาว

ภาพที่ 10 ตัวหนังไมยราพ

ตัวหนังไมยราพเป็น โอรสท้าวมหาหมยักษ์แห่งกรุงบาดาลและนางจันทระภา
 ลักษณะตัวหนังไมยราพศีรษะสวมชฎา สวมเสื้อสีน้ำเงิน กรองคอ นุ่งผ้าภูษาลายสีชมพู สีเขียว
 สีน้ำเงิน นุ่งสนับเพลาลายสีเขียวสลับสีชมพู สวมกำไลข้อมือ สวมรองเท้าสีเขียว

ภาพที่ 11 ตัวหนังพญาขร

ตัวหนังพญาขรเป็นลูกของท้าวลัสเตียนกับนางรัชดาเป็นน้องของทศกัณฐ์
 ลักษณะตัวหนังพญาขร คือ มีกายสีแดง สวมกรองคอสีทอง สวมเสื้อสีน้ำเงิน นุ่งผ้าภูษาลายสีขาว
 สลับสีแดง นุ่งสนับเพลาลายสีแดงสลับสีฟ้า สวมกำไลข้อมือและข้อมเท้า สวมรองเท้าสีเขียว
 มือถือพระขรรค์

ภาพที่ 12 ตัวหนังมาลีศ

ตัวหนังมาลีศเป็นลูกของท้าวลัสเตียนกับนางวรประภาณีของทศกัณฐ์
 ลักษณะตัวหนังมาลีศ ศิระษะสวมชฎาสวมเสื้อสีเหลืองผ้าภูษาสีเหลืองสวมกรองคอสีฟ้า
 สวมข้อมือสีทอง สวมกำไลข้อเท้าและสวมรองเท้าสีน้ำเงิน ในมือถือฉัตร

ภาพที่ 13 ตัวหนังพิเภก

ตัวหนังพิเภกเป็นลูกของท้าวลัสเตียนกับนางรัชดาเป็นน้องของทศกัณฐ์
 ตัวหนังพิเภกมีลักษณะ คือ มีกายสีเขียวสวมชฎาสีทองสลักสีขาว สวมเสื้อสีเขียว นุ่งผ้าภูษาสีชมพู
 อ่อนสลักสีฟ้า นุ่งสนับเพลาสีขาวสลักสีดำ สวมกำไลข้อมือ สวมร้องเท้าสีเขียว มือซ้ายถือ
 กระดาน มือขวาถือดินสอสำหรับไว้ทำนายโชคชะตา

ภาพที่ 14 ตัวหนังกุมภกรรณ

ตัวหนังกุมภกรรณเป็นลูกของท้าวลัสเตียนกับนางรัชดาเป็นน้องของทศกัณฐ์
 ตัวหนังกุมภกัณฑ์มีลักษณะ คือ มีกายสีฟ้า สวมกรองคอสีทอง สวมเสื้อสีแดง นุ่งผ้าภูษาสีม่วง
 สวมสนับเพลาลายสีเขียวสลัปลีขาว สวมกำไลข้อมือ สวมรองเท้าสีดำ มือถือดาบ

ตัวหนังฝ้ายลิง

ภาพที่ 15 ตัวหนังหนุมาน

ตัวหนังหนุมานเป็นทหารเอกของพระนารายณ์ซึ่งอวตารเป็นหนุมานในโลกมนุษย์
 ลักษณะตัวหนังหนุมาน คือ สวมเสืรหนุมานไม่สวมเสื้อ สวมกรองคอ ห้อยสังวาลที่ลำตัว
 สวมพาทูร์ดที่ต้นแขน นุ่งผ้าภูษาลดูลายลายสีแดง สีขาวและสีน้ำเงิน นุ่งสนับเพลาสีขาวลดูลาย
 ด้วย สีแดงและสีน้ำเงินแต่สีจะอ่อนกว่าสีผ้าภูษา สวมกำไลข้อเท้า มือซ้ายถือตรีเพชร

ภาพที่ 16 ตัวหนังนิลขันนท

ตัวหนังนิลขันนทมีลักษณะ คือ มีกายสีขาวสวมกรองคอสีทองสลัสีแดง สวมพาดูร์ด สวมกำไล
ข้อมือ นุ่งผ้าภูษาลายสีขาวสลัสีแดง นุ่งสนับเพลาสีแดงมีขีดสีดำ สวมกำไลข้อเท้า มือซ้ายถือ
พระขรรค์ มือขวักเป็นอาวุธ

ภาพที่ 17 ตัวหนังสุครีพ

ตัวหนังสุครีพเป็นลูกพระอาทิตย์และนางอันนาเป็นน้องของพาลี

ตัวหนังสุครีพมีลักษณะ คือ สิริষะสวมมงกุฎ มีกายสีแดง สวมกรองคอและลำตัวห้อยสังวาล

นุ่งภูษาสีฟ้าสลัสน้ำเงิน นุ่งสนับเพลาลายชมพูเขียว สวมพาดูร์ด สวมกำไลข้อมือและกำไล

ข้อเท้า มือซ้ายถือพระขรรค์

ภาพที่ 18 ตัวหนังพาลี

ตัวหนังพาลีเป็นลูกพระอินทร์กับนางกาลอัจนา

ตัวหนังพาลีมีลักษณะ คือ สวมชฎาสีทองสลักสีขาว มีกายสีเขียวมรกต สวมกรองคอสีทอง สวมพารุ่ดที่ต้นแขน สวมกำไลข้อมือ นุ่งผ้าภูษาลายดอกสีแดง สีนํ้าเงิน สีเขียว นุ่งสนับเพลา สีขาว สวมกำไลข้อเท้า มือซ้ายถือพระขรรค์

ภาพที่ 19 ตัวหนังองคต

ตัวหนังองคตเป็นลูกพาลีกับนางมณโฑ มีลักษณะ คือ สวมชฎา สวมกรองคอสีทอง สวมพาหุรัด ที่ต้นแขน สวมกำไลข้อมือ ไม่สวมเสื้อ นุ่งผ้าภูษาสีแดงสลักสีเขียว นุ่งสนับเพลาลายสีขาวสลักสีแดง สวมกำไลข้อเท้า มือซ้ายถือพระขรรค์

ตัวหนังฝ้ายตัวนาง

ภาพที่ 20 ตัวหนังนางสีดา

ตัวหนังนางสีดาเป็นธิดานางมณโฑที่พระฤๅษีชนกษัตริย์กรุงมิลินาไปเป็นลูก
 ลักษณะตัวหนังนางสีดา คือ สวมมงกุฎ นุ่งผ้าถุงยาวจับหน้านางสีแดง สีเหลืองสลั
 สีม่วง มือถือพัด สวมเสื้อสีเหลืองจลุลายห่มสไบ สวมกำไลที่ข้อมือ สวมรองเท้าดำ

ภาพที่ 21 ตัวนางมณโฑ

ตัวนางนางมณโฑเป็นภรรยาของทศกัณฐ์เป็นมารดาของนางสีดา มีลักษณะตัวนางนางสีดา คือ สวมมงกุฏ นุ่งผ้าถุงยาวจีบหน้านางสีเขียวสลับสีเหลืองและชายผ้าสีแดง มือถือพัด สวมเสื้อสีเหลืองฉลุลายห่มสไบ สวมกำไลที่ข้อมือ สวมรองเท้าสีเขียว

ภาพที่ 22 ตัวหนังนางเบญจกาย

ตัวหนังนางเบญจกายเป็นภรรยาของหนุมาน มีลักษณะ คือ สวมมงกุฎ สวมเสื้อลายห่มสไบ สีเขียว นุ่งผ้าถุงสีเขียวสลักสีม่วง มีจีบหน้านางสีแดง สวมกำไลข้อมือ มือซ้ายถือดอกไม้ สวมรองเท้าน้ำดำ

ภาพที่ 23 ตัวนางงามสัมภมา

ตัวนางงามสัมภมาเป็นภรรยาของหนุมานและเป็นน้องของทศกัณฐ์ มีลักษณะคือ สวมกระบังหน้า สีฟ้า สวมกรองคอสีทอง สวมเสื้อสีเขียวอ่อน นุ่งผ้าถุงจีบหน้านางสีน้ำเงินชายผ้าถุงสีแดง สวมกำไลข้อเท้าและสวมรองเท้าสีฟ้า

ภาพที่ 24 ตัวหนังนางสุพรรณมัจฉา

ตัวหนังนางสุพรรณมัจฉาเป็นภรรยาหนุมาน เป็นแม่มัจฉานุ อยู่เมืองบาดาล
 ลักษณะตัวหนังนางสุพรรณมัจฉา คือ กายเป็นคน หางเป็นปลาโดยศีรษะสวม
 กระบังหน้าสวมกำไลข้อมือ สวมพาดูร์ดที่ต้นแขนจากเอวลงมาหางเป็นปลาจลลยสีฟ้า

ตัวหนังตัวประกอบ

ตัวหนังฝ่ายชาย

ภาพที่ 25 ตัวหนังเสนายักษ์ (จะตั้งชื่อว่าอย่างไรก็ได้)

ตัวหนังเสนายักษ์มีลักษณะตัวหนัง คือมีจมูกใหญ่ ตัวหนังมีผมสีผูกผ้ามัดสีแดง สวมเสื้อกั๊ก สีเขียว สวมกางเกงยาวเท่าเข้ากางเกงข้างซ้ายสีม่วงกางเกงข้างขวาสีแดง มีอาวุธคือมีด

ภาพที่ 26 ตัวหนังวานรแดง

ตัวหนังวานรแดงมีลักษณะคือมีกายสีแดงมีจุดสีแดง มีนิ้วเท้ายาวและเล็บยาวลำตัวมีผมสั้นสีดำ
ผ้ามัดศีรษะสีเขียว ผ้าผูกคอสีน้ำเงินสวมผ้าถุงสีเทา

ภาพที่ 27 ตัวหนังปู่พิมพ์

ตัวหนังปู่พิมพ์มีลักษณะหลังค่อม มีผมและหนวดเคราสีขาวผสมสีดำ ใบหูยาวสวมเสื้อแสด
นุ่งผ้าโจงกระเบนสีขาวผ้าผูกเอวสีน้ำเงินและสีแดง ห้อยข้อมที่ข้อมือสีเหลือง

ภาพที่ 28 ตัวหนังเสนาแก้ว

ตัวหนังเสนาแก้วเป็นตัวละครที่แสดงเป็นเสนาให้ได้ทุกฝ่ายแล้วแต่ว่าจะจัดให้อยู่ฝ่ายใด
 ลักษณะตัวหนังเสนา คือ มีจมูกใหญ่ มัดผมหางม้า ปากกว้าง สวมเสื้อสีแดงเปิดพุง
 นุ่งผ้าลายตาข่ายสีน้ำเงิน สีขาว และสีแดง สวมสร้อยที่คอ ที่แขนสักลาย

ภาพที่ 29 ตัวหนังบักเหมิบ

ตัวหนังบักเหมิบเป็นตัวตลก แสดงเป็นตัวประกอบมีลักษณะจมูกแบน สวมเสื้อสีน้ำเงิน สวมกางเกงสีแดงในมือถือปืนมียางยึดที่ปากเนื่องจากตัวหนังบักเหมิบขยับปากได้

ภาพที่ 30 ตัวหนังลิงถุน

ตัวหนังลิงถุนมีลักษณะคือ ศีรษะมีผมที่มัดเป็นจุก ปากกว้าง ไม่สวมเสื้อ สวมสร้อยคอและต่างหู สวมผ้าถุงสีเขียวฟ้าคาดเอวสีน้ำเงิน เท้าและเล็บยาว มือถือพ้อง

ภาพที่ 31 ตัวหนังผีเสื้อกรงลงกา

ตัวหนังผีเสื้อกรงลงกามีลักษณะศีรษะโตกว่าลำตัว หัวล้าน ปากกว้างมีเขี้ยว สวมต่างหูใหญ่ สวมเสื้อกลมสีแดง นุ่งผ้าสั้นเลยเข่าสีเขียวอ่อนชายผ้าสีขาวมีขอบสีแดง เท้าใหญ่มือठीมิด

ภาพที่ 32 ตัวหนังยักษ์ผีเสื้อสมุทร

ตัวหนังยักษ์ผีเสื้อสมุทรมีลักษณะศีรษะโตกว่าลำตัว ผมหยิก คิ้วหนามีเฉพาะตาขาว ปากกว้าง และมีเกี้ยว จมูกยื่น สวมเฉพาะกางเกงขาสั้นสีเขียว

ภาพที่ 33 ตัวหนังปลัดคือ

ตัวหนังปลัดคือเป็นตัวเด่นของเรื่อง เป็นตัวออกประกาศเรื่อง เทียบได้กับตัวหนังของภาคใต้ คือ ตัวหนูขี้ ลักษณะของตัวปลัดคือในภาคอีสานมีลักษณะเหมือนกันทุกคณะของหนังบักคือ คือ มือถือขวาน ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่าการถือขวานน่าจะมาจากการเลียนแบบตัวละครรามสูรที่ถือขวานเป็นอาวุธ ส่วนตัวหนังปลัดคือโดยทั่วไปมีพุงโร ก้นงอน หัวล้าน ผูกลูกกระพรวน ซึ่งตัวปลัดคือของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานมีลักษณะ คือ สวมหมวกสีฟ้า ผูกลูกกระพรวน มือถือขวาน มีพุงโรสวมเสื้อกั๊กและกางเกงสีน้ำเงิน สวมรองเท้าสีดำ การสร้างตัวหนังบักคือให้เป็นลักษณะเดียวกันเพื่อให้ตัวหนังปลัดคือนี้อีกลักษณะเฉพาะตัว และให้ผู้ชมจำได้ง่าย

ภาพที่ 34 ตัวหนังบั๊กเอว

ตัวหนังบั๊กเอวมี่ลักษณะเอวยาว ผ้ามัดศีรษะสีฟ้า สวมเสื้อกั้วสีแดงกางเกงสีเขียว

ภาพที่ 35 ตัวหนังอายจริงจริงนวี

ตัวหนังอายจริงจริงนวีเป็นตัวประกอบ มีลักษณะ คือ หน้ายาว หน้าผากแดง สวมเสื้อสีน้ำเงิน
นุ่งผ้าลายสีแดง สวมรองเท้าตะสีฟ้า

ภาพที่ 36 ตัวหนังตั้งชื่ออะไรก็ได้

ตัวหนังตัวนี้เป็นตัวละครประกอบอยู่ฝ่ายใดก็ได้ มีลักษณะ คือ สวมเสื้อสีแดง ใส่เข็มขัดสีดำ สวมกางเกงสีฟ้า ศีรษะล้าน สวมรองเท้าสีดำ

ตัวหนังตัวประกอบฝ่ายหญิง

ภาพที่ 37 ตัวหนังนางระบำหรือตัวประกอบ

ตัวหนังนางระบำมีลักษณะคือ รวบผม สวมเสื้อชั้นในสีเขียว นุ่งกระโปรงลายสีแดง
สวมรองเท้านู้ท มืออ่อน

ภาพที่ 38 ตัวหนังคนรับใช้ทุกฝ่ายหรือตัวประกอบ

ตัวหนังคนรับใช้ทุกฝ่ายหรือตัวประกอบมีลักษณะ คือ รวบผมผูกโบว์สีเขียว สวมเสื้อชั้นในสีเขียว
นุ่งกระโปรงลายดอกสีแดง สวมรองเท้าบู๊ตสีแดง

ภาพที่ 39 ตัวหนังแม่ใหญ่กวน

ตัวหนังแม่ใหญ่กวนลักษณะเงยหน้าขึ้น มีผมหงอก สวมสร้อยคอ สวมเสื้อชั้นในสีน้ำเงิน
กระโปรงลายสีฟ้า สีขาว มีหน้าอกหย่อนออกมา

ตัวหนังตัวประกอบประเภทสัตว์

ภาพที่ 40 ตัวหนังม้าอสนัย

ตัวหนังม้าอสนัยมีลักษณะตัวมีสีแดงสามารถแสดงได้ทั้งฝ่ายทศกัณฐ์และฝ่ายพระราม

ภาพที่ 41 ตัวหนังราชรถทรงม้าฝ่ายกรุงลงกา

ตัวหนังราชรถทรงม้าฝ่ายกรุงลงกามีลักษณะตัวสีขาว มีตัวหนังเป็นผู้ขับม้า

ภาพที่ 42 ตัวนังควายทรี

ตัวนังควายทรีมีตัวสีดำอยู่ฝ่ายพระราม

ภาพที่ 43 ตัวหนังนกสดา

ตัวหนังนกสดา มีร่างกายเป็นสีแดงแสดงเป็นตัวประกอบอยู่ในป่า

ภาพที่ 44 ตัวหนังอสนัย
ตัวหนังอสนัยเป็นม้าที่มีสีน้ำตาลแสดงเป็นตัวประกอบ

ภาพที่ 45 ตัวนั่งราชรถ

ตัวนั่งราชรถเป็นม้าที่มีตัวสีเขียวอยู่ฝ่ายเมืองกรุงลงกา

ภาพที่ 46 ตัวหนังนิลกาษร

ตัวหนังนิลกาษรมีกายสีน้ำตาล เขยวเป็นตัวประกอบ

ภาพที่ 47 ตัวหนังช้างศรีวรรณ

ตัวหนังช้างศรีวรรณมีตัวสีดำแสดงเป็นผู้รักษาเมืองกรุงลงกา

ภาพที่ 48 ตัวหนังบริวารช้างศรีวรรณ

ตัวหนังบริวารช้างศรีวรรณมีตัวสีน้ำตาลเป็นผู้รักษากรุงลงกา

ภาพที่ 49 ตัวหนังจระเข้

ตัวหนังจระเข้มีตัวสีน้ำเงินสลับสีเหลืองและสีขาวแสดงเป็นบริวารของนางสุพรรณมัจฉา

ภาพที่ 50 ตัวหนังปลา

ตัวหนังปลามีตัวสีเหลืองสลับเขียวแสดงเป็นบริวารของนางสุพรรณมัจฉา

ภาพที่ 51 ตัวหนังยุงใหญ่ไพศาล

ตัวหนังยุงใหญ่ไพศาลมีตัวสีดำปีกสีขาวแสดงเป็นยุงที่รักษาเมืองกรุงลγκα

ภาพที่ 52 ตัวหนังกวาง

ตัวหนังกวางมีตัวสีแดงจุดสีขาวแสดงเป็นตัวละครที่มาลีศแปลงกายเป็นกวาง

ภาพที่ 53 ตัวหนังเต่า

ตัวหนังเต่ามีลำตัวสีน้ำตาล กระดองมีจุดสีดำ แสดงเป็นตัวละครประกอบฝ่ายนางสุพรรณมัจฉา

ตัวหนังสือประกอบฉาก

ภาพที่ 54 ถ้ำแก้วสุระกาน
ถ้ำแก้วสุระกานเป็นก้อนหินสีดำเป็นฉากที่พาลีสู้กับควายทรมี

ภาพที่ 55 สระบัว
สระบัวประกอบด้วยดอกบัวและใบบัวสีเขียว

ภาพที่ 56 นั้ตรแคว้

นั้ตรแคว้มี 6 ชั้น ใช้ประกอบฉากเป็นนั้ตรคู้บ้านคู้เมืองกรุงลงกา

ภาพที่ 57 ต้นราชพฤกษ์

ต้นราชพฤกษ์มีลำต้นสีดำมีใบสีเขียวใช้ประกอบฉากในฉากที่เป็นป่า

ตัวหนังของคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี มีตัวหนังจำนวน 57 ตัว มีขนาด 50 เซนติเมตร ถึง 1 เมตร มีการแต่งกายของตัวหนังตัวพระ ตัวหนังตัวนางหรือตัวแสดงเด่นๆ เช่น เขียนด้วยลายไทยและเขียนลวดลายเครื่องประดับ สร้อยคอ ต่างหู กำไลข้อมือ ส่วนตัวประกอบอื่นๆ อย่างตัวตลกเขียนลายให้เป็นรูปร่างลักษณะเด่นจำง่าย เช่น หัวล้าน พุงโร ตัวประกอบสวมเสื้อผ้าในชุดธรรมดา สวมเสื้อไม่มีแขน สวมกางเกง และลักษณะตัวหนังเป็นภาพในหน้าด้านข้างในส่วนหัว แต่ส่วนลำตัวมองเห็นแขนขาได้ครบทั้งสองข้าง ไม่ว่าจะเป็นตัวหนังพระฤาษี ตัวหนังตัวพระ ตัวหนังตัวยักษ์ ตัวหนังตัวลิง ตัวหนังตัวตลก ยกเว้นตัวนางเป็นภาพหน้าตรง ดังที่ผู้วิจัยกล่าวมาในบทที่ 2 ทั้งนี้ตัวหนังคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน มีการสร้างขึ้นโดยนายเสรี โชคดี ซึ่งนายเสรี โชคดี สร้างขึ้นได้โดยจำแบบตัวหนังเมื่อครั้งยังเป็นเด็กเคยได้ชมการแสดงหนังบักต้อจึงได้จำแบบไว้ เมื่อได้สร้างตัวหนังบักต้อให้กับคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน จึงใช้ความจำเดิมที่เคยพบและใช้จินตนาการ ดังนั้นตัวหนังจึงมีลักษณะการแต่งกายคล้ายกับตัววรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ นายเสรี โชคดีสันนิษฐานว่าคณะหนังบักต้อที่นายเสรี โชคดีเคยได้ชมการแสดงนั้น ผู้สร้างตัวหนังอาจจะเลียนแบบการเขียนลายมาจากวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์

นายเสรี โชคดีสร้างตัวหนังด้วยแผ่นพลาสติก เนื่องจากมีราคาถูกกว่าหนังวัวหนังควาย และมีน้ำหนักเบากว่า ถึงแม้เมื่อเวลาเช็ดตัวละครที่ใช้แผ่นพลาสติกสร้างจะไม่เด่นชัดเท่าการนำหนังวัวมาสร้าง แต่ตัวหนังที่สร้างด้วยแผ่นพลาสติกดูแลรักษาง่ายกว่าตัวหนังที่สร้างด้วยแผ่นหนังวัว เนื่องจากตัวหนังที่สร้างด้วยแผ่นพลาสติกไม่มีกลิ่นอับเหมือนตัวหนังที่สร้างด้วยแผ่นหนังวัวและพวกสัตว์แมลงอย่างแมลงสาบ หนู ไม่มากัดตัวหนัง

การใช้แผ่นพลาสติกสร้างตัวละครนั้นบุคลากรในคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ยังเรียกตัวหนังเหมือนเดิมถึงแม้จะไม่ใช้แผ่นหนังวัวสร้างตัวหนังแต่ยังเรียกตามแบบเดิม และจากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับตัวหนัง ตัวหนังที่ใช้แผ่นหนังทำตัวหนังสีจะไม่สดเหมือนแผ่นพลาสติกแต่เมื่อขึ้นจอแล้วแผ่นหนังวัวจะเห็นลวดลายการฉลุลายมากกว่าแผ่นพลาสติก

4.1.2 องค์ประกอบการแสดงหนังบักต้อ

องค์ประกอบการแสดงหนังบักต้อคณะปะโมทัยรุ่งอีสานมีองค์ประกอบหลายประเภทประกอบกัน การแสดงหนังบักต้อจึงจะออกมาเป็นการแสดงที่สมบูรณ์ได้ ดังที่ผู้วิจัยศึกษาพบองค์ประกอบการแสดงหนังบักต้อคณะปะโมทัยรุ่งอีสานมีดังนี้

4.1.2.1 เวที

ก่อนพ.ศ. 2544 จะใช้เวทีร่วมกับการแสดงหมอลำ หรือเอาหน้าคามามุงเป็นหลังคาเพื่อกำบังลมฝน พ.ศ. 2544 ได้ปรับตามความเหมาะสมของสถานที่ หรือเจ้าภาพที่เตรียมให้ เช่น เวทียกสูง เวทีแสดงของวัด หรือห้องประชุม ในภาพจะเป็นเวทียกสูง 3 ชั้น ประมาณ 2.50 เมตร โดยโครงสร้างจะสร้างด้วยเหล็กและปูพื้นด้วยไม้อัดขนาดหนา โดยใช้ผ้ายางล้อมรอบเวที ปลายยอดเสาของเวทีประดับด้วยธงชาติไทยเพื่อแสดงถึงความเคารพต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ บนจอหนังจะกางผ้ายาวขนาดจอหนังมีตัวหนังสือเขียนว่า “คณะหนังปะโมไทย รุ่งอีสานกลองยาว” ข้างล่างจอหนังจะมีป้ายหน้าจอเขียนว่า “หนังตะลุงบ้านหนองหลัก อ.ไชยวาน โทร 083 -3620749” เพื่อประชาสัมพันธ์ผู้ที่สนใจสามารถติดต่อการแสดงหนังบักต้อและการแสดงกลองยาวอีสานได้ตามที่อยู่ในป้าย ลักษณะที่ใช้เวทีในการแสดงหนังบักต้อคณะปะโมไทยรุ่งอีสานนี้ขึ้นอยู่กับค่าว่าจ้าง ถ้าค่าว่าจ้างประมาณ 7,000 บาทขึ้นไปทางคณะปะโมไทยรุ่งอีสานก็ใช้เวทีในการแสดง ถ้าหากค่าว่าจ้างน้อยทางคณะปะโมไทยรุ่งอีสานไม่ใช้เวทีในการแสดง เนื่องจากการใช้เวทีคณะปะโมไทยรุ่งอีสานต้องจ่ายค่าเช่าเวที

จอหนังแบบใช้เวที

การแสดงหนังบักต้อคณะปะโมไทยรุ่งอีสานจะใช้เวทีในการแสดงหรือไม่ขึ้นอยู่กับค่าว่าจ้าง ส่วนการใช้เวทีในการแสดงหนังบักต้อนี้ เพื่อให้ผู้ชมได้ชมการแสดงอย่างชัดเจน และการมองภาพการแสดงหนังบักต้อได้สวยงาม แต่ผู้เชิดตัวหนังหลังเวทีนั้นพบปัญหาทางด้านการเปลี่ยนตัวหนังหรือการเชิดตัวหนัง เนื่องจากการจำกัดพื้นที่ในการแสดง

จอหนังแบบไม่ใช้เวที

การแสดงหนังบักต้อที่ไม่ใช้เวทีทำให้ผู้ชมที่นั่งอยู่ด้านหน้ารบกวนผู้ชมที่อยู่ด้านหลังเป็นสาเหตุให้ผู้ชมที่ชมอยู่ด้านหลังชมการแสดงอย่างไม่ต่อเนื่อง หรือไม่เห็นภาพการแสดงอย่างชัดเจนเท่ากับการใช้เวทีในการแสดง แต่การไม่ใช้เวทีในการกางจอหนังส่วนดี คือผู้เชิดตัวหนังสะดวกในการเชิดตัวหนังและการแสดง เนื่องจากไม่จำกัดพื้นที่หรือการโยกย้ายตัวหนังก็สะดวก และที่สำคัญอีกประการหนึ่งการกางจอหนังโดยไม่ใช้เวทีคณะปะโมไทยรุ่งอีสานไม่ใช้ผ้ายางล้อมรอบ เนื่องจากในบางครั้งขึ้นอยู่กับสถานที่ที่แสดงอาจคับแคบไปจึงไม่สามารถใช้

ฝ่ายข้างล้อมรอบได้ จึงทำให้ผู้ชมได้มาชมการแสดงด้านหลังจอหนังมากกว่าด้านหน้า ซึ่งการที่ผู้ชมมาชมการแสดงด้านหลังจอหนังเป็นการรบกวนสมาธิของผู้แสดง แต่ผู้ชมนั้นก็ยังมีเหตุผลที่มาชมด้านหลังจอหนัง คือ ผู้ชมได้เห็นการแสดงของผู้เชิดตัวหนังจริงไม่ได้เห็นเพียงตัวหนังอย่างที่ชมหน้าจอหนัง ซึ่งลักษณะทางจอหนังคณะปะโมทัยรุ่งอีสานมีอยู่ 2 ลักษณะดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 58 เวที

เวทีที่หนังปักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

ใช้ในการแสดง

ที่มา : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, เอกสาร โครงการวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี และสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (อุดรธานี : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, 2549), หน้า 44.

ภาพที่ 59 การแสดงหนังปักคือแบบไม่ใช่เวที

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552

4.1.2.2 สถานที่ที่ใช้แสดง

สถานที่ที่ใช้ในการตั้งเวทีเพื่อทำการแสดงหนังบักค้อจะเป็นหน้าที่ของผู้ว่าจ้าง
ปรับตามสภาพของสถานที่ เช่น ในหมู่บ้าน บริเวณบ้าน บริเวณวัด ศาลากลางบ้าน
หรือสถานศึกษา ฯลฯ แล้วแต่ผู้ว่าจ้างต้องการให้แสดงที่ใด เช่น แสดงที่ข้างบ้านของเจ้าภาพ

ภาพที่ 60 สถานที่

การเตรียมสถานที่ในการจัดตั้งจอหนังเพื่อแสดงหนังบักค้อของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานในงาน
บุญแจกข้าว บ้านนพเก้า ตำบลโพธิ์สูง อำเภอโพธิ์สูง จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552

4.1.3 อุปกรณ์การแสดงหนังบักค้อ

อุปกรณ์ประกอบการแสดงประกอบด้วย จอหนัง ลำโพง เครื่องเสียง
หลอดไฟ ต้นกล้วย ฯลฯ โดยรายละเอียดดังนี้

4.1.3.1 จอหนัง

จอหนังใช้ผ้าขาวขนาดยาว 5 เมตรคูณ 1 เมตร เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าโดยหลังฉากจะทำฉากไว้ในส่วนของผู้เชิดและพากย์ หลังฉากจะมีการเตรียมพร้อมของตัวหนังที่จะเชิดเพื่อสะดวกแก่การเปลี่ยนตัวแสดง

ภาพที่ 61 จอหนัง

บุคลากรในคณะปะโมทัยรุ่งอีสานขณะกางจอหนังเพื่อทำการแสดงหนังบักตื้อในเวลา 21.00 – 24.00 น.ในงานบุญแจกข้าว บ้านนพเก้า ตำบลโพนสูง อำเภอโพนสูง จังหวัดอุครธานี

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552

4.1.3.2 เครื่องขยายเสียง

ในสมัยก่อนนายคำตาจะใช้การพากย์สด พ.ศ. 2544 ได้เช่าเครื่องขยายเสียง เมื่อ พ.ศ. 2549 ได้จัดซื้อเครื่องขยายเสียงเป็นของคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ซึ่งเครื่องขยายเสียง 4 เครื่อง แต่ถ้าเป็นงานที่ไม่มีค่าว่าจ้างหรือถ้าเจ้าภาพว่าจ้างงานในราคาถูกก็จะใช้ลำโพง 2 ตัว ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 62 ลำโพงขยายเสียงจำนวน 4 ตัว
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2551

4.1.3.3 เครื่องเสียง

เครื่องเสียงของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานจะใช้เปิดเพลงก่อนการแสดงเพื่อเป็นสัญญาณให้ผู้ชมทราบว่าจะมีงานแสดงในตอนเย็นโดยจะเปิดเพลงลูกทุ่งหมอลำหรือดนตรีอีสาน

ภาพที่ 63 เครื่องเสียงคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.

4.1.3.4 ไมค์โครโฟน

ในสมัยก่อนการพากย์และการเจรจาของคณะปะโมทัยจะไม่ใช้ไมค์โครโฟน เนื่องจากไม่มีทุนในการซื้อ ปัจจุบันใช้ไมค์โครโฟนในการพากย์และเจรจาเพื่อผู้ชมจะได้ยินความชัดเจน

ภาพที่ 64 ไมค์โครโฟน
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552

4.1.3.5 หลอดไฟ

หลอดไฟเป็นองค์ประกอบที่ช่วยส่องตัวหนังให้เกิดเงาตัวหนังที่หน้าจอหนัง โดยหลอดไฟที่ใช้คือ ไฟหลอดสว่าง ซึ่งจะผูกติดกับเสาให้ส่องตัวหนังพอดีใช้ประมาณ 2 – 3 หลอด

ภาพที่ 65 หลอดไฟ

หลอดไฟสว่างมีลักษณะยาวและนายเสรี โชคดีบุคลากรในคณะปะโมทัยรุ่ง
อีสานัดดแปลงด้ามจับเพื่อสะดวกในการติดตั้ง

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.

4.1.3.6 ต้นกล้วย

ต้นกล้วยมัดไว้ใต้จอหนังเพื่อเสียบตัวหนัง มีความยาว 1.50 เมตร เพื่อเตรียมความพร้อม ในการแสดง

ภาพที่ 66 ต้นกล้วยต้นกล้วยที่เตรียมพร้อมใช้ปักตัวหนัง
ที่มา : ทิพนวรรณ ภักดีปัญญา, 17 พฤศจิกายน 2552

4.1.4 หีบเก็บตัวหนังสือ

การเก็บรักษาตัวหนังสือของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานมีการเก็บไว้ในหีบไม้เพื่อกันความชื้น และมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม และเขียนคำเตือนห้ามข้าม หมายถึง ห้ามให้ผู้ใดกระโดดหรือเดินข้าม เพราะตัวหนังสือก็มีครุหรือเป็นสิ่งที่บุคลากรในคณะปะโมทัยรุ่งอีสานนับถือ ดังภาพประกอบ

ภาพที่ 67 หีบใส่ตัวหนังสือ

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.

ภาพที่ 68 ลักษณะการเก็บตัวหนังสือในหีบ

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2552.

4.1.5 ดนตรีประกอบการแสดงหนังบักต้อ

เมื่อกว่าถึงการแสดงต่างๆ เช่น หนังบักต้อ หมอลำ รำเซ็ง การแสดงโปงลาง การแสดงวงดนตรี ล้วนต้องมีเครื่องดนตรีประกอบการแสดงแต่การใช้เครื่องดนตรีแต่ละชนิดย่อมแตกต่างกันไปเพื่อให้เหมาะสมกับการแสดงหรือตามแนวความคิดของผู้สร้างงานการแสดง ดนตรีเป็นสิ่งที่เพิ่มให้การแสดงเป็นที่น่าชมการสดงมากขึ้น กล่าวคือ เพิ่มจังหวะให้ได้อารมณ์ในการแสดงมากขึ้นเช่นเดียวกับคณะปะโมทัยรุ่งอีสานต้องใช้เครื่องดนตรีหลายประเภทผสมผสานกันเพื่อให้การแสดงหนังบักต้อเป็นที่น่าชมมากขึ้น

ก่อนพ.ศ. 2544 เครื่องดนตรีที่คณะปะโมทัยรุ่งอีสานใช้บรรเลงประกอบการแสดงมีแคน กลองตุ้ม และระนาดเอก ต่อมา พ. ศ. 2549 ได้จัดซื้อกลองชุด นิ่ง เบส และพิณ เป็นของคณะ โดยการบรรเลงดนตรีประกอบการแสดงหนังบักต้อคณะปะโมทัยรุ่งอีสานจะบรรเลงทำนองหนังตะลุงอีสานการบรรเลงประกอบทำนองการร้องเอื้อนเสียง เครื่องดนตรีที่คณะปะโมทัยรุ่งอีสานใช้บรรเลงประกอบการแสดงหนังบักต้อในปัจจุบันมีดังนี้

4.1.5.1 ระนาด

ระนาดเอกเป็นเครื่องดนตรีของภาคกลางหรือเป็นเครื่องดนตรีไทย ทำด้วยไม้และมีไม้ตีคณະปะโมทัยรุ่งอีสานนำมาบูรณาการให้เข้ากับเครื่องดนตรีของภาคอีสานได้ การที่ใช้ระนาดบรรเลงประกอบการแสดงหนังบักตื้อใช้เฉพาะการออกแสดงของตัวเอก และการบรรเลงโหมโรงก่อนการแสดง

ภาพที่ 69 ระนาดเอก

ระนาดเอกของคณະปะโมทัยรุ่งอีสานได้มาจากโรงเรียนไชยวานพิทยาคม อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2551

4.1.5.2 ฉิ่ง

ฉิ่งเป็นเครื่องดนตรีที่ทำด้วยโลหะ มีลักษณะเป็นวงกลมขนาดประมาณ 6- 6.5 เซนติเมตร เว้าตรงกลางและเจาะรูสำหรับร้อยเชือก เพื่อสะดวกในการจับตี มี 2 ฝา ตีประกบกัน เสียงของฉิ่งมี 2 ลักษณะคือ ฉิ่งกับฉับ คณະปะโมทัยรุ่งอีสานนำฉิ่งมาตีผสมทั้งเครื่องดนตรีสากลและดนตรีพื้นบ้าน

4.1.5.3 ฉาบ

ฉาบเป็นเครื่องดนตรีที่ทำด้วยโลหะเช่นเดียวกับฉิ่งแต่มีลักษณะที่ใหญ่กว่าฉิ่ง มี 2 ฝา เมื่อตีประกบกันทำให้เกิดเสียง ขนาดของฉาบมี 2 ขนาด คือฉาบขนาดเล็กและฉาบขนาดใหญ่ ฉาบขนาดเล็กมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 12 - 14 เซนติเมตร ฉาบใหญ่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 24- 26 เซนติเมตร คณะปะโมทัยรุ่งอีสานนำฉาบมาตีผสมกับเครื่องดนตรีพื้นบ้าน

ภาพที่ 70 ฉาบเล็ก

ฉาบเล็กที่คณะปะโมทัยรุ่งอีสานนำมาตีประกอบจังหวะในการแสดงหนังบักคือ

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.

4.1.5.4 กลองตุ้ม

กลองตุ้มเป็นเครื่องดนตรีประเภทตี เป็นกลองสองหน้าคล้ายกับตะโพนตรงที่หน้ากลองตุ้มทั้งสองมีขนาดเท่ากัน ส่วนใหญ่ใช้ตีกับกลองยาว แต่คณะประมอทยักษ์อีสานนำมาประกอบดนตรีพื้นบ้านอีสาน เพื่อให้ได้เสียงของดนตรีที่หลากหลาย

ภาพที่ 71 กลองตุ้ม

กลองตุ้มเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงหนังบั้งกตือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2551.

4.1.5.5 แคน

แคนเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานประเภทเครื่องเป่า การบรรเลงทำนองของ แคนเรียกว่า “ลาย” เช่น ลายสุดสะแนน ลายน้อย ลายใหญ่ ซึ่งแคนมีหลายชนิด เช่น แคน หก แคนเจ็ด แคนแปด และแคนเก้า โดยเสียงของแคนจะมีระดับหลายเสียง เช่น แคนแปดมี เสียงที่ทุ้มต่ำ ซึ่งเหมาะกับผู้ที่มึนน้ำเสียงทุ้มใหญ่ ผู้เล่นเครื่องดนตรีนี้เรียกว่า ผู้เป่าแคน ก่อนที่จะ มีการขับร้องใส่ทำนองลายแคน ผู้เป่าแคนกับผู้ขับร้องต้องปรึกษากันก่อนว่าใช้แคนชนิดใด เพื่อให้เหมาะสมกับน้ำเสียงการขับร้อง การลำใส่แคนถึงจะไพเราะและควบคุมการขับร้องไปได้ ถ้าขับร้องไม่ถูกชนิดของเสียงแคน เมื่อขับร้องกับการเป่าแคนของผู้เป่าแคนน้ำเสียงหรือทำนองก็ เพี้ยนไม่น่าฟัง

ภาพที่ 72 แคน

นายบุญจันทร์ นามมนตรี เป็นผู้เป่าแคนให้กับคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน

ซึ่งมีแคนส่วนตัว

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552

4.1.5.6 กลองชุด

กลองชุดเป็นเครื่องดนตรีสากลประเภทตีประกอบจังหวะ กลองชุดมีส่วนประกอบด้วยกลองใหญ่ 1 ใบ ที่กลองใหญ่มีกระเดื่องสำหรับเหยียบ มีฉาบ 1 ใบ มีฉาบคู่ที่มีกระเดื่องเหยียบกลองเล็ก 1 ใบ กลองชุดเป็นเครื่องดนตรีสากลที่คณะปะโมทัยรุ่งอีสานนำเล่นมาผสมผสานกับเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน เนื่องจากการแสดงของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานมีการเล่นเพลงลูกทุ่งประกอบการแสดง เพื่อเพิ่มจังหวะของเพลงให้มีความสนุกสนานมากขึ้นจึงนำกลองชุดมาประกอบการแสดง

ภาพที่ 73 กลองชุด

กลองชุดเป็นเครื่องดนตรีสากลที่คณะปะโมทัยรุ่งอีสานนำมาประกอบการแสดง

หนังสือ

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.

4.1.5.7 พิณ

พิณเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานประเภทดีด ทำมาจากไม้ขนุน ขอบ่าและตะแบก สายพิณมีจำนวน 3 สาย ตอนปลายของคันทพิณนิยมทำด้วยลายหัวพญานาค รูปร่างของพิณคล้ายใบไม้ คณะปะโมทัยรุ่งอีสานนิยมนำมาพิณมาประกอบการลำทำนองต่าง ๆ เช่น ทำนองลำเต้ย

ภาพที่ 74 พิณ

พิณที่ใช้ประกอบการแสดงหนังบั้งคี่ของคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552

4.1.5.8 กีตาร์

กีตาร์เป็นเครื่องดนตรีสากลประเภทเครื่องสาย ใช้ระบบไฟฟ้าในการขยายเสียง เสียงของกีตาร์นั้นเกิดจากการสั่นสะเทือนของสาย ขณะปะโมทัยรุ่งอีสานใช้ประกอบการเล่นดนตรีลูกทุ่งหรือทำนองต่างๆของหมอลำ

ภาพที่ 75 กีตาร์

กีตาร์เป็นเครื่องดนตรีสากลที่ใช้ประกอบการแสดงหนังบักคือ
ขณะปะโมทัยรุ่งอีสาน

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552

4.1.4.9 กีตาร์เบส

กีตาร์เบสเป็นเครื่องดนตรีสากลประเภทคีย์บอร์ดคล้ายกับกีตาร์ มีลักษณะเสียงทุ้ม คณปะโมทัยรุ่งอีสานนำมาเล่นประกอบกันทั้งเครื่องดนตรีสากลและเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน เนื่องจากการแสดงหนังบักต้อมีทั้งเพลงลูกทุ่งที่ต้องใช้เครื่องดนตรีสากลและลายเพลงทำนองต่างๆ ของการขับลำที่ต้องใช้เครื่องดนตรีอีสาน บางเพลงต้องใช้เครื่องดนตรีสากลและเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานผสมผสานกัน

การใช้เครื่องดนตรีของคณปะโมทัยรุ่งอีสาน เมื่อเลือกใช้ระนาดในการโหมโรงก็ไม่ใช่เครื่องดนตรีสากล หากใช้เครื่องดนตรีสากลในการโหมโรงก็ไม่ใช่ระนาดในการโหมโรง ยกเว้นการใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานผสมกับเครื่องดนตรีสากล

4.1.6 คุณสมบัติของผู้แสดงหนังบักต้อม

การแสดงหนังบักต้อมต้องใช้ความสามารถหลายด้าน เริ่มตั้งแต่ความสามารถด้านการพากย์ การเจรจา การขับร้อง การเชิดหนังและการเคลื่อนไหวเข้าจังหวะ รวมทั้งการใช้ภาษาและสำเนียงในการพูด ดังนั้นผู้แสดงหนังบักต้อมต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

4.1.6.1 เป็นผู้ที่มีน้ำเสียงดี กล่าวคือ มีน้ำเสียงการขับร้องเพลง หมอลำ และการขับร้องในทำนองต่างๆได้ นอกจากนี้ผู้แสดงจะต้องสามารถทำเสียงให้เข้ากับลักษณะของตัวละครให้ถูกต้อง เช่น น้ำเสียงของนางเอกอย่างนางสีดา หรือน้ำเสียงที่ดูร้ายอย่างนางยักษ์ รวมทั้งต้องเลียนแบบเสียงต่างๆได้ เช่น เสียงม้า เสียงลิง เสียงนก เสียงโทรศัพท์ เป็นต้น

4.1.6.2 เป็นผู้ที่มีปฏิภาณไหวพริบ กล่าวคือ การแสดงหนังบักต้อมีการพากย์ การขับร้องและการเจรจา ในการเจรจาบางครั้งอาจต้องใช้เหตุการณ์ปัจจุบันในการโต้ตอบกัน หรือการพูดหยอกล้อผู้ชมด้านหน้าเวทีเพื่อให้ได้รับความสนใจมากยิ่งขึ้น

4.1.6.3 เป็นผู้ที่สามารถเชิดตัวหนังได้ ผู้แสดงหนังบักต้อมีต้องแสดงท่าทางตามบทบาทของตัวละครที่ได้รับบทบาทนั้นๆได้ เช่น ถ้าเป็นผู้เชิดตัวหนังนางระบำที่ออกมาเดินโชว์ ผู้เชิดตัวหนังต้องเคลื่อนไหวเท้า สะโพก และมือให้เข้ากับจังหวะให้เหมาะสมกับเป็นนางระบำ เพราะถ้าจะเชิดตัวหนังให้ออกมาเหมือนตัวหนังมีชีวิตจริง การเชิดมาจากอารมณ์ของผู้เชิดส่งผ่านมายังตัวหนัง

4.1.6.4 เป็นผู้ที่มีมุขตลกแปลกใหม่เสมอและเป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ เนื่องจากผู้ชมการแสดงหนังบักตือสนใจในบทตลกมากที่สุด ดังนั้นบทตลกจึงเป็นจุดเด่นของการแสดงหนังบักตือ ผู้แสดงต้องคิดมุขตลกให้ทันเหตุการณ์ในการแสดงเสมอ

4.1.6.5 เป็นผู้ที่มีความจำดี เนื่องจากการแสดงหนังบักตือมีการพากย์ การเจรจา การขับร้อง เมื่อแสดงต้องจำบทเหล่านี้ให้ได้เพราะต้องใช้เวลานานในการแสดง ดังนั้นบทพากย์เจรจา และบทขับร้องจึงมีความยาวมากผู้แสดงต้องจำบทให้ได้ อีกทั้งผู้แสดงบางคนไม่ได้เรียนหนังสือไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ การที่จะจำบทได้ก็มาจากการท่องจำจากผู้สอนโดยตรง

4.1.6.6 เป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องทั่วไป การแสดงหนังบักตือจะแทรกคำสอน คุณธรรม จริยธรรมให้กับผู้ชม ดังนั้นผู้ที่แสดงหนังบักตือต้องศึกษาให้มีความรู้ทั่วไป หรือเหตุการณ์สังคมในปัจจุบัน

4.1.6.7 เป็นผู้ที่ใช้ภาษาได้ดี การแสดงหนังบักตือเป็นการแสดงที่อยู่ในภาคอีสาน ในการพากย์ การเจรจา และการขับร้องทำนองต่างๆ นั้น ต้องใช้ภาษาท้องถิ่นคือภาษาอีสาน ผู้ที่จะแสดงหนังบักตือจะต้องพูดภาษาท้องถิ่นอีสานและภาษากลางได้ด้วย เนื่องจากการพากย์ การเจรจาที่เป็นตัวเอกใช้ภาษากลางในการเจรจา ดังนั้นผู้แสดงต้องสามารถใช้ทั้งภาษาท้องถิ่นและภาษากลางได้

4.1.7 การรับงานแสดง

การรับงานการแสดงหนังบักตือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานจะมีผู้มีว่าจ้างมาว่าจ้างให้ไปแสดงที่บ้านของนายคำตา อินทะสีดา บ้านเลขที่ 42 บ้านโนนสว่าง หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี หรือจะว่าจ้างบุคลากรในคณะคนใดคนหนึ่งก็ได้ แล้วจึงมาประสานงานกับหัวหน้าคณะคือนายคำตา อินทะสีดา และปัจจุบันนี้เนื่องจากมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยการติดต่อสื่อสารการว่าจ้างจะใช้โทรศัพท์ในการติดต่อว่าจ้างให้ไปแสดงได้ แล้วแต่ว่าทางคณะจะไว้วางใจผู้ว่าจ้างหรือไม่ ถ้าไม่รู้จักกันก็มีคำมัดจำไว้ก่อนแต่ถ้ารู้จักกันเป็นการส่วนตัวก็ไม่ต้องจ่ายคำมัดจำก็ได้ การสัญญาว่าจ้างเมื่อเสร็จสิ้นการแสดงหรือการว่าจ้างเป็นที่เรียบร้อยแล้วทั้งผู้ว่าจ้างและทางคณะปะโมทัยรุ่งอีสานต้องฉีกสัญญาว่าจ้างทิ้ง

4.1.8 การจัดและการรับหน้าที่แสดง

การจัดและการรับหน้าที่แสดงในคณะปะโมทัยรุ่งอีสานเป็นหน้าที่ของบุคลากรในความโดยมีการแบ่งตามความเหมาะสมและความสะดวกของงาน เนื่องจากบุคลากรในคณะปะโมทัยรุ่งอีสานไม่ได้อยู่บ้านใกล้กัน ดังนั้นการสรรหาผู้รับหน้าที่ต่างๆ จึงต้องดูที่ความเหมาะสมและความสะดวก บุคลากรที่อยู่บ้านใกล้กับหัวหน้าคณะจึงเป็นผู้ที่ได้รับหน้าที่ต่างๆ ดังนี้

4.1.8.1 ฝ่ายควบคุมการแสดง ผู้ควบคุมการแสดง คือนายสิมมา ฤทธิสอน เป็นผู้สำรวจความเรียบร้อยเริ่มตั้งแต่การฝึกซ้อมการแสดงตลอดจนวันแสดงจริง ไม่ว่าจะเป็นสถานที่หรือบุคลากรในคณะ

4.1.8.2 ฝ่ายประสานงาน เป็นผู้รวบรวมสมาชิกให้มารับหน้าที่แสดงหรือประชาสัมพันธ์เมื่อมีงานแสดง คือ นายจันมา หินาสีทธิ

4.1.8.3 ฝ่ายรับผิดชอบเครื่องกาย เป็นผู้เตรียมเครื่องกายให้กับหัวหน้าคณะที่จะทำพิธีไหว้ครู และจัดเตรียมตัวหนัง คือ นายเสกสรร สงวนนาม

4.1.8.4 ฝ่ายเก็บรักษาตัวหนัง เป็นผู้ดูแลตัวหนังและเก็บหีบ คือ นายเสรี โชคดี

4.1.8.5 ฝ่ายยานพาหนะ เป็นผู้จัดเตรียมรถในการออกเดินทางแสดง คือ นายทองม้วน ผาใจ

4.1.9 โอกาสในการแสดงหนังบักต้อ

การแสดงหนังบักต้อส่วนใหญ่แสดงที่ภาคอีสาน ดังนั้นโอกาสในการแสดงหนังบักต้อของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานจึงเกี่ยวข้องกับประเพณีของชาวอีสานที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 เนื่องจากประเพณีของชาวอีสานบางงานจะต้องมีหรรสพแสดงในคืนนั้น การแสดงหนังบักต้อที่แสดงในงานต่างๆ มีดังนี้

1. งานบุญแจกข้าว หรืองานอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว
2. งานบุญบั้งไฟ
3. งานบุญเพรส
4. งานบุญสงกรานต์

นอกจากนี้ยังมีงานแสดงหนังสือที่ออกของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานที่ไม่เกี่ยวข้องกับ ประเพณีทั้ง 12 เดือน เช่น งานทุ่งศรีเมืองของจังหวัดอุดรธานี

4.1.10 อัตราค่าจ้างการแสดงหนังสือ

อัตราค่าจ้างการแสดงหนังสือที่ออกของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานขึ้นอยู่กับสิ่งต่อไปนี้

4.1.10.1. ระยะทางของการเดินทางไปแสดง กล่าวคือ หากสถานที่ที่คณะปะโมทัยรุ่งอีสานต้องเดินทางไปแสดงไกลก็จะคิดค่าจ้างแพงกว่าการแสดงที่อยู่ระยะใกล้ เพราะการเดินทางไกลต้องมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น

4.1.10.2 การว่าจ้างของผู้ว่าจ้างต้องการการแสดงแบบใช้เวทีหรือการแสดงแบบไม่แบบไม่ใช้เวที ถ้าใช้เวทีก็มีค่าจ้างแพงกว่าไม่มีเวที

4.1.10.3 ราคาการว่าจ้างขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ว่าจ้างกับบุคลากรในคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ถ้าเป็นญาติพี่น้องหรือเป็นที่รู้จักกันดีก็จะว่าจ้างได้ถูกกว่าผู้ที่ไม่เคยรู้จักมาก่อนมาว่าจ้าง

4.1.10.4 อัตราค่าว่าจ้างการแสดงหนังสือที่ออกของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานราคาประมาณ 10,000 – 14,000 บาท ถ้าสถานที่ที่อยู่ใกล้บ้านและเป็นญาติพี่น้องค่าว่าจ้างประมาณ 2,500 บาท แต่จำนวนนักแสดงก็เท่าเดิมทุกงานถึงแม้จะจ้างในราคาถูกหรือแพง

4.1.11 ค่าตอบแทนผู้แสดง

ค่าตอบแทนของผู้แสดงหนังสือที่ออกของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานจะแบ่งค่าตอบแทนเท่ากันทุกคนในคณะ โดยไม่ได้กำหนดราคาที่แน่นอนคือจะแบ่งตามค่าว่าจ้างที่ได้รับ

4.1.12 การแต่งกายของผู้แสดง

การแต่งกายของผู้เซิดและผู้พากย์มีแต่งกายให้เหมาะสมกับโอกาสและสถานที่ที่ใช้ในการแสดง การแต่งกายนักแสดงหญิงส่วนใหญ่จะแต่งกายด้วยผ้าพื้นเมืองเป็นผ้าถุงพื้นบ้าน ออกเรียบง่าย หรือตัดเป็นชุดกระโปรง ส่วนผู้ชายจะแต่งกายด้วยกางเกงเสื้อยืดธรรมดาเพื่อความสะดวกในการทำงาน การที่นักแสดงต้องแต่งกายสวยงาม เนื่องจากมีผู้ชมมาชมด้านหลังจอหนัง

ในบางช่วงของการแสดง เช่น การเดินของนางระบำผู้ชมชมด้านหลังจอหนังมากกว่าด้านหน้า เพราะได้เห็นลีลาการเดินของผู้เชิดตัวหนังด้วย การแต่งกายของนักแสดงมีดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 76 การแต่งกาย

การแต่งกายของนักแสดงหญิงที่ เป็นผู้เชิดตัวหนังสวมเสื้อและกระโปรงลายเดียวกัน

สวมถุงน่อง

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ วันที่ 17 พฤศจิกายน 2552

4.2 การวิเคราะห์การแสดงหนังบั้งต่อคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการแสดงหนังบั้งต่อคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ซึ่งหนังบั้งต่อคณะรุ่งอีสานใช้เวลาแสดง ตั้งแต่เวลา 20.00 น. ถึงเวลา 24.00 น. หรือบางครั้งตั้งแต่เวลา 20.00 ถึงเวลา 03.00 น. ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การตกลงในการว่าจ้าง ซึ่งก่อนที่จะทำการแสดงจะมีขั้นตอนการแสดงตามลำดับขั้นตอนดังนี้

4.2.1 การเตรียมตัวหนังก่อนแสดง

ก่อนการแสดงหนังบั้งต่อของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานต้องเตรียมตัวหนัง หลังจากที่มีการกางจอหนังและเตรียมดินกล้วยไว้เรียบร้อยแล้วก็นำตัวหนังมาเสียบที่ดินกล้วยเพื่อรอการแสดง การเตรียมตัวหนังได้แบ่งออกเป็น 3 ด้านดังนี้

4.2.1.1 ฝ่ายเทพดา ฝ่ายกษัตริย์ และ ฝ่ายมนุษย์ เช่น พระราม นางสีดา ปีกตัวหนังไว้ด้านขวาของผู้แสดง เมื่อหันหน้าเข้าจอหนัง โดยปีกตัวหนังแนวตั้ง ดังภาพต่อไป

ภาพที่ 77 ตัวหนังฝ่ายมนุษย์หรือกษัตริย์
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552

4.1.1.2 ฝ่ายยักษ์ เช่น ทศกัณฐ์ นางสัมนักขา ปีกตัวหนังไว้ด้านซ้ายมือของผู้แสดงมือหันหน้าเข้าหน้าจอหนัง โดยเสียบแนวตั้ง

ภาพที่ 78 ตัวหนังฝ่ายยักษ์
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552

4.2.1.1 ฝ่ายตัวประกอบและฉากต่างๆ เช่น ม้า วัง ตัวหนังนางระบำ ปีกตัวหนังวางกลางจอหนัง โดยปักตัวหนังให้ห้อยหัวลงมา

ภาพที่ 110 ตัวหนังฝ่ายตัวประกอบและฉากต่างๆ
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.

4.2.2 พิธีกรรมก่อนการแสดง

4.2.2.1 การไหว้ครู

ก่อนเริ่มการแสดงหนังบั้งคือ ต้องมีการไหว้ครูก่อน เพื่อการระครูบาอาจารย์และขอให้การแสดงครั้งนั้นราบรื่นเป็นไปด้วยดีและให้เป็นที่ยอมรับของผู้ชม โดยหัวหน้าคณะจะนำสิ่งของหรือที่เรียกว่า “เครื่องคาย” สำหรับพิธีกรรมไหว้ครูมาเตรียมไว้ หรือบางอย่างเจ้าภาพก็จัดเตรียมไว้ให้ เครื่องคายนายคำตา อินทะสีดา มีดังนี้

1. ขันห้าห้า คือ ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ (เจ้าภาพเตรียมไว้ให้)
2. เหล้าขาว 1 ขวด (เจ้าภาพเตรียมไว้ให้)
3. ไช้คืบ 1 ฟอง (เจ้าภาพเตรียมไว้ให้)
4. เงิน 12 บาท (เจ้าภาพเตรียมไว้ให้)
5. ฟ้าถุง 1 ผืน (ทางคณะจัดมาเอง)
6. แป้ง 1 กระจบอง (เจ้าภาพเตรียมไว้ให้)

ภาพที่ 79 เครื่องคาย

การใช้ขันห้า เพื่อบูชารัตนตรัย เหล้าใช้บูชาให้สิ่งศักดิ์ช่วยให้ผู้ชมหลงใหล ไช้ให้คณะนั้นมีชื่อเสียงโด่งดัง เงินเป็นการไหว้ครูที่กำหนดไม่ให้เกินครู ฟ้าถุงให้ครูบาอาจารย์ได้เข้ามาสวมใส่ในเครื่องไหว้

ที่มา : บันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.

4.2.2.2 ขั้นตอนการไหว้ครู

นายคำตา อินทะสีดา หัวหน้าคณะจะจัดเตรียมเครื่องคาย สำหรับไหว้ครูให้พร้อมรวมทั้งตัวหนังสือบักตื้อ การไหว้ครูจะมีหัวหน้าคณะและบุคลากรบางส่วนร่วมพิธีไหว้ครู เรียกว่า พิธี “ยกอ้อ ขอครู” และขณะไหว้ครูก็บรรเลงเพลงประกอบด้วยลายแคน หรือบางงาน อาจเป็นการบรรเลงระนาดก็ได้ ลำดับขั้นตอนการไหว้ครูมีดังต่อไปนี้

1. นำตัวหนังสือที่เป็นตัวเอก เช่น พระฤาษี พระราม พระลักษมณ์ นางสีดา ตัวปลัดตั้งวางด้านหน้าเครื่องคาย
2. รวมเครื่องคายทั้งหมด ใส่ถาดแล้วผู้นำยกอ้อ ขอครู จุดเทียน 1 คู่ กราบ 2 ครั้ง เพื่อคารวะครูบาอาจารย์ รวมทั้งตัวหนังสือบักตื้อที่ถือว่าเป็นครูบาอาจารย์ด้วย
3. ยกเครื่องคายขึ้นสูงประมาณจมูกของผู้กล่าวยกอ้อ ขอครู แล้วผู้นำสวด บริกรรมคาถาสวดประมาณ 5 นาที
4. วางเครื่องคายลงแล้วทาแป้งที่ใบหน้าโดยเริ่มจากผู้นำไหว้ครู แล้วส่งแป้ง ต่อๆไปให้ผู้แสดงทุกคนทาที่ใบหน้าด้วย

การทาแป้งเป็นเคล็ดลับ หมายถึง ให้คณะและการแสดงให้หอมกระจายหอมฟุ้ง เหมือนกลิ่นแป้งและให้เป็นที่ชื่นชอบของคนทั่วไป หลังจากทาแป้งเสร็จนายคำตา อินทะสีดา ผู้ทำพิธีไหว้ครูก็ตีหม้อเหล็กที่เป็นเครื่องคาย และบุคลากรที่เป็นผู้ชายก็นำนุหรีไปสุมเป็นการเสร็จพิธี

ภาพที่ 80 ทาเป็ง

นายคำตา อินทะสีดาและผู้แสดงขณะทาเป็งเพื่อเป็นเคล็ดลับในการแสดงให้ผู้ชมชื่นชอบ

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552

4.2.3 การดำเนินการแสดงหนังบักต้อ

หลังจากที่ทำพิธีไหว้ครูเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็เป็นการแสดงหนังบักต้อ ซึ่งการแสดงนี้แสดงที่หลังโรงหรือหลังจอหนังตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

1. การพ่อนถวายครู นักดนตรีบรรเลงดนตรีลายคำเตี้ยด้วยดนตรีสากล ผสมผสานดนตรีพื้นบ้าน ผู้เซ็ดตัวหนังที่เป็นผู้หญิงพ่อนตามจังหวะด้วยท่าอิสระ เน้นการโยกย้าย สายสะโพกไปมา มีการพ่อนเข้าคู่กัน การพ่อนถือเป็นการพ่อนถวายครูหลังจากทำพิธีไหว้ครูไปแล้ว และเป็นการปลุกใจให้ผู้แสดงมีอารมณ์สนุกสนานในการแสดง การพ่อนถวายหรือการพ่อนเพื่อปลุกใจนักแสดงนี้ประมาณ 5 – 7 นาที ต่อด้วยการบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ทุกคนที่อยู่บริเวณนั้นทั้งผู้ชมและนักแสดงต้องยืนตรงเพื่อเคารพสถาบันพระมหากษัตริย์

ภาพที่ 81 ฟ้อนถวายครู

นางเทิน บัวเหลือง (คนสวมชุดสีเขียว) และนางเตี้ย เนตรโสภา (คนสวมชุดสีน้ำเงิน) ขณะฟ้อนประกอบบรรเลงทำนองลายลำเตี้ย เพื่อฟ้อนถวายครูและเป็นการปลุกใจให้นักแสดงมีอารมณ์สนุกสนาน

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.

2. การออกโรง หรือ มีการโหมโรง หลังการฟ้อนถวายครูเสร็จสิ้นแล้วก็เป็นการชุมนุมตัวหนังในจอหนัง การชุมนุมตัวหนังเป็นการไหว้ครูของตัวหนังในการที่ตัวหนังจะทำการแสดง โดยมีตัวหนังพระฤทธิและต้นไม้ปักที่ต้นกล้วยอยู่ที่กลางจอหนัง เมื่อตัวละครออกมาจากข้างจอหนังตามที่เรียงลำดับไว้แล้ว คือ ด้านขวามือคือฝ่ายเทพยดา ฝ่ายมนุษย์ ส่วนด้านซ้ายมือคือฝ่ายยักษ์ เมื่อตัวหนังออกมาแล้วก็เป็นการไหว้ครู คือพระฤทธิ วิธีการไหว้ครูของตัวหนังที่ออกมาเรียงหน้าจอ คือ ตัวหนังที่อยู่ทั้ง 2 ข้างของหน้าจอหนังออกมาที่ละคู่มาพบกันที่ตัวหนังพระฤทธิเพื่อทำความเคารพแล้วกลับเข้าฉากไป เมื่อตัวหนังไหว้ครูจนครบและเข้าฉากไป ตัวหนังพระฤทธิก็ทำการสวดมนต์ เมื่อตัวหนังพระฤทธิทำการสวดมนต์จบบทสวดมนต์ถือว่าการไหว้ครูของตัวหนังเสร็จสิ้น การชุมนุมตัวหนังที่กล่าวมาข้างต้นนี้มีการบรรเลงลายเพลงลายลำเตี้ยตลอดจนจบพิธีการร้องเพลง หรืออาจเริ่มโดยการตีระนาด ซึ่งนายคำตาเป็นผู้ตีระนาดบรรเลงเพลงและร้องทำนองหนังตะลุง (การร้องเกริ่น โดยใช้การเอื้อนเสียง) พร้อมกับตีระนาด

ภาพที่ 82 การชมนุ่มตัวหนังหรือการไหว้ครูของตัวหนัง
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552

3. การประกาศเรื่อง ตัวหนังปลัดคือออกมาเจรจากล่าวณะปะโมทัยรุ่งอีสาน และกล่าวทักทายผู้ชม รวมทั้งบอกเรื่องที่แสดงในวันนี้ คือเรื่องรามเกียรติ์ ตอน พระรามออกบวช เมื่อกล่าวทักทายจบก็เป็นการเดินโจ้วของนางระบำซึ่งมีทั้งตัวหนังนางระบำที่เป็นผู้หญิงและตัวหนังที่เป็นผู้ชายซึ่งแต่ละตัวมีชื่อ คือ นางระบำผู้หญิง ชื่อ นางจุ่ม นางติ่ม ส่วนตัวหนังผู้ชายชื่อ หมอเอา

ตัวอย่างบทของตัวปลัดคือตอนออกประกาศ (ภาษาอีสาน)

“สวัสดีครับ กระผมมีนามว่า ปลัดคือ อยู่ที่คณะปะโมทัยรุ่งอีสาน คือวันนี้ กระผมมาแสดงหนังบักคือ ผมสืเล่นเรื่อง รามเกียรติ์ รวบรวมตัดตอนเริ่มแต่พระรามออกบวช ขอให้พี่น้องคอยชมกันหน่อยครับว่าเรื่องรามเกียรติ์จะเป็นอย่างไร ขอกราบสวัสดิ์ครับ” หรือ

“อาระหันตณเสียงข่า กราบบูชาบ่อเงินขาด อดีตชาติจาลึกไว้บ่อลัยเว้นห่างครองเรื่องมาเสนอ พี่น้องไปเท่าชั่วกาลนาน อนาคตตามูลฐานให้จงอย่าหนี เว้น อันจักเป็นหนทางให้หลายขบวนควรสอนอ้า ไผ่เฮ็ด นำปองทั้งสิหวนสูที่หมาย เรือมาแต่โบราณบ่อแม่นของจี่ร้ายบ่อเหลือตายสุกก้านเหิม เรื่องมูลมังดังเดิมเปรียบคือปลากแตกโหน่ง ดวงใส่ดำสั้มหมากหุ้งเฮา แม่นจั่งได้ย่ำลีม็องเครือหมาน้อยขงใส่ป่นปลาเป็น แนวนยาเย็นของคิยากสิหากินได้ ไผบ่อ เคยแนวนี้

ลองเบ่งตั๋ย้านหลงยิมปล่อยล่อย หัดค้อยกินย้านแต่นั่งโจ้คินงโ้ได้ห้วงหาแท้เหล่าสวัสดิ หรือ ราตรีสวัสดิ์ พ่อแม่พี่น้อง พวกเราชาวคณะ ขอนอบน้อม อันความดี ความงามมาบัดนี้สี่ขอเปิด กลิ่นอ้มให้หอมส่วนชวนคม บ่อผสมความคุษเท็จจริงตำราอ้าง เขียนมาเสริมเขียนมาสร้าง แต่บาง คำจำเฒ่าเก่า นับเป็นล้านถาม อาศัยสูตรคำภีร์หลัก ตามวัดวาอารักษ์ได้เบ็งตำราต้น ผู้เกิดคนหา ถามส่อเว้าเสียงเดียวคิดแล้วแม่น ฮ่ารางอันหนังสือถักปลวกแห่นเลยเขียนเพิ่มใส่ค่องคือซันเหล่า พ่อแม่เอย”

4. เมื่อตัวหนังปลัดคือกล่าวทักทายผู้ชมจบก็เป็นการแสดงของการเต้นนางระบำ และนายระบำ การเต้นโชว์ของตัวหนังนางระบำใช้เพลงกลายลำเตี้ยของหมอลำมีเนื้อหาเพลง เกี่ยวพาราสิกกัน โดยหมอลำและนางจุ่ม นางจุ่มจะร้องเพลงโต้ตอบกันไปมา เพลงที่ใช้ร้อง เช่น เพลงบ้า เพลงลูกทุ่ง เมื่อร้องเพลงจบมีการสอย¹ การแสดงของตัวหนังนางระบำไม่เกี่ยวข้องกับ เนื้อเรื่องที่แสดงเพราะเป็นการแสดงเพื่อความสนุกสนานหรือที่เรียกว่า การแสดงปะหน้า เมื่อจบ การเต้นโชว์ก็เป็นการแสดงเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามออกบวช

ภาพที่ 83 การเต้นของนางระบำและหมอลำ
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552

¹ การสอย หมายถึง คำพูดที่พูดด้วยอารมณ์ขันของชาวอีสานสร้างให้เกิดความ สนุกสนานและอาจกล่าวถึงคำสองแง่สองง่าม

ภาพที่ 84 การพ็อนเกี่ยวของนางระบำกับนายระบำ
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2552

5. หลังจากจบการแสดงประหม่าก็ดำเนินเรื่องการแสดง ซึ่งภาษาที่ใช้ในการแสดงตัวกษัตริย์หรือตัวเอกของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานพูดภาษากลางแต่สำเนียงภาษาอีสาน การเข้า – ออกของเวทีไม่ยึดถือหรือกำหนดว่าต้องเข้าหรือออกด้านใด แต่มีการเข้า – ออกตามบทที่แสดง เช่น บางครั้งตัวนางสีดาออกจากด้านขวาของหน้าจอหนังแล้วกลับจากด้านขวาเหมือนเดิม แต่บางตอนออกจากด้านขวามือเข้าจากด้านซ้ายมือ

การแสดงหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ในการเปลี่ยนจังหวะดนตรีผู้แสดงจะส่งสัญญาณโดยการยกมือให้นักดนตรีทราบถึงการเปลี่ยนดนตรี

4.2.4 การเชิดตัวหนังบักคือ

การเชิดตัวหนังมือข้างขวาจับไม้ที่ยึดกับตัวหนัง ส่วนมือข้างซ้ายจับไม้ที่เคลื่อนไหวส่วนต่างๆของตัวหนัง เมื่อมีส่วนที่ต้องเคลื่อนไหว เช่น การเดินของนางระบำผู้เชิดตัวหนังก็เดินตามจังหวะด้วยการเคลื่อนไหว ทั้งมือ เท้า และสะโพก และที่สำคัญการเชิดตัวหนังตัวหนังต้องติดกับจอหนัง ปัจจุบันนายคำดา อินทะสีดา เป็นผู้เชิดและโหมโรงก่อนออกการแสดงของคณะ โดยมีผู้พากย์เรื่องราวประติศประต่อของเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบเพียงคนเดียวสลับจากพูดของนักแสดงชาย กับนักแสดงหญิงสลับกัน ซึ่งมีเครื่องดนตรีและผู้บรรเลงดนตรีจะทำการ

อยู่เบื้องหลังฉากหรือเวทีบางครั้งก็อยู่ด้านล่างของเวที เช่น กลองชุด แต่เนื่องจากมีอุปกรณ์หลายชิ้นทำให้ถ้านำไปวางไว้ที่บนเวทีทำให้ไม่สะดวกในการเชิดตัวหนังและการเล่าเรื่องราวของการแสดง ผู้เชิดบางคนทั้งพากย์ทั้งเชิดตัวหนังบางคนเชิดอย่างเดียวแต่มีคนพากย์บทให้ การเชิดตัวหนังต้องเชิดให้สุดจอหนังห้ามมุดลงกลางจอหนังเพราะเป็นการผิดครู

ภาพที่ 85 การเชิดตัวหนังบักต้อ
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2552.

4.2.5 ความเชื่อในการแสดงหนังบักต้อ

ความเชื่อของผู้เล่นหนังบักต้อคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน มีข้อห้ามต่างๆที่ถือเป็นเรื่องเคร่งครัด เช่น ห้ามไม่ให้ตั้งโรงหนังหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ เพราะเชื่อกันว่าเป็นทิศอัปมงคล จะทำให้การแสดงตกต่ำไม่รุ่งเรือง ก่อนแสดงทุกครั้งจะต้องระลึกถึงครูอาจารย์ของแต่ละคณะเสียก่อน เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่คณะและทำให้ชมนิยมนิยมชมชอบ อีกความเชื่อหนึ่งที่นายคำตาให้ความสำคัญและจะหลบหลู่ไม่ได้ คือถ้าจะมีคนมาว่าจ้างงานแสดงตัวหนังปลัดต้อจะสั่งกระดิ่งเสียงดังและเคาะหีบใส่ตัวหนังให้ได้ยิน หรือทุกวันพระก็เช่นกัน ห้ามผู้หญิงจับตัวหนังพระฤาษีและตัวปลัดต้อ

4.2.6 ลักษณะเฉพาะของหนังบักตื้อ

ลักษณะเฉพาะของหนังบักตื้อคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน มีทั้งการแสดงที่เป็นลักษณะเฉพาะและตัวหนัง ผู้วิจัยจึงได้แบ่งตามหัวข้อดังนี้

4.2.6.1 การฟ้อนถวายครูของผู้แสดง

4.2.6.2 การใช้ภาษาของตัวหนังที่เป็นกษัตริย์ใช้ภาษากลางแต่เป็นสำเนียงอีสาน ส่วนตัวประกอบอื่นๆใช้ภาษาอีสานในการพากย์ ซึ่งคณะอื่นอาจใช้ภาษาอีสานทั้งหมด เช่น คณะทวิคุณหนังตะลุง

4.2.6.3 การใช้ทำนองเพลงประกอบการแสดงส่วนมากใช้ทำนองกลายลำเต้ย ซึ่งเป็นทำนองที่สนุกสนาน

4.2.7 บทบาทของหนังบักตื้อที่มีต่อบริบททางสังคม

บทบาทของการแสดงหนังบักตื้อที่มีต่อบริบททางสังคมมีดังนี้

1. การแสดงหนังบักตื้อเป็นการแสดงที่เกิดจากการถ่ายทอดของชาวภาคใต้ให้กับชาวอีสานแล้วนำมาดัดแปลงให้เป็นการแสดงของภาคอีสานที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ การที่ชาวอีสานยอมรับวัฒนธรรมระหว่างภาคนั้นสื่อให้เห็นถึงความสามัคคีและการยอมรับศิลปะการแสดงของภาคใต้ จึงเกิดความสัมพันธ์ระหว่างภาคใต้กับภาคอีสานและมีความสงบในประเทศไทย ซึ่งเปรียบเทียบกับปัจจุบันนี้ประเทศไทยเกิดการแบ่งฝ่ายและการก่อการร้ายของ 3 ชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาสจนทำให้ประเทศไทยไม่มีความสงบในประเทศ ส่วนภาคอีสานยังมีความสงบสุข อาจเนื่องจากการยึดถือปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ประชาชนในภาคอีสานร่วมปฏิบัติกันในท้องถิ่น เช่น ประเพณีทั้ง 12 เดือน หรือฮีด 12 การปฏิบัติประเพณีต่างๆของชาวอีสานเป็นการร่วมมือร่วมใจกันประพฤติดำเนินการปฏิบัติสิ่งที่ดีงามที่มีพุทธศาสนาเกี่ยวข้องด้วย กล่าวคือ การปฏิบัติกิจกรรมของประเพณีต่างๆส่วนมากจัดพิธีกรรมที่วัด ดังนั้นวัดจึงเป็นศูนย์รวมที่ประชาชนยึดเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญในการประกอบพิธีทางศาสนา

2. เมื่อมีพิธีกรรมหรือประเพณีต่างๆของชาวอีสานเกิดขึ้น จึงมีมหรสพต่างๆในงานประเพณีตามมา กล่าวคือ การจัดงานประเพณีในท้องถิ่นของชาวอีสานนิยมนำการแสดงต่างๆมาแสดงนั้นๆ เช่น งานบุญบั้งไฟ บุญแจกข้าว (การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว)

บุญเพศว ๗๗๗ ดังนั้นศิลปะการแสดงต่างๆ จึงมีโอกาสดำเนินการแสดงในงานประเพณีต่างๆ ของชาวอีสาน จนการแสดงบางประเภทยึดเป็นอาชีพ การแสดงที่นิยมนำมาแสดงในงาน เช่น การแสดงหมอลำ การแสดงหนังบั้งไฟ การแสดงดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สังคมหรือชุมชนนั้นๆ ให้ความสำคัญจนกระทั่งเมื่อมีงานที่ต้องมีมหรสพมาเล่นในงานต่างๆ ถ้าไม่มีการแสดงมาแสดงในงานนั้นผู้คนที่มาร่วมงานก็เกิดความเหงาหรืองานนั้นก็ไม่มีผู้คนมาร่วมงานมาก อาจเป็นเพราะไม่มีอะไรดึงดูดความสนใจให้กับผู้ร่วมงานแสดงให้เห็นว่าการแสดงต่างๆ มีบทบาทที่ทำให้ผู้ชมนิยมและต้องการที่ให้อยู่

3. การแสดงหนังบั้งไฟสอดแทรกด้วยคำสอน จริยธรรม คุณธรรมที่มีประโยชน์ต่อผู้ชม ผู้ชมที่ได้ชมการแสดงหนังบั้งไฟอย่างน้อยก็ได้ข้อคิดตามบทบาทของตัวละครที่เป็นตัวอย่างทั้งผลของการทำความดีและผลของการความชั่ว

4. วรรณกรรมที่หนังบั้งไฟใช้แสดงไม่ได้เป็นเพียงเรื่องเล่าเท่านั้น แต่การแสดงหนังบั้งไฟสามารถนำมาแสดงให้เห็นรูปธรรมได้ ซึ่งผู้ชมจะเห็นภาพเป็นรูปธรรมมากกว่าการเล่าแบบนามธรรม การเล่าเรื่องวรรณกรรมให้ผู้ฟังได้ฟังโดยไม่เห็นภาพประกอบ ทำให้ผู้ชมไม่มีความสนใจที่จะฟังมากกว่าการเล่าเรื่องที่เห็นภาพตัวละครประกอบ เปรียบได้กับการฟังละครทางวิทยุในสมัยก่อนกับการดูละครในโทรทัศน์ในปัจจุบันนี้ที่ผู้ชมเลือกที่ชมโทรทัศน์มากกว่าละครทางวิทยุจนหายไป ดังนั้น วรรณกรรมที่หนังบั้งไฟนำมาแสดงจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยสืบสานทางด้านวรรณกรรม

5. การแสดงหนังบั้งไฟอาจไม่ได้รับความนิยมนักเท่ากับการแสดงหมอลำ แต่ในปัจจุบันนี้ หน่วยงานต่างๆ เริ่มให้ความสำคัญโดยการให้นักวิชาการเก็บข้อมูลและนำเสนอออกนอกระบบทางโทรทัศน์ เนื่องจากอาจจะสูญหายได้ แต่บางท้องถิ่นก็ยังนิยม เช่น อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานียังว่าจ้างให้คณะปะโมทัยรุ่งอีสานไปแสดงในงานประเพณีต่างๆ หรือนายคำตา อินทะสีดาได้เป็นวิทยากรให้กับโรงเรียนในอำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาตามแบบและอนุรักษ์ต่อไป หรือชุมชนบ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานีเมื่อมีงานประเพณีหรือขบวนแห่ก็นำตัวหนังบั้งไฟไปร่วมในขบวนแห่ด้วย นั่นหมายถึงการเห็นความสำคัญของผู้ชมว่าการแสดงหนังบั้งไฟมีประโยชน์ต่อผู้ชมและสังคม ถ้าหากหนังบั้งไฟขาดหายไปจากชุมชนอาจไม่มีการแสดงที่สอดแทรกคำสอน หรือการที่จะรู้เรื่องวรรณกรรมต้องอ่านหนังสือเองเท่านั้น ซึ่งยากที่เด็ก จะชอบอ่านอย่างน้อยการที่ได้ชมการแสดงหนังบั้งไฟได้รับประโยชน์หลายด้าน เช่น ด้านภาษาไทยการเขียนกลอน ตัวละครในเรื่องวรรณกรรมบางเรื่องนักเรียน นักศึกษาได้เรียนในชั้นเรียน เช่น เรื่องรามเกียรติ์ การแสดงหนังบั้งไฟนอกจากจะให้ความบันเทิงแก่ผู้ชมแล้วยังให้ความรู้หลายด้านซึ่งไม่มีข้อหาที่เด็ก

จะชมไม่ได้ การแสดงหนังบักคือเป็นที่นิยมของเด็กมากกว่าผู้ใหญ่ ผู้วิจัยสังเกตได้จากส่วนมาก เด็กห้อมล้อมตั้งแต่การจัดตั้งสถานที่ หรือตั้งแต่เริ่มกางจอหนัง หรือนำตัวหนังมาเตรียมไว้ เพื่อที่จะทำการแสดงจนถึงเวลาแสดง แต่ผู้ใหญ่เริ่มชมการแสดงหนังบักคือเมื่อเริ่มทำการแสดง การที่หนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ยังสามารถคงทำการแสดงในงานต่างๆได้ เนื่องจากคนในชุมชนหรือสังคมยังเห็นคุณค่าของการแสดงหนังบักคือ เพราะในขณะนี้ชาวบ้านของหมู่บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ต้องการให้หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้การสนับสนุนเพื่อให้การแสดงหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานคงอยู่กับชุมชนต่อไป

สรุปบทที่ 4

การแสดงหนังบักคือจะดำเนินการแสดงไปไม่ได้หากไม่มีองค์ประกอบต่างๆ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสรุปองค์ประกอบและการวิเคราะห์การแสดงหนังบักคือ การสร้างตัวหนังของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานแบ่งเป็น 9 ประเภทได้แก่ ตัวหนังฝ่ายเทวดา ตัวหนังตัวพระ ตัวหนังฝ่ายยักษ์ ตัวหนังฝ่ายลิง ตัวหนังฝ่ายตัวนาง ตัวหนังตัวประกอบฝ่ายชาย ตัวหนังตัวประกอบฝ่ายหญิง ตัวประกอบประเภทสัตว์ และฉากประกอบการแสดง การแต่งกายของตัวหนัง ตัวพระ ตัวนางหรือตัวแสดงเด่นๆเช่น ตัวยักษ์เขียนตัวหนังด้วยลายไทย และเขียนลวดลายเครื่องประดับ เช่น สร้อยคอ ต่างหู กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า ส่วนตัวประกอบอื่นๆ เช่น ตัวตลก เขียนลายให้เป็นรูปร่างลักษณะเด่นจำง่าย เช่น หัวล้าน พุงโร ตัวประกอบสวมเสื้อผ้าในชุดธรรมดา เช่น สวมเสื้อไม่มีแขน สวมเกงเกง สีต่างๆ

องค์ประกอบการแสดงหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ประกอบด้วย เวที สถานที่ที่ใช้ในการตั้งเวที เครื่องเสียง ไมค์โครโฟน หลอดไฟ ดันกล้วย หีบเก็บ ตัวหนัง นอกจากนี้ยังมีเครื่องดนตรีเป็นองค์ประกอบในการแสดงหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ประกอบด้วย ระนาด ฉิ่ง ฉาบ กลองตุ้ม แคน กลองซุด พิณ กีตาร์ และ กีตาร์เบส

สำหรับวรรณกรรมที่คณะปะโมทัยรุ่งอีสานใช้แสดง คือ เรื่องรามเกียรติ์ ตอน พระรามออกบวช แต่ขณะนี้นายเสรี โชคดีบุคคาลกรในคณะปะโมทัยรุ่งอีสานได้เขียนบทละครเพื่อนำมาแสดงหนังบักคือ คือ เรื่องท้าวโศภิตซึ่งเป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน

การแสดงหนังบักคือผู้ที่เป็นนักแสดงต้องใช้ความสามารถหลายด้าน เริ่มตั้งแต่ความสามารถด้านการพากย์ การเจรจา การจับร้อง การเชิดหนังและการเคลื่อนไหวเข้าจังหวะ รวมทั้งการใช้ภาษาและสำเนียงในการพูดเป็นผู้ที่มีน้ำเสียงดีมีปฏิภาณไหวพริบ และเป็นผู้ที่สามารถเชิดตัวหนังได้ รวมทั้งเป็นผู้ที่มีมุขตลกแปลกใหม่เสมอและเป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์ เนื่องจากผู้ชมการแสดงหนังบักคือสนใจในบทตลกมากที่สุด ดังนั้นบทตลกจึงเป็นจุดเด่นของการแสดงหนังบักคือผู้แสดงต้องคิดมุขตลกให้ทันเหตุการณ์ในการแสดงเสมอ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้เชิดตัวหนังต้องเป็นผู้ที่มีความจำดีเมื่อแสดงต้องจำบทของตัวละครที่ตนแสดงได้

การรับงานการแสดงหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานจะมีผู้มีว่าจ้างมาว่าจ้างให้ไปแสดงที่บ้านของนายคำตา อินทร์สีดา บ้านเลขที่ 42 บ้านโนนสว่าง หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี หรือจะว่าจ้างบุคลากรในคณะคนใดคนหนึ่งก็ได้ แล้วจึงมาประสานงานกับหัวหน้าคณะคือนายคำตา อินทร์สีดา และปัจจุบันนี้เนื่องจากมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยการติดต่อสื่อสารการว่าจ้างจะใช้โทรศัพท์ในการติดต่อว่าจ้างให้ไปแสดงได้ แล้วแต่ว่าทางคณะจะไว้วางใจผู้ว่าจ้างหรือไม่ ถ้าไม่รู้จักกันก็มีคำมัดจำไว้ก่อนแต่ถ้ารู้จักกันเป็นการส่วนตัวก็ไม่ต้องจ่ายคำมัดจำก็ได้ การสัญญาว่าจ้างเมื่อเสร็จสิ้นการแสดงหรือการว่าจ้างเป็นที่เรียบร้อยแล้วทั้งผู้ว่าจ้างและทางคณะปะโมทัยรุ่งอีสานต้องฉีกสัญญาว่าจ้างทิ้ง

การแสดงหนังบักคือส่วนใหญ่แสดงที่ภาคอีสาน ดังนั้นโอกาสในการแสดงหนังบักคือของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานจึงเกี่ยวข้องกับประเพณีของชาวอีสานที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 เนื่องจากประเพณีของชาวอีสานบางงานจะต้องมีมหรสพแสดงในคืนนั้น การแสดงหนังบักคือที่แสดงในงานต่างๆ เช่น งานบุญแจกข้าว (งานอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว) งานบุญบั้งไฟ งานบุญแหวน งานบุญสงกรานต์

ส่วนค่าตอบแทนของผู้แสดงหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานจะแบ่งค่าตอบแทนเท่ากันทุกคนในคณะ โดยไม่ได้กำหนดราคาที่แน่นอนคือจะแบ่งตามคำว่าจ้างที่ได้รับ

การแต่งกายของผู้เซิดและผู้พากย์มีแต่งกายให้เหมาะสมกับโอกาสและสถานที่ที่ใช้ในการแสดง การแต่งกายนักแสดงหญิงส่วนใหญ่จะแต่งกายด้วยผ้าพื้นเมืองเป็นผ้าชิ้นพื้นบ้านออกเรียบง่าย หรือตัดเป็นชุดกระโปรง ส่วนผู้ชายจะแต่งกายด้วยกางเกงเสื้อยืดธรรมดาเพื่อความสะดวกในการทำงาน

การแสดงหนังบักคือมีลำดับขั้นตอนการแสดง คือ เริ่มด้วยการเตรียมอุปกรณ์การแสดง การไหว้ครูของผู้แสดง การไหว้ครูตัวหนังและเริ่มการแสดง การแสดงหนังบักคือของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานแสดงตั้งแต่เวลา 20.00 – 24.00 น. หรือ 20.00 – 03.00 น. การเซิดหนังบักคือต้องเซิดติดหน้าจอหนังและต้องเซิดให้พื้นขอบจอหนังห้ามมุดลงกลางจอเพราะถือว่าผิดครู การเซิดตัวหนังต้องใช้อารมณ์ในการแสดงเมื่อเซิดตัวหนังตัวหนังออกลีลาตามผู้เซิด เช่น ถ้าผู้เซิดทำท่าเดินโดยโยกสะโพกตัวหนังที่ถูกถ่ายทอดออกมาก็โยกสะโพกด้วยเหมือนตัวหนังมีชีวิตจริง ส่วนผู้ชมไม่ชมการแสดงหนังบักคือเพียงด้านหน้าแต่มีผู้มาชมด้านหลัง เนื่องจากการชมลีลาการเซิดตัวหนังที่แสดงออกท่าทางของผู้เซิด

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

หนังสือคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน อยู่ในพื้นที่อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานีซึ่งจังหวัดอุดรธานีมี 18 อำเภอ 2 กิ่งอำเภออยู่ในพื้นที่หรือตามแผนยุทธศาสตร์ที่มีความอุดมสมบูรณ์ล้อมรอบด้วยห้วย หนอง คลอง บึง ผู้วิจัยสังเกตได้จากในพื้นที่ เช่นทางทิศตะวันออกมีหนองบัว และหนองจิม ส่วนกลางเมืองมีหนองประจักษ์ ทางทิศเหนือมีหนองสำโรง นอกจากนี้จะมีแม่น้ำยังมีป่าไม้ตามเทือกเขาภูพานที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนที่อาศัยอยู่ในแถบต่างอำเภอสามารถดำรงชีวิต โดยการหาของป่าตามฤดูกาลมาเป็นอาหาร เช่น การหาหน่อไม้ การเก็บเห็ด การหาปลาในนาหรือในบึงในหนอง ส่วนพืชทางเศรษฐกิจมีการปลูกอ้อย มันสำปะหลัง ข้าว และที่นิยมในปัจจุบันนี้คือการปลูกยางพารา และยังมีสินค้าจากตลาดอินโดจีนที่มีคนจีนเข้ามาค้าขายจำนวนมาก เช่น ตลาดโป้แบ้ การคมนาคมในจังหวัดอุดรธานีมีการอำนวยความสะดวกทั้งทางรถไฟ รถโดยสาร และเครื่องบิน ส่วนทางด้านภาษาประชาชนในจังหวัดอุดรธานีนิยมพูดภาษาประจำท้องถิ่น คือ ภาษาอีสาน ส่วนวัฒนธรรมด้านการแสดงมีหมอลำ หนังสือคือ วงดนตรีลูกทุ่ง การรำเซิ้ง แต่ที่นิยมมากที่สุดคือ หมอลำ

ประเพณีในจังหวัดอุดรธานีที่ยึดถือปฏิบัติ คือ ฮีต 12หรือประเพณีทั้ง 12 เดือน คือ

ฮีตที่ 1 เดือนธันวาคม บุญข้าวกรรม หรือบุญเข้ากำ

ฮีตที่ 2 เดือนมกราคม บุญคูณลาน

ฮีตที่ 3 เดือนกุมภาพันธ์ บุญข้าวจี หรือบุญเข้าจี

ฮีตที่ 4 เดือนมีนาคม บุญเผาสด หรือบุญพะเหวด

ฮีตที่ 5 เดือนเมษายน บุญสงกรานต์ หรือบุญสงน้ำ

ฮีตที่ 6 เดือนพฤษภาคม บุญบั้งไฟ หรือบุญบั้งไฟ

ฮีตที่ 7 เดือนมิถุนายน บุญซำระ หรือบุญซำสะ

ฮีตที่ 8 เดือนกรกฎาคม บุญเข้าพรรษา หรือบุญเข้าวัดสา

ฮีตที่ 9 เดือนสิงหาคม บุญข้าวประดับดิน หรือบุญเข้าประดับดิน

ฮีตที่ 10 เดือนกันยายน บุญข้าวสาก หรือบุญเข้าสาก

ฮีตที่ 11 เดือนตุลาคม บุญออกพรรษา หรือบุญออกวัดสา

ฮีตที่ 12 เดือนพฤศจิกายน บุญกฐิน หรือบุญกะถิน

นอกจากนี้ยังมีบุญแจกข้าว (การทำบุญอุทิศให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว) ที่สามารถทำได้ในเดือนใดก็ได้แล้วแต่สะดวก ประเพณีฮีด 12 มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาดังนั้น จึงขาดการปฏิบัติของประเพณีทั้ง 12 เดือนไม่ได้โดยเด็ดขาด เพราะเป็นการยึดถือปฏิบัติกันเป็นเวลานานมาแล้ว

จากการที่ผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับชื่อและความหมายของหนังสือ สรุปลงได้ว่ามีชื่อเรียกหลายชื่อได้แก่ หนังสือ บั๊กตี้ หนังสือปราโมทัย หนังสือปโมทัย หนังสือประโมทัย หนังสือปักกั๋ว หนังสือราบ แต่ที่นิยมเรียกมากที่สุดคือ หนังสือบั๊กตี้ ส่วนหนังสือปราโมทัยใช้ในภาษาทางวิชาการ

หนังสือสูงในประเทศไทยไม่มีหลักฐานที่ปรากฏแน่ชัดว่าหนังสือสูงในประเทศไทยเกิดขึ้นเมื่อใด ทราบเพียงว่าหนังสือสูงของไทยผ่านมาจากชาว มลายูเข้าสู่ภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งชาวได้รับมาจากประเทศอินเดีย หนังสือสูงที่เข้ามาในประเทศไทยมีอยู่ 2 ประเภทคือ หนังสือที่ไม่สามารถเคลื่อนไหวได้ต้องใช้ผู้เซ็ดออกแสดงท่าทาง หรือที่เรียกว่า หนังสือใหญ่ของไทย และหนังสือที่มีขนาดเล็กสามารถเคลื่อนไหวได้และมีผู้เซ็ดใช้มือเซ็ด หรือเรียกว่าหนังสือสูงในภาคต่างๆของไทย จากการค้นคว้าข้อมูลพบว่าหนังสือสูงที่ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินเดีย ชาวและมลายูจนเข้าสู่ภาคใต้ของประเทศไทย แล้วเผยแพร่สู่ภาคกลางและภาคอีสาน

วรรณกรรมพื้นบ้านที่นิยมใช้ในการแสดงต่างๆ ของภาคอีสาน เช่น การแสดงหมอลำ การแสดงหนังสือได้แก่ ผาแดงนางไอ่ ลินไซ ท้าวทลัดเทด ท้าวท่ากาดำ จำปาสีตัน นางผมหอม ท้าวโสวัตและขูลูนางอ้าว

หนังสือคณปะโมทัยรุ่งอีสาน พอสรุปได้ว่า คณปะโมทัยรุ่งอีสานเกิดขึ้นได้จากการสืบสานต่อจากหนังสือคณปะหนังสือสูงอีสานที่มีนายกอง ผิวขาวเป็นผู้ก่อตั้ง นับเป็นเวลา 35 ปี ที่คณปะหนังสือสูงอีสานได้หยุดทำการแสดง จนถึงพ.ศ. 2544 นายคำตา อินทะสีดาได้ก่อตั้งคณปะโมทัยรุ่งอีสานอีกครั้ง ปัจจุบันนี้นับเป็นเวลา 8 ปีที่ นายคำตา อินทะสีดาได้สืบทอดคณปะโมทัยรุ่งอีสานด้วยความมุ่งมั่นที่จะสืบสานศิลปะการแสดงหนังสือบั๊กตี้ ถึงแม้จะไม่ค่อยได้รับงานแสดงแต่นายคำตา อินทะดา และคณะก็ยังสืบสานต่อไป รวมทั้งยังได้ร่วมเผยแพร่หนังสือบั๊กตี้เข้าสู่สถาบันการศึกษาเพื่อให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติการแสดงหนังสือบั๊กตี้เพื่อสามารถนำไป

ประกอบอาชีพได้ และนอกจากจะร่วมฝึกสอนในสถาบันการศึกษาแล้วนายคำตา อินทะสีดา ยังมีส่วนร่วมของบริบททางสังคมด้วย เช่น มีงานประเพณีท้องถิ่นนายคำตา อินทะสีดาก็ได้นำตัวหนังไปร่วมในขบวนแห่เพื่อให้ผู้ชมที่มาจากต่างถิ่นได้ชม และได้รู้ว่าท้องถิ่นนี้ยังมีการแสดงหนังบักคือ และยังไม่วายหาย หากใครจะว่าจ้างให้ไปแสดงก็ติดต่อได้ และที่สำคัญที่นำตัวหนังไปร่วมขบวนแห่เพื่อเพิ่มความสุขสนานให้กับขบวนแห่เผวสอีกด้วย

ประเพณีท้องถิ่นของชาวอีสานมีความสำคัญต่อการแสดงของหนังบักคือ เนื่องจากการที่หนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานจะมีงานแสดงก็เมื่อมีงานประเพณีต่างๆ หรือที่เรียกว่างานบุญ เพราะงานบุญบางงานต้องมีมหรสพแสดง เช่น งานบุญแจกข้าว งานบุญกฐิน คณะปะโมทัยรุ่งอีสานจะใช้เวทีแสดงในงานบุญนี้เพื่อการอนุรักษ์ สืบสาน และเผยแพร่ การแสดงบักคือต่อไป ปัจจุบันหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ได้ทำการแสดงหนังบักคือยกเว้นในช่วงวันเข้าพรรษา เนื่องจากประชาชนในภาคอีสาน ไม่นิยมจัดงานต่างๆ ในช่วงนี้ จนกว่าจะถึงช่วงออกพรรษาประชาชนถึงจะจัดงานต่างๆ และที่สำคัญอีกประการคือหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานไม่มีเพียงวัยผู้ใหญ่เท่านั้นที่จะเป็นผู้แสดงได้ แต่คณะปะโมทัยรุ่งอีสานมีตั้งแต่วัยเด็กเพื่อบุคลากรที่เป็นวัยเด็กจะได้สืบสานต่อไปในอนาคต

นายคำตา อินทะสีดาเป็นผู้ที่มีความตั้งใจที่จะสืบสานศิลปะการแสดงหนังบักคืออย่างแท้จริง สังเกตได้จากการที่มีบุคลากรในคณะได้มีข้อเสนอให้นายคำตา อินทะสีดาปรับเปลี่ยนการแสดงหนังบักคือให้คล้ายกับการแสดงหมอลำ แต่นายคำตาไม่ยอมรับข้อเสนอ เนื่องจากต้องการอนุรักษ์การแสดงหนังบักคือให้คงเดิม จนบุคลากรบางคนในคณะได้ลาออกจากคณะไป แต่นายคำตาไม่ได้ย่อท้อต่อปัญหาใดๆ ก็ได้หาบุคลากรใหม่เพื่อได้ผู้ที่ต้องการอนุรักษ์การแสดงหนังบักคือแบบดั้งเดิมให้มีหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานในปัจจุบันและอนาคตสืบต่อไป

การแสดงหนังบักคือจะดำเนินการแสดงไปไม่ได้หากไม่มีองค์ประกอบต่างๆ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสรุปองค์ประกอบและการวิเคราะห์การแสดงหนังบักคือ การสร้างตัวหนังของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานแบ่งเป็น 9 ประเภทได้แก่ ฝ่ายเทวดา ตัวพระ ตัวยักษ์ ตัวลิง ตัวนาง ตัวประกอบชาย ตัวประกอบหญิง ตัวประกอบประเภทสัตว์ และฉากประกอบการแสดง การแต่งกายของตัวหนัง ตัวพระ ตัวนางหรือตัวแสดงเด่นๆเช่น ตัวยักษ์เขียนตัวหนังด้วยลายไทย และเขียนลวดลายเครื่องประดับ เช่น สร้อยคอ ต่างหู กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า ส่วนตัวประกอบ

อื่นๆ เช่น ตัวตลก เขียนลายให้เป็นรูปร่างลักษณะเด่นง่าย เช่น หัวล้าน พุงโร ตัวประกอบสวมเสื้อผ้าในชุดธรรมดา เช่น สวมเสื้อไม่มีแขน สวมเกงงู สีต่างๆ

องค์ประกอบการแสดงหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ประกอบด้วย เวที สถานที่ที่ใช้ในการตั้งเวที เครื่องเสียง ไมค์โครโฟน หลอดไฟ ต้นกล้วย หีบ

นอกจากนี้ยังมีเครื่องดนตรีเป็นองค์ประกอบในการแสดงหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานประกอบด้วย ระนาด ฉิ่ง ฉาบ กลองคຸ້ມ แคน กลองชุด พิณ กีตาร์ และ กีตาร์เบส

สำหรับวรรณกรรมที่คณะปะโมทัยรุ่งอีสานใช้แสดง คือ เรื่องรามเกียรติ์ ตอน พระรามออกบวช แต่ขณะนี้นายเสรี โชคดีบุคลากรในคณะปะโมทัยรุ่งอีสานได้เขียนบทละครเพื่อนำมาแสดงหนังบักคือ เรื่องท้าวโศวัตซึ่งเป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน

การแสดงหนังบักคือผู้ที่คือนักแสดงต้องใช้ความสามารถหลายด้าน เริ่มตั้งแต่ความสามารถด้านการพากย์ การเจรจา การขับร้อง การเชิดหนังและการเคลื่อนไหวเข้าจังหวะ รวมทั้งการใช้ภาษาและสำเนียงในการพูดเป็นผู้ที่มีน้ำเสียงดีมีปฏิภาณไหวพริบ และเป็นผู้ที่สามารถเชิดตัวหนังได้ รวมทั้งเป็นผู้ที่มีมุขตลกแปลกใหม่เสมอและเป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ เนื่องจากผู้ชมการแสดงหนังบักคือสนใจในบทตลกมากที่สุด ดังนั้นบทตลกจึงเป็นจุดเด่นของการแสดงหนังบักคือผู้แสดงต้องคิดมุขตลกให้ทันเหตุการณ์ในการแสดงเสมอ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้เชิดตัวหนังต้องเป็นผู้ที่มีความจำดีเมื่อแสดงต้องจำบทของตัวละครที่ตนแสดงได้

การรับงานการแสดงหนังบักคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานจะมีผู้มาจ้างมาว่าจ้างให้ไปแสดงที่บ้านของนายคำตา อินทร์สีดา บ้านเลขที่ 42 บ้านโนนสว่าง หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี หรือจะว่าจ้างบุคลากรในคณะคนใดคนหนึ่งก็ได้แล้วจึงมาประสานงานกับหัวหน้าคณะคือนายคำตา อินทร์สีดา และปัจจุบันนี้เนื่องจากมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยการติดต่อสื่อสารการว่าจ้างจะใช้โทรศัพท์ในการติดต่อว่าจ้างให้ไปแสดงได้แล้วแต่ว่าทางคณะจะไว้ใจผู้ว่าจ้างหรือไม่ ถ้าไม่รู้จักกันก็มีคำมัดจำไว้ก่อนแต่ถ้ารู้จักกันเป็นการส่วนตัวก็ไม่ต้องจ่ายคำมัดจำก็ได้ การสัญญาว่าจ้างเมื่อเสร็จสิ้นการแสดงหรือการว่าจ้างเป็นที่เรียบร้อยแล้วทั้งผู้ว่าจ้างและทางคณะปะโมทัยรุ่งอีสานต้องฉีกสัญญาว่าจ้างทิ้ง

การแสดงหนังบั๊กคือส่วนใหญ่แสดงที่ภาคอีสาน ดังนั้นโอกาสในการแสดงหนังบั๊กคือของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานจึงเกี่ยวข้องกับประเพณีของชาวอีสานที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 เนื่องจากประเพณีของชาวอีสานบางงานจะต้องมีมหรสพแสดงในคืนนั้น การแสดงหนังบั๊กคือที่แสดงในงานต่างๆ เช่น งานบุญแจกข้าว (งานอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว) งานบุญบั้งไฟ งานบุญแห้วส งานบุญสงกรานต์

ส่วนค่าตอบแทนของผู้แสดงหนังบั๊กคือคณะปะโมทัยรุ่งอีสานจะแบ่งค่าตอบแทนเท่ากันทุกคนในคณะ โดยไม่ได้กำหนดราคาที่แน่นอนคือจะแบ่งตามค่าจ้างที่ได้รับ

การแต่งกายของผู้เซิดและผู้พากย์มีแต่งกายให้เหมาะสมกับโอกาสและสถานที่ที่ใช้ในการแสดง การแต่งกายนักแสดงหญิงส่วนใหญ่จะแต่งกายด้วยผ้าพื้นเมืองเป็นผ้าถุงพื้นบ้าน ออกเรียบง่าย สวมเสื้อแขนกระบอกที่เป็นผ้าพื้นเมือง หรือตัดเป็นชุดกระโปรง ส่วนผู้ชายจะแต่งกายด้วยกางเกงเสื้อยืดธรรมดาเพื่อความสะดวกในการทำงาน

การแสดงหนังบั๊กคือมีลำดับขั้นตอนการแสดง คือ เริ่มด้วยการเตรียมอุปกรณ์การแสดง การไหว้ครูของผู้แสดง การไหว้ครูตัวหนังและเริ่มการแสดง การแสดงหนังบั๊กคือของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานแสดงตั้งแต่เวลา 20.00 – 24.00 น. หรือ 20.00 – 03.00 น. การเซิดหนังบั๊กคือต้องเซิดคิดหน้าจอหนังและต้องเซิดให้พ้นขอบจอหนังห้ามมุดลงกลางจอเพราะถือว่าผิดครู การเซิดตัวหนังต้องใช้อารมณ์ในการแสดงเมื่อเซิดตัวหนังตัวหนังออกลีลาตามผู้เซิด เช่น ถ้าผู้เซิดทำท่าเดินโดยโยกสะโพกตัวหนังที่ถูกถ่ายทอดออกมาก็โยกสะโพกด้วยเหมือนตัวหนังมีชีวิตจริง ส่วนผู้ชมไม่ชมการแสดงหนังบั๊กคือเพียงด้านหน้าแต่มีผู้มาชมด้านหลัง เนื่องจากการชมลีลาการเซิดตัวหนังที่แสดงออกท่าทางของผู้เซิด

นอกจากข้อมูลที่ได้ดังกล่าวมาข้างต้น ได้ การแสดงหนังบั๊กคือเป็นการแสดงที่มีทั้งศิลปะการแสดงด้านนาฏศิลป์ เช่น การเข้าคู่พระนางของพระรามกับนางสีดา คุริยางคศิลป์ เช่น กลอง ระนาด ฉิ่ง ที่เป็นดนตรีใช้ประกอบการแสดง คีตศิลป์ เช่น การขับร้องประกอบการแสดง ทศนศิลป์ เช่น การแกะตัวหนังและระบายสีตัวหนัง เห็นได้ว่าการแสดงหนังบั๊กคือเป็นการรวมศิลปะแขนงต่างๆ อีกทั้งการแสดงหนังบั๊กคือยังมีความสำคัญต่อบริบททางสังคม กล่าวคือ การแสดงหนังบั๊กคือเป็นการแสดงที่มีส่วนช่วยสืบสานในเรื่องวรรณกรรม ประเพณี

ประจำท้องถิ่น การรับวัฒนธรรมระหว่างภาค ซึ่งการแสดงหนังบักต้อต้องใช้วรรณกรรมในการแสดง เมื่อแสดงจึงถือได้ว่าได้สืบสานวรรณกรรมไปด้วย และการแสดงหนังบักต้อส่วนมากแสดงในงานประเพณีประจำท้องถิ่นจึงเป็นโอกาสที่ได้สืบสานประเพณี และที่สำคัญอีกประการ คือ ปัจจุบันประเทศไทยแบ่งเป็นหลายฝ่าย ขาดความสามัคคีในหมู่ประชาชน การแสดงหนังบักต้อเป็นการแสดงสะท้อนสภาพสังคมให้เห็นว่าในสมัยก่อนประชาชนในแต่ละภาคมีความสามัคคีจนยอมรับวัฒนธรรมด้านการแสดงได้ ดังที่ปรากฏของการแสดงหนังบักต้อที่ได้รับมาจากการแสดงหนังตะลุงของภาคใต้ และการแสดงหนังบักต้อนอกจากผู้ชมจะได้รับความสนุกสนานแล้วยังได้ความรู้ในเรื่องต่างๆ ที่การแสดงสอดแทรกให้ผู้ชมได้รู้อีกด้วย เช่น ได้ความรู้ด้านคำกลอน ด้านจริยธรรม คุณธรรม

ข้อเสนอแนะ

จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากหนังบักต้อคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน เห็นได้ว่าหนังบักต้อคณะปะโมทัยรุ่งอีสาน ไม่เพียงแต่รับงานแสดงเพื่อเป็นนาฏยพานิชย์ แต่เหตุผลหลักคือ ทำการแสดงมาเพื่อต้องการที่ฟื้นฟูและสืบสานการแสดงหนังบักต้อ ผู้วิจัยตระหนักว่าควรมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ให้การส่งเสริม ในการสืบสานให้ศิลปะการแสดงหนังบักต้อ ให้คงอยู่ต่อไปด้วยการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรรีการสนับสนุนได้มีโอกาสได้ทำการแสดงในงานต่างๆ ที่เห็นควรว่าเหมาะสม เพื่อเยาวชนรุ่นหลังได้รู้จักและได้สืบทอดต่อไป และควรจัดการแสดงหนังบักต้อให้อยู่ในหลักสูตรในสถานศึกษาด้วย เพื่อให้โอกาสผู้ที่จะได้รับการถ่ายทอดและให้โอกาสผู้ที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแสดงได้ถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังบ้าง อีกทั้งเป็นการปลูกฝังให้ผู้เรียนรักและภูมิใจในศิลปะการแสดงหนังบักต้อของภาคอีสาน

รายการอ้างอิง

เกษมศรี สิงห์คอก, นันทิดา พุทธะ,พัฒนา กิติอาษา และสุรียา สมุทคุปดี. หนังสือประโมทัยของอีสาน : การแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน, ขอนแก่น : ม.ป.ท,2535.

เครือข่ายสื่อภาคประชาชนภาคอีสาน. หอมคืนอีสาน, อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซต, 2550.

คำตา อินทร์สีดา. หัวหน้าคณะประโมทัยรุ่งอีสาน. สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2551.

จ.เปริยง. ประเพณีมรดก พิธีมรดกในอีสาน, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อานวยสาส์น,ม.ป.ป.

จันมา หินะสิทธิ์. บุคลาครคณะรุ่งอีสาน. สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2551.

ฉวีวรรณ คำเนิน. ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2552.

ชาญวิทย์ มั่นคง, สาร สาระทัศนานันท์ และสุรียันต์ จันทรา. ฮีตสิบสองคองสิบสี่, มปท : ม.ป.พ, 2522.

ชวน เพชรแก้ว. รายงานการวิจัยเรื่องหนังตะลุงในประเทศไทย, สุราษฎร์ธานี : โรงพิมพ์อุดมลาภ, 2543(อัดสำเนา).

ชุมเดช เดชกิมล. การศึกษาเรื่อง “หนังประโมทัย” ในจังหวัดร้อยเอ็ด, วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, 2531.

ชอบ ดีสวนโคก, บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล,วิมล ชนะบุญ และสุนันท์ เพชรเลื่อน. มรดกไท้อีสาน,
ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา,2544.

คูสิต รักษ์ทอง. การอนุรักษ์และพัฒนาหนังตะลุง ตามทฤษฎีของนายหนัง, วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2539.

เทิน บัวเหลือง. บุคลาครคณะประโมทัยรุ่งอีสาน. สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2552.

ธเนศ วงษ์ไทย. การศึกษาเรื่องหนังประโมทัย, วิจัยดุริยางคศิลป์ ภาควิชาดุริยางคศิลป์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2531.

นกรินทร์ ชาคร. ศิลปะการแสดงหนังตะลุงในจังหวัดสงขลา, วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2539.

บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล. ประเพณีและเกร็ดโบราณคดีไท้อีสาน, ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานา
วิทยา,2544.

บุญช่วง เด่นดวง. ศิลปินพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี. สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2551.

ประพันธ์ ประสมศรี. หัวหน้าคณะประพันธ์บันเทิงศิลป์. สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2551.

ประมวล พิมพ์เสน. นิทานพื้นบ้านอีสาน, ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์,ม.ป.ป.

- พรทิพย์ ชังชาดา. วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน, กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์นจัดพิมพ์, 2545.
- มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. หนังสือพิมพ์ มหรรพเล่นเงาของอีสาน, มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2539. (อัดสำเนา).
- มงคล คชรัช. ลักษณะและคุณค่าของเครื่องประกอบการแสดงหนังตะลุงภาคใต้, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2539.
- มนตรี จิรพรพนิต. หนังสือปกป้องบักแก้ว ประโมทัย ตะลุงอีสาน, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม : ศูนย์สารนิเทศอีสานสิรินธร, 2549. (อัดสำเนา).
- รัตพร ชังชาดา. หนังสือประโมทัย: หนังสือตะลุงอีสาน, กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสดาการพิมพ์, 2526.
- วิมลพรรณ ปัตถวิชัย. อีสานสิบสอง, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาชน, ม.ป.ป.
- วิไลลักษณ์ ลิกชะไชย. การเปลี่ยนแปลงของหนังสือประโมทัยในจังหวัดร้อยเอ็ด, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2554.
- ศราวุธ จันทระขำ. หุ่นกระบอกคณะเขวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- สถาบันราชภัฏอุดรธานี. ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2546.
- สิมมา กุทธิสอน. บุคลาครคณะประโมทัยรุ่งอีสาน. สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2552.
- สุจิตรา มาถาวร. หนังสือใหญ่และหนังสือตะลุง, กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมแพคท์พริ้นท์, 2541.
- สุทธิวงศ์ พงศ์โพธิ์. หนังสือตะลุงอัจฉริยะลักษณะการเล่นแห่งเมืองใต้, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ออลอินเพลส, 2529.
- เสรี โชคดี. บุคลาครคณะประโมทัยรุ่งอีสาน. สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2552.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีและสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี. เอกสารโครงการงบประมาณปี 2549.
- สังวาล ผ่องแผ้ว. หัวหน้าคณะหุ่นกระบอกอีสานเพชรหนองเรือ. สัมภาษณ์, 2 พฤศจิกายน 2552.
- อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์. การเชิดหนังสือใหญ่วัดสว่างอารมณ์, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- อุดม คุณศรีวัชร. หนังสือตะลุง, ม.ป.ท : ม.ป.พ, ม.ป.ป.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อัมรินทร์, 2544.

ภาคผนวก

**บทวรรณกรรมที่หนังสือคั่นคั่นอะปะโมทัยรุ่งอีสาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
ใช้ในการแสดงหนังสือคั่น**

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลหนังสือคั่นอะปะโมทัยรุ่งอีสานได้แสดงเพียงเรื่องเดียวคือ เรื่องรามเกียรติ์ และขณะนี้นายเสรี โชคดีกำลังดำเนินการเขียนบทเรื่องท้าวโศวัตซึ่งเป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน ส่วนเรื่องรามเกียรติ์มีบทร้องและบทพากย์คือ ถ้าเป็นตัวเอก เช่น ตัวพระราม ตัวนางสีดา พากย์ใช้ภาษากลางแต่ถ้าเป็นตัวตลก เช่น ตัวปลัดดีจะใช้ภาษาอีสานในการพากย์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาข้อมูลในเรื่องและบทร้องและบทพากย์ของเรื่องรามเกียรติ์ที่คณะอะปะโมทัยรุ่งอีสานใช้แสดง โดยบทเรื่องนี้เป็นการผสมระหว่างภาษาอีสานกับภาษากลาง โดยมีบทแสดงดังนี้

ปลัดดี : ให้พี่น้องฟังขอกราบคารวะท่านปรมาจารย์ปราชญ์ประพันธ์โวหารชาญฉลาดผู้เปรี๊ยะปราชญ์ปัญญาทั้งเทพไท้เทวาผู้เรืองเดชทั้งหลักบ้านภูมิประเทศแดนเสถียร ทั้งขอคารวะกราบเรียนคณาญาติลูกหลานขอประกาศเจ้าศรัทธา ยกสืบนี้เหนือเกศาทั้งกราบไว้ ดางดอกไม้และรูปเทียน มื้อนี้หนังสือรามเกียรติ์ได้มาแแล้ว อันเรื่องรามเกียรตินั้น เป็นเรื่องยาวถ้าลีเล่นแต่ต้นจนจบก็ประมาณเจ็ดคืนจึงลืบจบสมบูรณ์ได้ ลูกหลานจึงตัดตอนสอนเข้า เอาแต่พระรามมีบัญชาให้หนุมาน นำแหวนและสไปไปสืบข่าวแม่สีดาหรือกับหนุมานไปถวายแหวน บัดนี้เลยใจข้อย่อยเรื่องให้ทันใจ ตอนสมัยพระรามออกบวชเพิ่นออกทรงผนวชพร้อมพราสีดากับองค์อนุชา ก็ท่านพระลักษมณ์ ออกไปอยู่สำนักกลางป่าไพรหนา ยักษ์เลยใช้เวทมนต์เป็นกวางมาหลอกนางสีดาเลยบอกให้พระรามตามไป กวางนั้นงามสดใส คือทองผุดผ่องพระรามเล่นนำย่อง เมื่อยหล้าขาดยเพิ่นกะเลยได้บายเอาศรพรมมาศยิงเพื่อหมายพิฆาตชีวิตกวางทองแต่ว่ากวางจงหองทำท่านเป็นเอ็นใใส่ องค์พระลักษมณ์ให้มาช่วยพระราม พระลักษมณ์ติดตามไปหาองค์ผู้พี่ฝากสีดาไว้ที่กับธรณีแล้วตามพระรามหวังใจไปช่วยไปสอดแล้วผันแมนยักษ์ถ้อยเป็นผู้ต้องศร ต่อจากนั้นก็จรคินมาที่พักพระรามถามพระลักษมณ์เอื้อยเจ้าอยู่ใสว่าฝากงามทรมวยไว้ดีคักแน่เอาฝากไ้ให้นาแม่เจ้าธรณีพระรามใจบ่ดีเว้าสบประมาทธรณีใช้ชาติตนตัวบ่มีลืป้องกันไพรได้ท้อสุดาก แต่พระรามออกปากแม่เจ้าหยับหนี ยักษ์ก็เลยราวีหักหาญทานทัก ทศกรรฐ์เลยลักเอานางสีดา อุ้มเมื่อกรุงลงกาไปสาออกตลอด พระรามกลับมาสอดอาสมศาลาบ่เห็นภรรยาออกหักหนักหน่วงพร้อมพระลักษมณ์เลยล่งถึงเมืองขีดจีนได้ลูกหลานพระอินทร์มาเป็นข้าทาส ล้วนแต่ผู้ฉลาดแก้วกล้าพาไป ลูกอาทิษฐ์ลูก

พระพรายนำกันถึงที่ล้วนแต่ขุนกระบี่คือหนุมาน องคต ชมพูปาน พระยาสุกรีพิตามเมื่อยอย่างเร่งรีบลำบากเหลือแสนได้สไปได้แหวนฝากถึงฝากนกบาดนี้เลยยกตอนถวายแหวนฝากศรัทธาฝากแฟนคนฟังยิ่งที่ขอโทษเคื่อน้องพี่ปู่ย่าตายายให้พี่น้องทั้งหลายคอยดูไปเบิ่ง (ปลัดคือเดินเข้าไปในฉาก)

พระราม : เออเห่อเอ้อเอ็งเอย องค์พระหิรัญเรื่องศรีครันสิ้นแสงสุริยาราดริสติดที่แทนทองอยู่ห้องในนั่งนิ่งคะนั่งถึงสี่ดาไม่รู้อะไรจะเขียนเป็นไฉน จำจะใช้ให้ทหารชายชยไปสืบข่าวอรรถที่ลงกาเพื่อตรวจดูตำบลหนทางจะไปล้างอสุรศักษัยกษยาพระนิงนี่กตักไถรไปมา จนสุริยาเชื่อมยอดยุดันทรจึงชำระสระสงทรงเครื่องรุ่งเรืองจารีสประภัสสร จับพระพันธพรมมาศนาตกรบจรออกหน้าพลับพลาชยพร้อมทั้งเสนาพานรินทร์พระกระบินบังคับประนมไหว้ แล้วเรียกวายุบุตรวุฒิไกรเข้ามาใกล้แทนสุวรรณ แล้วบัญชาหนุมานกับองคต ชมพูปานจงตั้งจิตคิดอ่านอาสาคุมโยธาห้าร้อยรีบโคลคลาไปยังกรุงลงกาธานีไปสืบข่าวราวเรื่องในเมืองมารให้พบพานสี่ตามาลาศรีหรือว่าเราเศร้าโศกโศกี ยกธิดามางมากกลางไพร

รามาทูต : นี่แหละสี่หนุมานเราพระอวตอานนาถอยากให้เราเข้าไปสืบข่าวดูสี่ดาสไปฟ้าธามรงค์จงเอาไปเราอยากให้มีสี่หนุมาน ชมพูปาน และองคตพร้อมโยธาห้าร้อยไปเมืองลงกาพวกเจ้าพอใจไปไหมหนุมานชมพูปานและองคต

หนุมานร้อง : วายุบุตรพร้อมประณตบทศนิตูลสนองบัญชาข้านี้ นางเทวีมีรู้จักพักดาจะเอาของสองสิ่งไปถวายเห็นโฉมฉาย จะทรงซักเป็นหนักหนา ด้วยสไปธามรงค์ลงกาคอยูกกลางป่าพนาลัยถึงจะทูลข้อความตามรับสั่งก็เห็นยังพะวงสงสัยขอพระองค์จงดำริตรัยอย่าให้โฉมยงต้องสงกา

หนุมานพูด : ทุกอย่างข้าขออาสาขอให้พระองค์ทรงใคร่ครวญดูเถิดพระเจ้าข้า

พระรามร้อง : พระศรีภพลโลกกะนาถ่าฟังคำขุนกระบี่มีปัญญาพระตรีงตราแล้วดำรัสตรัสไปซึ่งท่านว่ามานี้ก็ควรนึกไม่รู้จักแล้วก็คงจะสงสัยแต่เมืองหลังครั้งหนึ่งอยู่ในใจใครไม่ประจักษ์แจ้งการเมื่อคราวที่วชนกให้ยกสรโนนครมิลิลาธาณเราแลพบสบเนตรของนงคราญนางเชื่อมอยู่บ้านบัญชาชย ครั้นแม่นมิเชื่อเพื่อจะซักจงประจักษ์เล่าแจ้งแถลงไข ครั้นเสร็จสรรพกลับมาเพราะไรเราทรงเรื่องสิ่งใดจะให้นางว่าพาลทรงหยาบสะไบบงกับทั้งเทพธมรงค์ส่งให้แล้วบอกว่าผ้านี้ของทรมวยฝากวานรวไว้ในหินมรธาธมรงค์วงนั้นก็ของนาง ทศกัณฐ์มันคว้างใส่ปึกปึกษาท่านจงเอาไปให้สี่ดาแจ้งจิตราให้สิ้นจนกินใจแล้วดูทางกลางป่าพนาวศภูมิประเทศน้ำท่าจะอาศัยจะสำนักพักพาดำบลใดกว่าจะไปถึงลงกาธานี

รามาทูต : สี่หนุมานชมพูปานและองคตเราขอขอบใจพวกเจ้าทุกคนและขอให้ไปดีมีความระวังสูงเราจะเข้าพลับพลาพักผ่อนไปเฝ้าพระอนุชา

พระลักษณะ : ขอเชิญพระเชษฐาและพระยาสุกรีพี่เข้าพักในเถิด

หนุมานรื่อง : หนุมานฤทธิแรงแข็งขันพร้อมมาถวายเป็นมงคลาพากันพร้อมจัดสรรพหุลผลโยธาเลือกเอาว่าไพร่เคยใช้สอยยังหนุ่มน้อยเรียวแรงแข็งกล้าออกจากรกที่ประทับลับพลาหวังบ่าหน้าไปทิศหระดีทำอำนาจผลาดแผลงสำแดงฤทธิ์เสียงสนั่นครั้นคิดทุกทิศาชมพูนองคใดให้รับมามุ่งไปกรุงลงกาอย่ารีรอ

องคตรื่อง : ประมานมาห้าโยชน์ไม่หยุดหย่อนพอรอน ๆ อ่อนแสงสุริศรีบรรลุถึงสระโกขรณีประกอบมีโกมุทบุษบันสารพัดสัตว์บังบัวหลวงดอกดวงเขียวแดงดั่งแกลังสรค์น้ำท่าอาศัยได้ครบครันปรึษากันแล้วหยุดโยธาแล้วสามนายพ่อนพักสำนักนั่งที่ร่มังบนแท่นแผ่นผาพวงกระบี่ที่เดินทางเมื่อมาต่างอาบน้ำอาบท่านหาไฟไฟ

องคต : นี่แหละท่านหนุมานชาญสมรสสุริยสนธยาจารย์ ๆ เราต้องนอนพักกายสบายใจ ตื่นเช้าเราถึงเดินต่อ

หนุมาน : เอาตกลงขุนกระบี่ทุกตนก็งนอนพักผ่อนตามอัธยาศัย

(บทพากย์) ครั้นสิ้นแสงสุริยันจันทรก็จางส่องสว่างเวหาทั้งป่าใหญ่ต่างนอนเล่นลมชายสบายใจ ก็กลับไปทั้งพหุลโยธา ยักษ์อสูรรักปักถันในสระศรี ดึกสงัดมีขมิมาราตรีขึ้นจากชลธิที่มาเลียบรอบสระปะพวงกลิ้งนอนกลิ้งเกลื่อนกาดคาบป่าเห็นกระบี่มีเครื่องประดับประดาเขียวจำอาไฟ นิ่งพินิจคิดสำคัญหมั่นหมาย อ้ายวานรตัวนี้ดีร้ายต้องนายใหญ่จะประหารผลาญมันให้บรรลัยแล้วจะได้จับพหุลกระบี่คิดพลางอย่างย้อมองเมียงฟังเสียงเงิบระจับลับสิ้นจึงสำแดงแผลงฤทธิ์อสูรินทร์โถมถีบหลานอินทร์ด้วยฤทธา

ยักษ์อสูร : สะสะฮ้า เขื่อปอมเข้ามาของหอมปากหอมคอกหาได้ยากหรรอกอาหาร ฮ่าฮ่าฮ่าระฮือ

องคต : องคตตื่นเขม่นเห็นยักษาจึงเรียกพหุลโยธาต่างพื้นที่ดาขึ้นพร้อมกันชมพูนองคตพระพรายนายใหญ่ช่วยกันไล่เลี้ยวลัดฝักถักกันเหล่าลิงเล็กน้อยพลอยพัลวันจับยักษ์ปักถันสนั่นไป (พูด) จับ ๆ ให้ได้มันมาจากแห่งหนตำบลจับมาให้กูประหารมันแม่แม่ไอ้อสุธา

ยักษ์ปักถัน : ขอเดชะข้าน้อยยอมทุกอย่าง

หนุมาน : แม่แม่อ้ายโคตรรอสุธา มิ่งนั่นมาแต่ตำบลหนไไหนนามวงศ์พงษ์ประยูรอย่างไรเหตุใดจึงลอบมาในราตรีจบบอกเรามาเดี๋ยวนี้ถ้าไม่ยอมตาย

ยักษ์ปักถันรื่อง : ปักถันรู้แจ้งแถลงไขจึงก้มกราบขุนกระบี่ด้วยดีใจจะเล่าให้ท่านฟังแต่หลังมาเมื่อแรกเริ่มเดิมเข้าเป็นเทวาราชรบาสหัสในศรัยตริงศาไปเป็นผู้สมภิมรย์ยากับสุรางนางฟ้าชื่อมาลีพระเป็นเจ้าดาวเวดิงจึงสาปสรรให้เป็นยักษ์ปักถันฟ้าสระศนิรอปปะทหารพระจักรีผลาญชีวาข้านี้ให้บรรลัยจึงจะได้ไปเกิดเทวัญอยู่ต่อชั้นวิมานทองส่องใสได้พบท่านวันนี้ ก็ดีใจจงโปรดให้ข้าพ้นทนทรมาน

บักกลั่น : ข้าแต่เหล่าทหารพระนารายณ์ช่วยโปรดให้ผมได้ไปสวรรค์จึงพิฆาตเช่นฆ่าให้จบบัน คุณอนันต์ถ้าช่วยให้มีวัยมร

องคต : ขุนกระบี่เพิ่งพิศคิดสงสารจึงตอบว่าถ้าจะใคร่บันลัยลาญจะช่วยท่านให้เวทนา ว่าแล้วลูกพาลีมีศกคิดฉวยชักจับพระขรรค์เงื้อง่าขยับอย่างสามขุมเข้ามาพิฆาตฆ่ากุมภกันท์ให้บรรลัย

องคต (พูด) : ไปเถอะยักษ์ปักลั่น ไปสู่สวรรค์ที่ประสงค์เกิด เอาละท่านสีหนุมานหลังจากเราผลาญยักษ์แล้วดูเหมือนดวงอาทิตย์โผล่ยอดเขาขึ้นมาแล้วพวกเราเดินทางต่อเถอะ (ร้อง) พอเสร็จจึงหารยักษ์ปักลั่นสุริยันแยม์แสดงเลื่อมใสจึงตรวจตราพาพลไพร่ไปตามมรรคา ล่องดำบลหนทางมาโยชน์หนึ่งบรรลุถึงเมืองร้างที่กลางป่าทั้งสามกระบี่มีศกคาเฟงพิจารณาดูไปเห็นเขตหันเสมาปรากฏ ภูมิลานที่ทางกว้างใหญ่จึงเร่งรีบรีพลสกลไกรเข้าไปหยุดอยู่นอกบุรี

หนุมาน (พูด) : เออนี้แหละเหล่าทหารชาญชัยเรามาใกล้เมืองสาบกลางป่าเมืองนี้ น่าสงวนสนเท่มา กองคตพพานพาไร่พลอยู่ข้างนอกเราจะเข้าไปดูเอง (ร้อง) กำแหงหนุมานชาญชัยครีปรีกษาว่ากับลองกระบี่เมืองนี้เราจะเข้าไปผู้เดียวเที่ยวดูร้ายดีก็จะรู้เป็นแน่นอน องคต ชมพพานชาญชัย จงพักพลไกรอยู่ที่นี่ก่อนว่าพลางขุนกระบี่มีฤทธิ์รอนบจรเข้าไปในประตู

องคต (พูด) : นี้แหละชมพพานพร้อมทหารทั้งหมดท่านแม่ทัพไปแล้วพวกเราเข้าพักร่มไม้ใกล้กำแพงกันเถอะไป

(บทพากย์) กล่าวถึงบุษมาลีเสด็จพระอิศวรสาปเจ้าแม่ทรมวยมาอยู่ในเมืองที่ไม่มีคนเมื่อทหารพระนารายณ์ผ่านมาเข้าในเมืองพอเห็นหน้าบุษมาลีเข้ามีจะมีผลพอบดาตามได้รู้ไกรกลทหารคนนั้นชื่อหนุมานพี่น้องคอยดูบุษมาลีที่พระอิศวรสาปด้วยเรื่องอะไรคอยดูไปเกิดพระเจ้าข้า **นางบุษมาลี (ร้อง) :** กล่าวถึงมาลีขนาดเคยเป็นทาสเจ้าไตรงตรง สวรรค์ลงมาเฝ้าเมืองนี้ชื่อบายันเจาตะวันทำให้ต้องได้มาเฝ้าเมืองคนเดียวไม่มีเพื่อนหลายปีเดือนไม่พ่นกรรมซ้ำหนักหนา ไม่รู้ว่าเมื่อไหร่จะเลิกกรากลับคืนเทวาเหมือนที่เคย (พูด) ข้านี้ชื่อบุษมาลีมาอยู่ที่เมืองมายันนี้ก็นานโขแล้วอยู่คนเดียวติดคุกหัวโตจับมาลัยร้อยลูกโซ่ต่างสร้อยคอทุกวันบุษมาลีร้อยถวายนุชากรกรรมจนจะถึงวันทหารนารายณ์อวดานมาโปรด

(พากย์หนุมาน) ลัดเดี่ยวเที่ยวทั่วช่างขอบกลไม่เห็นมีประชาชนคนอยู่ยิ่งพวงสงสัยจึงขึ้นสู่ปราสาทแก้วเห็นแหวตาเห็นนางหนึ่งงามสล่อมแซมช้อยนั้นร้อยดอกดวงพวงบุบผา ทรงโปมประโลมเลิศดกขณาพักดาจิมลิมข้มแยม์ผิวเนื้อละอองเป็นสองสี โอรุณางอย่างลั่นจีจิ้นแถมขอบโก่งเหมือนดั่งเดือนแรมทั้งสองแถมเพียงพระจันทร์วันเพ็ญคิดว่าอยู่แต่แก่ผู้เดียว ถึงมีรักจักเกี่ยวให้จงได้ จึงออกจากกันทันใด เข้ากัลยาแล้วพาทีโถมเย้ยแม่เจลาขอลามเจ้าหน้อยนะน้องอย่าหมอดอันกรุงไกรใหญ่กว้างออกอย่างนี้มีทั้งปรางมาศปราสาทชัชชศุใดผู้จึงไม่เห็นจึงสังัดเหมือนป่าดงน่าสงสัยหนึ่งนางโถมงามเจ้านามใดดอกไม้เจ้าบ่างเป็นอย่างไร

หนุมาน (พูด) : ขอโทษเจ้าด้วยนะน้องหญิงงามจริงดอกไม้ให้ขอบ้างอยากรู้นางคนร้อยพวงมาลัย
ไม่มีใครเป็นเพื่อนก็เดือนมานะน้องหญิง

นางบุษมาลี (พูด) : เอ้าเอ้าเจ้าลิงไพรในได้มาเข้าชี้ถามเราเอาอะไรรับออกไปอย่ามาชักให้หนักใจ
คิดในทรงงไปออกไป

หนุมาน (พูด) : เดี่ยวก่อนแม่โถมฉายพี่ขอใช้ซักถามตามสุขอย่าได้ไล่พี่หนีเลยน้อยبابอกพี่มาเข้า
อยู่ได้ไงคนเดียว

บุษมาลี (ร้อง) : นางบุษมาลีสีใสกระดกถอยหนีลิง ทิ้งดอกไม้ทรมวยสุดประหวั่นคั่นคร้ามแน่นมิ
บอกอัดบัดนี้คงเข้าชี้ซักไซ้ไต่ถามล้าคราญจิตรจึงแกลงแจ้งความเรานี้นามนางบุษมาลีเป็นข้าองค์
อัมรินทร์ปลื้มเมรุมาศรับราชการงานที่เหตุน่าเจ้าเมืองมายันนี้ ผู้มีชื่อว่าดาววันขึ้นเฝ้าองค์อินทรา
สามภักดิ์แล้ววิริกสาวสุรางค์นางสวรรค์ให้ข้าช่วยเหลือชักให้รักกับเนื้อความทราบถึงเจ้าตรีงตรัยจึง
สาปท้าวเจ้าเมืองด้วยเคียดขี้ให้ลาภยศรักพร้อมตกผู้รู้เห็นและเป็นใจต้องอยู่ในชนนี้ไม่มีคนเราแจ้ง
ความตามจริงเจ้าลิงป่าอย่ามาเฝ้าเข้าชี้ทั้งวันมิใช้กลใช้การล้าคราญใจ (พูด) ไปเถอะเจ้าลิงป่าล้า
คราญใจ

หนุมาน (พูด) : ไปได้ยังไงคนสวยขอยู่ด้วยนะน้องอย่างหมองศรี (ร้องต่อ) ทรมวยเฝ้าตามวย
สงวนเจ้าสำนวนหนักหนาจะหาไหนสมกับเป็นนางฟ้าสุรากับไม่มีใครทัดเทียมเปรียบนางถึงตัวที่
เป็นถึงก็จริงอยู่แต่ว่ารู้สารพัดขัดขวางเจ้าจงแกลงแจ้งไปทรมวยเจ้าอย่าอายขม้ายเมิน

นางบุษมาลี (ร้อง) : นางบุษมาลีนี้ภพขยเงินเห็นถึงพูดสัพพยอกหยอกเอ็งสะทกสะเท็นเมินหน้า
แล้วว่าไปมาชักไซ้ไต่สวนเอาถ่วนที่เอ็งนี้จะประสงค์เอาตรงไหนเฝ้าพูดจามาเมื่อจนเหลือใจถ้าบอก
ให้แล้วเจ้าอย่าเข้าชี้อันตัวข้าทำนารายณ์อายุถูกลงมาปราบประยูรชัยมิให้ทหารอาสาทางนี้ชื่อ
กระบี่หนุมานชาญชิตช่วยอุ้มข้าขว้างไปอากาศจะสิ้นชาติสิ้นกรรมที่ทำผิดอันผู้อื่นจะช่วยปล่อยการ
คิดจงแจ้งจิตรเถิดเจ้าอย่าเฝ้ารอ (พูดต่อ) นี่แหละเจ้าลิงป่าถ้าหนุมานทหารของพระนารายณ์กลับมา
จึงจะช่วยห้าไปดาวะดัง

หนุมาน (พูด) : ข้านี้คือสี่

หนุมานเป็นทหารพระนารายณ์เรื่องศรีจะช่วยเจ้าให้ไปสมประดีขอให้พี่กอดด้วยจะช่วยนาง

นางบุษมาลี (พูด) : ไม่เชื่อ ไม่เชื่อเจ้าลิงป่าอย่าโอหังหนุมานที่บอกว่าบอกให้ฟังหะหารเป็นดาวดั่งบน
นภา อย่ามาอวดดีเลยเจ้าลิงเฝือก

หนุมาน (ร้อง) : น้องเอ๋ยน้องแก้วไม่พินมือพี่แล้วอย่าสงสัยว่าพลงท่าแสดงฤทธิไกรเหาะไปเกิน
หาวเป็นดาวเดือนในมนเทียรปราสาทแก้วแวไวเห็นแล้วนะน้องแม่พองพักตร์ขอร่วมรักร่วมหมอน
อย่างอนหลายกอดคร่ำระงระงของนงคัลย์ไว้เกล็ดใครเห็นพิรุฬ่วงรินนวลนางร่างระทวยจะม้วย
มอด สองมือลอบกอกเสน่หาหลังเซขมสมอุราคิดถึงการข้างหน้าขึ้นปล้นจำเป็นจำจะพราจากไป

จึงอุบได้โลมข้างเสนาหาพืจนจิตรจนใจส่วนสุดาก็จะสู่ตรัยตริง (พูด) เอาละคนสวยพืจะช่วยเจ้าไป
ตรัยตริงษาแต่ก่อนที่พืจะไปลงเรื่องบรรดาขังไม่รู้สู่ทางจร บอพืด้วยชินุนหัว

บุษมาลี (พูด) : บุษมาลีไม่รู้ที่จะแจ้งใจได้ยินคำร่ำว่าขังอาลัยก่อนจากไปให้ส่งนางคังใจปอง เรื่อง
ทางเดินไปลงกานันไกลสุดจะพบกับพระสมุทช่วยไปขานบอกหนทางให้รู้สู่เมืองมา ไปเถาะท่าน
ช่วยข้าอย่ารีรอ

หนุมาน (ร้อง) : แล้วเซพักตร์ สัมคสมานพืไรพรำรำลาลอยู่ช้านานแล้ว จุงนงคราญรับออกมาถึง
พระลานค้านล่างข้างปราสาทใจจะขาดด้วยความเสนาหาต่างสะอื้นยื่นเช็ดชลตาขอขมาพาทิพืรีพืไร
แล้วกลับคิดมานะสระรักจะพิศพักตร์กัลยาภิหาไม่ประครองกรซ้องนงค์อโรไทแล้วขว้างไปบน
สวรรค์ชั้นวิมาน (พูดต่อ) ไปดีเถาะขวัญตาชาติหน้าค่อยพบกันใหม่ (หนุมานร้อง) ครั้นเสร็จส่ง
นางบุษมาลีขุนกระบี่เป่าจิตคิดสงสารบทจรจากชราหน้าพระลานรีบออกนอกทหารเวียงชัย
องคต (ร้อง) : นักรอนอนรอนจนเหนื่อยล้ายังไม่มาขุนกระบี่ที่ไหนเมื่อไรหนอจะรีบมาได้คลาไคล
ถึงตำบลหนใดได้จดจำ(องคตพูด) เอาละสีหนุมานยังไม่มาพวกเราต้องรออีกกว่าจะมาเวลาก็คงสาย
หนุมาน (ร้อง) : ครั้นพบสองกระบี่กับปรีพลต่างตนยินดีจะมีไหน วุบุตรบอกขุบลแต่ดันไป โดยได้
ประสพพบนารี

หนุมาน (พูด) : นี่แหละองคต ชมพูปานนี้ คือเมืองมายันบุรีศรีชราได้พบนางบุษมาลีแล้วส่งไปคา
วะคิงแล้วบัดนี้ให้ตรวจตรากองทัพแล้วเดินทางต่อไปจะได้พบพระสมุทเราจะได้รู้ทางไปลงกาธานี
ไปเราเดินทางต่อเถาะองคตชมพาน

องคต (ร้อง) : แล้วจึงตรวจตราวารพร้อมทั้งนิกรกระบี่ศรี คลิลคลายขยายชโยธิไปตามพนาพา

พระสมุท (ร้อง) : พระสมุท แน่งน้อยเสนาหาเที่ยวเล่นผาด โผนชลธารรักคณาจิมลิ้มพริ้มพรายอยู่
ตามชลธารน่านที่แสนสุขจีในสมุทสุดหมั่นหมายเคยรู้ข่าวว่าองค์พระนารายณ์จะผ่านกายไป
ปราบอสุรา (พระสมุทพูด) ข้าคือพระสมุทเที่ยวดำผุดผสุธาว่าเริงขันได้ยินข่าวเจ้าโลกว่าทศ
กรรฐ์ พระนารายณ์อวดานจะปราบเอาว่าแล้วต้องคำมุดผุดว่ายแว็บ

หนุมาน (ร้อง) : ครั้นถึงสมุทไทใหญ่กว้างแลเห็นนางแน่งน้อยเสนาหาเหมือนคำบุษมาลีที่บอกมา
รู้ว่าพระสมุทหยุดถามไปคูก่อนกัลยาในวารเมืองลงกาธานีไปทางไหนเรานี้ชื่อหนุมานชาญชัยทหาร
ใหญ่องค์พระหริรัศมีรับสั่งใช้ให้เอาธรรมรงค์ไปเฝ้าองค์มเหสีผู้มีศักดิ์แล้วจะยกทวยหากไปผลาญ
ยักษ์จงประจักษ์แจ้งให้เราไคลคลา

หนุมาน (พูด) : เออนี้เจ้านางกลางสมุทเราขอถามเจ้าว่าทางไปลงกาไปทางไหน

พระสมุท (พูด) : เออท่านนี้หรือคือสีหนุมานเป็นทหารนารายณ์รังสรรค์ทางไปลงกาธานีนั้น ให้พา
กันไปทิศที่ดีดูเหมือนเมธาสาขันธ์คือเขาหะคีรีศรีครั้นเสร็จคำพรำบอกขุนกระบี่จึงหายไปในที่
ชโยธร

หนุมาน(ร้อง) : คำแห่งหนุมานชาลยสมรจึงปรีกษาสองกระบี่มีฤทธิรอนอันมหาสาครนี้กว้างครัน เราจะนิมิตรทางทางสะพานพวกทวยหาญทั้งหลายได้ผายผันมาแล้วหนุมานชาลยจรรจ์ยืนยันราย เวทธิทายาบันดานกลายให้ใหญ่เทียมเวหนทางกระหวัดครัดค้นพฤษยาตัวไปอยู่ข้างกระโน้นตะโกน มาให้โยธาเร่งข้ามตามไป (พูด) พวกไพร่พลทั้งหลายรีบมาเร็ว ๆ ใต้หาเข้ามาเลยพวกไร้พลโห่ โยย อี้ว

หนุมาน(ร้อง) : ครึ่งถึงหะมติหิรันบันพรตพร้อมหมดพลนิกายนายไพร่คู่สูงเทียมเมฆวิเวกใจ อยู่ใกล้ฝั่งมหาวาริเห็นศิลาลายเหลื่อมเงื่อมง่าเป็นปากถ้ำที่อยู่หมู่ปักษี วายุบุตรหยุดพักกระบี่ ให้คลาย คลี่ที่เหนี่ยวเหมื่อยมา (หนุมานพูด)เออพวกไพร่พลพานรินทร์เรามาถึงเขาหะติรันแล้วพักผ่อนอยู่ที่นี้แหละถึงคงคามหาสมุทรกว้างใหญ่ออกอย่างนี้ยังไม่เห็นหนทางจะสันจรเราต้องนอนอนริวารินี้ สักคืน

ลิงน้อย(พูด) : นายครับนายผมนี้ว่ามาถึงทะเลกว้างสิ้นตำบลหนทางจะผายผันเห็นแต่น้ำจืดฟ้า น้ำอัสจรรย์ จะพากันมาค้างอยู่อย่างนี้ อันใจคอท้อแท้แสนท้อร้อนมาดมั่นม้วยมรณอยู่ที่นี่ลูกเมีย จะเห็นใจก็ไม่มีท่านลองคิดซิผู้เป็นนาย

หนุมาน(พูด) : ไม่ได้พวกเจ้าเป็นทหารอาสาของพระนารายณ์ถึงจะตายก็ต้องทนไม่สนใจจงอยู่อย่างสุคาญที่วายุปราณจึงควรเป็นทหารผลาญยักษ์ถึงม้วยมุดสุดสิ้นอินทริความดีก็จะอยู่คู่ฟ้าดิน (พูด) พวกเจ้าอย่าเข้าใจในทางผิดเห็นใหม่สุคาญเขาทำความดีกล้าตายเพื่อความดีต่อสังคัม นกสำพา ที่ ได้ยินเสียงหนุมานกับไพร่พลกระบี่เจรจาจึงออกมาจากถ้ำแล้วว่า

นกสำพาที่ (ร้อง): สัมพาที่ที่อยู่ในคูหาได้ยินว่าสุคาญมรณาจึงออกมาจากถ้ำอำไพรหยุดยืนยังชะวากปากเหมือนเหวเห็นถึงเลววิ้งพล่านลานไศลแต่สมนายยืนขวางทางไว้จึงปราศรัยได้ถามเนื้อความพลันครุวารสามนายท่านผันผายมาในในไพร่สันซึ่งว่าสุคาญตายวายุชีวันใครฆ่าฟันจง แดลงแจ้งจิตรจา (นกสำพาที่พูด) ท่านขุนกระบี่เข้าอยู่ในคูหาได้ยินท่านว่าสุคาญตายใครทำลายฆ่ามันท่านช่วยแจ้งเถิดท่านเอ๋ย

หนุมาน(ร้อง): คำแห่งหนุมานทหารกล้าจึงเล่าเรื่องทศพัคค์ร์ลัทธิดาจนปักษาลิ้นชีวันบันลัย บัดนี้ องค์พระอวดานจะตามผลาญโคตรยักษ์ให้ตัดภัยจึงใช้เราผู้ทหารชาลยชัยไปสืบข่าวอรรถัยในเมืองมาร เออ โจนโยชนจึงหล่นร่วงไม่เหมือนนกทั้งปวงน่าสงสารนี้เป็นเพศแผ่นพันธุ์โดยสันดานหรือ เหตุการณ์เคียงเข็นเป็นอย่างไร

หนุมาน(พูด) : เจ้าปักษาสัมพาที่คงรู้ดีในเรื่องที่กล่าวขานข้าอยากรู้หนทางไปเมืองมารช่วยจัดการบอกข้าอรรถัยอันล่วงเป็นด้วยเหตุอันใดบอกข้ามาซิ

นกลัมพาทิ(พูด) : ข้าคือพี่ชายของสุดาเยเหตุที่ขณร่ว่งเพราะข้าถูกสาปให้มาเฝ้าเขาหะมะดิรัน ครั้น ทหารพระอวดานผ่านมาแล้วช่วยโห้สัมทับสามทีชรรค์จะงองตามประสงค์ท่านมาถึงโปรดด้วย ช่วยปราณีเราจะชี้ทางให้ไปลงกา

หนุมาน(พูด) เอาละเราจะช่วยท่านขอให้ท่านตั้งใจอธิฐานเอาพวกขุนกระบิณสิ้นทั้งหลายมาโห้ ร้องสัมทับช่วยนกอโพรเราจะรู้ได้ทางไปเมืองมารพร้อมทุกคนอ้าว 1.2.3 อ้าวเฮ อ้าวเฮ

นกลัมพาทิ(ร้อง) : ลำพาทิราชปักษิณงอกออกสิ้นก็ยินดีจึงพาทิต่อสามวานรทานสงเคราะห์ เมตตาการุณเป็นบุญคุณใหญ่ยิ่งกว่าสิงขรซึ่งสงสัยไม่รู้ที่ทางเราจะบอกวานรอย่าร้อนใจ อันลงกานี้ ไม่มีทางเป็นเกราะตั้งอยู่กลางทะเลใหญ่พอรู้แสงสุริยาจะพาไปช่วยให้เห็นทวีปเมืองมาร

นก(พูด) : รับรองให้ฟ้าแจ้งข้างปางจะพาท่านไปเอง

หนุมาน(ร้อง) : วายบุตรวุฒิไกรใจหาญว่ากับองคต ชมพูปานเราท่านอาสาครั้งนี้เป็นความลับ รับสั่งให้สืบสาวพอรู้ข่าวองคพระมเหสีไปนั้กเมืองยักษ์มารมันรู้ที่เสียแรงที่เราท่านปวยการมาที่ จะ ใครให้น้องทั้งสองคนคุมไพร่พลอยู่ที่ภูผาแต่ตัวพี่จะลอบเข้าไปลงกาสืบข่าวนางสีดาแม่ยาใจ

หนุมาน(พูด) นี้แหละองคตชมพูปานพี่จะไปลงกาผู้เดียว พวกเจ้ารอพื่ออยู่นี้ก่อน สัมพาทิฝากพวก ไพร่พลอยู่นี้ก่อนแล้วขอให้เจ้าพาเราไปแจ้งแสงทองแล้ว

ลัมพาทิ(พูด) : ครับ ๆ ขอรับบัญชา (ร้องต่อ) สัมพาทิเกษมสันต์สรรษาจึงให้ขุนกระบิมีศักดาขึ้น บนหลังสุกษณาทันใดทะยานขึ้นชะว้อก่อนหิน แผ่นกระพือปลิกบินแผ่นดินไหวผ่นผยของกล้าเองฟ้า นภาลัยลอยไปเค็งกว้างกวางอำพร (เข้าไปออกมาใหม่ พอมาถึงกลิ้งกลางเวหาสุกษณารปลิกเรื้อย ร่อนจึงบอกว่าครุาท่านวานร โนนครลงกาธานีเหมือนจอกนอยลอยอยู่กลางสมุทรแลสุดสายตาใน วิถีน้นนินทกาลาคีรืออยู่ที่กลางเมืองมาร

นก(พูด) : นั้นแหละท่านนั้นคือเมืองลงกาอยู่กลางสมุทรและเขานินทการอยู่กลางกรุงลงกาท่าน จงไปตรงนั้นเถิด

หนุมาน(ร้อง) : วายบุตรวุฒิไกรใจหาญแลเขมนเห็นยอดนินทกาลหนุมานใจดีปริดา จึงว่ากับพระ ยาสัมพาทิครั้งนี้มีคุณค่าหนักหนาเรารู้แห่งเองยักษ์ประจักษ์ตาจะขอลาท่านเร่งรีบไปว่าแล้วเลื่อน ลงจากหลังนกอโห้วิหคกลับมาที่อาศัยดูพระยายหามุม่งสู่กรุงไกรเหาะไปลงกาไม่ช้ารอ หนุมาน รีบคลาไกลคลี่เสื่อเมืองนอก สะฮ้าฮ้า ไอ้ลิงเผือกมึงเสื่อมาหย่ง ทางนี้ กิน ๆ กิน ๆ กิน ๆ สะ ฮ้า ฮ้า อาหารอันโอชะได้มาถึงหยุด ๆ มิงอวดดีหยังเหาะเหินมาหาที่ตาย (พูด) อ้าวเจ้าเป็นไครมาจากไหน ไม่รู้ที่มาอยู่กลางสารีทำไมหนองหลิกทางข้าจะมุงไม่รุ่งรอที่ขวนนี้ขอ่านไปนลงกาผีเสื้อเต็นฝาง กลางอากาศหวังพิฆาตเข่นฆ่าให้อาสน์ดโถมทะยานเข้าถีบอย่างสัพลันแต่วานรกลิกทันไม่ต้อง ภายหนุมานเปากออกหูแล้วฆ่าผีเสื้อตายแล้วไปต่อ

หนุมาน(ร้อง) : เสร็จสังหารผลาญผีเสื้อสมุทรวาญบุตรเกษมสันต์หรรษาผลาดแผลงลำแดงฤทธา
เหาะข้ามแม่คงคาสาครมาถึง โสฬสิรินทร์คิดวานินทะกาลสิงขรก็เคลื่อนค้อยลอยลงจากอำพรหยุด
ยืนตามชะง่อนก้อนศิลาพอเหลือบเห็นหลังคาอำสมรเชิง โสคลได้ร่มพฤษภาขุนกระบิณินดีปรีดาแล้ว
อ่านเวทวิทยาคมจำแลงแปลงตัวเป็นลิงน้อยกระจอยร่อยหยอยเหงาเขาลงจากเขาหินเนินพนม มุ่ง
ไปยังอาสมรพระสิทธา

ฤาษี (พูด) : ข้าคือพระนารถพรตกล้าอยู่ปลายแดนแผ่นดินเมืองลงกาวิทยาสารพัดข้าจัดเจนทุกวัน
เคยเห็นลูกศิษย์ลูกหาขึ้นกราบไหว้มีอนี่บ่อเห็นไผมานั่งภาวนาเสียก่อน

หนุมาน(ร้อง) : กำแหงหนุมานทหารใหญ่พอแลเห็นมณิกี้ดีใจจึงเข้าไปกราบลงตรงพักดา (พูด) ขอ
กราบทำองค์มุนีเป็นที่พึงเถิด

พระฤาษี(พูด) : อ้าวมาแต่ใด ไอลิงกระจอยร่อยไม่มีเพื่อพวกพ้องเที่ยวกองกอยหรือเป็นง่อย เสียหูตา
หรือ

หนุมาน(พูด) : พระมุนีขอรับผม ได้ยินเขาเล่าเรื่องเมืองลงกาอุปมาเหมือนสวรรค์ชั้นวิมานหลาย
อยากไปดูช่วยชี้ทางหลานเทิดพระเจ้าข้า

ฤาษี(พูด) : จริง ๆ ไอลิงไพรช่างผิดเพี้ยนเหมือนไม่มีลูกกะตาโน้นแน่แลดูที่ชี้ คือบุรุษพศพัศตร์รักษา
เองจำเอาเขานินทกาลอยู่ท่ามกลางลงกาธานี

หนุมาน(พูด) : เอาละท่านมุนีวันนี้ค่าแล้วขอค้างด้วยสักคืนถึงจะไปโน้นค่าจำมิได้ขออาศัยพระองค์
ทรงสีกาหลับนอนให้สบายตามือเหล่าพอรุ่งแสงสุริยาจะลาไป

ฤาษี(พูด) : เออโน้นศาลาออกกว้างใหญ่ไอลิงโก กุทำไม้ทองหลางวางหมอนไปนอนเถอะไอลิง
น้อยกุสินั่งสมาธิก่อนนอนชนะนะ

หนุมาน(พูด) : เอ๊ะ พระมุนีชีไผมาอยู่ในแวนแคว้นแดนยักษ์มารจะเป็นแต่แก่แล้วมาสร้างพรตหรือ
ปรากฏวิทยายังกล้าหาญ จำจะต้องลองฤทธิ์ของอาจารย์ได้การณ์ครั้งนี้ไม่รอรอนิมิตกายให้ใหญ่
กลัวศาลาแล้วร้องว่าองค์มุนีช่วยข้าด้วยศาลาเล็กไปนอนไม่ได้

ฤาษี(พูด) : นิมิตศาลาใหม่หนุมานแห่งใหญ่จนฤาษีนิมิตให้ฝนตกหนุมานหนาวสิ้นฤาษีเอาไม้เท้า
ทำเป็นปิง

หนุมาน(ร้อง) : ไปล้างหน้าปิงจับคางเหาะปท้อได้ก็บ่อหลุดจนหนุมานยอมเข้าใจฤาษีแล้วลาไป
ลงกา

นางอังกาสตะไล(พูด) : นางอังกาสตะไลใจหาญกล้าเป็นปีศาจ เสือเมืองเรื่องฤทธาที่หน้าแปดมือ
ถือกระบองเห็นลิงเหาะลอยลงมาตรงวังให้แค้นเคืองดั่งขี้ใจดั่งภัยพองร้องเรียกพลพวกผีทั้งกลุ่ม
กองขึ้นหว่างหน้าถึงร้องถามออกไป เหวย ๆ ไอลิงจะเหาะข้ามนครนี้ไปไหนกูคือเสือเมือง
เรื่องฤทธิไกรจะสังหารมึงให้วายปราณ

หนุมาน(ร้อง) : วายบุตรวุฒิไกรใจหาญโกธว่าแหวย ๆ ปีสางมารภูนี้หลายพาลีมีศกคามิเป็นแต่
ปีศาจพวกชาติยักษ์มาอีกชักกัลดทางขวางหน้ารับหลบหลีกหนีไปอย่าได้ซ้ำแน่นอนขึ้นอยู่ภูจะมาให้
บรรลัย

หนุมาน(พูด) : จงหลีกเลี่ยงกูเถอะไม่จันกูมาเรียบจะบอกให้

นางอังกาส(พูด) : อย่าโอหังไม่ฟังเสียงเข้าขำมัน (ร้องต่อ) ผีเสื้อเมืองเคียงแค้นกระบี่ศรีตึงว่าเหม่ ๆ
ไอ้ลิงยิ่งเต็มที่มีงจะมีฤทธิไกรกระไรมาแล้วสำแดงอำนาจประกาศก้องพวกร้องเร็วไวอย่าได้ซ้ำเข้า
จู่โจมโถมถีบด้วยฤทธาหวังเช่นฆ่าวานรให้บรรลัย

หนุมาน(ร้อง) : กำแหงหนุมานชาญสมรโถมจับประจัญบานรอนรอนหลอกหลอนได้กระชัดคิดพัน
ทะยานขึ้นขึ้นเหยียบพวกผีแกว่งตีป้อมปิดพันแข็งข้อต่อแย้งแทงฟัน พลกุ่มกัณฑ์ตายยับไปกับตา
เสร็จสังหารอสุราเวลาเย็นจึงแลเห็นลงการาฐานมีพวกยักษ์รักษาป้อมปราการหนุมานนิ่งพินิจแล้ว
คิดพลาง (พูด) เหม่นั้นคงเป็นประตูเมืองเห็นหมูยักษ์ปักคั่นเยอะเยะไปจำเป็นเราจำแดงแปลงกาย
เป็นพวกยักษ์เข้าไปฟังมันพูดเรื่องนางสีดาก่อน (หนุมานร้อง) หนุมานชาญศรีจะสำแดงแปลงกาย
ด้วยฤทธิเป็นยักษ์เข้าไปในลงกา

พวกยักษ์นายประตูออกมา(ร้อง) เหล่าพวกยักษ์ออกรักษาหน้าที่ครั้นสิ้นแสงสุริยาราตี ดิม้องกลอง
บอกที่ก่อกองไฟ พวกขาวป้อมล้อมวังทั้งหลายมีหมื่นขุนมูลนายกำกับไพร่สารวัตรเที่ยวตรวจทุก
หมวดไปถ้าเห็นใครนอนหลับจับตัวตี (พูดต่อ) เออพวกพลไพร่ที่ชาญทหาร กล้าพวกเราต้องรักษา
ทวารถ้าเห็นใครเข้ามาจับฆ่ากินอย่าหลับขามนี้

หนุมานที่แปลงเป็นยักษ์(พูด) : ท่านนายครับเมืองเราที่ข่าวว่ามีนางสีดาสวย ๆ ไปอยู่ในเมืองไม่
เห็นเดินข่างเอื้องชำเรียงล่อยออกมาให้ใครเห็นเลยนายครับ ปากเสียเรื่องนี้พระยาทศเศียรห้ามพูดจา
พาทีคอสิจาคู้อักบ่อไปเข้าประจำที่ใครที่มันไป ทุกคนยักษ์พากันเข้าพักเหลือแต่หนุมาน

หนุมาน (ร้อง) : พอเป็นยักษ์ปีศาจอรุณำ ลงเดินตามแฉวงกลางถนนเข้าพวกยักษ์เหล่าชาวพล
ปลอมปนเที่ยวดูในบุรีเห็นปราสาทปราสาทมณฑลจะเป็นปราสาทเศียรใหม่หน่อจะตรงไป
คูก่อนไม่รั้งรอเพื่อพบนวนละอแม่สีดา

ทศกัณฐ์ออกมากับมณฑ(ร้อง) : ทำวราพณาสุรยักษีสถิตจะไสยาในราตรีกับเทวีมณฑโทแม่โสภา
ครั้นเสื้อเมืองทะม้วยบรรลัยผจญทำให้เยือกเย็นทุกเนินหญ้าพระยายักษ์ปวดเศียรเลื่อนในดาล้วน
พูดจาต่อน้องผ่องพรรณงาม (พูดต่อ) นิมณฑโทโสภามैयाจิตรไม่รู้จะคิดอะไรไม่รู้หลับเวียนสมอง
ตรองคิดสุคระจับใครมันฆ่าตัวเองสุดเคืองใจ

มณฑโท(พูด) : อย่าเศร้าหมองตรองตรองคิดพาจิตรหอยน้องจะคอยแนบเนื้อเสน่หาหลับเสียด
ทำนองค์เจ้าลงกาตื่นนิทราจะหอมแก้มแถมเอาใจ ทั้งหลับไป (หนุมานร้อง) หนุมานมีศกคาอชยา
ไสเที่ยวฟังข่าวพวกพลไกรไม่มีบอกทางนางสีดาเดินผ่านพวกนั้ยามตามตะเกียงรายล้อมคอย

พิทักษ์รักษาจึงอ่านเวทมนต์ของบังนิทรา สะกดพวกอสุราทั้งเมืองชัยเดชะพระเวทอันยาวชาญทั้งเมืองมารเจียรระงับหลับไหลจึงกลับร่างเป็นกระบี่ฤทธิไกรตรงขึ้นปราสาทช้อย่างไวพลันเห็นอสุรหนึ่งสนิทนทรายี่สิบกรสืบหน้าดูขบขันรู้ประจักษ์พองแท้ต้องทศกัณฐ์มีนางหนึ่งนั้นแนบอินทรีย์พินิตครูปโลมประโลมจิตรสำคัญคิดว่าสิมารศรี เอะใจนจึงเป็นเช่นนี้ ขุนกระบี่ลูบอกทั้งตกใจ

หนุมาน(พูด) : สีดานอนแนบข้างทศกัณฐ์ไปได้จริง ๆ หรือนี้ ฎต้องคู่อีกเพื่อความแน่นอน อ้อรู้แล้วรู้แล้วมณโฑเมียเก่าพาลีทศกรรฐ์มันไปขอมมาแล้วที่ไหนไม่เจอ จะต้องไปตามพระนารถฤกษ์ก่อน
หนุมาน(ร้อง) : ไม่ประสบพบหน้า

นงคราญหนุมานประหลาดจิตคิดสงสัยเป็นแสงทองส่องฟ้านภลัยจะกลับไปศาลาพระอาจารย์
ทศกัณฐ์(ร้อง) : พอแสงทองส่องฟ้านภลัยพาดแก้วแดงมณโฑเส่นหาไปสระสงขาระกายเถื่อนองยาเดียวก็มาที่เสวยเคยเปรมปรี

ยักษ์พุงโร(พูด) : ไปเถอะมณโฑพัคตร์

ฤาษี (พูด) : ออกเอยพวกคุณโยมฟังกรรมของอาตมาเมื่อเวลาได้สามโมงพากันลงหาของทานอันของหวานเข้าลอดช่องเอามาลองเบ็งดูโยมข้าวมัดไม้ใส่ถั่วคินคินอยากกินอยู่จ๊กหน้อย ลาบก้อยเครื่องในจ้วงบ่อต้องขั้วดอกมันจิวไฟ ต้มไก่ใส่ใบชาใส่หัวข่าสีอ่อน ๆ กินแล้วนอนบ่นพึมพำ นะ โมนะมาบ้ำสาขแล้วลูกศิษย์ลูกหาบ่มาจ๊กคนคอยเบ็งจ๊กคาวก่อนนา (หนุมานร้อง) กำแหงหนุมานชาญศรีพอสิ้นแสงสุริยাত্রราตรีเหาะมาที่อาสมพระสิทธาเห็นฤษีนั่งชาญสมาธิบริเข้าไปประนมก้มไหว้ขอกัมกราบพระมุนีชีไพรผมได้ไปแล้วลงกาธานี

หนุมาน(พูด) : องค์พระสิทธาขอรับผมกลับมาจากลงกามาแล้วขอรับ

พระฤษี(พูด) : เออเออไอ้ลิงถ้อยมาทำไมเป็นยังไงเมืองลงกาธานี

หนุมาน(ร้อง) : หนุมานจึงเสแสร้งแกล้งว่าเข้าไปถึงแล้วเมืองลงกานิวะศวังดั่งเมืองฟ้านภลัยแต่เข้าได้ยืนข่าวคาวหนึ่งเขาเล่ากันอ้ออิงนำสงสัยทศกรรฐ์ไปที่ยวป่าตอนคลาไคลจับนางหนึ่งได้ชื่อสีดาพระองค์อยู่ใกล้บุรียกมีมารท่านได้ข่าวนงคราญหรือไม่หนอช่วยแจ้งข่าวเรื่องราววนละองหลานอยากขอเข้าใกล้ได้ยลตา

หนุมาน(พูด) : ข้าแต่ท่านมุนีท่านจงชี้ทางให้ข้าพขอได้สบตากับคนงาม

ฤษี(พูด) : ฮ่า ๆ ๆ ฮ่า ๆ ๆ ข้าอยากหัวเราะแล้วว่าขานถึงตัวกูอยู่ทวีเมืองมารไม่คบอายใจพานพวกยักษ์แต่ได้ยินพวกเขาชาวเมืองมาเล่าเรื่องให้กูรู้ประจักษ์ชื่อว่าสีดานางกัลกษณ์ทศพัคตร์เอาไว้ในอุทยานเออก็เองนี้อยากรู้หนักหนาน่าหัวละจะทำใจคอเพียงฟังสูงสิงไม่เจียมตัวว่าเป็นแต่เช่นลิงจะอยากคูผู้หญิงไปทำไม

หนุมาน(ร้อง) : หนุมานได้ยินสิ้นสงสัยกัมกราบพระสิทธาแล้วว่าไปจะบอกให้แจ้งไปตามตรงหลายมาลงกาด้วย ปรารถตั้งใจจะใคร่พบนวลละหงส์ด้วยสามีสิดาแม่โถมยพระองค์มีนามว่าราม

มาคือสมเด็จพระนารายณ์วายุภุชจะมาล้างเหล่าประยูรชโยกษาแต่บัดนี้ตัวพระองค์ทรงศีกคายัง
ประหมโยธาพลากร ทั้งจิตจินชมพุมุ่กระบี่ ล้วนฤทธิห้าวหาญชาญสมรได้พร้อมพั้งตั้งใจมาลาน
รอนพักแรมที่ลึงขรคีรี จึงใช้ข้าวานรลูพระพาย มาถวายชามรงค์มเหสีสืบข่าวราวเรื่องราวร้ายดีแล้ว
จะยกโยธีมาชิงชัย

ฤษี(พูด) อ้อเดี๋ยวนี้พระนารายณ์อวดตนามาผลาญยักษ์ไตรจะอยู่เย็นเป็นสุขข้าขอหัวเลาะร่าว่าพัน
ทุกข์จะสวดมนต์ให้สนุกน้ำใจจงไปดีลูกพระพายนายทหาร ยักษ์มารไม่ต้องรอรื่องต่อสู่ใคร
ขัดขวางข้างหน้ามาหากจะช่วยบอกให้รู้ทุกประการ

หนุมาน(ร้อง) : วายบุตรค่านับรับบรรหารกั่มล่ากราบลาพระอาจารย์เพลงฤทธิ์ถีบทยานไปลงกา
หนุมาน(ร้อง) : ครั่งถึงสวนจวนเวลาสายนต์เห็นกุมภกรรณฝ้าแทนแน่นหนามีตำหนักสามหลังทั้ง
พลับพลาต้น โศกค้อมหลังคาพาไปคิดพลางทางสำรวมอารมณ์นบนิมประนมเหนือเกศาโอมอ่าน
พระเวทวิทยากำบังตาพลหลบไกรแล้วลงต้น โศกใหญ่ใกล้ตำหนักพวกยักษ์ไม่มีใครแลเห็น ค่อย
ย่องเหยียบกิ่งไม้ใกล้ยักษ์เวรด้วยอยากเห็นทรมว้ยในพลับพลา

หนุมาน(พูด) : จำเราจะพักอยู่กิ่งไม้นี้ก่อนกำบังตายักษ์ไว้ไม่ให้เห็น

ทศกัณฐ์(ร้อง) : ทำวราพนาสูรย์ตั้งแต่ได้สิดานารีมาไว้ในที่อุทยานสุดแสนเสน่หาอาลัย หมาย
จะใคร่ร่วมรักสมัครสานดูเหล่าสาวสุรางนายักษ์มารรูปร่างมันเหมือนหมีทั้งพิโตเราจะไปหาสิดาจึง
ว่ากล่าวให้พวกเจ้าพลไกรทั้งหลายโข ออกไปก่อนเตรียมการณหาเครื่องแล้วตะโกเรียกพวกไพร่พล
(พูดต่อ) เฮยเสนาข้าทาสมหาข้าพระเจ้าเดี๋ยวนี

บักคือ(พูด) ข้ารับผมเรียกผมมาหยงนอช้อน้อย

ทศกัณฐ์(พูด) : เอนี้แหละเสนาเราจะไปสวนหาสิดาให้พวกเต้าไปเตรียมสิ่งของต้อนรับจับคู่ไว้
ก่อนเราจะจรไปที่หลัง (พวกเสนาอาสาแล้วพากันไป)

สิดา(ร้อง) : สถิตแทนแผ่นผาศิลาทอง อาบละอองสุหร่ายสายสินธุ์ซัดสิญวิวรรณหมคมลทินทรง
สุคนธารถิกลิ่นเกล้า น้ำดอกไม้เทศทาอ่าองค์บรรจงทรงพระสางเศียรเกล้าพระศอกค้องทองคำอร่าม
เงาหอมตลบอบเจ้าเมืองลงกาถือพัคค้ำมจิวจันบรรจงพวงมาลัยใส่ทรงพระกรขวาแล้วลงจาก
ปราสาทยาดราขึ้นทรงรถทา คลาไคล (นางสิดาร้อง) สีนานารีโศกเศร้าไอ้ตัวเรบาปกรรมข้าหนัก
หนามาอยู่สวนขององค์เจ้าลงกานองน้ำตาคิดถึงผัวหัวใจวายไอ้สามีพี่ข้าเคยกล้าหาญเรื่องเชียวชาญ
จะมีใครเทียบได้ เมียหากทุกเชษฐ้องมีผองภัยอยู่เมืองยักษ์จะตักขยไม่เหลียวแล อาหารยักษ์ฝักสา
มันหาให้กินไม่ได้กฟั้งคังเป็นแผล ทุกวันคินฝืนใจกปรวนแปลเมียที่แยคงตักขยอีกไปนาน
(สิดาพูด) สิดาล่าปากพาคู่ครมาอยู่ห้องถินมารเมืองยักษ์าคิดถึงท่านองเจ้าพระรามากินน้ำตาต่าง
ข้าวฝ้าโศกเมื่อไรหนอจะมีใครมาช่วย

ทศกัณฐ์(ร้อง) : ทศเศียรเกษมสันต์หรรษาลงจากรถราชแล้วเดินมาขึ้นนั่งเตียงเคียงสีดาพาทีโถม
 เอยโถมเฉลาขุพเขว่ยยอดฟ้ามาระศรีพีคิดถึงทุกทิวราตรีจนวันนี้ นอนกลางวันก็ฝันไปจึงอุตสาห์มา
 ง้อขอโทษ น้อยเอยเจ้าจะโกรธไปถึงไหนคำโบราณท่านกล่าวฟังเพยไปมิตรจิตมิใจกระไรน้องจะ
 รังเกียจเคียงกันกันใยเล่า บุญเราเคย ภิรมย์สมสองที่จะรับชามเซยสงวนนวลละออง ขอเอากรอก
 ประครองแม่สีดา (พูดต่อ) อ้อยร้อน ๆ ร้อนอะไรอย่างนี้ (สีดาพูด) ออย่า ๆ ออย่า ๆ (สีดาร้อง) นางสี
 ดานารีใสได้ฟังคำแก่นักหักกิ่งไม้มาเสียบไว้ตรงหน้าค่าเปรียบเปรยเหว่ย ๆ ใ้อไม่ใจจกรรจ์มึง
 อยากกินสำคัญหมั้นหมายอันใจจะสิ้นชีวาวยไม่ขอร่วมผู้ชายอีกชาตินี้อันตัวกู้อยู่ผู้เดียวในศาลามึง
 ยังหาญอหังกาลักพาหนีหากได้พบกับองค์พระจักรีไหนชีวิมึงจะมีวรมณา ออย่ามาพูดเกี่ยวพาน
 ป่วยการปากกูไม่อยากเชื่อฟังซังน้ำหน้า ว่าพลงนางก็เมินพัคร์พุมฟายน้ำตาไม่พาที (พูดต่อ) หนี
 ไปเราไม่อยากพูดด้วย

ทศกัณฐ์(ร้อง) : สุดเอ๋ยสุดสวาทช่างฉลาดละเมียดคำเสียดสีเสนาะคำน้ำเสียงเพียงดนตรี เออเช่นนี้
 หรือว่าจะนำฟังอย่าครคร่ำลำพันถึงพระรามถึงรูปงามก็จนคนต่ำช้าไม่ควรอยู่คู่กับเออจริงจังจะ
 พลาดพลั้งเปล่าไม่เข้ายาว่าพลงทางบอกโถมเฉลาที่จะมหาเจ้าอีกวันหน้าให้สำนึกตรึกตรัยใน
 วิญญาจะกลับมาให้รู้เหตุการณ

ทศเศียร(พูด) : เอาละวันนี้ที่กลับก่อนแล้วจะจรมอีกทีให้พี่รู้ระทูนหัวคนคิดคนดี

สีดา (พูด) : ไปเถอะใ้อชาติมารอย่ารังคราญช้านักหนีจะได้ได้ก็ดีเหมชีวิตเราก็เท่านี้ถ้าอยู่ไปก็ไม
 สมประดีจำจะผูกคอตายที่ต้น โศกให้มันรู้แล้วรู้รอดไปดีกว่า

สีดา (ร้อง) : ถึงต้น โศกยิ่งสลดกร่ำสลดเศร้าเข้าหุดยีนบังเงาร่มพฤษยาจะผูกคอตายให้ตายวายชีวา
 แล้วคิดถึงภัสดาโศกาลัยใ้อพระทูลกระหม่อมของเมียแก้ววันนี้แล้วน้องรักจะตัดขั้มขเสียแรงเราเคย
 ลำบากยากไร้ไม่เห็นใจเมียแล้วพระจักรี ใ้อสิ่งใดแต่หลังได้พลั้งพลาดให้ขัดเคืองเบื่องบาทบาศรี
 จะทูลอาสันแต่นี้ขอขามีเวรแก่เข้าไปร่ำพลงนางทรงแสนทเวษชลดเนตรแถวถั่งหลังไกล
 โศกศัลย์รันทสลดใจสะอึกสะอื้นให้ไปมา(พูดต่อ) ลาแล้วภัสดาที่เอยต้น โศกแห่งนี้ช่วยเป็นพยาน
 ด้วย

หนุมาน(ร้อง) : วายบุตรอยู่บนต้นพฤษยาได้ยินคำรำพันพรั้น โศกาก็รู้ว่านางสีดาใจสงสารพระ
 มहेสิมีศักดิ์เพราะเคืองแก่นทศพัคร์ตักขั้มจะผูกคอตายวางหรืออย่างไรจึงโคงจกรกั้งไม้เข้าวันทา
 (พูดต่อ) เคียวก่อนพระเจ้าค้าอย่าเพิ่งทำลายตัวเองเลย

สีดา(พูด) : เฮ้ยใ้อสิ่งใพรเรื่องอะไรของแกมาห้ามข้าเหว่ย ๆ อ้ายสวาวานรที่เวยด้นด้นจรมมาจาก
 ไหนจะม้วยชีวันบรรลัการอันไหนของมึงจึงจันฑาล

หนุมาน(ร้อง) : วายบุตรฟังบัญชาว่าขานจึงทูลว่าข้าชื่อหนุมานเป็นทหารรามสุริวงศ์เสด็จยกโยธา
 กรมาแรมรอนอยู่ในไพรระหงพระทรงฤทธิ์คิดคะเนถึงสมยงกรรแสงโศกาทุกราตรีจึงตรัสใช้ให้

ข้าวยุบุตรข้ามสมุทรมานครยักษีสว่างหวังฟังข่าวของเทวีทุกวันนี้เรื่องเชิญเป็นอย่างไร (พูดต่อ)
อย่างนั้นละพระเจ้าข้า

สีดา (พูด) : ไม่จริงอย่ามาโกหก (ร้องต่อ) องค์ภควคิสีได้ฟังถึงนึ่งนิกตริกไกรเห็นไม่สมความจริง
ถามซักอันเจ้าว่าเป็นข้าพระสามีเหตุไฉนข้านี้ไม่รู้จักดีร้ายอาจเจ้าเป็นเผ่ายักษ์ทศพัศตร์มันใช้ให้
ปลอมมาจึงแกล้งบอกอนามพระผ่านเกล้าไม่ให้เราสิ้นชีวังสังขาชะช่างคิดอ่านเจ้ามารยาอย่าพักมา
สอพลอไม่ขอฟัง

สีดา (พูด) : หนีไปไอ้แก่ก็เผ่าพันธุ์อันธพาลสันดานชั่วทั้งนั้นแหละ

หนุมาน (ร้อง) หนุมานทูลไปตั้งใจหวั่นเมื่อแรกเริ่มสามกษัตริพลัดเวียงวังเวลานั้นยังมีได้มาเป็นข้า
ไทแต่เมื่อยักษ์ลักพระองค์มาลงกาข้าจึงได้เป็นข้ามาอยู่ใหม่แล้วหิบบรัมรงค์ตรีสไตรกับสไบ
กรองทองของสำคัญแล้วทูลว่าผ้านี้กระบีบ่า ถวายพระจักรารังสรรค์กับพระยาสุดาขุนกนั้นให้สำคัญ
ธารนี้จึงใช้ข้าวานรนายทหารมาประทานองค์พระมเหสีแล้วจะยกโยชามาราวีจะผลาญหม้อสุรีให้
บรรลัย (พูดต่อ) ฟังแล้วพระองค์คงเข้าใจ

สีดา (พูด) : ไม่เชื่อเจ้าเป็นเผ่าทศกรรฐ์ไปเที่ยวได้มาเมื่อไหร่ก็ได้จะเอาแน่นอนอะไรบหนีไปเถอ
ข้าเมื่อไป ๆ

หนุมาน (ร้อง) : วายบุตรเห็นท่านยังกังขาจะตั้งว่าพระหิรกรองค์จักรายังส่งมาสารพัศยังตรีสไตร
ถ้าแม้พระมเหสีไม่เชื่อฟังให้ยกข้อความหลังแกลงไขเมื่อไปยกศรอยูเวียงชัยที่ในธานีมถิลา
พระองค์แอบบานเกล้าแลงพบได้รับประสบสายเนตรพระเชษฐารู้เพียงท่านกับองค์พระรามาแจ้ง
จิตรจางจะเห็นเป็นความจริง

สีดา (พูด) : อ้อใช้เดี๋ยวนี้พระองค์อยู่อย่างไรไหนผ้าสไบและหิบบรัมรงค์โปรดส่งมานางน้ำตาคลอเบา
เผ่าราพันพระรามข้าเมื่อไหร่จะมาเอาน้องกลับน้องคิดถึงพี่มาก

หนุมาน (พูด) : องค์พระมเหสีขอรับกลับไปหาพระจักรากับข้าใหม่เชิญเสด็จขึ้นบนฝ่ามือจะพาไป
จนถึงพระทรงชัยรามไม่ต้องกลัวพวกยักษ์จะขัดขวางใครตามทางก็จะฆ่าให้อาสัญไม่ต้องกลัวมัน
เลยทศกัณฐ์จะพาท่านคืนคืนกลับเมฆา

สีดา (พูด) : เอาละข้ามากับยักษ์จะไปกับลิงกลัวเทพไทจะนิทาว่ากล่าวช่วยบอกพระองค์ด้วยเรา
คิดถึงและภวานากราบไหว้เสมอเดี๋ยวใกล้จะสว่างแล้วเรารับกลับปลับพลา ก่อนเจ้าจงโชคดีรับกลับ
ชะเราไปก่อนนะ

หนุมาน (พูด) : เรามาถึงขนาดนี้จะกลับไปเฉย ๆ มันก็ไม่ใช่ทหารชีวะเราจะต้องหักค้อนไม้ในสวน
เขาเผาลงการฆ่าลูกน้องทศกัณฐ์ต้องมันในอารมณ์แน่

หนุมาน (ร้อง) : กำแหงหนุมานทหารใหญ่พอนางเสด็จกลับกลับไปอโณทัยแมจักกะวาจึงคิดว่าถ้าจะ
กลับไปปลับพลา อุปมาเหมือนไชร้ทหารเสียแรงเราเข้ามาถึงเมืองมารจำจะผลาญพลเมืองให้เปลือง

ดา ทัพหลวงแผลศกดาธาโถมน้ำวโน้มน้ำหักโค่นต้นพฤษภาคอนรากกระชากจุดละมุดมาทั้งพวาสาลี
 ลิ่นจีจิ้นเหนียวหน่วงม่วงปรางกลางสาดบ้างหักขาดปีวกระเด็นเป็นส่วนลื่นคว้านวกล้วยตีบถิบด้วย
 ตีเทียวปายปิ่นหักมะพร้าวน้ำวต้นตาล (ปลัดคือ, บักสี, บักแก้ว) หนุมานไวตีแตกหนีไปบอกยักษ์
สหัสกุมมาร(ร้อง) : สหัสกุมมาหาญกล้าได้ฟังพวกอสูรทูลมาสำคัญว่าเป็นลิงคงพงษ์จึงชี้หน้าว่า
 เหวย ๆ เหล่ากุ่มกัณฑ์จันชั้นแต่ลิงก็วิ่งหนีให้เจ้านายขายหน้าทั้งตาปี ทำเช่นนี้จะเข็ญซ้ำให้หน้าใจ
 ว่าพลางทางโคดเข้าตะลิ่งกอกกลิ้งพินแทงโค้งศรบางครึ่งหวังแทงด้วยโคมร เจื่อง่าคธาธรเข้าโจมตี
 (พูดต่อ) ไอ้ลิงป่ากระจอยมึงไม่รู้กูคอกหรือสหัสกุมมา

หนุมาน(ร้อง) : วายบุตรวุฒิไกรชัยศรีแข็งข้อต่อสู่อสูรโพได้ทีธาโมโถมประจัญ ผลาดโผนโจน
 ทะยายขึ้นเหยียบป่ายายท่าผลัดเปลี่ยนเหยียนหัน กอกกลับรับรองป้องกัน พัลวันหนีไล่กันไปมา
 หนุมาน โจนจับยักษ์หักแขนขาชิงหอกดาบประหารผลาญชีวาเช่นฆ่ากุ่มกัณฑ์จันบันลัย (พูดต่อ)
 ตายได้ก็ดีอ้ายพวกยักษ์ (ปลัดคือ บักสีบักแก้วเล่นหนีเข้าวัง หนุมานเข้าจากรอ)

ทศกัณฐ์(ร้อง) : ได้เวลาห้าโมงลงดำหนักทศพัทธ์กับมณโฆเสน่หานับแต่มาเป็นเจ้าเมืองลงกาไอ้
 นื่องยาคงสุขสบายใจ (พูดต่อ) มณโฆนื่องพืงสุขจินะนื่องนะบักสีบักแก้วขึ้นทูลบอกว่ สหัสกุม
 มาตายเพราะลิงหักต้นมาลาฆ่ายักษ์ตายเป็นพัน (ทศกัณฐ์ร้อง) ทศเศียรเคื่องข้ออชฌาศัยลุกขึ้นกระ
 บาทควาดไป เหม่เหม่ไอ้เศียรจันจันจรรจ์มาหักไม้ในส่วนแล้วมีซ้ำหาระลูยกยาจนอาสัน ลบลู่คู
 หมิ่นถิ่นแคลนกันเค้นมันกูจะไม่วีชีวาให้อินทรชิตไปคิดอ่านล้างผลาญชีวังให้สังขาลงทางตั้ง
 เสนาไปบอกพระลูยกยามาเร็วไว (พูดต่อ) เสี้ยอ้ายเสนารับไปบอกอินทรชิตมาหาเราเดี๋ยวนี้เร็ว
 (ปลัด สี แก้วพากันไปเรียกอินทรชิต)

อินทรชิต(ร้อง) : คั่นถึงจึงถวายนกวิาทปิตรงธราชณาถาท่านมีเรื่องสิ่งใดตั้งเรียกมาหมอบคอยฟัง
 บัญชาบิดาตัว (พูดต่อ) พระองค์มีเรื่องสิ่งใดขอรับ

ทศเศียร(ร้อง) : ทศเศียรสิทธิศักดิ์ยกยาจึงดำรัสตรัสบอกกับลูยกยาไอ้ลิงป่ามาห้สวนเรา ครั้นสหัสกุ
 มาเข้าล้อมจับมันก็กลับมาฆ่าเสียด้วยเล่า ครั้นเฉยไว้ไอ้ลิงจะคูเบาะจะให้เจ้าไปสังหารผลาญชีวา
 (พูดต่อ) ลูกได้ยินแล้วรับไปเถอะพ่อคิดว่าไม่พินมือเจ้าแน่

อินทรชิต(พูด) พระบิดาไม่ต้องเป็นห่วงถึงมาดแม่่นลิงจะดีมีฤทธิ์มิได้คิดขยาดหวาดหวั่นจะขอไป
 สู้สารพัดมดมันมาถวายนกัธรวันนี่

ทศกัณฐ์(ร้อง) องค์ท้าวทศพัทธ์รัยมิสรवलสันต์ทรธาแล้วพาทิมิเสียดแรงที่มีฤทธิ์ธิรอนจงเร่งรับ
 ออกไปให้ทันที่หาไม่มันจะหนีไปเสียก่อนพวกเจ้าเสนาพลนกรรืบริบราญรอนเราจะกลับเข้าพลับพลา
 (พูดต่อ) รับไปเถอะลูกมันจะหนีไปก่อน

อินทรชิต(ร้อง) อินทรชิตสิทธิศักดิ์ยกยา จึงบังคมก้มกราบพระบิดาทูลลาไปยังอุทยานว่าแล้ว แต่ง
 องค์ทรงเครื่องภูษาห่อเรื่องกระสันสายทับทรวงสังวาลย์วันพรรณาทรายตราประดับสลับลายลงพอ

เสร็จสรรพจับศรพรมมาคลงจากปราสาทบุรีศรีเคลื่อนย้ายขยายยกโยชือออกประตูบุรีรับไป (อินทรชิตร้อง) พอซึ่งสวนอุทยานเห็นลึงวิ่งผ่านมาขวางหน้าจึงนั่งนึกตรึกตรัยไปมา ไอ้กระบี่นี่กล้า ไม่กลัวยักษ์จำจะพูดได้ถามตามทำนองมึงพวกพ้องผู้ใดให้ประจักษ์ดำรงแล้วโอรสทศพัทธ์ระกา สกล้องร้องทักถามไปครุราวานรเจ้าผู้เฝ้าอยู่แห่งหนตำบลไหนมาเกี่ยวข้องกับเมืองยักษ์หักคั่น ไม่มีได้เกรง อาชญาแล้วมีหน้าซ้ำฆ่าโยธาหาญทั้งสหัสกุมมาโอรสบัดนี้มับสั่งพระบิดาให้มาเก็บมึงถึงชีวา (พูดต่อ) อ้ายลึงจัญไรมึงมาจากไหนวันนี้เป็นวันตายของมึงมึงยมตัวตายได้แล้ว

หนุมาน(พูด) : อันตัวเราเป็นสวาวนรกรธินฐานันดรหามีผู้เดียวที่ขยวเล่นเห็นลูกไม้ไม่รู้เป็นของ ใครจึงเก็บกินทำนมีนามใดไหนเล่า จะมาม้วยด้วยเขาหรือไหน จงเลี้ยงทัพกลับคืนเข้าเวียงชัยแล้ว ตัวเราก็จะไปในไพบวัน

อินทรชิต(ร้อง): อินทรชิตลิตธิศักดิ์ยักยิมวังจะฆ่าให้ลึงม้วยชีวี อสุรีแกว่งศรเข่ารอนแผ่นดินขึ้นเหยียบ บ่าวบุญตรงยงยุทธย้ายท่ากล้าหาญรุกรบขบฟันประจัญบานตีต้องหนุมานซานไป

หนุมาน(ร้อง) หนุมานห้วนไหวสั้ประยุทธจุดแข็งเอาศรชัยโลดไล่ตีตลบรบบมารถิอินทรชิตจันติด ดินอสุรีรับลูกอย่างกล้าหาญจับคอกยักษ์ผลัดลงตรงพลานแล้วเดินปล้นขึ้นกิ่งไม้ไ่วลวดลาย (พูดต่อ) เออเราจะพยายามให้มันจับเราให้เห็นจะดีที่เดียวเพื่อมีโอกาสอีกถ้ามันแสดงศรนามาสมมาจะให้มัด ตัวเราได้ชะจะหลอกเผาหลงกาชะให้ปู้ป่นเป็นมุขผง เฮ้ยมึงอยากจับกูได้แสดงศรนามาสมมาลัดกูชี้ไ้อ ยักษ์ไง

อินทรชิต(พูด) : อ้อได้ลึงถ่อยมึงยังไงเสียจนบอกที่จะตายของตัวเอง สะฮาไ้อไง (ร้องต่อ) โอรสทศ พักตร์ยักยาประจัญบานราญรองอ่อนละอาจึงถอยมานิ่งนึกตรึกตรัยไ้อลึงนี้มีฤทธิ์ทายาคอยู่จะต่อสู์ เลี้ยวเข็ญเห็นไม้ไหว คิดพลางทางจับศรชัย ขึ้นสายแผลงไปใส่วานร

หนุมาน(ร้อง) บ่าวไร้เสนาพากันเข้ามัดคนากลับเข้าเมือง

อินทรชิต(ร้อง) : พอจับลึงเถื่อนได้แล้วในใจผ่องแผ้วเป็นหนักหนาไปเกิดพวกพหลพลโยธา กลับไปทูลพระบิดาอย่าช้านาน

ทศกัณฐ์ (ร้อง) นับแต่อินทรชิตถูกยาไปฆ่าต้องมีชัยใหญ่ยิ่งสุดหรรษาออกพระทรงแทนพื้นศิลา คอยถูกยาจะขึ้นเฝ้าเล่าเนื้อความ (พูดต่อ) นับแต่อินทรชิตออกไปปราบลึงยังไม่เห็นมาต้องรอถูก อีกไม่นานลูกก็กลับมา

อินทรชิต(ร้อง) ครั้นถึงจึงคลานเข้าไปเฝ้ากัมเกล้าประณตบทศรีทูลแถลงแจ้งเรื่องซึ่งราวีบัดนี้จับได้ ไ้อลึงมา (พูดต่อ) ขอเดชะลูกได้จับลึงมาได้แล้วพระเจ้าข้า

ทศกัณฐ์(ร้อง) : ทศกัณฐ์หรรษาเข้ากอดจูบลูบไล้ลูกยาใครจะมาสู้ได้นั้น ไม่มีเจ้าเห็นคเห็น้อยมาหนัก หนายูงงไปคู่ปรางมาตปราสาทศรี ไ้อลึงไฟไ่ว้บิดาจะฆ่าตีให้สมที่หยาบช้ำสามานย์ (พูดต่อ) ไ้อ ลึงน้อยพ่อจะจัดการเองเจ้าเข้าพักผ่อนชะลูกไป เฮ้ยเพชฌฆาตเสนาจงมาเอาลึงจัญโลนี้ไปฆ่าเร็ว

(ฝ่ายปลัด บัดสี บักแก้ว) เอาหนุมานไปนอกปราสาททศกัณฐ์เข้าพักพวกเสนาเองไปสอดตะแลงแกง
ฆ่าบ่อตายเอาช่างมาแทงกะบ่อตาย

หนุมาน(พูด): พวกเองอยากให้ข้าตายใหม่เล่า ถ้าอยากให้ข้าตายเอานุ่นมาพันกายข้าแล้วเอาน้ำมันยางมาลาแล้วเอาไฟมาจุดไฟจะเผาผลาญข้าตายเอง อันชีวังของข้าวารนนี้จะวายอย่างเดียวอัครลิขื่อนี่จริงใจมิได้พลาจ จงเอานุ่นชุบน้ำมันพันให้ทั่วหุ้มตนทั้งตัวทั้งกายสุดปลายหางเอานุ่นคลุกเคล้ากับน้ำมันยากประสบบต่างเชื่อมasukพัน (พวกเสนาทำการแล้วเอาไฟจุด) ไฟลุกขึ้นต่างพากันไซโย (หนุมานร้อง) วายบุตรวุฒิเกรใจหาญพอเพลิงลุกโลกก็โกลนโจรทายนวิงผานเขาไปในพระโรงแกล้งรดเลี้ยวเที่ยวทำทุกจังหวัดเฝ้าปรัดเรือนจนควันโขมงขึ้นจุดปรางมาดปราสาทชัยไปโพลงไปจุดโรงม้ารถชาทั้งตึกร้านเรือนอานาราชภูเอาไฟฟาดเข้าไปไหม้เฟืองฝาแล้วสลัดไฟพิชที่ติดมาหะออกลงกากรุงไกร

ทศกัณฐ์ (ร้อง): ทศเสียรเวียนวงวิงหลบไหลจูงสองมะเหลสีหนีไฟกำนันในวิงตามหลามมากุมรากรรมกับจนทวะดีวิงหนีเพวไฟไปข้างหน้า อินทรชิตจุดสุวรรณคันยุมา พอเกอลากดิชฎาออกมาตามพวกหญิงชายชาวบ้านร้านช่องต่างช่วยกันชนของทั้งห้ายหามบ้างบื้อยุดจุดเอาสไบงามพอเจอความวิบัติปิดเวียงวัง ทศกัณฐ์ครั้งออกนอกเวียงวังพร้อมพรั่งเผ่าพระองค์พงษาขึ้นทรงบุษบกแล้วเววฟ้าไปยังเขาตตะนะคีรี (คนตรีเชิดรูปเข้า) (หนุมานร้อง) กำแหงหนุมานชาญศรีหะออกนอกลงกาธานีเปลวอัครีติดหางสว่างมาจะปิดเป่าท่าไรก็ไม่ดับเที่ยวรอนรับร้อนเรบนเวหาพิชเพิงร้อนรู้มกลุ่มอรุการะโคดลงในกงคาทันที ทะลิ่งโกลดเล่นน้ำคำคั้น เพลิงนิตนนั้นหาดับไม่ว่าพลาจทางแสดงฤทธิ์ไกรหะไปศาลาท่านอาจารย์

พระฤๅษี (ร้อง): อ้อ ฮอ นับแต่หนุมานทหารพระนารายณ์ไปลงกาหลายทวารตรียังบ่อเห็นกลบมารมือนี่สิโรเบ็งก่อนนาไว้ว (หนุมานร้อง) ครั้งถึงจึงลงริมกุฎีเห็นฤๅษีผินหลังนั่งสถานกลังร้อนร้อนนิมนต์ลนลานพระอาจารย์โปรดด้วยช่วยดับไฟ (พูดต่อ) พระอาจารย์ขอรับได้โปรดขอรับช่วยดับไฟด้วย (ฤๅษีพูด) เอ้าอ้ายอ้ายเจ้ากรรมทำอะไรจึงให้ไฟติดหางอย่างนี้เหอ

หนุมาน(พูด): ขอกกราบพระสิทธิธา ตัวเข้าไปหักสวนเขาเผาผลาญฆ่ายักษ์ตั้งสมคิดเพลิงเพียงนิตทำอย่างไรก็ไม่ดับท่านมุณีโปรดช่วยด้วยขอรับให้พ้นกับเพลิงผลาญจะรานรอน

พระฤๅษี (พูด): สะฉ้าเจ้ารู้ไหมนี่ก็เพราะฤทธิ์หอกออกเป็นอัครีกาพิจันดานคิดใหม่ดั่งไฟฟ้าจะแก้ไขให้หายก็ง่ายดอก กูจะบอกให้คิดปริศนาน้ำบ่อน้อยไหลหลังในกายเป็นคงคาสำหรับดับไฟ (พูดต่อ) คิดเอาเองเถอะไอ้วานร

หนุมาน(ร้อง): หนุมานชายชิตคิดออกได้จึงจับหางขึ้นอมอัดลมไปประเดี้ยวไฟดับสิ้นตั้งจินดาขอสรรเสริญคุณพระมุณีท่านบอกหลานครั้งนี้ดีหนักหนาว่าพลาจต่างก็มกราบลาหะมาเขาหะมาหะมา (พูดต่อ) หลานขอลาพระอาจารย์ก่อนพระเจ้าข้าขอให้ท่านสุขสบายดีหลานไปละ

องคต (ร้อง) : ครั้นเห็นแสงสุริยาฟ้ากระจ่างนกระยางแขงแขวบินแส่วนสนนกกากินกลางคืน จากสายชลบั้งบนิวนรื่องกู่หาคุ้นอน องคตชมพูปานชาญศักดิ์ทั้งโยธาที่พักอยู่สิงจรอยู่คอยหนุมนาน ไปราญรอนอยู่ยังไม่จรกลับมาหลายราตรี (พูดต่อ) ชมพูปานชาวกระบี่ขึ้นทั้งหลายนับแต่พี่สี หนุมนานไปลงหาหลายราตรีแล้ว ยังไม่กลับพวกเราต้องรออยู่นี้ก่อน

หนุมนาน(ร้อง) : ถึงเขามิตรี้นบรรพตพบองคต ชมพูปานชาญสมระจะแจ้งเรื่องราวการไปราญรอน เผนครย้อยยับแล้วกลับมา (พูดต่อ) เออสบายดี องคตชมพูปานทั้งทหารกระบี่ขึ้นทั้งหลาย

องคต (พูด) : เออสบายดีพี่หนุมนานเป็นไงไปลงกาพบเทวีสีดบังไหมเล่า

หนุมนาน(พูด) : เราพบเทวีสีดาฆ่ายักษ์หักสวนเขาเผาลงกาจึงกลับมาแน่และนกกัมพาที่เข้ามามีวามดี ความชอบมาเราขอใจช่วยชี้ทางให้เราไปผลาญยักษ์จนตัดกษัตริย์บัดนี้จะของลาท่านจากไปจงอยู่ให้ ทรยศสภาพเราเอาพวกเราเหล่าโยธาลาสัมพาที่กลับไป นกสัมพาที่ให้พรแล้วเข้าพัก

หนุมนาน (ร้อง) : ว่าพลางทางพาพลงกายผันผายลงจากสิงขรสังเกตุจันน้ำท่าป่าดอนแล้วรีบร้อนเร่ง พลด้นเดินไปทำอำนาจผลาดแผลงสำแดงเดชหิมมะเวศิหวาหวนทั้งสิงขรพลกระบี่พร้อมมีฤทธิ์รอน ออกจรถลับพลาหาพระองค์

(พากย์) ท้าวราพนาสุรย์ขามายู่ยังยอดเขาสดนาทอดพระเนตรลงกาธานี ครั้นเห็นไฟไหม้เมือง หมดสิ้นอนุรินตริกครองหมองศรีภูเสี่ยรู้ลึงป่าพนาริเสี่ยบุรีราชฎรก็ร้อนใจจำจะวานเทวาลงมาสร้าง ให้กว้างขวางรุ่งเรืองเป็นเมืองใหม่คำรพลงทางเรียกเสนาในออกมาแล้ว อย่ายไค่นาน (พูดต่อ) เสี่ยเสนาเข้าอำมาตย์ออกมาเร็ว ๆ

ทศกัณฐ์ (พูด) : มโหทรจงไปบอกท้าวโกสีห์ตรีเนตรทั้งเทเวศทั่วดาวดิงส์เราจะสร้างราชฐานวาน ลงมาช่วยนิมิตเมืองลงกามาเวลานี้ ไปรีไม่มีที่อยู่แล้ว

มโหทร(ร้อง) : พอรับบัญชาพระยามารย์ลนบานออกนอกแทนผาพลาตโผน โจนทะยานด้วยฤทธา ขึ้นสู่เมืองฟ้าดาวดิงส์

ทศกัณฐ์ (ร้อง) : พอตั้งเสนาเสร็จแล้วแสนดีใจผ่องแผ้วเป็นหนักหนาเข้าพักในเขตขันสัดตะนา รอพวกชาวเทวาจะสร้างเมือง

พระอินทร์ (ร้อง) : อัมรินทร์ป็นดาวดิงส์ทิพย์อาดเคยอ่อนแต่ก่อนมากระด้างแข็งดั่งศิลา ประหลาดใจจะมีเหตุสิ่งใดยังไม่แข็งแทนนั่งแข็งใครเกิดเชิญเป็น โฉนจำจะนั่งฟังเทวาคลาโคลมี อะไรก็จะรู้ที่อยู่แก่การ (พูดต่อ) หม่มหม่ม แทนนั่งเราบังอาจประหลาดแข็งมันเคยนุ่มกลับแข็งดั่งศิลา แลงเอไครแกลิ่งลงเวทวิทยาหา

มโหทร(ร้อง) : พอถึงเทวัญชั้นวิมานเข้ากราบการองค์ท้าวโกศรีกัมกราบงาม ๆ พอสามที อสุรีจึง ออกพระโอบุญไปเดียนนี้ทศกัณฐ์พระยามารให้ขอวานเทพไฟ้ศรัยตริงศาไปนิมิตเมืองใหม่ให้

อสุราเพราะลงกาถูกไฟเอาเป็นเถาสีให้เริ่มไปเดี่ยวนี้อย่ารีรอเป็นคำวานขานของยักษ์พอเล่าเสร็จ
ลาจากองค์ผู้มีลงไปเต้านนาลัย

พระอินทร์(พูด) : เทวาเทวัญทั้งหลายไปพวกเราลงไปช่วยทศเคียรมันขอร้องไป (ร้องต่อ) อัมรินทร์
ถีนดาวดิ่งสี่ทั้งเทศเขตสถานวิมานฟ้ารู้ว่าเจ้าลงกาให้หาไปต่างองค์ต่างทรงเครื่องอร่ามเหลือ
รัศมีสีใสองค์พระอินทร์ออกหน้าสุราลัยเหาะตรงลงไปเมื่อมาร (ดนตรีเหาะเข้า)

พระอินทร์(ร้อง) : ครั้นถึงจึงท้าวโกศรีให้ป็นเป็นหน้าที่ทั้งสี่ด้านกะเกณฑ์กันเสร็จสำเร็จการต่าง
อ่านมนต์นิมิตรด้วยฤทธา โอมเพียง (เขตรูปเหาะไป)

ทศกัณฐ์(ร้อง) : ทศเคียรผู้ศักดิ์กาหาญเห็นเทวาอารักษ์มคคะวานนิมิตบ้านเมืองให้ใจจงดูพรา
นำสนุกสนานนักพระยักษย์ชั้นชมสมประสงค์จึงชวนสองอัคคะราชญาติงกับเอกองค์โอรสบทจร
ครั้นถึงนครนิเวศวังจิตลงยังเกิดมณีสีไสชวนพวกพงษ์วงษาเสนาใน กลาไคลไปตามรัศมี
ทอดพระเนตรป้อมปราการบ้านเมืองรุ่งเรืองด้วยแก้วเววเวหาลดเรื่อยเที่ยวทอดทัศนาวินมาจครอบ
ขอบเวียงชัย (พูดต่อ) นี้พวกเสนาพลากรเราได้มีนครขึ้นมาใหม่จะทำบุญฉลองปรางปราษฎ์สารท
ชัยเริ่มแต่นี้ไปเริ่มจัดการมโหทรเสนาทั้งหลายรีบไปจัดการเร็ว

ทศกัณฐ์ (ร้อง) : พอสิ้นสิ่งเสียดเสนาอสุราเข้าปรางมาศปราสาทศรีปราสาทใหม่งามย่องผ่องโสภี
องค์ผู้มีชั้นชมสมพระทัย (บทพากย์) ท่านผู้ฟังทั้งหลายใจในสนามดูลูกหลานเล่นหนังเรื่องพระราม
ได้หลายยามครึ่งราตรีที่ดำเนินถึงตอนทศเคียรลงเมืองมันเข้าเรื่องดูฤทธาพาเหาะเกินเริ่มจัดงาน
ปลูกพลับพลาศาลาเพลินต่างก็เดินกันพร้อมทั้งพลาลา พวกยักษ์ลากเอาไม้พร้อมไบบากทำเป็น
ฉากกั้นกันกันยกใหญ่พวกตำรวจตรวจเอาเถอะมัดไม้รีบไปปลูกพลับพลาที่หน้าวังกลางคืนมาเล่น
ระบำลำตัด โขนตะลุงจั่วซัดกันทุกข้างครบเจ็ดคืนเล่นสนุกฉลองปรางค์ท้าวขุนนางเปรมปรีดีมี
สำราญ บัดนี้ขอขออนกล่าวถึงพระรามก็เชิงเขาคันทะมาศสิงขร ออกนั้งคอยกระบี่สามวานรบกับนิกร
โยธาไปช้านาน

พระราม (ร้อง) : องค์พระหริร์กรังสรรค์ครั้นยามค่ำย่ำแสงสุริยันทรงธรรมสถิตย์ในที่ไสยาคิด
คะเนถึงกำแพงกนุมาณกับองคต ชมพู่พานไปอาสางจะพบภควคีสิดาหรือจะขัดขวางเป็นอย่างไรยัง
ปรารถนัญจวนป่วนจิตรพระทรงฤทธิไม่ระงับหลับไหลจนแสงทองส่องหล้าณภลัยไก่อชันสนั่นใน
วนาคอนหอมตลบอบกลิ่นบุบผาชาติที่เชิงเขาคันทะมาศสิงขรเดือนดาเลื่อนลี่ยุคันทรทินกรรุ่งแสง
สว่างมาเสด็จแทนทองห้องตำหนักกับพระลักษมณ์ร่วมจิตรขนิษฐาพร้อมบรรดาวานรเสนาเสด็จมาที่
ประทับพลับพลา

พระราม(พูด) : นี้แหละพระอนุชาแลพระสุกรีพินินทนต์และนิลพัทนับแต่สามกระบี่กับสี่พลไป
ลงกายังมีมาป่านนี้ไม่ว่าพบสิดาหรือไม่พวกเราต้องรอไปก่อน อีกสามวันไม่มาเราจะพาพวกเจ้า
เข้าวาริ

หนุมาน(ร้อง) : หนุมานชาญศรีเดินทางกลับลัดป่าพนาลีมาถึงที่แท่นประทับพลับพลาที่บองคต
ชมภูพานคลานเข้ากราบให้ทรงทราบพร้อมประณตบทศรีได้บาทกลับจากกลางกาธานีอัชสูลีนี้บ่อน้อม
พร้อมทุกคน (พูดต่อ) ได้เข้าข้าพระบาทกลับมาแล้วเจ้าข้า

พระราม(พูด) : เออเออสบายดีพวกทหารกระบี่ทั้งไพร่นาย (พระรามร้อง) พระรามเมศร์ศมีสีใ
เห็นกำแพงหนุมานชาญชัยพระดีใจหนักหนาแล้วพาที พร้อม โอภาปราศรัยได้ถามเป็นโรปร่างทั้ง
สามกระบี่ศรีท่านไปเกาะกลางกาธานีพบสินีหรือฉันใด

หนุมาน(ร้อง) : วายบุตรบังคมประนมไหว้ ข้าไปถึงพบแล้วกับทราวม้วย พักอยู่ในสวนขวัญของ
เมืองมารได้เอาแหวนพร้อมสะไบให้สนองบอกพระศुकิดถึงจึงบรรหารนางฝากความคิดถึงคะนัง
นานให้ท่านจัดการไปลงการข้าหักสวนดอกไม้ได้หักทั้งหม้ายกษเฒ่าเมืองพวักษาจนพรวดยุกเพลิง
เผาเมืองลงแล้วมูลพระจักรกรี

พระราม(พูด) : เหนือเราใช้ให้ไปสืบแต่ข่าวนางกับดูทางกลางไพรอย่างไรอยู่ไม่ตามคำทำเกินคำสั่ง
เราไปสู้รบกับเขาเผานครถ้ำแม่น้ำทศกัณฐ์มัน โกรธา ว่าเกิดเหตุกับสีดาดวงสมรจะตัดศึกสังหาญ
ผลาญบังอร ม้วยมรแล้วจะทำประการใด

หนุมาน(ร้อง) : ลูกพระพายสารภาพกราบไหว้ ข้าผิดพลั้งครั้งนี้เพราะเบาใจ มิได้คิดเห็นเช่นบัญชา
แต่ว่าข้ารบกับยักษ์มักซักถามข่าวลวงหลอกบอกความว่าถึงป่าตัวคนเดียวที่ขยเล่นก็หลงมามิได้ว่า
เป็นข่าฟ้าธูลีถ้าหากว่าเจ้าลงกาพระยามารให้ประหารองค์พระมะเหสีจงลงโทษโทษข้านี้ ให้สุด
สิ้นชีวีวายปราณ

พระราม(พูด) : ถ้าอย่างนั้นเราก็คาดโทษไว้ก่อนถ้าสีดาถูกประหารเจ้าก็ถูกเหมือนกัน และก็นี้ผ้า
ชุบสงเราประทานให้เป็นรางวัลกล่าวทศกัณฐ์และก็ศูครีพท่านตรวจดูโยธาทั้งสองนครเราจะยก
โยธาไปวันนี้ไปให้ไกลถึงกาที่สุด (ศูครีพร้อม) พอรบสั่งพระจักรกรามาไม่ช้าที่น้องพาสิจัดแจงพร้อม
แต่งสรรค์ ดูทหารชานาญยุทธภูทกกรรัฐไปประจัญกับยักษ์หาห้าร้อยนายลูกพระพายแต่งเกณฑ์กำ
แหงหนุมานเป็นกองหน้าดำเนินนำโยธาผันผายปลีกขวาวาหุโรมเป็นตัวนายปลีกซ้ายขุนกระบีน
นินลนนต์ (พูด) : เสร็จแล้วพระเจ้าข้าขอเชิญพระองค์พาเสด็จเถิด

พระราม(ร้อง) : พระจักรรัตนแก้วแววเวหา ครั้นเสร็จจัดพลพลโยธาจึงตรัสชวนอนุชาอายุต่าง
องค์ทรงจับพระแสงศรบทจรจากพลับพลาที่อาศัยขยายยกโยธาคลาไคลตรงไปตามทางกลางดง
ดอน (ตีกลองเชิดรูปเข้า)

พระราม(ร้อง) : ประทับรอนแรมมาสิบห้าวันถึงหะมะดิรันสิงขรจึงตรัสสั่งเสนาวานรจะแสงศรบเป็น
ศาลาพลับพลาชัยจับคันศรพาดสายร้ายพระเวทในเขาเขตเป็นพลับพลาที่อาศัยแล้วกระดิกศร
แสงไป พลับพลาชัยเกิดพลันขึ้นทันตา (พูดต่อ) พวกเราเหล่ากระบีนี่ทั้งหลายสุริยาคล้องคำ

ต้องพักกายนอนตามลาดหากทราขิมสาครพวกเรานอนนี้และเขาเหมตริ้นอยู่ริมฝั่งคงคาพอดีว่าพวกเรานอน

คงคาสมุทร(ร้อง) คงคาสมุทรมารหาญกล้าคุมทหารหะเทรีดมาบริเวณริมฝั่งมหาสาครแลเห็นคล้ายรายล้อมขอบคันที่ริมเขาเหมตริ้นสังขรสังเกตุโยธาพลากร ล้วนวานรนับโกฏิโจทจันท์เห็นมนุษย์สองคนบนพลับพลา พิศระดูก็รู้ว่าเป็นนายมันชะรอยลักษณะรามนี้มีด้วยกันข้ามไปพลันรบพุ่งกรุงลงการ คิดจะใคร่โจมตีพให้ยับย่อยแต่พวกพลเราน้อยกว่าหนักหนาจำจะไปทูลแถลงเจ้าลงกาแล้วหะข้ามคงคามากรุงไกร

พระราม(ร้อง) : ครึ่งถึงเวลาฟ้าอรุณลุกขุนทัพไกรใจหาญ ตื่นเกิดองคต ชมพูปานทินกรเบิกมาฟ้าอำไพ (พูดต่อ) พระอนุชาและพระยวานรตื่นเกิดเอดตื่นแล้วล้างหน้าสระสงแล้วตรงไปหาอาหารไปเถอะ (พวกลิงพากันไปแล้วร้องต่อ) เสร็จแล้วส่งพลโยธิขุนกระบี่เป็นนายมาผายผันเข้าพลับพลาริมเขาเหมตริ้นพระลักษณะนั้นสุครีพหนุมาน (พระรามพูด) ไปเถอะอนุชาสุครีพ องคต หนุมาน ชมพูปานพวกพระยาพานนะรินทร์

ทศกัณฐ์(ร้อง) : สุริยสนธยามาแล้วหนออกพะโรง โถงทองห้องคอยรสนมนางนวลล่อจะเข้ามา(พูดต่อ) เออทุวันศึกสังคฆนาคนี้คิดถึงสิดาจึงเลยคงคาสมุทรร้อง คั้นถึงจึงเข้าไปกราบทูลท้าวราพะนาสุญเป็นใหญ่ บัดนี้มีมนุษย์กับลิงไปพรมาตั้งทัพอยู่ที่ใกล้ฝั่งคงคา (พูดต่อ) ขอเดชะฝ่าละอองไม่พื้นเกล้าเดียนนี้มีมนุษย์สองคนกับพวกลิงมาตั้งทัพอยู่ฝั่งน้ำ

ทศกัณฐ์(ร้อง) : ท้าวราพนาสุรย์กษาได้ฟังนั่งนึกตึกตรา ชะรอยว่าลักษณะรามมาตามนางจึงตรัสบอกอนุสราคงคาสมุทร จะทำไมกับมนุษย์ลิงค่างไม่รู้จักหะเหินเดินตามทางจึงมาค้ำอยู่ฝั่งชลธิเมืองลงกาสาครเป็นคู้คั่นน้ำน่านมันคงมาได้ไม่ถึงที่ตรัสประพาสพุดจาจนราตรีแต่บัดนี้จะหลับปล้นให้ผ่านคือ (พูดต่อ) เอะละเออะคงคาสมุทรน้ำหน้ำมนุษย์กับลิงค่างหะเหินเดินอากาศก็ไม่เป็นมันไม่สามารถข้ามมหาสมุทรมาได้หรือ เจ้ากลับไปเถอะเราจะนอนง่วงจ้ง (ตอนนี้ทศกัณฐ์นอนฝัน) ตื่นขึ้นเรียกเสนา)

ทศกัณฐ์(พูด) : เฮียเฮียเสนาอำมาตย์ออกมาหาเราเดียนี่เร็ว (ปลัดคือได้รับคำสั่งจะไปผู้เดียนบ่อสมควรเข้าอ้ายลีไปเป็นหมู่ไปตามภิกเภก)

พิเภก(พูด) : ขอกราบไหว้พระเชษฐาเรียกผมมามีเหตุอันใดขอรับ

ทศกัณฐ์(พูด) : เออสบายดีพิเภกไอ้ที่เรียกน้องมาวันนี้คือว่าเมื่อคืนที่ฝันไปอยากจะให้น้องทำนายฝันให้พี่ด้วยฟังนะพี่จะเล่าให้ฟัง

ทศกัณฐ์(ร้อง) : ท้าวราพนาสุรย์กษาจึงเล่าเรื่องเบื้องต้นที่ฝันว่ามีแรงเผือกบินมาในอากาศทำอำนาจอาจองค้ทะนงจิตรพบแรงคำห้าวหาญชาญชิต ต่างกล้าแข็งแรงฤทธิ์เข้าจิกตีฝ่ายพระยาแรงค้ำนั้นแพ้พ่ายตกลงดินดินตายอยู่กับที่ร่างกายกลายกลับไปทันทีเป็นร่างยักษ์อสูรรีประหลาดตา ว่าตัวเราเอา

กะลานั้นยางใส่ใส่แล้ววางกลางหัตถามีหญิงหนึ่งวิ่งถืออักขรมาจุดใส่ในกะลาขึ้นทันที เพลิงลูกกลม
 ลนจนสิ้นได้ติดกลาตามไหม่มือที่พิษไฟร้อนรุ่มกลุ่มอินทรี ผันนี้คือร้ายประการใด (พูดต่อ) ผันนี้ดี
 ร้ายอย่างไรลองทำนายดูซิที่จะฟัง

พิเภก(ร้อง) : ฝ่ายพิเภกโหราเอกมีครูสอนพอได้รับคำสั่งจากองค์ยี่สิบกรกฎรกรากัมบังคมคล้จับ
 กระดานอ่านเขียนคู่เลขเจ้าพอกเภาไต่ยามไปตามผันแล้วถวายข้อความตามสำคัญส่วนร้ายคำนั้นคือ
 พระองค์ แร้งเผือกตัวนั้นคือพระรามได้ติดตามสีดานวนละหงส์หญิงถือกลาน้ององค์ สัมนักขา
 โจมยงนั้นยังงิงหญิงถือไฟมาสีดานาทรงสุบินที่ประหลาดเล็กสงสัยให้ท่านส่งสีดาแม่ทรามวัยคืน
 ไปให้ลักษณรามตามสมควร (พูดต่อ) เสด็จพี่ขอรับอันความผันองที่เป็นความผันที่ไม่ดีถ้าเป็นแบบ
 นี้สิ่งที่ทรงสุบินนั้นคือจะทำให้เมืองเรอล่มจมหากท่านไม่ส่งสีดาคนให้พระรามมาเมืองเราจะพินาศ
 ธิบายขอให้พระองค์พิจารณาเถิดองค์พระเชษฐา

ทศกัณฐ์(พูด) : เหม่เหม่มึงจะให้กูส่งสีดานั้นหรือถึงอย่างไรกูต้องจับตัวคามืออะมึงหรือเป็นของ
 รามาการทำนายทายผันนั้นหาเรื่องกบฏเมืองซังที่มีมุสาอย่าหวังว่าจะส่งสีดาถึงพาราณสียังไม่ยอมกู
 ไม่ยอมกูไม่ยอมธรรมดาแก่ผันกันแต่ก่อนเขาก็ช่วยอุบายพรสถาผลนี้ว่าเล่นเป็นอัปมงคลจะทำให้
 ไพร่พลูกิดใจไปนี้ไพร่พลเสนาจะจับไล่เอาพิเภกหนีจากเมืองลงกาเดี๋ยวนี้ รีบส่งของเงินทองทุก
 อย่างเมียมันเอาไปไว้สวนไป อย่าให้ออกมาพบหน้ามันอีก กูไปละซังน้ำหน้ามัน เรียกลูกเมียมัน
 ออกมาบอกให้มันรู้อย่าลืมกูไปละ (บ่าวไพร่ไปตามเอาเมียพิเภกกับลูกออกมาล่าถากันแล้วส่งพิเภก
 ลงเรือไปตามกรรม)

นางศรีษฏา(ร้อง) : โอ้วว่าพระองค์ผู้ทรงเดชพระคุณเคยปกเกศเกศาได้อยู่เย็นเป็นสุขทุกเวลาเวรมา
 สิ่งใดจะไกลกันมิเสียแรงเชษฐาหนีจาเอ๋ยกระไรเลยมีบุญแล้วหุนหันถึงกระไรไล่เรื่องไม่เที่ยงธรรม
 ถ้าแผ่นดินเป็นเช่นนั้นไม่น้อยใจ เมื่อแม่มีความคิดซัดคิดหนึ่งมา โกรธขึ้นสำทับขับไล่ไอ้แสนสงสาร
 พระทรงชัยจะต้องไปเหนืออยากลำบากองค์เมียอยู่หลังรั้งแต่ตรอมจิตรหน้าที่ชีวิตจะผุพังไปดี
 เอะเวสกรรมของพระองค์ส่วนอนงค์จะคอยพี่เพื่อมีบุญ (พูดต่อ) ไปเถาะพี่ขาดวงชะตาเรา
 เพียงแค่นี้ นื่องไปพักก่อน

มโหทร(พูด) : เอาละพิเภกไปลงเพตราออกทำไปเถาะไปปลัดไอ้สี่เตรียมตัวเราไปปล่อยพิเภกเอาเพ
 ตรามาเร็ว ๆ (พิเภกลงเรือร้องโศก) พิเภกเศร้าสร้อยระห้อยหา เปลี่ยวเปล่าเศร้าใจในวิญญาจึง
 ราพันถึงตำราที่เรียนรู้เห็นลัทธิชันษาพยากรณ์ไม่ม้วยมรยังมีพี่ฟังอยู่จำเพาะให้ไปหาพวกศรัตรูจะ
 มีผู้เลี้ยงไว้ให้ได้คือนพระรามคือนารายณ์ว่าลูกจะปราบประยูรย์กษัตริย์จะไปเป็นข้าฝ้าหูลือองค์ยี่
 พุดจาแล้วคลาไคล เดินตามหาดปลาชายสมุทรคิดถึงบุตรภรรยาหน้าตาไหลเคยอยู่พร้อมปลั่งเนาวัง
 ในวิบากกรรมจำให้ต้องใกล้กันพลางคะนึงถึงตัวเองต้องตกยกน้ำตาพรากปลั่งพรายทั้งซ้ายขวา
 สะอึกอื้นออกนามพระรามมา โศกาครวญคร่ำรำร้องไป(พูดต่อ) พระรามรับพระรามขาพิเภกมา

เป็นข้าไท(ลิงถูกลิงแดงรวบรัดจับตัวไปหาสุครีพรอกบ่อไหวไปเรียกสุครีพมา) สุครีพร้องถาม กระบิบินเรียงศรีได้ฟังคำทำสง่าแล้วพาทีให้กระบี่ไต่ถามตามจริงมาพร้อมสั่งให้เสมียนเขียนคำถามจึงคุกคามขู่เข็ญชักษาใจเองออกพระนามหยาบหยาบซ้ำตัวผู้เดียวมาแถวกองทัพอันถิ่นฐานบ้านเมืองอยู่ทานไหนชื่อไรเรียงบอกอย่าลอกกลับ หรือคิดการกลศึกลึกลับอย่าให้ต้องเข็ญขับรับดี ๆ

พิเภก(พูด) : ขอตอบรับคำถามกระบี่ศรีข้าเป็นน้องเจ้าลงกาธานีชื่อพิเภกเรียกคัมภีร์ทางโหราทศกัณฐ์เห็นให้ท่านายว่าฝืนร้ายก็พิโรธ โกรธหนักหนาให้รับจนสิ้นสุดบุตรภรรยาแล้วขับข้ามิให้อยู่ในบุรีจึงเที่ยวท่องหาพระรามศหวังพระเดชจะปกเกล้าเท่าเกศจะขอยู่เป็นข้าฝ่าธุลีจนชีวีอาสาญบรรล้อย่างนั้นแหละท่านพระยาพานะรินทร์

สุครีพ(พูด) : ข้ายังไม่เชื่อเจ้านะเนื้อ ไปไปกับข้าไปหาองค์พระราม (ร้องต่อ) ฝ่ายสุครีพยังพะวงสงสัยมาเถิดชาวกระบี่ฤทธิไกรพากย์ไปหาองค์พระจักรี (พูดต่อ) ไปพวกเอาขี้กษไปถวายพระองค์เถอะไป (คนตรีเซ็ดเข้า) (พระรามออกร้อง) พระราสุริยวงศ์เรื่องศรีมาตั้งทัพใกล้ฝั่งวังวารียังไม่มีหนทางไปล้างมารเหลียวขึ้นบนฟ้าผ่องคิดถึงน้องสีดามาระศรีเจ้าไปอยู่เมืองลงกาธานีเจ้าคะนั่งถึงพี่ข้างไหมเออ (พูดต่อ) นับแต่ตามสีดามาจนถึงเหมตริ้นริมฝั่งมหาสารไม่รู้ตำบลหนทางที่จะไปทางไหนจำก็จะต้องนั่งอาบลมชมทิวก่อน (สุครีพออกร้อง) พอมาถึงองค์พระรามจึงเข้าก้มกราบทูลพระนารายณ์ธราชนาดา ทหารไปเที่ยวไพรได้ยกขมาขึ้นมาเฝ้าพระจักรารพร้อมเจ้ามาร (พูดต่อ) ขอกราบแทบเท้าพระเจ้าข้าได้จับตัวอสุรามาวายมันบอกว่าเจ้าลงกาเป็นพี่ชายตัวมันไซ้ชื่อพิเภกร้องเอกองค์พระเจ้าข้า

พระราม(ร้อง) : พระตรีภพลโลกนาถาจึงทรงชกขี้ด้วยปรีชา ดูราพิเภกกุมภกันท์ เจ้าพี่น้องท้องเดียวกันนี้ผิดแต่ที่ทักทายท่านายฝืนว่าเคียงขัดตัดญาติขาดกันหรือพิเภกเสกสรรจันรรจาหรือจะคิดแยบยลกลอุบายเขาจับตัวกลัวตายจึงแก้แล้ววางแจ้งบอกออกความตามจริงมาจะไว้ชีวาไม่ฆ่าตี

(พูดต่อ) จงบอกความตามจริงมาซิถ้าไม่โกหกจะยกโทษให้

พิเภก(พูด) : พิเภกน้อมปรนตบทศรีแล้วตอบว่าข้าเซซังมาครั้งนี้ด้วยภักดีต่อพระองค์ทรงศักดิ์คามิได้คดกลับกลอกยกยอนจะหนีร้อนพึ่งเย็นอยู่เป็นข้ามาตราบแม้นทรงธรรมไม่เมตตาหน้าทีชีวาจะบรรลือทศกัณฐ์นั้นถึงเป็นพี่น้องก็หยาบคายร้ายรองไม่พึ่งได้มาแก้ฝืนข้าทนายท่านายไปให้ท้าวไทลีนส่งองค์สีดาก็เคียงขุ่นงันงานพาลเอาผิดว่าเป็นพวกปัจจามิตรริษยาขับไล่อ่างไม่มีเมตตาใช้สนาบริบราชขาดลูกเมีย(พูดต่อ) ทุกอย่างที่ข้าทูลในมูลเหตุขอพระปลิ้นรามคงสงสารถ้าคิดว่าข้าจะหลอกให้จัดการสิ่งใดนั้นที่ศกสิทธีให้คิดทำพระเจ้าข้า

พระราม(พูด) เออถ้าเจ้ามีความจริงใจเจ้ากล้าสาบานทุกอย่างไหม

พิเภก (ตอบรับทุกอย่างได้ทั้งนั้น)

พระราม(พูด) : ถ้าอย่างนั้นเราจะเอาสรแห่งลงอ่างน้ำแล้วก็เริ่มบริกรรมอธิษฐานให้เทวดาอารักษ์ เป็นพยานใครคิดการเป็นศัตรูผู้ร้ายตายถ้าเจ้ามีความจริงใจเจ้าจงดื่มน้ำสาบานแช่ด้วยสรนี้ซิเอา พิเภก(ร้อง) : พิเภกอสุรยักษ์ใจจงรักภักดีด้วยปรีดาสุรakraบกำบังคมคัลจึงตั้งอรามสัตตอธิษฐาน ขอเทวันชั้นวิมาลเมืองสวรรค์ทั้งปู้เจ้าเขาเงินเนินอรัญพร้อมกันช่วยเห็นเป็นพยานถ้าข้าไม่สุจริตคิด กลับกลายให้สรรักจกนารายณ์สังหารทั้งเทวันบรรดาผู้เชี่ยวชาญจงรอนราญผลลาญชีพชีวิแม่น้ำตรง จงรักพระจักรกรราไม่ชั่วช้าเป็นอุบายหน้ายหนีให้ผาสุกทุกที่วาราตรีแล้วยักษ์เคารพอกวันแล้วรับน้ำ ชำระสรศักดิ์พระยักษ์ดื่มกินจนสิ้นชั้นจึงกล่าวคำให้ได้ยินสิ้นด้วยกันจะอาสาทรงธรรมคุ้มวันตาย (พูดต่อ) ข้าพระพุทธเจ้าดื่มเสร็จแล้วพระเจ้าข้า

พระราม(พูด) พวกกองทัพเราพอใจแล้วสินะ (พร้อมกันพูดพระเจ้าข้า) ถ้าพอใจให้พระยาสุครีพ ถามดูว่าทางลงกามีฤทธาขนาดไหน

สุครีพ (ร้องถามพิเภก) : สุครีพชื่นชมด้วยสมหมายเห็นพิเภกสามภักดีรักนารายณ์จึงพิปรายปราศรัย ด้วยไมตรีนี้แน้ดูราพรายักษ์ท่านเป็นน้องทศกัณฐ์ยักษ์ตัวเราก็เป็นน้องของพาลีถ้อยที่ถื่นฐานก็ปาน กันบัดนี้เราเข้ามาเป็นข้าบาทพระจักรอิราชรังสรรค์จะอาสาพาพวกที่อธรรมควมผูกพันเป็นสหาย หมาพึ่งพางมาตั้งสัตว์ปฏิญาณให้ทหารเข้าฟังพร้อมหน้าว่าไฉน้องเจ้าลงกาบุรีศรีพรหมเรามาว่า ขานการธานีทางบุรีเมืองนั้นเป็นสันไดอันเจ้ากรุงลงกาเซษฐาท่านทั้งพงเหล่ามารเป็นไฉนทั้ง ความคิดฤทธิรอนเป็นอย่างไร ทั้งโยธีกรุงไกรใคร (สุครีพพูดต่อ) ถ้าเรารักอาสาพร้อมกันแล้ว ต้องพูดสู้กันฟังนะพิเภกพูดซิเราจะฟัง

พิเภก(ร้องตอบ) : พิเภกจึงแจ้งแถลงไขอันองค์ทศกัณฐ์นั้นไซ้รับทราบได้ทั้งดินฟ้าบาดาลสุริวงค์พง พันธุ์มิตรสหายมากมายหลายบุรินถื่นฐานอัน โยธีลีพลถื่นประมาณ ล้วนห้าหาญชาญชิตฤทธิรงค์ ถือเทพอาวุธสุดศักดิ์ใครรบรายับยู่ผุยมองอันกระบี่ที่เป็นข้าบาททะบงจะอาจองค์อย่างไรก็ไม่รู้ ถิ่นฤทธิฝีมือเหมือนหนุมนเมื่อเผผลลาญลงกานักหนาอยู่แต่อกนั้นเป็นอย่างไรจะใครรู้แม่นได้ ดูพอจะเทียบเปรียบมือมาร (พูดต่อ) ที่พูดมาเป็นความจริง

พระราม (พูด) : เออเออถ้าอย่างนั้นพวกเจ้าเหล่าโยธีทั้งหลายเริ่มออกประลงยุทธเพื่อความชำนาน เข้มแข็งเพื่อให้พิเภกดูด้วยเราจะเข้าพักก่อนไปอนุชาเราเข้าพัก

สุครีพ (พูด) : เอ้าพลพลโยธาพร้อมกันประลงยุทธ (สุครีพร้องต่อ) สุครีพพานรินทร์ถวิลย์ หวนสังหารวานรหมดทั้งมวลออกคงจับคทาคว่ำโตมรับจับตรีจักรควักดาชออกพาดศรบทจรออก จากค่ายรามนตังขังพวกโยธานับร้อยเอาจริงจังไม่ร่อริ้งรีบทำรำไล (บทพากย์) ตอนนีพวกวานร ฤทธิไกรใจหาญต่างตนต่างประกวดอวดศักดิ์ก็แผลงฤทธิวิทย์วุ่นวายบ้างไปช้อนเขาสุทศัสสะ กรรมไส่ฝ่ามือเหาะหันผันผายบ้างโถมถืบภูษาศีลาทลายเอาหินโปรยปรายขว่าไปกลางแปลงบั้งหะ วิวปลิวไปในอัมพรกำบังสี่ระวีวรรณสิ้นแสงบั้งน้ำคำอวดประกวดแรง หวิดสมุทจนเหือดแห้ง

แล้งไปข้างจับปลาอานนตฺโจนขึ้นชี่ถื่อพญานาคีตัวใหญ่ บ้างแคว้นน้ำคำคั้นสมุทรไทยัคเตียวไปเดิน อยู่ยุดันทรพวงถึงเฝ้าเหล่าทหารชาญสมรครั้งเห็นนายแสดงฤทธิ์ร้อนพวกนิกรกู่กันสนั่นอิงบาง เหล่าเอาต้นยางใหญ่มาวิ่งไล่ตีขว้างทางไม้หึ่งข้างจับเสียม่าชี่เล่นเป็นม้าลึงข้างจับข้างมาวิ่งพ่นกัน จับศิลามาวางตางตระก้อเป็นวงล้อเล่นกันสนั่นเขาศิลาแตกฟุ้งปล่าน ไปบางเบาสัวตัวใหญ่เขาตั้น พะวงหลงทางจรเคือคร้อนถึงทศกัณฐ์จำตั้งออกเอ่ยวจีขึ้น

ทศกัณฐ์(ร้อง) : ท้าวราพนาสูรสูงส่งสถิตที่แท่นสุวรรณบรรจงพร้อมพระวงศ์พงศาเสนามาร ได้ยิน เสียงสะเทือนเลื่อนลั่นปร้างเปรี้ยงเพียงพระกรรมจะแตกฉานแผ่นดินไหว ไตรภพจะแตกกลาญ พระยามารห้วนหวาดประหลาดใจตึงเผยแกลเลดาสุริยนเห็นมีคมลมหวมองไม่พ้องใสแต่ทางทิศ บั้วระพามะฆาลัยเสียงสนั่นห้วนไหวทั่วโลกา (พูดต่อ) อะเนี้ยมันเสียงอะไรวะสนั่นไปทั่วแปลกใจ จริงจำจะเรียกเสนาไปตรวจตราดูก่อนเฮี้ยเสนาออกมาชี (ปลัดคือ เจ้าสุกระसार ออกมา)

ทศกัณฐ์(พูด) : พวกเจ้าตรวจตราดูเสียงอะไรสนั่นห้วนไหว สุกระसारบไปนะเราจะเข้าพัก

สุกระसार(ร้อง) : อสูรสุกระसारชาญสนามรับสั่งทศกัณฐ์ไม่ครั้นคร้ามพอกราบสามลาแล้วก็รับมา หยุดยื้นที่พระลานอ่านพระเวทจำแลงแปลงเพศของยักษ์าเดชะพระเวทอสุรกายาเป็นเหยี่ยวบิน เที่ยวไปครั้นถึงฝั่งสมุทรร้อนเห็นมากมายทั้งนายไพร่ต่างคนสำแดงฤทธิ์ไกรจ่างเอาเขาใหญ่ไล่ทั้ง กัน ศิลาแตกกระจายถูกปลายปีกก็หลบหลีกลงไปในไพร่สันจึงแปลงกายเป็นวานรพลันเข้าปนกัน กับลึงวิ่งไปมา

พิเภก(พูด) : นี่ท่านสุกรีพและหนุมาน กระสุสารลอบเข้ามาในหมู่ทหาร ตัวนั้นแปลกเพื่อนไม่ เหมือนกัน ขอท่านจงไปจับมัดมันมานั้นไม่เหมือนพวกเขาหลอก

สุกรีพ(ร้อง) : สุกรีพฟังคำพิเภกเด่นผางหมางเจิตรด้วยฤทธาทยานฟ้าออกสกักลัดเจ้ามารเหลือหวุด หมูลึงวิ่งเกลื่อนกราดมีตัวหนึ่งซึ่งประหลาดคิดสงสัยก็โถมถีบด้วยกำลังฤทธิไกรจับได้อสุรามาทันที (พูดต่อ) หยุดก่อนเข้ายักษ์ปักลั่นแปลงกายมาที่นี้ทำไมกันบอกเร็วพลันแจ้งจิตรจาไม่ฆ่าตีพูด มาชีใครใช้มีงมา

สุกระसार(พูด) : อสูรนินทร์สิ้นแรงแกลงไขเข้าชื่อสุกระसारชาญชัยทศกัณฐ์นั้นใช้ออกมาดูเห็น วานรแผงฤทธิ์สิทธิศักดิ์จะคูเล่นเป็นยักษ์ก็กลัวอยู่จึงปลอมเป็นพลไกรจะใครรู้ท่านผู้เป็นใหญ่ให้ เมตตา

สุกรีพ(พูด) : เออหนุมานพิเภกพวกเราเหล่าทหารมาไปเฝ้าพระองค์เถอะไป (ร้องต่อ) พอเสร็จ จากถามพระยามารไปเฝ้าองค์ภูบางเรื่องศรีทั้งพิเภกหนุมานขุนกระบี่จรัสไปเฝ้าองค์ผู้ทรงธรรม (ดนตรีเชิดรูปเข้า)

พระราม (ร้อง) : พระรามสุริวงทรงศีลนับแต่จากพรากนครเมืองกระบี่นครอินทนิลนครมา หุคยั้งฝั่งคงคามาแรมเดือนจะคลาดเคลื่อนไปไหนยังไม่เห็น พรากลีตามาราสิเหมือนมีเวร เหลื่อมเขม้นมองฟ้าคิดหานาง (พูดต่อ) พระน้องรักอนุชาน้องงักกับพี่เป็นทุกข์มากขิณะน้อง

พระลักษมณ์ (พูด) : พี่ทุกข์น้องทุกข์ด้วยไซ้ขณขวายเอาแต่ตัวจะมัวหมองพี่ตายไหนน้องตายด้วยช่วยไต่ร่องเราพร้อมท้อกันเกิดประเสริฐใจ

สุครีพ (ร้อง) : ครั้นถึงจึงคลานเข้าไปเฝ้ากัมเกล้าบังคมประนมไปหวแกลงเรื่องเหตุผลแต่ต้นไปที่จับมารได้ในไพรพนา(พูดต่อ) ขอรบไหว้พระองค์ผู้ทรงฤทธิ์พวกข้าจับยักษ์ปักหลันมันชื่อสุกระสารลูกน้องทศกัณฐ์จากลγκαพระเจ้าข้าพระองค์จะลงโทษสถานใดแล้วแต่พระองค์

พระราม(ร้อง) : พระหริรงค์ทรงตรีกแล้วปริภษาจะฆ่าฟันมันม้วยมรณาก็เห็นกิตติศัพท์จะกลับไปจงเมียนดีสองร้อยให้ย่อยยับพอเป็นสง่าทัพที่จับได้แล้วเอาหมึกสักหน้าเป็นตราไว้จึงปล่อยตัวส่งไปให้นายมัน (พูดต่อ) สุครีพท่านจงทำอย่างเราบอกแล้วส่งไปให้นายมันเราจะเขาพักไปเถอะอนุชไปเข้าพัก

สุครีพ (ร้อง) : สุครีพฤทธิแรงแข็งขันรับสั่งพระองค์ผู้ทรงธรรมเรียกพวกราชมัลมาทันทีให้ดอกหลักหน้าพาดคายาวบ้างผูกเท้าผูกเอวอิงมีเชือกผูกกรัดตึงตึงทันทีจับสี่ระขอสุรีเข้าไปใส่คาราษมัดเหน็บรั้งตั้งทำจับได้ชำเรียงกายหวายตระกล้ำดีซ้ายปลายขวาสี่ร้อยที่ (พูด) 1 — 2 — 3 — 4 — 5 — 6 1 ร้อย 2 ร้อย 3 ร้อย 4 ร้อย เป็นจิ้งไค้ คอพิคคอเหวียงใหม่ เอาหมึกมาตีตราไว้อันเครื่องในประเทศเครื่องออกมาเอาหน้าหมึกเขียนซ้ำ ทำฝักมือเขียนหนังสือหน้าผากไ้อัยกษาเป็นใจความลงโทษปลอมโยนรีบริตราเขียนซ้ำให้ดำดีสุครีพเชิญขู่ซ้ำกำจับมีจงรีบกลับไปในกรุงศรีถ้าที่หลังยังทำอีกเช่นนี้ จะตัดหัวเสียบที่เพื่อประจาน(พูดต่อ) กลับได้ได้แล้วมึงไป

สุครีพ(ร้อง) : พอเสร็จจากการงานทหารเหล่ากลับเข้าพักเถิดกองทัพของพวกเราพຽนี้เข้าจะได้หากักยากัน (คนตรีเชิดรูปเข้า)

ทศกัณฐ์(ร้อง) : เสียงสนั่นควันจิตรประหลาดให้เสนาอามาตรไปสืบสาวยังไม่เห็นกลับมาบอกเรื่องราวท่านท้าวწรจอนท้อใจ (พูดต่อ) เอ้า สุกระสารไปยังไงไม่เห็นมาหรือเป็นยังไงอยู่ซ้ำไย

สุกระสาร(ร้อง) : ครั้นถึงนั้กะเรศนิเวศวังทั้งเจ็ดหลังที่ลายทั้งอายหน้าเข้าในที่เฝ้าเจ้าลγκαกราบบังคมก้มหน้าโศกาลัย

ทศกัณฐ์ (ร้อง) : ทศเศียรหลากจิตรคิดสงสัยเห็นเสนาหน้าเกล้าดำไปหลังไหล่ลายยับเหมือนสับปลาตกพระทัยไต่ถามสุกระสารเราใช้ท่านไปดูในเวหาใครเขียนจับจับสักหน้าตาจึงกลับมาครวญคำล้าไร (พูดต่อ) เป็นไงสุกระสารถึงหน้าบาลคำล้ามา

สุกระสาร (พูด) : ขอบังคมแกลงแจ้งใจข้าแปลงกายเป็นเหยื่อสำแดงฤทธิ์ข้างหินจันบินว่อนซ้ำจึงแปลงกายเหมือนวานรเข้าปลอมปนพลนิกรเที่ยวดูไปเห็นพิเภกองค์พระอนุชไปเป็นข้าราชการลักษมณ์

ประจักษ์ใคร่ มีหน้าซำยังบอกความในให้จับตัวเข้าได้แล้วโอบตี หนึ่งทราบว่าจะตามมาร ทำศึกชิงสีตามารศรีทั้งไฉ่ลิงที่มาเผาธานีก็เป็นข้าอยู่ที่พระรามา อันวานรในทัพนับสมุทรแต่กระบี่มี มงกุฎก็หนักหนา บัดนี้ตั้งที่ประทับพลับพลาอยู่ริมฝั่งแม่น้ำหาวารี (พูดต่อ) ทุกอย่างเป็นความจริง ขอรับ

ทศกัณฐ์ (พูด) : เออเอเหม่เหม่ไฉ่รามลัทธิทำศึกหนักกับกูผู้จริงหรือทศกัณฐ์ตนนี้ที่เขาถือไม่มีมือ กุหลอกบอกตามตรงคิดพลางทางเป็นเห็นได้การพระยามารขึ้นชมสมหมายจะดำรัสตรัสสั่งเจ้าขวานาย ให้หานางเบญจกายมาบัดนี้เสียเสนาออกมาเนี่ยเร็ว

เบญจกาย (ร้อง) : พอมาถึงเข้ากราบบาทจิตรประหลาดหวัดหน้าพลันใจ จะร้ายได้อย่างไรได้ไม่รู้ ด้วยตอกอยู่ระหว่างโทษเดียว โกรธพลูท่านกริ้วบิดาอยู่ต้องจำทนขึ้นสู่ปรางมาศปราสาทศรีน้อมเกล้า เผ่าธูลิพระองค์ลุง(พูดต่อ) เสด็จลงจำหลายมาถึงแล้ว

ทศกัณฐ์ (พูด) : เออดีดีตอนนี้ทศพัศตร์สั่งทวดพระเนตรเห็นนาคายาใจจึงปราศรัย โจมยงนงเยาว์ อนิจจาสงสารหลานรักคูผิวพัศตร์ผิดรูปชুবเสวราเป็นเคราะห์กรรมจำให้ลูจใจเบาขับพ่อเจ้าหนีไป ไกลบุรี ลุงจึงให้ไปหาเจ้าเข้ามาจะให้แปลงเป็นสีตามารศรีทำที่ตายลอยไปในวาริลอยไปที่ท่า พลับพลาชัยแม่น้ำรามได้ลงสาครกลางจะคิดว่าเมย์รักตักขัยแล้วจะลาเลิกทัพกลับไปลุงจะได้รับพ่อเจ้า คืนมา (พูดต่อ) นี่แหละหลานรักเจ้าอยากได้พ่อคืนมาเจ้าจงอาสาขอลานรัก

เบญจกาย (ร้อง) : เบญจกายโสภณอัชชาศจะขัดข้องตัวกลัวภัยจำใจคำนับรับบัญชาแต่จะจำแลง แปลงอินทรีย์ข้านี้ก็พวังงำตัวของคักควดสีดาไม่เห็นรูปร่างเป็นอย่างไร

(พูดต่อ) พระยาลุงเจ้าขากควดสีดาเบญจกายไม่เคยพบพานพักตาสักทีมิรู้จะจำแปลงกายได้ยังไง

ทศกัณฐ์ (พูด) : ไม่ยากไม่ยากหลานจงไปดูที่อุทยานทำเป็นเข้าเฝ้ามีอะไรก็ทำไปจนสามารถแปลง ให้เหมือนได้ไปเถอะหลานไปลุงก็จะพักรอ (เบญจกายร้อง) นवलนางเบญจกายยักษ์นามนิ้วประนม บังคมลาออกมาจากที่มนเทียนทอง (พูด) หลานไปละเจ้าข้าพระยาลุง

ทศกัณฐ์ (ร้อง) : พอตรัสสั่งนาคาเสร็จแล้วเข้าสู่แวมนเทียนแทนสถานเขาพนักไสยาทันทมนอน ยี่สิบแฉ่มอิมกระอิมใจ (ดนตรีเชิดรูปเข้า)

ตรีชฎา (ร้อง) : ตรีชฎานารีศรีโฉมเสวราสลดในอารมณเสวราตรมหมองไหม้ในดวงแต่พิเภกจาก ไปใจจะขาดมาพลั้งพลาดทนายฝนนั้นเกิดในสวนขวัญอยู่ขัดเคืองชำเรืองแลใจปวนแปรอัดอั้นทุกวัน คิ่น(พูดต่อ) ผัวจากพรากไปให้อยู่สวนอกรัญจวนแทบแตกแตกเป็นผงทั้งคิดนำเบญจกายแม่ โจมยงไม่รู้ลูกองงค้อย่างไรจำต้องนั่งเล่นสักพักก่อน

เบญจกาย (ร้อง) : ครั้งถึงสวนขวัญที่หยุดขังตรงไปยังชนนี้เสนาหาบังคมกราบกับบาทาพุ่มฟายน้ำตา โสกาถัย (พูดต่อ) แม่เจ้าเบญจกายไหว้

ตรีชฎา (พูด) : เออเจ้าจงเป็นสุขเถอะลูก เบญจกายมีเรื่องอีหยังมาหาแม่

เบญจกาย (ร้อง) : เคี้ยวนี้พระยาหลงบัญชาให้ลูกแปลงกายเป็นสิดาไปลวงพระรามว่าเมียตั๊กม๊วยจะบิดพลิ้วหลบหนีว่ามีไปเกรงจะให้ลงอาญาฆ่าฟันถึงลูกจะบันล้ายก็ไม่ว่ากลัวจะพามารดาท่านอาศัยจึงมาเฝ้านางสิดาวิลาวัณย์เป็นสำคัญไปจำแลงแปลงกายแม้ว่าเงาให้ลูกไปไหม

ตรีชฎา (พูด) : เออ มันจำเป็นลูกไม่ทำก็ไม่ได้เราอยู่ในการรออาญาระวังตัวนะคุณแม่เข้าพักก่อน

สิดา (ร้อง) : สิดานารีศรีสมรนับแต่พราจากองค์พระสรีระมารอยู่เมืองลงกาพระองค์ทรงจักรกรารามศ ทุกประเทศเกรงฤทธิ์ทุกทิศาไม่เห็นใจติดต้อมน้องมาเมียน้ำตาอับปรางค์ไม่ว่าวัน (พูดต่อ) นับแต่จากภักศตามาเมืองยักษ์ไม่รู้จักทิศทางต่างถิ่นฐานเมื่อไรหนอองค์พระอวดานจะมาปราบหม่อมมารเอาเมียคืนหมดทางไปเอาใจรอไปก่อน

เบญจกาย (ร้อง) : ครั่งถึงจึงประณตบทชะบงข้าเฝ้าองค์สิดามาระศรีแสสร้างทำมาอย่าไม่พาที อสุรีกัมหน้าโสกาลัย(สิดาร้อง) องค์พระคะวะดีสีไสชำเรียงเห็นนางยักษ์ทำร้ายไรไม่เคยได้รู้จักพักตาจึงเอื้อมโอรุค้ำรัสตรัสถามเจ้ามีความในใจไม่เห็นมารครำครวญกำสลดโสกาเรื่องมีมาเป็นยังงไม่พาที (พูดต่อ) เจ้าเป็นอะไรเล่าจึงโศรกเศร้าโสกามานี้เจ้าจะให้ข้าช่วยอะไรดีโปรดพาทีมาให้รู้เรื่องราว (เบญจกายพูด) ตัวข้าชื่อเบญจกายมาถวายตัวข้าให้รู้จักเป็นบุตรพิเภกพระยายักษ์ที่ไปอยู่ด้วยพระลักษมณ์พระรามอันนางตรีชฎานารีนั้นเป็นชนนีของข้าทูลพลางทางขม้ายชายตาครุรูปรางนางสิดานารีขอฝากเนื้อฝากตัวด้วยเจ้าข้าแค้นนี้แหละข้าขอลาก่อน

สิดา (พูด) : เอะ ยักษ์ตนนี้แปลกขึ้นมาแล้วก็กลับไปเอาตัวเราก็เข้าพักเหมือนกัน (ดนตรีเชิดรูปเข้า)

ทศกัณฐ์ (ร้อง) : พระยายักษ์พักรอหลานรักไม่นานนักไม่เห็นกลับมาหาบอกให้ไปอุทยานหาสิดายังไม่มารรอเกลือเพื่อรำพึง (พูดต่อ) เอ้าเบญจกายไปยังงไม่เห็นมาจำต้องรออีกสักครู่

เบญจกาย (ร้อง) : ครั่งถึงจึงประทับนั่งปล้นใกล้แท่นทองผ่องสุวรรณเลขข้างจำแลงแปลงกายกายเหมือนรูปทรงองค์สิดาบังอร โคมงามทราวมวยวิสัยรักไม่เพี้ยนภวะดีศรีสมรแล้วอย่างเอื้องยุระยาดรนาตตะกรจีนเฝ้าเจ้านครลงกา

ทศกัณฐ์ (พูด) : หือสิดาหรือนี่ (ร้องต่อ) ยอดเอี้ยแม่ชามเซชของพี่จะบอกเจ้าตามความจริงทุกสิ่งสรรห้วงสวารทมาดหมายไม่ว่าวันจะรับขวัญนัยยะนามาธานีพี่ผูกใจเข้าจ้งไปคลจิตรเจ้าให้โหมนางนงเยาว์มาถึงนี้ ขอเชิญดวงดอกไม้สุมาลืออยู่เป็นศรีนครศนิเวศวังเจ้าจงดูปราสาทราชฐานทั้งตึกกว้างมากมายหลายพลึงพร้อมคลังเงินคลังทองสิบสองคลังทรัพย์สินเรามั่งคั่งและมั่งมีขอเชิญเจ้าโคมเฉลาเป็นเจ้าของครอบครองสารพัดสมบัติพี่มาหยุดอยู่ทำไมรีบจรรีเชิญเทวีขึ้นแท่นแวนวิมาน (พูดต่อ) สิดาไปลิดคนสวนขึ้นแท่นทองห้องสุวรรณไปเอ๊ะเทียวนี้ตัวไม่ร้อนวะดีดี

เบญจกาย (พูด) : ไม่ใช่ไม่ใช่ภควดีสิดาตัวข้าเบญจกายเงละ (แปลงกลับมาเป็นเบญจกาย)

ทศกัณฐ์ (พูด) : ลุงขอโทษนะหลานหนาคงตายมันคับใคร่ครวญคิดไม่ทันว่าแม่่นี่ดาถ้าอย่างนั้นที่รับไปเถอะหลานมันจะไม่ทันการไปรีบไปลู่เข้าพักก่อนอยากอายุหลาน (ดนตรีเชิดรูปเข้า)

เบญจกาย (ร้อง) : เบญจกายรับราชบรรหาร ออกจากปรางรัตนชัชวาลย์หะทะยานรับไปโคลคลา (ดนตรีเชิดเข้าแล้วออก) (เบญจกายร้อง) ครั้นถึงเหมตวันบรรพตเปลี่ยวดลลงจากเวหาหยุดยืนอยู่ยั้งฟุ้งคองคาลัยจำแลงแปรงอินทรีย์เหมือนรูปทรงองสีดาวิตวารณผิวพรรณนวนละอองผ่องศรีทำตายลอยล่องมาในวาริจจะไปทีพระรามลงมาสงในคงคา (ดนตรีเชิดรูปลอยน้ำตายเข้าไป)

พระราม (ร้อง) : พระตรีภพลบโลกนถาบรรทมตื่นจากที่ศรีไสยาพอเวลาล่วงสายยามปลายเสนาะเสียงสำเนียงนกการเวกออกเมฆแซ่ช่องร้องถวายไ่ก่ขันแจ้วเจื้อยแจ้อยชามุขเรสร้องร้ายบนปลายไทรเผยแลดูดาวเดือนเห็นคล้อยเคลื่อนเลื่อนลับเหลี่ยมไศลแสงทองส่องฟ้านภลัยจวนจะใกล้ไซสิระวิวันจึงดำรัสตรัสชวนอนุชามาจากพลับพลาผายผันพร้อมพวกขุนกระบี่มาด้วยกันจรจรลไปยั้งฟุ้งคงคา (พูดต่อ) นี่พระอนุชาพร้อมเสนานุกระบี่ทั้งหลายพวกเราไปลงสงคงคากันเถอะ (ดนตรีเชิดรูปเข้าและพระรามออกร้อง) ครั้นถึง จังน้ำอโนมาเห็นสีดาลอยตามวิถีลมล่องมาตามลายสายนธิพระภูมิลงอุ้มทั้งกล้าใจแล้วเรียกอนุชามาเพื่อพิศไม่พินยผิดสีดาจะว่าไหนสองศัตรูเสวร้ายสลดรันทตใจต่างครวญคล่ำรำไร โศกาไอ้อนิจจาสีดาเอ๋ย โคนเลยมามี้วยสังขารเสียแรงที่พยายามมาจนถึงฝั่งอโนมาสาครหมายจะฆ่าโคตรวงศ์พงษ์ยศเพราะความรักความเสียดายสายสมรยังไม่ทันจะทำกรราญรอนมามี้วยมรณานำอาลัยไอน้องจำจุดสำห้พาศากศพมาให้พบศักร์เมื่อตักษย์ที่ตักขากจากเมืองแรมไพรจะได้โกศที่ไหนใส่กานดาและคิดคั่งหนุมานถวานแหวนทำเค้นทศพักรยักษษาจึงบัญชาว่าแหวยหนุมาน เองไปผลาญลูกเขาเผานคร บัดนี้เจ้าลงกาจึงมานางเหมือนอย่างเราว่ามาแต่ก่อนอันคำหมั้นสัญญาของวานรให้ทำโกธประการใด (พูดต่อ) นี่หนุมานเห็นจริงเห็นจึงแล้วไซ้ใหม่เราเคยสัญญาว่าอย่างไรเห็นใหม่มีตาหรือไม่ว่ายังเจ้าต้องรับโทษประหารแน่แน

หนุมาน(พูด) : พระองค์ท่านกรับข้าสงสัยเป็นพันคนมาแม่่นางม้วยด้วยอาญาฆ่าตี จะต้องมีบาดแผลแน่มักหน้าอันรูปนี้ดีร้ายแจแปลงมาไมใช่ของศีลาคอกพระองค์

พระราม (พูด) : ว่าไงหนุมานอันเมียเรารู้จักตระหนักแนยังเชื่อนแซแก่หน้าว่าขานบอกมิใช่โถมฉายวายุปราณจึงคิดอ่านให้แจ้งที่แคลงใจคิดดูสิ (หนุมานพูด) พระองค์กรับข้าเห็นว่าลงกากรงไกรอยู่ใต้กองทัพพลับพลาหน้าไหลลงสายถ่ายเดียวเชียวขว้างศพนางหรือ จะทวนขึ้นมาหาขอพระองค์ทรงโปรดเมตตาตัวข้าขอสันนะสูตรดูเอาซากศพขึ้นใส่ไฟเผาถานงเยาว์ตายจริงจะนั่งอยู่หากไพรรีเนรมิตรเหมือน โคมตรูก็จะจู่หนีไปในนภถ้าหมั้นคองพระเมหสิเทวีสิ้นชีวังสังขารขอพระองค์ลงราชอาญาประหารข้าให้ม้วยไปด้วยกันเอาเลยขอรับผมขอยอมตาย เออถ้าอย่างนั้นที่รับจัดการเถิดเอ้ารีบก่อไฟแล้วนำศพขึ้นเผาหนุมานจัดการเผาไฟลุกร้อน

เบญจกาย (ร้อง) : ในกองไฟ เบญจกายปืมว่าจะอาศัยรูปร่างแสงลี้ลับไปแล้วเหาะตามไปทันที (พูดต่อ) อู้ยร้อน

หนุมาน (ร้อง) : ลูกพระพรายแลเขม้นเห็นยักษ์ กิริวโกธโคตามข้ามอักสิขุณกระบี่เหาะไล่ไป ตามมาสถักกันทันนางกลางโทยมจู่โจมจับเป็นไม่เข่นฆ่าพอจับได้เหาะลงพสุธาจมาหาองค์ผู้ทรง ธรรม (พูดต่อ) ผมจับมาแล้วขอรับแล้วแต่พระองค์จะสั่งลงโทยเถิดขอรับ

พระราม (พูด) : เหม่เหม่ตัวนี้เป็นอิชักมีไซ่กควคีสิดานี้อิชักมีศรีใช้สอยเองมาจึงคิดการ มารยา อย่างนี้แก่อือเรียงเสียบไรบอกเรามาดีดีจะไม่ตีไม่ฆ่าเร็ว

เบญจกาย (พูด) : ตัวข้าชื่อเบญจกายนารีเป็นบุตรพิเภกอุสุราแม่ชื่อตรีชากษี อยู่ที่กรุงลงกาธานี อดสำห้มาครั้งนี้เพราะทูกร้อนได้ยินข่าวเล่าว่าบิดาตายด้วยอาญาพระนารายณ์ทรงศรถ้าจะเป็นยักษ์ มาหามิตรก็กลัวว่าวานระฆ่าดีข้า จึงสร้างแปลงเป็นโถมตรู เพื่อมิให้ใครรู้ว่ายักษ์พอได้ข่าวราว เรื่องร้ายดีจะกลับไปทันทีคืนลงกา

พระราม (พูด) : อย่าเลยแก่อ่างมาแกล้งพูดซึ่งแก่ว่างมาเชื่อมบิดาทำไมแล้งแปลงมาหรือโถมตรูแก ก่อเกี่ยวเปล่าๆ กูเข้าใจรีบเอามันออกไปเขี่ยนร้อนทีเอาออกไปฆ่า

เบญจกาย (พูด) : พอได้โปรดอย่าเขี่ยนอย่าฆ่าข้าเลยยอมแล้วข้าจะบอกความจริงเข้าข้า คือ คือซึ่ง ทศกัณฐ์มันแกล้งให้แปลงกายมาลวงองค์พระนารายณ์ให้หลงไหลหวังให้ท่านเลิกทัพกลับไปมิได้ ธรรมรงค์สงคราม

พระราม (พูด) : รับมาดีดีก็ไม่ว่าคนแล้วจะขอถามพิเภกดูจะเอาโทยสถานใดพิเภกว่างอันโทย ของเชื้อสายเบญจกายเอาอย่างไรมา

พิเภก (ตอบ) : พิเภกรับสั่งบังคมไหว้จึงทูลพระหริวงศ์ทรงชัยให้ตามในกำหนดคบทอัยการ เบญจ กายผิดพลั้งครั้งเห็นทีจะชีวังสังขารตัดเศสาผ่าทรวงเสียบประจานหมู่มารจึงจะเกรงพระเดชา (พูดต่อ) ตัดหัวเสียบประจานเถิดขอรับ

พระราม (พูด) : เอาละเรายกโทยครั้งนี้แหละพิเภกอนุสราทานได้มาจงรักภักดีซึ่งความผิด เบญจกายถึงวายุปรานเรายกโทยโปรดประทณให้ยักษ์ให้กลับนครธานีแจะคดีแก่องค์เจ้าลงกานี้ศรี หนุมานเอาจงไปส่งเบญจกายถึงแดนลงกา

หนุมาน (พูด) : ขอรับ ไปเถิดเบญจกายเราจะไปส่ง(หนุมานร้อง) หนุมานรับสั่งบังคมไหว้มาอุ้ม นางพลงแสดงฤทธิไกรเหาะข้ามฟากไปดั่งใจปอง(พูดต่อ) ไปเถอะเบญจกายเราจะไปส่ง(หนุมาน ร้อง) หนุมานรับสั่งบังคมไหว้มาอุ้มนางพลงแสดงฤทธิไกรเหาะข้ามฟากไปดั่งใจปอง (พูดต่อ) ไปเบญจกาย

พระราม (ร้อง) : พอเสร็จการพิสูจน์สิดาเบญจกายแปลงมาหลอกหลอนจนสะเทือนในพระทัยของ ภูธรองค์สี่กรเศร่าสลดรันททรวงพอพิสูจน์สำเร็จเรื่องเท็จหลอกแล้วขวนบอกอนุชาสายสมรทั้ง

สุครีพพิเภกมารีบจรเข้าพักผ่อนในพลับพลาอารี(พระรามพูด) อนุชาพระยาสุครีพพิเภกองค์คต
ชมพู่พานเข้าพักเถาะเหนื่อยเหลือเกิน(หนุมานร้อง) ครั้นถึงฝั่งสมุทรลงหยุดยังพร้อมสังนางร่าง
น้องสองต่อสองแล้วกล่าวเกี่ยวเกี่ยวเรียงริมตองตามทำนองพูดจาประสาถึง น้องเอ๋ยน้องพี่แต่
แรกเริ่มเดิมทีไม่รู้จักรต่อเห็นหน้า โจมยงนงลักษณะสงสานนักค้วนน้องต้องโทษจะทูลขอกก็ยิ่งกริ้ว
กราดใจจะขาดเพราะเสียดายสายสมรมั่นสั่งให้ไปสังหารราญรอนจะผันผ่อนขอไว้มิให้ตาย พี่จะ
ขอรักนวลสงวนน้องเป็นคู่ครองเซชชิตพิสมัยไม่ทิ้งขว้างวางรักแรมโกศดวงใจงเมตตาเกิดบังอร
เบญจกาย (พูด) : อู๋ยเงินแหมมาสงสารปานนี้น่าขอบใจหรือเห็นว่ามีว้ายจะช่วยขอคุณแต่พอให้
พะวงหลงใหลถึงเป็นคนโทษโหดไร้พอรู้อ่าเข้าใจอย่าเจรจาถึงท่านพาข้าเข้ามาถึงฝั่งเพราะบังคับ
รับสั่งใส่เกล้าถึงคั่งก็จะไปโคลคลาท่านจงไปพลับพลาองค์ทักชัย

หนุมาน (ร้อง) : สุดเอ๋ยสุดสวาทช่างฉลาดแหลมหลักหนักหนา พี่อุตสาห์มาส่งถึงลงกาหมาย
จะฝากเสน่หาอาลัยที่สุดแสนเสน่หาไม่ว่าเล่นหวังจะเป็นคู่หมายจะตายไหนมิใช่แกล้งแต่งกลหรือ
ทรมายัยจะหมองหมางพี่ไยกัลยา(พูดต่อ) ว่านี้จะเบญจกายเห็นใจพี่ด้วย

เบญจกาย (ร้อง) : นวลนางเบญจกายยักษาฝ้าลดเลี้ยวเกี่ยวพัน พุดจาสมเพศเวทนานำรำคราญถ้าใจ
จริงหวังแอบน้อมขอฝากฝั่งพระบิดาอย่าหักหาญขอสัญญาจะรักเจ้าเท่าชีวิตข้าฝากองค์พระยามาร
ช่วยดูแล(หนุมานร้อง) น้องเอ๋ยน้องแก้วเจ้ารักพี่แล้วหรือทูนหัวเรื่องบิดรเจ้าฝากได้ไม่ต้องกลัว
ฝากกับพี่โปรดวางใจไว้ก็กังวลว่าพรางทางอ้อมแล้วจุ่มพิศปรางน้องนางอย่าไว้ใจจนรนมร้างนาง
แนบแอบอุบลสุขกมลเหมือนสวรรค์ช่วยบันดานแล้วบอกนวนฉวีพี่ขอลาเจ้าจงไปลงกาดังบรรหาร
เสร็จศึกพี่จะมาหานงคราญอย่าเศร้าสร้อยน้อยพระทัย(พูดต่อ) พี่ไปละเบญจกาย (เบญจกายพูด)
ไม่เสียแรงแปลงกายได้ผัวรักเราเป็นยักษ์เขาเป็นลึงยักษ์เหมาะหมายได้ฝากพ่อสมฤทัยเบญจกาย
สงครามเสร็จคงจะได้อยู่ร่วมกันจะไปพุดเรื่องบิดาโหราศาสตร์กับนารายณ์ธิดาธิราชเรื่องศรีท่านบิดา
ไปอยู่ผู้รักดีแล้วจรรีเข้าลงกา(บทพากย์) ตอนนี้เป็นตอนสร้างถนนท่านทุกคนฟังไปอย่าได้เหงา
รามเกียรติ์หนึ่งตะลุงช่วยแบ่งเบาสมองเกล้าคั่งขัดช่วยปิดเบา

พระราม (ร้อง) : พระหิรัญจักรแก้วแววเวหาพรั่งพร้อมขุนกระบิเสนออกพลับพลาแล้วแถลง
แจ้งการณั้ อันเมืองลงกาธานีในบุรีทะเลบขอบขัน พวกนิกรตั้งขุนเขาเพชรภูษัตถ์กัณฑ์ขอปรึกษา
พลชั้นทำอย่างไรจึงจะข้ามอโนมาสาคร บทจรไปถึงกรุงใหญ่ทำสะพานเวลานานสักปานใด
สมุทรใหญ่ฟ้าขอบขอบวาริน (พระรามพูด) นี้สุครีพองค์คตหนุมานเรามาตั้งทัพอยู่เขาเหมตดิรันก็
หมดหนทางจะไปต่อจะทำอย่างไรจึงจะข้ามอโนมาสาครไปลงกาธานีได้

สุครีพ (พูด) : พระองค์ขอรับสมจะขอแปลงหางต่างสะพานให้ทหารลี้พลได้ข้ามข้ามไม่ลำบาก
อยากแคล้นโยธาตามสะพานข้ามง่าย ๆ ไปลงกา

องคต (พูด) : ถ้าพระองค์ทรงชัยไม่ต้องการไม่ยอมไต่บนสะพานแปลงด้วยหางผมจะโน้มขุนเขาทั้งสองทางมาประจบกลางชลาลัยให้บทจร

นิลนนต์ (พูด) : ถ้าพระองค์ไม่ยอมไต่ขุนเขาข้าจะเอากายาเป็นเรือหงส์ ให้ข้ามสมุทรไตรคังใจจง ทั้งไพร่พลพร้อมพระองค์ลงเพตรา

หนุมาน (พูด) : หากพระองค์ไม่ยอมลงเพตราข้ามข้าจะวิดแม่น้ำให้ตื่นเงินพร้อมโยธิตีผลสลกลเดินไปสู่นีนลงกาธานี ชมพูวราชพูด ชมพูวราชอัญญาศัย ขอกราบทูลท่านทัดขัดด้วยใจ ของพระองค์ทรงได้เงื่อนงมแม้จะข้ามมาฤทธิ์พานรินทร์ก็ได้สิ้นสมสำเร็จหมดแต่ว่าอนุภาพเกียรติยศไม่ปรากฏโลกทั่วสกลขอให้ขนิลมาระคมทิ้งถมท้องน้ำทำถนนให้ถึงเกาะลงกลางสายชลเป็นทางข้ามพหลพลนิกายข้าเห็นว่าภูผาศิลานั้น จะอยู่ชัวิกัปกัณฑ์ไม่รู้หายเป็นถนนหนทางปรางนารายณ์ข้ามไปปราบปรายในลงกาที่ข้าทูลถวายพระองค์เห็นเป็นยัง ใจขอรับ(พระรามพูด) เออเอของท่านพูดมาก็น่าฟังและถูกต้องด้วยเอาละเราตกลงนี้พระยาสุกรีพเจ้าจงเตรียมพลโยธาพาทหารไปสร้างถนนข้ามไปเกาะลงกา เริ่มแต่เดี๋ยวนี้เลยเราจะเข้าพักผ่อน ไปอนุชาพิเภกพวกระราชเข้าพัก (ดนตรีเชิดรูปเข้า)

สุกรีพ (ร้อง) : สุกรีพฤทธิแรงกำแหงพลรับสั่งจากองค์พระอวดานขลิแล้วแคล้วกลานออกมาจึงจัดแจงถ้วนทั่วถ้วนายพวกกระบี่ทั้งหลายชายชวองคต หนุมานผู้ปรีชา นิลนนต์ผู้แกร่งกล้าพร้อมไพร่พล (ดนตรีเชิดรูปเข้า) (สุกรีพร้องต่อ) ครั้นถึงทำน้ำตำบลซึ่งจะข้ามพวกพบทัพใหญ่สุกรีพเสนาจึงว่าไปรับสั่งใช้ให้เรามาคุมพล อันการณครั้งนี้ใหญ่ที่สุดจะถมท้องสมุทรทำถนนฝ้ายข้างเนินถุทธิธณจคุมพลชมพูหมู่กระบี่ให้กำหนดหนุมานชาญสมรเป็นนายวานรข้างจินตจินตลักษ์กันอยู่ถมทำวารินเปลี่ยนกันไปจนหินศิลามา (พูดต่อ) นี้ศรีหนุมานและนิลนนต์พาเรามาถึงตำบลทำน้ำแล้วพวกท่านจงพร้อมกันไปบนเอาศิลามาทำถนนเถอะนะเราจะไปทำที่พักผ่อนรอ

หนุมาน (พูด) : ขอเชิญเถิดท่านพี่เข้าพักให้สุขขีเถิดขอรับน้องขออาสาเอง(หนุมานร้อง) ถึงที่ท่าถนนชลทาทนจึงจัดแจงทวยหาญชายชวาให้สุกรีพอยู่ฝั่งคองคาพวกเราไปป่าพนาครวายุบุตรกำแหงแสดงฤทธิ์ เอาบ่าแบกคีรีสิงขรพร้อมพวกพหลพลวานรเข้า้างคนละก้อนแล้วทิ้งลงจนสะเทือนเลื่อนลั่นสมุทรไท่ ทุกหมู่หมวดตรวจไต่ถ้วนหน้า เอาขุนเขาทิ้งระคมถมคองคาเกลื่อนกลาดก้อนศิลาคัดมวาริ

หนุมาน (พูด) : ใกล้จะถึงลงกาแล้วพวกเราพักผ่อนซักนิดค่อยทำต่อ

สุกรีพ (พูด) : เอาละหนุมานพร้อมทหารตอนนี้เรากลับเข้าพลับพลาได้เวลาแล้วค่อยมาทำต่อ(ร้อง) สุกรีพกล้าหาญชาญศรีชวนเอาไพร่พลโยธีเข้าพักที่พลับพลาอย่ารีรอ(ตอนนี้ปลัดบั๊กสี่บั๊กแก้วออกมาพบถนนหินแล้วไปบอกทศกัณฐ์

ทศกัณฐ์ (ร้อง) : ทศเศียรเกษมสรรพรหยาสมจิตระคิดอุบายว่าสี่ศาลอยคงคาตายไปใส่พระรามคงจะเสร็จศึกแล้วกับรามาได้สี่ดาไม่ซ้ำชอกเหมือนยอกหนามเรื่องเง่าใครเล่าทำพระรามเขาหลอกเอาเมียงามอย่างสบายหัวเราะสะสะสะฮ่า

ปลัดบักสี (พูด) : ขอรับพระองค์ใจอันได้นอหัวล้อรู้รู้ไ้หมนอนว่าเขามาสร้างทางถนนพวกลิงมีหลายเป็นกองพลสร้างถนนใกล้กรุงลงกาแล้วได้มีพวกลงสร้างทางใกล้ลืออดบ้านเฮาแล้วข้าน้อย

ทศกัณฐ์ (พูด) : เหาไครบอกเออถ้าขึ้นก็ไปตามนางสุพรรณมัจฉาเดี๋ยวนี้ไปไปไปเหม่เหม่ไอ้มนุษย์รามลักษณ์ภูนี้ว่ามีงกลับไปแล้วไปตามมาเดี๋ยวนี้ก็จะรอ(ตอนนี้เสนาไปตามมัจฉามาพอดี)สุพรรณมัจฉา(ร้อง) : ครั้นถึงปีตรงค้องค์บิดานางสุพรรณมัจฉาเข้าน้อมเศียรเรียกเข้ามาสิ่งใดขอกราบเรียนโปรดท่านเตือนสิ่งใดไม่สมควร

นางสุพรรณมัจฉา (พูด) : พระบิดาเจ้าข้าเรียกลูกมามีสิ่งใดเจ้าคะ

ทศกัณฐ์ (ร้อง) : ทศเศียรอสรูรศักดิ์ขั้ยกษาจึงมีคำพระราชบัญชาว่านางมัจฉาอย่าใจซึ่งบิดาหาเข้าขึ้นมาด้วยไพร่มีนจ้องจับหายาบใหญ่ยกพลโยธีกระบี่ไพร่ถมท้องสมุทรไทจะข้ามมาเจ้าจงใช้ให้ปลาบริวารคิดอ่านคาบขนเอาภูผาไปทิ้งไว้ใอ่างคงคาอย่าให้ศึกเข้าถึงธานี

ทศกัณฐ์ (พูด) : ที่พ่อว่าลูกเข้าใจนะและขอบใจเจ้ามากลูกเอยรีบไปสาธุไป

สุพรรณมัจฉา (ร้อง) : นางสุพรรณมัจฉารามารศรีกราบก้มบทมูลทูลคะคิดแต่เพียงนี้มิให้เคียงเบื่องบาที่ซึ่งจะทำลายถนนชลธาไว้นักงานลูกรักจักอาสาว่าพลงทางพนมกัมกราบลาขอลงสู่ชลธาสมุทรไท(พูด) ลูกขอลากลับแล้วพ่อคะ

ทศกัณฐ์ (ร้อง) : พอเสร็จสั่งมัจฉาจิตรสมพระทัยที่คิดด้วยจิตรหมายเข้าพักในแท่นสุวรรณพรรณรายณ์สุขสบายสมหวังตั้งใจปอง (ปลัดแก้วบักสีเข้าพัก)

สุพรรณมัจฉา (ร้อง) : ครึ่งถึงจึงสั่งปล่าวร้องเยพวกพลต้องมัจฉาปลาใหญ่อยู่ที่แห่งตำบลใครรับไวมาหาเข้าเร็วเร็วปลาวาพปลาฉลามในน้ำกว้างมาทั้งปวงเต่าทะเลตะเข้ตัวถึก ปลาใหญ่ทะเลเป้าเจ้าน้ำลก ยักษ์หมึกมาขนหินให้สิ้นการ (พูดต่อ) ปลาใหญ่ปลาน้อยหอยเต่ามานี้เร็วพวกบริวารพากันออกมารับคำสั่งให้ไปขนหิน พร้อมนาง โยโยโยหิ้ว โยโยโยหิ้ว

สุครีพ (ร้อง) : สุครีพมองนทีที่สร้างสรรค์อันศิลาวานรขนมานัน้ดุมันผิดตาเวลาอุณภูผาศิลาแลงเหล่านัน้เกิดห่างบางบันเสือนหูเสียงคึกคักได้น้ำหินร่วงพลูพวกปลาปูหรือทำให้เข้าใจแถวถนนพันพูนหลังสมุทรแล้วกลับเคลื่อนเลี่ยนทรุดหายไปไหน อยากบอกหลานหนุมานรีบลงไปจะเป็นเหตุอะไรชักสิ่งอัน

สุครีพ (พูด) : นี้หนุมานหลานรักจงไปดูให้ประจักษ์ในท้องน้ำ ใครเอาหินศิลาแลงไปดัมย้าหรือมันทำเพื่อสนุกเพื่อลูกรานไปดูสิ้นหนุมาน หนุมานพูดขอรับผมขออาสา

หนุมาน (ร้อง) : หนุมานชาญชัยใจกล้าค้ำรับคำทำศึกดาร้ายคาถาประดาน้ำดำลงไป

(พวกปลาเต่าออกขนหินไปเลื้อย ๆ หนุมานไปพบ)

หนุมาน (ร้อง) : พบพวกฝูงปลาน่ากลัวแต่ละตัวทำภูเขาใหญ่นับแสนแน่นท้องสมุทรไทคารบศิลาพาไปเป็นหมุกกัน ขุนกระบี่พิโรษโกธรหนัก ฉวยชักริเพชระเห็จหันตาโถมโถมถีบจับปลันได้พิฆาตฟาดฟันฝูงปลาแล้วแล่นน้ำท่ามกลางเห็นโถมยงคกงศ์นางมัจฉารูปร่างเป็นมนุษย์สุดโสภามีหางอย่างปลาน้ำจืดอวองค้อจร้ออันแฉ้นเหมือนแม่สรุรงค์นางสุวรรณค์ประหลาดกว่ามัจฉาปลาทั้งนั้นสำคัญคิดเห็นว่าเป็นนายหนุมานนี่ก็กรี๊ดกรี๊ดจะจับตัวให้ได้ตั้งใจหมายคำริตรีแล้วลูกพระพายแหวกว้ายชะลาลัยไล่จับนาง

มัจฉา (พูด) : อย่าอย่าอย่าเจ้าเป็นใครมาจากไหน ไม่เอาไม่เอา

หนุมาน (ร้อง) : จับได้นางมัจฉานารีขุนกระบี่ตั้งกระทู้ขู่ถาม คุณก่อนเจ้ามัจฉาปลารูปงาม เจ้านี้มีนามมกรใด น้อยหรือนางช่างชวนเอาฝูงปลามาคาบขนศิลาไปข้างไหน เจ้าธูระประสงค์สิ่งไรอย่าซ่อนหยอกบอกไปแต่โดยดี

หนุมาน (พูด) : เจ้าธูระอะไรใครบอกทำบอกมาซิไม่บอกมีหวังตาย

สุพรรณมัจฉา (พูด) : ชื่อเวลานางมัจฉาคือข้านี้ถิ่นอยู่ที่ในท้องทะเล เห็นศิริหินผากัดขวางจะไปมาทำทางก็ขัดสนคิดจะใคร่ให้กว้างที่กลางชน จึงพาปลามาขนคาบไป เป็นความจริงทุกอย่างเจ้าคะ

หนุมาน (พูด) : เราได้ใคร่ครวญถ้วนถ้วนไม่จริงขอกับนารีเจ้านี้พูดจาไม่เข้าเรื่องหรือจะจับออกดีคืออย่าบิดพลิ้วจะกริ้วนางไม่อย่าตายบอกมาชะดีดี

สุพรรณมัจฉา (พูด) : อย่าอย่าฆ่าฉันเลยจะบอกความจริงข้าขอชีวิตไว้จะบอกให้แจ้งความตามสั่งจากตัวฉันนางมัจฉานารีเป็นบุตรพิศพัทธ์ชักริเพชระรับสั่งให้ว่าไพร่ฝูงปลา มาลักหินศิลาท่านไปหวังมิให้ถมน้ำท่าถนน้ำขามพลไปเกาะลงกาได้ข้าพิศพัทธ์ครั้งนี้ที่ท่านใช้จงโปรดไว้ชีวิตอย่าฆ่าฟัน

หนุมาน (พูด) : เออเออเข้าใจเจ้าจงไปก่อร่างสร้างถนนให้ฝูงปลาคาบหินในสายชลมากองเป็นถนนอย่างเก่าคีน

หนุมาน (ร้อง) : นื่องเอ๋ยนื่องรักฟ่องพัทธ์เจ้ามัจฉานางสลอนเรือนร่างคุดังกินรอนอยากออกออดอ่อนเกล้าโถมแม่โถมงามถึงพิชู่ถามชักริเพชระก็รักออกอย่าฆ่าชอกปวดร้าวพิกล่าวถามอยากขอรักปกป้องกับนงค์รามคณงามเจ้ามัจฉาปลาโสภีเห็นโถมฉายใจพิศแปบจะขาด สุดสวาทอย่าชม้ายแล้วหน้าหนี ขอจุ่มพิศเนบเนื้อเนื้ออินทรีย์เอาชีวิฝากฝังจิ้งจอก

สุพรรณมัจฉา (ร้อง) : นางสุพรรณมัจฉาอัมชาสัยได้ฟังคำคำริพาที่ไปฝากดวงใจไปรักชักริเพชระเข้าเป็นถึงสูงสิงอยู่กับฝ่าข้าเป็นปลาอยู่น้ำท่าไหน ถึงรักกันก็จะร้างได้ห่างไกลต่างวิสัยคิดแพกแปลกสังคัมจะรักกันจริงจังจิ้งจอกไม่ทำให้ใจสิ้นสวาทพลาดเหมาะสมอันเรื่องรัก รักได้แต่อกตรมขาดกริรมย์รักอยู่เป็นครู่ครอง

หนุมาน (ร้อง) : เจ้าจะว่าอย่างไรก็ไม่หยุดขอฉายจุดสู่สมภิมย์สองถึงมัจฉาจนครเป็นคู่ครองถ้า
 ปองครองรักกันนั้นเป็นไรว่าพลงทางกอดประคองร่างนวลนางอย่าช้ายผายผันทั้งสองสมสู่อยู่
 ร่วมกัน เสี่ยงฟันเปรี๊ยะปรางกลางนทีสอดสวมสิ่งสั้นสาวทใจจะขาดสวรรค์ปองสุดผ่องศรีเสร็จสรร
 จรรย์ตามพาทีนับแต่บัดนี้ต้องลาแม่ยาใจแม่นมมีราชการติดตัวมาพียาหรือจะห่างร้างไปไหน แม้น
 เสร็จศึกจากลงกาเมื่อใดจะมาหาทรมวยไนนที

หนุมาน (พูด) : พี่รู้แล้วว่าเจ้ารักต่อไปนี้พี่จะกลับไปก่อนถ้าเสร็จศึกแล้วจะกลับมาหาน้อง

มัจฉา (พูด) : พี่จ้านะน้องครั้งนี้มีชั้วก็เหมือนชั้ว กรรมของตัวจะโกรธโทษใครได้จะมีผัวก็มีทันข้าม
 วันไปพี่ไกลแล้วที่ไหนจะได้มาไปดิเถิดนะพี่ข้าอย่าลืมกลับมาหาน้องนะแล้วพี่ทำอะไรให้เป็นเลิศ
 นะพี่

หนุมาน (พูด) : ก็เหาะเหวเป็นดาวเป็นเดือนที่เป็นสำคัญใจละคุณะจะทำให้ดูท่าเหาะเหวเป็นดาว
 เดือน

หนุมาน (ร้อง) : วายบุตรสุดแสนเสน่หาพลอบนางทางเข้ชชฌนาเจ้าแก้วตาอย่างทรงโตก็ค้อยอยู่ดี
 เถอะนวลละอองน้องแก้วมาแล้วก็โลมลามารศรีจึงสำแดงแสงอิทธิฤทธิ์ขึ้นจากวาริสมุทไทย

สุพรรณมัจฉา (พูด) : เกิดมาไม่เคยพบรักเพิ่มรู้จักรสเร่เสน่หาพ้อมมีผัวก็จากน้องนงน้ำตาแล้วก็ชล
 ธารไปตามกรรม (คนตรีเชิดรูปเข้า)

สุครีพ (ร้อง) : สุครีพคุมพลอยู่ฝั่งระหารหลายเพลาเฝ้าคอยหนุมานแต่คำด้นลงไปในวาริหรือบาดาล
 คุงานปลาพมัจฉาตระกุกษ์พักสุชี หรือแพ่พายศัตครุหมูไพรไม่เห็นมีข่าวกวเฝ้าอาวรณ์ (พูด)
 อะหนุมาน ไปยังไงไม่เห็น โสล์มาเลยจำต้องรอไปละ

หนุมาน (ร้อง) : ครั้นถึงท้าวริทำงานจึงกราบกรานสุครีพผู้ใหญ่พร้อมเล่าเหตุผลแต่ต้นไปโดยได้พบ
 มัจฉาแม่ปลางาม (พูดต่อ) ขอถวายเป็นภคพระองค์น้ำในคงคาพบสุพรรณมัจฉาโฉมฉายที่ให้ปลามา
 ขนศิลาไปเดียนี่ให้ขนกินกลับมาพร้อมได้ร่วมห้องกับน้องแก้วตะพานเสร็จแล้วเลิกงำให้ท่าน
 คินกลับพลับพลาบอกจกกาให้รู้ต้นถนดินขอเชิญท่านพาไพร่พลกลับพลับพลาเถอะขอรับ

สุครีพ (ร้อง) : สุครีพเกษมสันต์หรรษาจึงสั่งให้จัดแจงแต่งมรรคคาทุกหมู่หมวดตรวจตราลุ่มคองที่
 สูงนั้นให้เขาเราลงเสียแล้วกลมเกลื้อเรียรายด้วยอ่อนทำสำเร็จเส็จทางบจรพร้อมพวกพลนิกร
 คินกลับพลา

สุพรรณมัจฉา (ร้อง) : นางสุพรรณมัจฉาโฉมศรีได้ร่วมรักหนุมานชาญฤทธิเทวีมีครรภ์แต่นั้นมา
 นางคิดหวาดหวั่นพรั่นใจทุกถึงตัวกลัวภัยเป็นหนักหนาแม้นความรู้ถึงหูพระบิดาหน้าที่ชีวาจะรอด
 วายจำเเข้าไปยังฝั่งสมุทรสารอกบุตรในครรภ์นั้นแห่งหายรื้อรำพึงถึงลูกก็เสียดายคิดพลงนางว้าย
 แหวกมาพ้อมมาถึงเนินทรายปลายสาครจึงขอร้องถึงเศกเศกาไหว้ถึงเทวีในชั้นฟ้าให้ข้าสารอกออก
 โดยดี (พูด) เทพพระเจ้าบนสวรรค์ช่วยข้าด้วยข้าปวดท้องให้ท่านช่วยให้สารอกออกดีเถิดเจ้าข้า

พระอินทร์(ร้อง): ท้าวสหสนัยเรื่องศรี เสด็จออกแทนสุวรรณจันทร์หรืออยู่ที่พิมานชัยไพโรชนจึง สอดส่องทิพพะเนตรสังเกตการณ์ทุกถิ่นฐานสมุทรไทรทั้งไพโรสนก็รู้ว่านางมัจฉานฤมจะสำรอง ลูกต้นให้พันครรภ์จำจำจะช่วยนางไว้ให้สำรองลูกออกโดยคิมีสุขสรรค์แล้วลงจากฟากฟ้าปล้น ช่วยสุพรรณมัจฉาไม่ช้านาน

พระอินทร์(ร้อง): พอมาถึงจึงอ่านพระเวทแปลงเพศเป็นสุรางนางสวรรค์โอมอ่านวิชาที่สำคัญจร จรัลเข้าหามัจฉานาง

นางแปลง(พูด): คุณาไม่ต้องร้องฉันมาช่วย เอ้าหลับตานิดหน่อยเบ่งแรงแรงนั้นนั้นออกแล้ว (ทำ เป็นเสียงเด็กร้อง) สาวสวรรค์ตั้งชื่อเป็น (พูดต่อ) นี่แม่นางลูกเจ้านฤมลพันอุทรเป็นนาวรเพื่อผู้ โสภาคูละม้ายคล้ายพ่อทั้งรูปร่างเหมือนแม่แต่หางเป็นมัจฉาแล้วเอานามตามนางข้างเพศปลากับ บิดาวนรผสมกันให้ชื่อว่ามัจฉานาญกุมมาจงท้าวหาญกำแหงแข็งขันต่อแม่นี้ขอลาเจ้ารับขึ้นสวรรค์ วิมานทองฟ่องอำไพ (นางสุพรรณมัจฉาร้อง) ใ้พ่อทูลเกล้าเจ้าแม่เอ๋ยจะชมเชยช้านักก็ไม่ได้จะพา ไปกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงไว้ก็เกรงกลัวโทษภัยอัยกาเสียแรงเจ้ากำเนิดเกิดเป็นนายแม่เสียคยลูกรักหนัก หนาต้องจำพรากจากอกมารดาชะรอยกรรมเวรมาตามทันเจ้าคูหน้าตาแม่เสียลูกแก้วแม่จะลาลูกแล้ว ผายผันตั้งแต่นั้นตายเป็นไม่เห็นกันรำพรางทางโสกลสัน โสกลาลัยพอรูสร้างห่างเหือดจากกระแสจิง รำพันบอกแจ้งแถลงไปเจ้าจงจำแม่จะสั่งไว้สืบไปเบื้องหน้าอย่าลืมหาคความบิดาเจ้าเผ่าพงศ์พรานริน ในแคว้นแคล้นแดนดินยอมเข็มขามเป็นยอดทหารของพระรามมีนามว่าศรีหนุมานมีกุลทนขนแก้ว แล้วเหาะหาเป็นเดือนดาวและแสงสุริยะฉานถ้าเจ้าเห็นเช่นแม่แจ้งการนั้นแหละแน่แท้ท่านบิดา

สุพรรณมัจฉา(พูด): ขอท่านเทพไท่ทุกทิศสาอุปถัมภ์กำชูลูกกำพร้าไปลูกแม่จะพาบอกทางไปฝั่ง ชลไปลูก (ดนตรีเชิดรูป) บทพากย์ บัดนี้กล่าวถึงไมยราพในบาดาลจะกล่าวขานเรื่องราวเป็นไฉน ท่านได้ชมหนังประ โมทัยขอขอบใจทุกถ้วนหน้าอย่าคว่นนอนชมยักษ์ไมยราพได้แล้วขอรับ

ไมยราพ(ร้อง): ไมยราพอสูรศักดิ์ชัยแต่ครอบครองไพโรฟ้าประชาธิปไตยในธานีบาดาลแต่นั้นมาวันนั้น พลบค่ำขำข้องบรรทมที่แทนทองเลขาคีสังัดปัจฉิมเวลาหลับสนิทนิทราก็ฝันไปว่าเทวณุนั้นขึ้นบน แทนที่เอามณีมาวางกลางหัดให้ตัวเราเองได้กำมือถือไว้ดีใจตื่นพื่นกายนั่งกระยิมยั้งยั้งประครอง มือแบมือเปล่าไปก็ใจหายเกิดมาเพิ่งพบปะชะเสียดยศิริร้ายภูฝันเป็นหมั่นคง(พูดต่อ) เอเมื่อคืนนี้ภู ฝันนี้หว่าจำตจะต้องเรียกโหรมาทำนายดีร้ายอย่างไรจะ ได้เห็นเฮ้ยโหรมาเมืองบาดาลออกมาเร็ว

โหร(พูด): ครับครับมีเหตุฮ้อนการแท้สิ่งไหนนอ

ไมยราพ(พูด): นี่แหละท่านโหรคือเมื่อคืนนี้ข้าฝันว่าเทวณเอาอัญมณีมาใส่ฝ่ามือข้ากำไว้ ได้อย่าง เอมอกพอดตื่นขึ้นนึกดีใจว่าได้ดวงมณีจริงแต่แล้วมันก็หายไปลองทหายคูชิตานโหร

โหร (ร้อง) ขุนโหรค่านับรับบรรหารพิเคราะห์ใครในนิมิตรพระยามารต้องตามโบราณท่านกล่าวมา จึงบังคมทูลพลันทันทีพระสุบินครั้งนี้คือนักหนาว่าจะได้ทหารชาญเดชาไว้เป็นหลักนักคราธานี(พูด) ทุกอย่างที่ยกย่องดีมีมากท่านจะได้ทหารเป็นคู่เมืองพระเจ้าข้า

ไฉนราฟ(พูด) : เออท่านว่าดีก็ดีข้าชื่นชมกริรมย์ยาที่สุดข้าอยากเที่ยวเดินป่าพนาสันขึ้นไปจากบาดาล ท่องเที่ยวว่าไพร่ไทยขุนเดชมราชรถออกมาเราจะไปเที่ยวป่าริมสาเร้ว(พวกเสนาอำมาตริเตรียมรถ ออกมา)

ไฉนภาพ(ร้อง) : ไฉนราฟสิทธิศักดิ์รักษาจะเสด็จลีลาศยตราเสด็จจากสงฆ์คังศาสาครสำออง ทรงเครื่องพระสุคนธ์ประทุนอำพันกลั่นแกลสร สอดใส่สนับเพลาเชิงงอนภูษาภกนิษะรอนรำรายฟ้า ทิพย์ขลิบทองชายแครงเกาะเกิดเพชรแดงแสงฉายเกี่ยวกรหวีรดอกกระหนกลาบทเพียงห้อยสร้อย สายทับทรวงปลั่งพร้อมเกยแห่แออัด โบกพระหัตถ์ให้เดินโยธาหาญ จะออกจากพลราราบาลพลมาร แห่มาหน้ำรถทรง รถเอ่ยรถรารถทรงคุมวงกงแก้วมรกตออ่อนแอแปลกบั้งบั้งบั้งรถอนชดชุธระหง ฆงชายเทียมสิงหวิ้งวางข้างละพัน โลทันเตียนต้อนผันผายเครื่องสูงคู่เคียงเรียงรายชมสายสามชั้น กันกริรมณ์แซ่เสียงสังแตรแห่โหมกลองชนะประโคมคุ่มเสที่อนท้องธรณีผลลิลิคลุมอากาศดลบลกุ่ม ชุ่มไป (เชิดรูป)

มัจฉานุ(ร้อง) : อนิจจาเกิดมาขาดพ่อแม่ได้แต่แลฟากฟ้าหน้าใจหายมัจฉานุหน่อเครื่องเชื้อพระพาย แม่อยู่ในน่านน้ำมหาสาครเกิดมาได้วันสองวันวันมารดาจากบริดาพรากรแต่เมื่อใดไม่สังหระตัวเป็น ลิงหางเป็นปลาริมสาครต้องอาวรณ์รำรื่องนองน้ำตา(พูดต่อ) มัจฉานุร้อนรนขาดคนช่วยไม่รู้ตัวตนที่ ทางกลางไพรสมณฑิ์ในคงคาก็อ่อนการจรดต้องทุทนเฝ้าหาดทรายไปตามกรรมอ้าวเสียงอะไร แปลงต้องแอบดูไปก่อน

ไฉนภาพ (ร้องมา) เสด็จมาตามสายชายสมุทรขาวสีบริสุทธิ์แสงใสทั้งกรวดทรายแก้วแววไวแลไป ปนสลับอยู่กับทรายบ้างเหลือมเหลือองประหลาดกราดเกลื่อนคูเหมือนเพชะไพรทูลประสานสาย บ้างเป็นเพชรทับทิมเพทายที่เหล่าลายคล้ายราชวัติจึงเหลือบเห็นกุมมารวานรอัศจรรย์สัญจรมาจาก ไทหนกระซ้อยร่อนนำรักพอพระทัย เมื่อผู้ส่องใสดังสำลีประหลาดจริงถึงกลางทางเป็นปลาแต่น้ำตา ตัวเป็นกระบีศรี ดีร้ายสำคัญว่าฝันดีคิดพลางทางมีบัญชามิไปดูก่อนกุมมารวานรถิ่นฐานนั้นครอยู่ ทางไหนตัวเจ้ามีนามกรใดลูกเต้าเหล่าใครจงบอกมาเออเอทำไมมาอยู่ผู้เดียวคายที่กลางเนินหากทราย ชายป่าเรามีจิตคิดพะวงสงฆ์กาจงบอกมาแต่ตามความจริงไป

ไฉนราฟ (พูด) : ลูกก่อนเจ้าวานรหางปลา จงบอกมาตามจริงทุกสิ่งสรรพที่เราอยากรู้เรื่องจริงทุกสิ่งอัน เป็นสำคัญตามความอย่าขามเกรงพูดมาสิเจ้าหนู

มัจฉานุ (พูด) : มัจฉานุกุมราอัชฌาตัย อภิวันอัชฌาตัยด้วยดีใจบังคมไหว้สนองพระบัญชาอันนามกร มารดรนั้น ชื่อนางสุพรรณมัจฉา ข้าชื่อมัจฉานุกุมมารา จงทรงทราบพระบาทภูวณัย์

ไมยราพ (พูด) : เออเออตัวเจ้ากับเราใช้เคยได้เป็นบุตรบิดากันพ่อก็ไว้โอรสสุริวงศ์จะสืบพงศ์ต่อไป
โอสวรรค์จะเลี้ยงเจ้าเป็นบุตรเจ้าบาดาลมาไปด้วยกันเกิดลูกยาไปถึงแดนด่านชั้นในพ่อจะให้เจ้าเฝ้า
สระศรีรักษาด่านเมืองบาดาลไว้ให้ดีหากไพร่ผ่านมารีบฆ่ามันไปลูกเรากลับบาดาลเราเถะ

ไมยราพ (ร้อง) : ว่าแล้วเคลื่อนรถอันเรื่องรัตนอุ้มมาจนูกระบี่ศรีให้ขึ้นนั่งยังทำยรมณิแล้วพร้อม
พลโยธาไปบาดาล(ดนตรีเชิดรูปเข้า) บทพากย์ บัดนี้ย่อนกล่าวทำวณรายณ์อวดานจะผายผันเข้า
ไปในกรุงลงกาจะตรัสสั่งพวกสุกรีพิเสนีจนูกระบี่จรดพันสาคร

พระราม (ร้อง) : อวดานผ่านพบสบสมัยจะพาพวกไพร่พลสกลไกรจรไปสู่ลงกากรุงไกรองค์
พระหริวงศ์ทรงจักรขึ้นชมสมถวิลแล้วผินพักบอกพิเภกพระยายักษ์โดยทันใดท่านผู้มีปรีชาจงหา
ฤกษ์เราจะเลิกโยธาทัพใหญ่ข้างไปลงกากรุงไกรจะขาดรากลาคไคลวันใดดี

พระราม (พูด) : ท่านพระโอรพิเภกเราจะไปเมืองลงกาเวลาไหนดีท่านจงหาฤกษ์ยามดูขีท่านโหรา

พิเภก (พูด) : ขอรับทุกอย่างข้าทำด้วยภักดี

พิเภก (ร้อง) : พิเภกรับสั่งให้เกษีคำนวณรู้เพลานาที่บังคมคับอัญชลีแล้วทูลไป พຽ່ງนี้เสาร์ห้าอุษ
สาโยคเป็นมหาสิทธิโชคฤกษ์ใหญ่ข้ามไปจะได้ลาอันประเสริฐเลิศกว่าใครในตำราว่าได้ชัยอำพร

พิเภก (พูด) : ทุกอย่างพຽ່ງนี้ดีนักหนาพระเจ้าข้า

พระราม (พูด) : เออเออข้าขอบใจ เต้ามากท่านพิเภกโหรา พຽ່ງนี้ก็พຽ່ງนี้แล้วสุกรีพิตรวจตรากอง
โยธาไว้ แต่งตั้งไพร่นายให้เรียบร้อยเราจะเข้าพักตอนเช้าให้ทันการนะไปอนุชาพระยาพิเภกเข้าพัก

สุกรีพิ (ร้อง) : สุกรีพิเชี่ยวชาญการขยารยก้มเกล้ารับสั่งบังคมคียบแล้วเร่งรัดจัดสรรโยธาให้กำแหง
หนุมานชำนาญยุทธกุมลิมสมุทรจะเป็นทัพหน้าชมพูวานกุมลิมสมุทรตามเป็นปลีกของอาจงค์
ทรงยุทธเกณฑ์กระบินนินทรราชเป็นปลีกซ้ายกุมกระบี่นิกายสินสมุทรทัพหลังรั้งท้ายพระทรงครุฑ
นินขันฤทธิฤทธิ์เป็นหัวหน้ายุครกระบี่คั่นสัตตะพลีเคยชานานับัญชีได้จดหมายสุระกานต์สุระเสน
เป็นเกิดกายไพร่นายครบถ้วนกระบวณดี ให้ตั้งกองท่องแฉวบทจรเป็นพายกรกระบี่ศรีกรองหลังกอง
หลวงทั้งป้อมมีเข่ารอยพระจักรีจะขาด(ดนตรีเชิดรูปเข้า)

พระอินทร์ (ร้อง) : ที่อยู่ไตรตรึงรู้ว่าพระหอรักจักราจะยกทัพข้ามมหาสมุทรไทจิงตรีสเรียกเทวา
สารถี ออกมานี้เรามีการงานขึ้นใหญ่มาตุริสารถีรับเร็วไวจะได้สั่งปลันด้วยบัญชา

พระอินทร์ (พูด) : เฮียมาคูลิมานี้เร็ว(มาตุลีออกมารับฟัง) เจ้าจงรีบเอารถทรงนี้ลงไปถวายให้
พระรามข้างคงคางไปเดี๋ยวนี้นะเราจะเข้าพักรีบรีบหน่อย

มาตุลี(ร้อง) : สารถีค่านับรับบรรหารบังคมลามาชั้นรถพิมานแล้วอาชาชาญเหาะไป

พระราม(ร้อง) : ครั้นแสงทองส่องฟ้านะภา่องเกิดละอองแดงเป็นแสงสีนุระพาแดงล้วนวงเมฆี
องค์พระจักรีออกประทับอยู่พลับพลาพร้อมพຽ່ງเสนีกระบี่ชาญแต่ละคนห้าวหาญชาญหนักหนา
จะได้ยกพลไกรโคลคลาพวกเสนาห้อมล้อมอยู่พร้อมกัน(พระรามพูด) เอาละพวกพโหลพลโยธา

วันนี้ต้องขาดรายกทัพใหญ่ทุกหมู่เหล่าต้องสู้ให้ถึงใจอย่าให้ตายแพ้ภัยพวกยักษ์มาร(มาตุลีร้อง) ครั้นถึงที่หน้าพลับพลาพลันอภิวันแล้วทูลแถลงไขวาทานองค์อัมรินแจ้งใจจึงใช้ให้รับเอารถมาให้ พระองค์ ทรงข้ามสมุทรมุ่งตรงทงยุทธที่กับยักษ์มาโปรดรับเอารถพินามาเพื่อขาดราตัวข้าก็จะกลับ คาวดิ่งส์

พระราม (ร้อง) : พอเสร็จตรงทงเครื่องอำไพแล้วได้สุรากลึงสูงส่งรีบเดินดำเนินตรงยาดราตรงไป ถนนชลที่ รถเอยรถอินทร์เทียมสินธพเทพทั้งสี่พระลักษมณ์นั่งบัลลังกลครดณณิศารถี่ขับยาดรา เครื่องสูงเรียงริ้วเป็นทิวทองแตรสังข์ฆ้องกลองกลองไพหนาวานรอีกโหมเป็นโลกา บันเทิงทำ กิริยาเป็นท่าทางบ้าง โลดเต้นแผ่นผกหกกลับกระโดดจับแมลงวันคันสี่ข้างบ้างลงหาหาเกาแข้งคาง เริงร่ำมาทางกลางสาครเสียงรถเสียงพลรณคะนองเลื่อนท้องสมุทรให้ไหววระฉ่อนฝูงปลาว่าย แหวกขจรเร่งกระบี่นิกรจรลี(ดนตรีเชิดรูปเข้าหมด)

พระราม (ร้อง) : พระนารายณ์สุรวงศ์ทรงศีลพ้อข้ามพลโยธาพานรินทร์ทั้งสี่พร้อมกันมาทันใด จึงมีพระวาจาบัญชาการสังศรีหนุมานทหารใหญ่ให้หาตั้งพลับพลาชัยตามในแนวป่าพนาคร (พระรามพูด) นี้ศรีหนุมานทหารเอกท่านจงไปดูแนวป่าที่ควรตั้งพลับพลาอาศัยตรวจตราท้อง พนาลัยพ้อใจตำบลหนใดพอป้องกันดี

หนุมาน(พูด) : พระองค์ขอรับเอาที่เนินเขาแก้วมรกตเห็นกว้างขวางหว่างบรรพตภูผาทั้งถิ่นฐาน สะอาดสะอาดอันตาทั้งน้ำท่าอาศัยได้ครบครันคาวที่มาตราไว้ด้วยพี่พ้อเป็นที่หยุดยั้งตั้งหันสมควรแล้ว เชิญพระองค์จะสั่งการให้ทหารหยุดทัพตั้งพลับพลา

พระราม(พูด) : เออดีแล้วเราถึงเขาแก้วมรกตหว่างบรรพตน้ำท่าอาศัยพร้อมที่จะรบบพุ่งกับกรุงไกร จะผ่อนผันประการใดหรือทำลายพวกเจ้าทุกคนออกความเห็นชี้

สุกรีพ(พูด) : พระองค์ท่านขอรับข้าขอชิงชัยสังหารปลงทั้งลงกา

องคต(พูด) : พระองค์ท่านยากให้ไปรบรบจะไปทศพัศตร์ยักษ์ทั้งเผ่าพงศ์วานอสูรามัดมาถวาย ภูวนัย

หนุมาน (พูด) : ขอตัวข้าผาดแผลงสำแดงฤทธิ์ เนรมิตรกายาให้ใหญ่จะช้อนเกาะลงกาพาไปทุมทั้ง เสียในทะเลลึก

นิลนันท (พูด) : ตัวข้าขอราก่อนแถลงจะสำแดงเดชฤทธิ์ประชิดขันจับไฟพร้าประชาชีพก กุมภัณฑ์พร้อมทั้งทศกัณฐ์มาฆ่าเอง

พระราม(ร้อง) : พระหริวงศ์ทรงสวัสดิ์ตรีสมิ์ฟังบรรดาวานรเสนีภูมิเยี่ยมอ้อมพระทัยจึงตรัสว่าถ้า ทำเหมือนคำท่านเข้าหักหาญรณรงค์ก็คงได้ถึงพวกพลทศพัศตร์สักเท่าใดจะบรรลัยไม่ทันกระพริบ ตาแต่เราคิดควรใคร่ไว้ยศให้ปรากฏคือเรื่องไปเบื้องหน้าว่าพลาทางผินพัศตร์มาแน่นอนไม่ส่งองค์สีดา นารี่จะสุดสิ้นชีวีวายปราณ

พระราม (พูด) : สุครีพรีบเขียนสารให้องค์ไปส่งเจ้าลงกาบอกเอาสีดามาส่งถ้าไม่ค้ำรับผิดมีหวังตายอย่างเดียว

สุครีพ (พูด) : เรียบร้อยเขียนเสร็จแล้วรับเอาของคต

องคต (ร้อง) : ลูกพาลีมีศักดิ์ปรากรับसानลาองค์พระทรงยศออกมาหน้าบรรพตจะเหาะไป ทำอำนาจผลาดเพลงสำแดงฤทธิ์ทุกทิศคร้ามครั่นสนั่นไหนจะเหาะผ่านเมฆานภาลัตตรงไปลงกาธานี

องคต (ร้อง) : ครั้นถึงลงกาอาณาเขตจึงลงใกล้นี้เวศวังใหญ่ เดินโดยรัถยาคลาไคลตรงไปยังที่ทวาราวุธถึงประตูกำแพง สีลาแรงปีกแผ่นแน่นหนาถาโถมโถมถีบด้วยฤทธิ์ทวาราวุธหักพังไม่รุ่งโรเสร็จถีบทวารบานประตูสู่ปราสาทชัยมีมากมายหมวดยักษย์อสูรเดินรี่เข้ายังวัง

ทศกัณฐ์ (ร้อง) : ทศพัศตย์รักษาชายาสมรนั่งแทนประจะที่ยี่สิบกรในนครลงกาเจ้าธานีเขาว่าพวกรามลักขณ์กับวานร ได้ยกพลนิกรกระบี่ศรีเข้าประชิดลงธานีภูมิจึงตรัสบอกเสนา

ทศกัณฐ์ (พูด) : เฮ้ยพวกกุมภกันท์ธานีพนักงานประจำที่เขตชั้นทุกทวารประตูอยู่พร้อมกันอยู่ให้ใครผายผันเข้าวังในพวกเข้าไปบอกทหารเฝ้าประตูให้ตีเพิ่มความแน่นหนาเข้าอีก

องคต(ร้อง) : พอถึงท้องพระโรงทรงสุวรรณเหลืองเห็นทศกัณฐ์ยักษย์กำลังสั่งพลเสนีนออกไปที่เขตชั้นเสมาจึงร้องบอกมาให้ซักก่อนอันประศุนครที่แน่นหนาเราถาโถม โถมถีบด้วยฤทธิ์จึงเข้ามาถึงแทนอย่าแค้นเคียดแกล้งเดินข้ามเข้าเฝ้าเหล่ากุมภกันท์ ตื่นตระหนกอกสั่นแซ่เสียงเอาหางม้วนนั่งได้ตางเตี้ยให้สูงเพียงอาจองค์เจ้าลงกาแล้วจึงพูดจาว่ากล่าว ดูก่อนท้าวสิบพัศตย์รักษาเราเป็นทูตทหารพระรามมิ่งมงกุฎอุษยธานี เสด็จยกโยธามาพร้อมหมด อยู่เขาแก้วมรดกศิริศรีให้เราถือรับสั่งมาครั้งนี้ทำตามประเพณีกษัตราแมนท่านทำความซัวกแล้วตายไป ไปถวายบังคมก้มเกล้าจะรับแต่โฉมขององค์สีดาแล้วกลับไปอุษยาไม่วารี

องคต (พูด) : ว่าอย่างไรไอ้ทศกัณฐ์เราจะถามเป็นปริศนา ซิโสหญิงโหดมาจะส่งไหมจงตอบมา

ทศกัณฐ์(ร้อง) : ท้าวทศพัศยักษา เห็นวานรออกจ้อหังกาฆ่าสีเสนาแล้วกลับไป ความอายความแคล้นแสนสาหัสจะติดตามแทนทดก็ไม่ได้ นิ่งนึกเดือดดานทะยานใจ เราร้อนฤทัยตั้งไฟกัลย์ จึงคิดได้ว่านัตรฤทธิรงค์ ขององค์อัยยะการังสรรค์ อานุภาพไม่มีใครทัน จะฆ่ามันให้สิ้นบรรดามา คิดแล้วมีราชาที่ ตรัสสั่งเสริยักษาอันพิชัยฉัตรรัตนของท้าวธาดาเลิศไกร ประสาทไว้ให้กู่กรุมมารเมื่อเกิดการณัรณรงค์ศึกใหญ่ บูชาแล้วเชิญขึ้นปีกไว้ ไพร่มือไปตั้งเขาพระมุกถันแล้วเกณฑ์ทหารทะเลวงฟัน เป็นทัพขันคอยฆ่าไพร่

ทศกัณฐ์ (พูด) : เฮ้ย ๆ ไอ้เสนากรุงลงกาไปไหนหมดรับมาเร็ว ๆ ซี้

เสนา (พูด) : อยู่ ๆ ขอรับ เรียกกระผมมาอะไรร้อน ๆ อยากได้ค้อนหรือขวานขอรับ

ทศกัณฐ์ (พูด) : ไอ้สิบหาย เราอยากให้เราไปยกฉัตรแก้วขึ้นปิดบังดวงสุริยะสันต์ แล้วพวกเราก็ไปจับพระรามพระลักษมณ์มาฆ่ากินแล้วอมริศกงอร่อยแน่จรับไปนะเร็ว ๆ อย่าชักช้า

เสนา (พูด) : ทำการแสบทบาดพนาประการ แล้วมาทูลทศกัณฐ์

ทศกัณฐ์ (ร้อง) : ทำวราพนาสุญใจหาญ ครั้นเสร็จยกฉัตรชัชวาล พระยามารเสด็จลีลา เข้าที่ชำระสระสงทรงสุคนธ์ป่นปรุงด้วยบุบผา สอดใส่สนับเพรา ภูเขาเชิงทองคล้องพระพรหม ชายไหว ชายแครงเครือมาศ ฉลององค์พื้นตาดสังเวียนคั่น ดาบทิศทับทรวงสังวาลวรรณ ทองกรกุดัน พาทู รัศ ประดับเพชร รวงรุ่งเรือนเก็จกอบสะบัด ทรงมงกุฎแก้วกรรมเจียกทัด ยี่สิบหัตถ์กุมเทพศาสตร์ ตรา **ทศกัณฐ์ (พูด) :** นื่องอนงค์องค์อัครเศ ดวงเนตรที่ยอดเสน่หาจงไปดูข้าศึกที่ยกมาให้เป็นขวัญ ตานางเทวีเถอะนะนื่อง

มณโฑ (ร้อง) : มณโฑเยาว์วัยยอดเสน่หาเพ่งพิณพิศดูโยธาเห็นหมู่วานรชาญฉกรรจ์ คือสี่สุกรีพิชมพูปาน หนุมาน องคตแข็งขัน พวกพลเยียดยึดแจกัน เฝ้าพระทรงธรรมสถิต อันทหารทั้งสอง นครเศ เลียงชื่อลือเดชชาญสมร ล้วนเทวมาเป็นวานร อาจจะซ้อนพิภพเมืองอินทร์ ถึงจะพลิกลีมหาสุธาธาร ทั่วทุกจักกะวาลก็ได้สิ้น ตกใจตั้งจะแทรกแผ่นดิน ผินพักตร์มาทูลพระภัสดา อัน มนุษย์พี่น้องสององคสุริวงค์จักรพรรดิเนา หน่อท้าวทศรถกษัตรา นัคดาอชะบาดฤทธิรอน ทรงเดชเลิศรบพิภพไหว กล้าหาญชาญชัยด้วยแสงศร เป็นปิ่นอุทรยาพระนคร ภูธรคิดดูให้ดี นะเจ้าข้า

ทศกัณฐ์ (พูด) : ทศเศียรสุริวงค์ยักษี ยิ้มแล้วจึงตอบว่าที่ตัวเจ้าอย่าประหวั่นพรั่นใจ เราก็ทรงศักดิ์ ะราฤทธิ์ (ร้อง) ท้าวทศพิศกัณฐ์ยักษีเห็นวานรองอาจอหังกาเฒ่าเสนาแล้วกลับไป ความอาย ความแค้นแสนสาหัส จะติดตามมาแทนขาดก็ไม่ได้ นี่นึกเคียดด้านทะยานใจ เราย้อนฤทัยตั้งไฟ กัลป์จึงคิดได้ว่าฉัตรฤทธิรงค์ ขององค์อัยการังสรรค์ อนุภาพไม่มีใครทัน จะฆ่ามันให้สิ้นบรรดา มา คิดแล้วมีราชวาทิ ตรีสตันเสนียักษยา อันพิชัยฉัตรรัตนของท้าวธาดาเลิศไกร ประสาทไว้ให้กู กรุงมาร เมื่อเกิดการรณรงค์ศึกใหญ่บุษบาแล้วเชิญขึ้นปีกไว้ รีมือไปดั่งโลกันตร์ เร่งยกขึ้นกลาง พาราให้บังตาเขาพระเมรกัน แล้วเกณฑ์ทหารทะเลวงฟัน เป็นทัพขันคอยฆ่าไฟรี (พูด) เฮ้ย เสนามโหทรออกมาเร็ว

เสนา (ร้อง) : มโหทรเสนายักษีได้รับพระองค์ทรงธณี ถวายอัญชลีแล้วออกไปพอดังจึงจัดทหาร ฤทธิรอน แต่ละตนอาจพลิกแผ่นดินได้ ล้วนถืออาวุธแกว่งไกว เตรียมไว้ตามราชบัญชา แล้วให้ สมโภชบุษบาฉัตร พร้อมด้วยเครื่องมัจจะมั่งสาเทียนเงินเทียนทองรจนา ข้าวตอกบุปผามาลี ครั้น ได้ศฤกษณ์ก็ลั่นฆ้อง อสุราโห้ร้องอึงมี ยกขึ้นกลางราชธานี มีดั่งราตรีอันทะเลการแล้วเชิญทศพิศกัณฐ์ (ร้อง) : ทำวราพนาสุริใจหาญ ครั้นเสร็จยกฉัตรชัชวาล พระยามารเสด็จมาเข้าที่ชำระสระ สงทรงสุคนธ์ป่นปรุงด้วยบุบผา สอดใส่สนับเพลาอลงกา ภูเขาเชิงทองคล้องพันชายไหวชาย

แครงเครือมาศ ฉลององค์พื้นตาดั้งเวียนคั่นตาบทิสทัตทรวงสังวาลวรรณ ทองกรกุดั่นพาหุรัต
 สอดมะหาธำมรงค์ประดับเพชร ร่วงรุ่งเรือนเก็จกาบสะบัด ทรงมงกุฎแก้วกรเจียกยี่สิบพระหัตถ์
 กุมเทพศาสตราเสร็จแล้วชวนน้องอัศวิน ดวงเนตรพื้ยอดเสน่หาจงไปคูศิกที่ขี้กมา ให้เป็นขวัญตา
 นางเทวี ตรัสพลางก็พากันลีลาจากอาสน์สุวรรณเรืองศรี ฝ่ายหม่อมองค์นารี จรลีตามองค์พระยา
 มาร(ร้อง) พอมาถึงขึ้นฉัตรแก้ว อันเพริศแก้วตั้งดวงสุริย์ฉานพร้อมทั้งสนมบริวารจึงแลดูทหาร
 พระราม

มณโฑ(ร้อง) :นางมณโฑยอดเสน่หาพิณพิศดูโยธาเห็นหมู่วานรชาญกรรจคือศรีสุกรีพ ชมพูพาน
 หนุมาน องคตแข็งขัน พวกพลเฝ้ายืนจันเฝ้าพระทรงธรรมสิบกร อันทหารทั้งสองนครศ เลื่อง
 ชื่อลือเดชชาญสมร ล้วนเทวามาเป็นวานร อาจชอนพบเมืองอินทร์ ถึงจะพลิกสี่มหาสุธาธาร ทัว
 ทุกจักรระวาลก็ได้สิ้น ตกใจคั่งจะแทรกแผ่นดิน ผินพักมาทูลพระภัสศดาอันมนุษย์พี่น้องสององค์
 สุริยวงศ์หน่อท้าวกษัตรา นัคดาอัชบาลฤทธิรอน ทรงเดชเลิศลพพิภพไหว กล้าหาญชาญชัยด้วย
 แสงศร เป็นปลื้มอุรยาพระนคร ภูธรคิคุให้จงดี

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

- ชื่อ** นางสาวนริศรา ศรีสุพล
- เกิด** วันที่ 4 เดือนกันยายน พ.ศ.2526
- ที่อยู่** 127 หมู่ 2 บ้านไทยสมุทร ซอยประชานิมิตหลัก 13 ตำบลบ้านเหลื่อม
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี 41000 โทรศัพท์ 084 - 5111483.
- การศึกษา** ศึกษาระดับปริญญาตรี โปรแกรมวิชานาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ปีการศึกษา 2549
ปัจจุบันศึกษาระดับปริญญาโท สาขานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะ
ศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2552